

Վ. ԲԻԼԻՆՍԻ

ԿԻՊԱԿՆԵՐ
ԵՎ
ՊԱՏՄԱԿԱԾՔՆԵՐ

ՀԱՅԴԱՆԱԿԱՆ

55

ՎԻՏԱԼԻ ԲԻԱՆԿԻ

Վ Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր
ԵՎ
Պ Ա Տ Մ Վ Ա Ծ Ք Ն Ե Ր

Թարգմ. Հ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Հ Ա Յ Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

ՀԱՅԵՄ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԻՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1949

В. БИАНКИ
ПОВЕСТИ И РАССКАЗЫ
(На армянском языке)
Армгиз, Ереван, 1949

ՄՈՒՐԶՈՒՆ

Վ. Ի. ՊԱՆ

ԴՆՈՒՆ I

ԲԱՅԱՏՈՒՄ

Թափուտից զգուշությամբ դուրս եկալ գաղտնի գլուխը, որը թափ աշտմորուսներ ուներ և ականջներին՝ սե-սե փնջիկներ։ Դեղնավուն չըլդիկ աչքերը նայեցին բացատի մեկ մի կողմը, մեկ մյուս, և գազանն ականջները սրած՝ քարադավ։

Ծերունի Անդրեիչը մի հայացքով կճանաչեր թափուտում թաքնված լուսանին։ Բայց այդ բույսին նա անցնում էր բացատից մի հարյուր սա-ժին հեռու, մատաղաչ անտառի թփուտի միջով։

Անդրեիչը վաղուց ծիւել էր ուղում։ Նա կանգ առալ և ծոցից հանեց քիսան։

Նրա կողքի եղենուտում մեկը հազաց։

Քիսան ընկալ դեռնին։ Անդրեիչը հրացանն ուսից ցած առալ և արագ ոտքը քաշեց։

Ծառերի մեջ երևացին այծյամի չիկա-դորչավուն բուրդը և սուր ճյուղավոր եղջյուրներով զլուխը։

Անդրեիչը իսկույն ցած թողեց հրացանը և

կուսցալ քիտան վերցնելու: Մերունին տրգելլած
ժամանակամիջոցում երբեք որս չէր անում:

Իսկ լուսանը մոտերքում ոչ մի կառկածելի
քան չնկատելով՝ թաքնվեց թափուտում:

Մի րոպե անց՝ նա նորից դուրս եկալ բացատը:
Այժմ նա առամներով զգուշությամբ վզից բռնած
բերում էր մի փոքրիկ շիկավուն լուսանի ձագ:

Բացատն անցնելով՝ լուսանն իր ձագը դրեց
թիփ տակի փամբուկ մամուռի մեջ և խկույն ետ
ղնաց:

Երկու րոպե անց՝ լուսանի երկրորդ ձագն էլ
էր թաղրաում տռաջինի մոտ: Իսկ մայր լուսանը
ղնաց երրորդ՝ վերջին ձագը բերելու:

Անատում ճյուղերի թեթև ճրթոց լավեց:

Մի տկնթարթում լուսանը բարձրացալ մո-
տակա ծառը և թաքնվեց նրա ճյուղերի մեջ:

Այդ ժամանակ Անդրեիչը գիտում էր իր փախ-
ցրած այծյամի հետքերը: Խիտ եղևնուտի սավերում
դեռ ճյուռն էր նստած: Նրա վրա երևում էին չորս
զույգ նեղ սմբակների խոր-խոր հետքեր:

—Երևում է, երկուսն են եղել այստեղ,—
մտածեց որսորդը:—Երկրորդը երևի էգն է: Բա-
ցատից հետո չեն գնա: Մի չգնա՞մ նայեմ:

Նա դուրս եկալ թափուտից և աշխատելով
չողմկել՝ քայլեց ուղիղ դեպի բացատը:

Անդրեիչը շատ լավ գիտեր որսի կենդանիների
քնամոքությունը:

Մի քանի տոսնյակ սաժեն վազելուց հետո
այծյամներն իրենց ապահով զգացին և սկսեցին
դանդաղ քայլել:

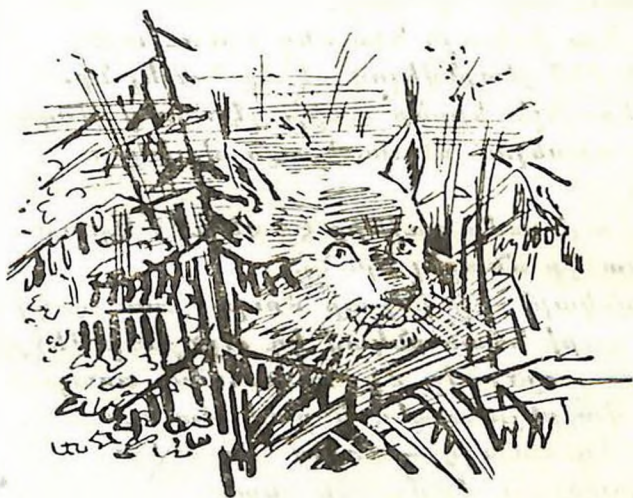
Առաջինը բացատ դուրս եկալ տրու այծյամը:
Նա բարձրացրեց եղջյուրներով դարձարված գլու-
խը և խոր շունչ քաշեց:

Քամին փչում էր նրա կողմից դեպի բացառ, դրա համար էլ այժյամբ լուսանի հոտը չառավ:

Նա անհամբերությամբ ոտքով դուրեց գետինը:

Թփերի միջից դուրս թռավ անեղջյուր էգը և կանգ տռավ նրա կողքին:

Մի րոպե անց՝ այժյամները հանդիստ արածում էին իրենց ստների ստելի թարմ կանաչը՝ երբեմն-երբեմն զլուխները բարձրացնելով և շուրջը նայելով:

Լուսանը ճյուղերի միջից լավ էր տեսնում նրանց:

Նա սպասեց, մինչև երկու այժյամներն էլ միանդամից գլուխներն իջեցրին, և անաղմուկ ցած սահեց դեպի ծառի ներքևի ճյուղը: Այդ ճյուղը գլուխը փչում էր բացատի վրա, դեանից մի երկու սաժեն բարձր:

Այժմ խիտ ճյուղերը դադանին չէին ծածկում այժյամների աչքից: Բայց լուսանն այնպես ամուր

սեղմվեց ծառին, որ նրա անշարժ մարմինը հաստ ճյուղին կպած ուռուցք էր թվում:

Այծյամները նրա վրա ուշադրություն չդարձրին: Նրանք դանդաղորեն առաջ էին շարժվում բացատի երկարությամբ, դեպի իրենց սպասող դարանակալած գիշատիչը:

Անդրեիչը բացատը դուրս եկավ մի հիսուն սոսժեն հեռու այն եղևուց, որի վրա նստած էր լուսանը: Նա իսկույն նկատեց երկու այծյամներին և թփերի մեջ թաքնվելով սկսեց նայել նրանց:

Ծերունին երբեք առիթ չէր բաց թողնում մոտիկից դիտելու անտառի այդ վախկոտ կենդանիներին:

Էդ այծյամն առջևից էր դնում: Արուն մի քանի քայլ ետ էր մնացել նրանից:

Հանկարծ մի ինչ-որ մուլթ բան պոկվեց ծառից և քարի նման ընկավ էդ այծյամի մեջքին:

Արու այծյամը մի հուսահատ ուսույուն դործելով վայրկյանապես կորավ թավուտում:

— Լուսա՛ն է,— գոչեց Անդրեիչը:

Մտածելու ժամանակ չկար:

Բո՛ւմ-բո՛ւմ,— իրար ետևից որոտացին երկփողանի հրացանի կրակոցները:

Գաղանը թռավ բարձր և ոռնոցով ընկավ դեմին:

Անդրեիչը դուրս նետվեց թփերի միջից և ամբողջ ուժով վազեց բացատով: Հազվադեպում որսը փախցնելու վախը նրան ստիպեց զգուշությունը մոռանալ:

Հազիվ էր ծերունին մոտեցել լուսանին, երբ հանկարծ գաղանը ոտքի թռավ:

Անդրեիչը կանգ առավ նրանից երկու սաժեն
հեռավորության վրա:

Հանկարծ գազանը ցատկեց:

Կրծքին ստացած ուժեղ հարվածից ծերունին
ընկավ գետին՝ մեջքի վրա:

Հրացանը մի կողմ նետվեց: Ծերունին ձախ
ձեռքով կոկորդը պաշտպանեց:

Նույն վայրկյանին դազանի ատամները մինչև
ռսկորները խրվեցին նրա ձեռքի մեջ:

Ծերունին կոշկի ճտկից դուրս քաշեց դանակը
և ամբողջ թափով խրեց լուսանի կողը:

Հարվածը մահացու էր: Լուսանի ատամները
թուլացան, և դազանը փռվեց գետնին:

Վատահուլթյան համար Անդրեիչը մի անգամ էլ
դանակով հարվածեց և արագ ոտքի ելավ:

Բայց դազանը արդեն չէր շնչում:

Անդրեիչը գլխարկը վերցրեց և ճակատի քրք-
րտինքը սրբեց:

—Ո՛հ,—հառաչեց նա ծանր շնչելով:

Հանկարծ մի սաստիկ թուլություն համակեց
ծերունուն: Մահացու ընդհարման ժամանակ լար-
ված մկանները միանգամից թուլացան: Ոտքերը
դողում էին: Որպեսզի չընկնի, նա նստեց մոտի-
կոճղի վրա:

Անցավ մի քանի րոպե, մինչև որ, վերջապես,
ծերունին ուշքի եկավ: Ամենից առաջ նա արյու-
նոտված ձեռքերով մի գլանակ փաթաթեց և սկը-
սեց ծխել:

Ծխելուց հետո Անդրեիչը գետակում իր վերքը
լվաց, մի լաթով փաթաթեց և սկսեց որսը մաշ-
կել:

ԳԼՈՒԽ II

ՄՈՒՐՁՈՒԿՆ ԱՆՈՒՆ Է ՍՏԱՆՈՒՄ

Լուսանի փոքրիկ, գորշագույն ձագուկը մենակ
սլառկած էր բնում, շուռ եկած ծառի արմատների
տակ: Մայրը վաղուց արդեն տարել էր նրա երկու
շեկլիկ եղբայրներին: Նա չգիտեր, թե ո՛ւր և ին-

չո՛ւ էր տարել: Նրա աչքերը մի երկու օր առաջ էին բացվել և դեռ ոչինչ չէր հասկանում: Նա չգիտեր, թե որքան վտանգավոր է հարազատ որջում մնալը:

Անցյալ դիշեր փոթորիկը խիստ թեքել էր հարևան ծառը: Վիթխարի բունն ամեն ընդմիջ էր ընկնել և իր տակ թաղել լուսանի ձաղերին: Ահա դրա համար էլ մայր-լուսանը վճռել էր իր ձաղուկներին մի ուրիշ տեղ տանել:

Փոքրիկ լուսանը շատ սպասեց մորը: Բայց նա չէր վերադառնում:

Երկու ժամից հետո ձաղուկը խիստ քաղց զգաց և սկսեց մլտվել: Բոպե առ բոպե նրա մլավոցն ուժեղանում էր:

Բայց մայրը չկար ու չկար:

Վերջապես քաղցն անտանելի դարձավ, և ձաղուկն ինքը դուրս եկավ բնից մորը փնտռելու: Նա սկսեց առաջ սողալ՝ կուրաբար դունչը խփելով մերթ արմատներին, մերթ գետնին:

Անդրեիչը բացատրում կանգնած՝ իր սպանած կենդանիների մորթիներն էր դիտում: Նա լուսանի մարմինն արդեն թաղել էր հողում, իսկ այժմ յամինը՝ խնամքով տեղավորեց պարկում:

— Երևի քսան մանեթ կտան, — ասում էր ծերունին՝ շոյելով լուսանի թավ մորթին: — Թե որ դանակի հասցրած վերքերը չլինեին, երեսուն էլ կտային: Հիանալի մորթի է:

Իսկապես մորթին շատ մեծ էր ու դեղեցիկ: Մուգ մոխրագույն մորթին, որ համարյա չեկ գույնի խառնուրդ չուներ, ծածկված էր դորչադույն, խիտ ու կլոր բծերով:

— Իսկ ա՞յս ինչ անեմ, — մտածում էր Անդրեիչը՝ դետնից բարձրացնելով այժմա՛մի մորթին: — Տես թե ինչպես է մաղ դառել:

Լուսանին ուղղված լիցքը դիպել էր նաև այ-
ծյամին: Կենդանու նուրբ կաշին ծակծկվել էր խո-
շոր կոտորակից:

—Մեկն ու մեկն էլ որ տեսնի, կմտածի, թե՞
ծերուկը մայր այծյամներ է սպանում: Բայց հո
դեն գցելու չեմ, կտանեմ, գլխիս տակ կդնեմ:

Անդրեիչը խնամքով երկու մորթիներն էլ շուռ-
տվեց, մազերը ներսի կողմն արեց, պարանով կա-
պեց և չալակն առավ:

—Մինչև մութն ընկնելը պետք է տուն հաս-
նել:— Եվ արդեն ծերունին ճանապարհ էր ընկնում
բացատով, մեկ էլ հանկարծ մեղմ ու ողբադին
մլավոց լսեց:

Անդրեիչն ականջ դրեց:

Մլավոցը կրկնվեց:

Անդրեիչը բեռը ցած գցեց և զնաց թավուտ:

Մի րոպե անց՝ նա վերադարձավ բացատ, տմեն
մի ձեռքին բռնած լուսանի մի-մի շեկ ձագուկ:
Փոքրիկ գազաններն աշխատում էին դուրս պրծնել
և ծվծվոցով մլավում էին:

Նրանցից մեկը խիստ չանդռեց ծերունու ձեռ-
քը:

—Տե՛ս սատանի ճուտին, — բարկացավ Անդրե-
իչը: — Արդեն մագիլներն է գործի դնում: Իսկ և
իսկ մայրն է:

Ծերունին ուժեղ թափով ձագուկին խփեց ծառի
կոճղին:

Առաջինին հետևեց և երկրորդը:

— Հո սերմացու չեմ թողնելու ձեզ, — շուռ գա-
լով մրթմրթաց ծերունին:

Նրա սիրտը ցավեց սպանված ձագուկներին
նայելուց և ուզեց ինքն իրեն արդարացնել:

Հետո գետնից մի ամուր փայտ վերցնելով՝
սկսեց փոս փորել լուսանի ձագուկների համար:

Լուսանի գորշագույն ձագուկը շատ մլավելուց
բոլորովին խռպոտել էր և շարունակ առաջ էր սո-
ղում, ինքն էլ չիմանալով, թե ուր:

Թավուտը վերջացավ, և նա դուրս եկավ բա-
ցատը. լուսանի որջը թավուտից մի քանի քայլ էր
հեռու: Առջևում ինչ—որ բան էր շարժվում, բայց
ձագուկի աչքերը թավոտի կիսախավարին սովոր
լինելով, չէին տեսնում Անդրեիչին, որը գետինն
էր փորում:

Երկյուղի աղոտ զգացմունքը ձագուկին ստի-
պեց սեղմվել գետնին: Բայց մի բույս անց՝ քաղցը
հաղթեց, և փոքրիկ ձագուկը շարժվեց առաջ,
ուղիղ դեպի Անդրեիչը, որ կանգնած էր մեջքը նրա
կողմը դարձրած:

Ծերունին շուռ եկավ հենց այն բույսին, երբ
ձագուկը սողում էր նրա ոտքերի տակ: Անդրեիչը
ձեռքը մեկնեց սպանված ձագերի դիակները վերց-
նելու և հանկարծ տեսավ, որ նրանց կողքին մի
կենդանի ձագ էլ կա:

—Դո՞ւ որտեղից լույս ընկար,—զարմացավ ծերունին:

Ձագուկը նստել էր ետևի թաթերի վրա և վարդագուլշն բերանը բացած՝ թույլ ձայնով մլա-վում էր:

—Իսկ և իսկ կատվի ձագ,—ասաց Անդրեիչը՝ հետաքրքրությամբ դիտելով լուսանի ձագուկին:

Ձագուկը նորից սողաց, աստիճանաբար շուռ եկավ արմատի վրայով, և գլխիվայր գլորվեց փոսը:

— Ինքն իր ոտքով դերեզմանը մտավ: Հի-մար,—ծիծաղեց Անդրեիչը, կռացավ և ձագուկին հանեց փոսից:

— Սրա՞ն տես, բեղիկներն է ցցել: Իսկ աչ-քերը ո՞նց են շլդիկ: Իսկական թաթար Մուրզուկ Բատիեիչն է:

Այդ ժամանակ քաղցած ձագուկը իր անողորկ լեզվով լիզեց բերանին մոտեցրած մատը:

—Քաղցածացե՞լ ես,—խղճալով հարցրեց Ան-դրեիչը:—Հիմա ի՞նչ անեմ ես քեզ: Քեզ էլ թրխ-կացնեմ ու եղբայրներիդ հետ թաղեմ...

— Բայց ինչպե՞ս սպանեմ քեզ, որբուկիդ,— հանկարծ ուրախ ծիծաղեց ծերունին:—Դե լավ, դու պարիր: Կմեծանաս իմ խրճիթում, մկներին կփախցնես: Դե, Մուրզուկ, մտիր ծոցս:

Անդրեիչը արագ հոգով ծածկեց սպանված ձա-գուկները, պարկը շալակն առավ և շտապ քայլեց դեպի տուն:

ՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Անդրեիչն անտառապահ էր:

Նա ապրում էր իր անտառամասի կենտրոնում չինված խրճիթում: Խրճիթի երեք կողմն անտառն էր, չորրորդ կողմը փռված էր մի ընդարձակ մարգագետին: Մարգագետնի միջով ճանապարհը տանում էր դեպի մոտակա գյուղը:

Ծերունին միայնակ էր: Նրա տնտեսությունը բաղկացած էր մի կովից, ձիուց, մի տասը հավից և մի պառավ որսի շանից:

Շան անունը Կունակ էր: Երբ ծերունին երկար ժամանակով էր անտառ դնում, շանը թողնում էր խրճիթի պահապան: Այդպես էր արել նաև այդ օրը, երբ ծերունին սպանեց լուսանին:

Անդրեիչը տուն հասավ, երբ արդեն աղջամուղջն իջել էր: Կունակն իր տիրոջը դիմալորեց ուրախ հաչոցով:

— Այստեղ նայիր, — ասաց ծերունին՝ ուսից ցած առնելով բեռը: — Տես, թե ինչ եմ բերել:

Լուսանի հոտն առնելով՝ Կունակի մազերը բիզ-բիզ եղան, և նա մոլտաց:

— Հը՛, ի՞նչ է, ախպերս, չե՞ս սիրում: Կատաղած դադան է. քիչ մնաց կոկորդս պատուեր նդովյալը: Իսկ, այստեղ նայիր. տես ինչ բրդոտ կատվիկ եմ բերել: Մուրզուկ է անունը: Յի՛ց: Ձեռք չտաս: Միասին ենք ապրելու. վարժվիր:

Խրճիթ մտնելով՝ Անդրեիչը թախտի տակից մի դամբլուղ հանեց և լուսանի ձագուկը դրեց նրա մեջ: Հեռոտ բերեց կաթով լի ամանը, մատը թքրջեց կաթի մեջ և մոտեցրեց ձագուկի բերանին:

Քաղցած ձագուկն իսկույն սկսեց կաթը լիցել:

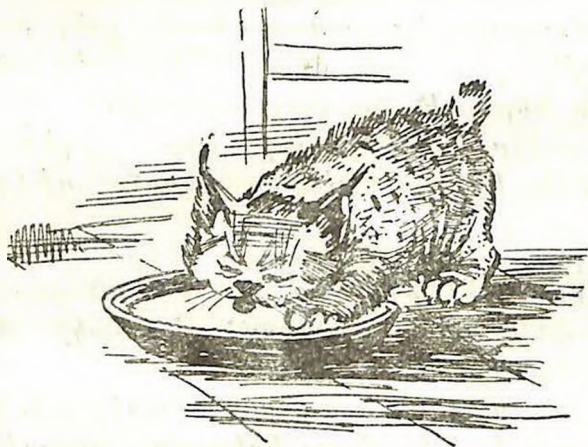
— Ուտո՛ւմ է,— ուրախացավ Անդրեիչը:—
Սպասիր, քեզ համար ծծուկ կշինեմ:

Մի պինդ լաթի կտոր խողովակաձև փաթաթե-
լով՝ Անդրեիչը կաթ լցրեց մեջը և ծայրը խցկեց
լուսանի ձագի բերանը:

Սկզբում Մուրզուկը խեղդւլում էր, բայց հետո
վարժւեց, և գործը հաջող գնաց:

Տասը րոպե անց՝ կուշտ ու դոհ ձագուկն իր
նոր անկողնում կծկված հանգիստ քուն էր մտել:

Մի շաբաթ անց՝ Մուրզուկը սովորեց կաթը
լակել ամանից: Մինչ այդ ոտքերն ամրացել էին, և
ամբողջ օրը ուրախ խաղում էր հատակին, կարծես
ընտանի կատվի ձագ լիներ:

Անդրեիչը հաճախ էր խաղում նրա հետ: Կու-
նակը դեռ կասկածանքով էր նայում փոքրիկ գի-
շատչին: Բայց շուտով նա էլ վարժւեց:

Մի անգամ, երբ պառավ շունը թախտի սակ
պառկած ննջում էր, Մուրզուկը մոտեցավ նրան և
տեղավորվեց նրա տաք կրծքին: Կունակին այդ
դուր եկավ, և նա այնպես ձևացրեց, թե հանդուգն
ձագուկին չի նկատում:

Դրանից հետո Մուրղուկը սովորություն զարձրեց՝ քնել շան հետ միասին և ոչ մի ուշադրություն չէր զարձնում նրա կեղծ մոլորոցի վրա:

Շուտով նրանք այնքան մտերմացան, որ նույնիսկ միևնույն ամանից էին ուտում:

«Ա՛յ, սա լավ եղավ,—նայելով նրանց մտածում էր ծերունին:—Շունը բարություն կսովորեցնի նրան»:

Եվ իսկապես, վայրի կատալիկը նկատելիորեն յուրացնում էր իր ավագ ընկերոջ սովորությունները: Նա նույնպես վստահությամբ էր վերաբերվում տիրոջը, նույնպես լսում էր նրա յուրաքանչյուր հրամանը:

Պատահում էր, որ Մուրղուկը շուռ էր տալիս ամանը և կաթը լակում, վագում էր հավերի ետեվից կամ որևէ ուրիշ չարություն էր անում: Բայց բավական էր լսեր տիրոջ բարկացկոտ ձայնը, իսկույն խեղացի դադանը հասկանում էր իր հանցանքը: Նա իսկույն պառկում էր դետնին և սուչը խաղացնելով սողում էր Անդրեիչի մոտ:

Ծերունին ոչ մի անգամ չէր ծեծել նրան փայտով:

Անդրեիչը երբեք ընտանիք չէր ունեցել և իր բարության ամբողջ պաշարը տալիս էր ընտանի կենդանիներին: Իր կյանքում նա վայրի կենդանիներ էլ չատ էր պահել: Բոլորի համար էլ նա կարողանում էր գործ գտնել և համբերությամբ սովորեցնել:

Եվ բոլոր կենդանիները, որոնց նա պահում էր, դառնում էին ծերունու կամավոր ծառաներն ու հավատարիմ բարեկամները:

Երբ Մուրղուկը մեծացավ, Անդրեիչի տնտեսության մեջ նրա համար էլ գործ գտնվեց:

Լուսանի մոտեմու համառ ստատած փողով Ան-

դրեիչը գնել էր մի էգ և մի արու այծ: Մեծամորուք արու այծը բարկացկոտ բնավորութիւն ուներ: Այդ համառ կենդանուն գոմը քշելիս ծերունին չատ էր չարչարվում: Ուստի Կունակին սովորեցրեց, որ նա անի այդ գործը:

Մուրգուկը ոչ մի քայլ ևտ չէր մնում Կունակից և ամեն երեկո նրան օգնում էր գտնել հեռու անտառները գնացած այծերը:

Ջահել լուսանին տեսնելուն պես այծերը սարսափահար սկսում էին փախչել, և քշողներին մնում էր միայն տան կողմն ուղղել նրանց:

Անանը գառամյալ Կունակը սատկեց:

Այդ ժամանակից սկսած անտառի սահակատանը Մուրգուկը չան տեղը դրավեց: Նրա բոլոր պարտականութիւններն անցան Մուրգուկին:

Անդրեիչը Մուրգուկին իր հետ տանում էր անտառ, սովորեցնում էր թաքստոցից որս դուրս քշել, կամ երբ ինքը դյուղ էր գնում, Մուրգուկին թողնում էր տան պահապան: Մուրգուկն էլ ուրա-

խությամբ կատարում էր տիրոջ բոլոր հրամանները:

Շրջակա բոլոր գյուղերում լուր տարածվեց, որ ծերունի Անդրեիչն ընտելացրած լուսան ունի: Հեռու տեղերից էլ մարդիկ գալիս էին զարմանալի կենդանին տեսնելու:

Մենավոր ծերունին ուրախ էր լինում, որ հյուրեր էին գալիս: Նրանց զվարճացնելու համար Մուրզուկին ստիպում էր զանազան ֆոկլորներ անել: Եվ հյուրերը զարմանում էին, թե ինչպիսի ուժ ու ճարպկություն ունի այդ գազանը և որքան հնազանդ է իր տիրոջը:

Բոլորի աչքի առաջ Մուրզուկը թաթի մի հարվածով կոտրում էր հաստ ճյուղը, աստմներով կոտրում էր պինդ կաղին, խոտերի մեջ փնտրում ու արտույտ էր գտնում, ճանկում էր նրան հենց թռչելու ժամանակ և բաց էր թողնում տիրոջ առաջին խկ հրամանով:

Շատերը մեծ գումար էին առաջարկում Մուրզուկի համար, բայց ծերունին միայն գլուխն էր օրորում: Նա շատ էր սիրում գազանին և ոչ մի գնով չէր ուզում բաժանվել նրանից:

ՊԱՌԻՆ IV

ԱՆԿՈՉ ՀՅՈՒՐԸ

Անցավ երեք տարի:

Ամառային թեժ արեւն արդեն թեքվել էր գեպի մայրամուտ: Այդ պահին Անդրեիչի տան ճանապարհին երեաց մի մեծ սայլ, որին երկու ձի էր լծված: Առջևում նստած էին կառապանն ու մի մարդ՝ վերարկուն հագին, կաթսայաձև գլխաբեր

դլխին: Նրանց ետևը օտյլին ամրացված էր երկաթե մի մեծ վանդակ:

Հին ցանկապատի մոտ կառապանը ձիերը կանգնեցրեց և ուզում էր իջնել դարբասը բռնալու:

Այդ ժամանակ խրճիթի տանիքից անաղմուկ ցած սահեց մի վիթխարի լուսան:

Երեք ոստյունով դազանն արդեն ցանկապատի մոտ էր: Չորրորդ ոստյունով նա հեշտությամբ անցավ բարձր ցանկապատը և հանկարծ հայտնվեց սարսափահար կառապանի առաջ:

Ձիերը խրտնեցին ու սկսեցին փախչել:

Գլխարկավոր մարդը բարձր գոռգոռալով սկսեց ձեռքերը թափահարել:

Անդրեիչը դուրս եկավ խրճիթից:

Նա տեսավ, թե ինչպես գլխարկավոր մարդը կառապանի ձեռքից խլեց երասանակը և ձիերին ստիպեց լայն շրջան գործել մարգագետնում:

— Մուրզուկ, — ձայն տվեց Անդրեիչը: — Ետ դարձիր, բարեկամս, հյուրերին մի՛ վախեցնի: Տեսնես ովքեր են. նոր պետ չի՞ եկողը:

Մուրզուկը վերադարձավ, տիրոջ ձեռքը լիզեց և պառկեց նրա ոտքերի մոտ:

— Հեռու տարեք ձեր այդ դեղ, — դռում էր մարդը: — Ձիերը խրտնում են:

— Հայդա՛, բարձրացիր տանիքը, — կամացուկ հրաջայեց Անդրեիչը Մուրզուկին:

Լուսանը ճարպկորեն սյունների վրայով բարձրացավ տանիքը:

Անդրեիչը դարպասը բաց արեց: Ձիերը խեթ-խեթ նայելով ու դողդողալով բակը մտան: Մարդը ցած թռավ կառքից և մոտեցավ Անդրեիչին:

— Իմ ազգանունն է, — ասաց նա կտրուկ ձայնով, — միսոր Աեկոբս: Ինձ ուղարկել է կենդանա-

բանական այդու վարչությունը: Ձեր ձեռնասուն լուսանը ես արդեն տեսա: Իսկապես, սքանչելի կենդանի է: Որքա՞ն եք գնահատում:

Անդրեիչը չչմած էր մնացել այդ անծանոթ խոսքերի տարափից:

— Ես ձեզ հարցնում եմ, — անհամբերությամբ կրկնեց միտոր Ջեկոբսը, — ի՞նչ գումար եք ուզում ստանալ լուսանի դիմաց:

— Ախր լուսանը ծախու չէ, — վախեցած մըրմընջաց ծերունին: — Ձեզ իզուր են ուղարկել այստեղ:

— Ընդհակառակն, ինձ նախազգուշացրել են, որ դուք չեք ուզում ծախել նրան: Բայց դա, դատարկ բան է: Ես ձեզ քառասուն դուրլի եմ տալիս:

Անդրեիչը շփոթվեց: Հարկավոր բառերը միտքը չէին գալիս, և նա չգիտեր, թե ինչպես մերժի այդ մեծապատիվ պարոնին:

— Հիսուն դուրլի, — առաջարկեց միտոր Ջեկոբսը:

Անդրեիչը լուռ գլուխն էր օրորում՝ շարունակ մի ոտքից մյուսի վրա հենվելով:

— Իվա՛ն, — դարձավ միտոր Ջեկոբսը կառապանին, — ձիերն արձակիր և դարի տուր. մե՞նք այստեղ գիշերելու ենք:

— Խնդրե՛մ, ինդրե՛մ, — ուրախացավ Անդրեիչը: — Համեցե՛ք, ներս եկե՛ք: Իսկույն թեյ կպատրաստեմ:

Իսկ ինքն իրեն ծերունին մտածում էր: Տես, ո՞նց է վռազում, իսկույն Մուրզուկն է ուզում: Դե, հիմա ոչինչ: Թեյի ժամանակ ամեն ինչ կարգին կրացատրեմ:

Միտոր Ջեկոբսը մի քանի րոպե դիտեց տանիքին հանգիստ պառկած լուսանին, շուռ եկավ և արագ քայլերով բարձրացավ պատշգամբ:

Շուտով ինքնաեռը եռաց:

Անդրեիչը պատշգամբից ձայն տվեց կառապանին:

— Տղաս, ներս արի, թեյը պատրաստ է:

Բայց կառապանը սիրտ չարեց տեղից չարժւել. Մուրզուկը նորից իջել էր տանիքից և կանգնած էր տիրոջ կողքին:

Երեք տարվա ընթացքում նա խիստ մեծացել էր: Այժմ քթի ծայրից մինչև պոչը մեկ ու կես արշին կլիներ: Նա նույնիսկ իր մորից մեծ էր: Ոտքերը բարձր էին, ամուր, իսկ փարթամ ալամորուսները, ահողորեն ցցված բեխերը և ականջների սև մազափնջերը նրա դեմքին առանձնապես կատաղի տեսք էին տալիս: Մոխրադույն մորթին, որի վրա մուգ բծեր կային, շեկ մասերի հետք անդամ չուներ:

— Սա հեղ է ու խոնարհ,— ժպտաց Անդրեիչը՝ փաղաքշանքով թփթփացնելով Մուրզուկի այտին:— Գնա՛, Մուրզուկ, զնա անտառ: Որս անելու ժամանակդ է: Իսկ երբ պետք լինես, կկանչեմ:

Մուրզուկը դժկամությամբ զնաց անտառ:

Նա չէր սիրում տիրոջը մենակ թողնել, երբ հյուրեր էին գալիս: Իսկ այս հյուրերն էլ մի տեսակ տարօրինակ տեսք ունեին: Մուրզուկն առաջին անգամ էր քաղաքի հագուստով մարդիկ տեսնում:

Բայց տիրոջ խոսքն օրենք էր:

Մուրզուկը ցատկեց ցանկապատի վրայով և անհայտացավ անտառում:

Թեյի ժամանակ Անդրեիչն առաջինը խոսեց հյուրի հետ:

— Մի՛ բարկացեք ծերունու վրա, քաղաքացի միտք: Ինքներդ դատեցեք. ես ծեր ու հիվանդ մարդ եմ: Առանց Մուրզուկի իմ անտեսությունը

ժխարեւ ոչ մի կերպ չեմ կարող: Նա որ չլինի, վիզս կտրված է:

Ծերունին ճիշտ էր ասում. վերջին տարիներս նա լուրորովին ճերմակել էր և զտւամեւ: Հոգացավը սանջում էր նրան:

Բայց միտոր Զեկոբան ամենևին չէր հետաքրքրվում ծերունով. նրան դազանն էր հարկավոր:

Մի ամբողջ ժամ նա ծերունուն համոզում էր յուսանը վաճառել, խնդրում էր, սպառնում և դինը բարձրացնում:

Ոչինչ չօգնեց:

— Ուրեմն դուք վճռականապե՞ս հրաժարվում եք, — հարցրեց, վերջապես, միտոր Զեկոբսը հոնքերը կիտելով:

— Ձեմ կարող, թեկուզ սպանիր, չեմ կարող, — վճռական տեսց Անդրեիչը: — Նա իմ բարեկամն է, հարազատ որդին, ոչ թե գազան:

Միտոր Զեկոբսը դղրդոցով ետ հրեց աթոռը և հակիրճ հարցրեց.

— Որտե՞ղ պիտի քնեմ:

— Այ, այստեղ համեցեք, — իրար անցավ Անդրեիչը՝ ցույց տալով թախտը: — Այստեղ ավելի մաքուր է: Ոչխարի մորթի կփռեմ, իսկ գլխիդ տակի համար էլ որևէ բան կդնեմ:

Ծերունու համար շատ անհաճո բան էր հյուրին մերժելը: Նա ամեն կերպ աշխատում էր հաճոյանալ միտոր Զեկոբսին, ինչով կարող էր:

Հնոտիների կույտի մեջ ծերունու ձեռքն ընկավ այն այծյամի մորթին, որին սպանել էր պառավ լուսանը՝ Մուրգուկի մայրը: Այդ մորթին փափուկ էր և շոշափելիս հաճելի:

Անդրեիչը մորթին երկտակ ծալեց, մազը դեպի վեր, և դրեց հյուրի գլխի տակ:

ՄԻՍՏՐ ԶԵԿՈՒՍԸ ԳՐԱԶԸ ՏԱՆՈՒՄ Է.

Միստր Զեկոբսը մեծ անհաջողության մեջ էր. նա գրադը տանուլ էր տալիս: Ինքնասիրությունը խիստ վիրավորված էր, և նա քնել չէր կարողանում:

Միստր Զեկոբսն իր ամբողջ կյանքն Ռուսաստանում էր ապրել: Բայց հոգու խորքում իսկական անգլիացի էր: Նա սիրում էր վարժեցնել իր կամքը դժվար գրազներ բռնելով և, չնայած բոլոր խոչընդոտներին, տանում էր գրազները:

Միստր Զեկոբսը ծառայում էր գազանանոցում, որին կից կար գրոսարան-այգի: Այս հիմնարկությունը կենդանաբանական այգի մեծադորդ անունն էր կրում:

Երկու օր դրանից առաջ գազանանոցի վարիչը միստր Զեկոբսին հաղորդել էր քաղաք հասած լուրը անտառապահի ձեռնասուն լուսանի մասին և ավելացրել էր.

— Լավ կլինե՞ր ձեռք բերելն՞ք այդ գազանը: Ասում են արտասովոր գեղեցիկ ու խոշոր լուսան է: Նա մեծ հասարակություն կգրավի մեր այգին: Ես կուզեի ձեզ գործուղել այդ լուսանը բերելու, բայց վախենում եմ ձեզ չհաջողվի հանձնարարությունը կատարել. ասում են տերը ոչ մի գնով չի ուզում անջատվել իր գազանից:

— Գործուղեցե՞ք, — ասաց միստր Զեկոբսը՝ ծուխը փստացնելով իր կարճիկ ծխամորճից:

— Բայց դա իզուր ճամբորդություն կլինի, — անտարբեր պատասխանեց վարիչը:

Նա ինքն իր մեջ հաստատորեն որոշել էր ձեռք բերել լուսանը: Հարկավոր էր միայն մի լավ գրը-

դռել միտար Զեկորսին, և նա գազանը կհաներ թեկուզ յոթ փակի տակից:

— Գրա՞զ գանք, — առաջարկեց անգլիացին:

«Եղալ», — մաքրում ասաց վարիչը, իսկ բարձրաձայն պատասխանեց.

— Իզուր եք տաքանում, միտար Զեկորս. միլենույն է, տանուլ կտաք:

— Գրա՞զ գանք, — համառությամբ կրկնեց միտոր Զեկորսը:

— Լալ, գրազ գանք, — ուսերը թոթվելով համաձայնվեց վարիչը:

Տեղն ու տեղը գրազ եկան, և հաջորդ օրն անգլիացին գործուղվեց լուսանը բերելու:

Միտար Զեկորսն անհանգիստ շուռ ու մուռ էր գալիս թախտի վրա: Նա մտածում էր, թե վաղը ինչպիսի ծաղրական ժպիտով է դիմավորելու իրեն վարիչը:

— Թու պիգս դոգս, — ինթինթաց անգլիացին արագ ոտքի ցատկելով: — Գրողը տանի. այս տոթին քնել չի լինի: Ավելի լավ է դուրս գամ, դուրսը պառկեմ:

Նա վերցրեց քուրքը, թևի տակ կոխեց այծյամի մորթին և դուրս եկավ պատշգամբ:

Արշալույսն արդեն բացվում էր:

— Զոռո՞վ տանեմ գազանը, — տրտում մտածում էր միտար Զեկորսը, քուրքը փռելով:

— Այ՛ թե հեշտ կբռնես նրան, — ծաղրեց նա ինքն իրեն:

Ապա միտար Զեկորսը փռեց այծյամի մորթին, որպեսզի նորից կանոնավոր ծալի ու գլխի տակ

դնի: Այդ ժամանակ նրա հայացքն ընկավ կենդանու ծակծկված մորթու վրա:

— Ի՞նչ ուժեղ փամփուլտով է կրակել,— մտածեց միտար Զեկոբսը:

Նա ինքն էլ որսորդ էր և խսկույն հետաքրքրվեց հաջողակ կրակոցով:

— Փյո՛ւ—հանկարծ սուլեց անգլիացին. մորթու այն տեղը, ուր այծի եղջյուրները պիտի լինեին, եղջյուրների անցքերը չկային:— Է՞դ է: Ա՛յ քեզ բան: Երևում է ծերուկը է՞դ այծյամներ է խփում:

Էլի մի րոպե միտար Զեկոբսը ձեռքում չուռ ու մուռ տվեց այծյամի մորթին՝ ինչ որ բան մտածելով: Հետո ձեռքը ճակատին խփեց ու բարձր սուսաց.

— Օլ—ռայդ: Գրազը տարա՛:

Ապա նա պառկեց ու խոր քուն մտավ:

Առավոտյան անգլիացին այծյամի մորթին ձեռքին մոտեցավ Անդրեիչին և խստությամբ սուսաց.

— Լսեցեք: Այս ի՞նչ է կոչվում:

— Ի՞նչ է,— չհասկացավ ծերունին:

— Է՞դ այծյամի մորթին: Դուք է՞դ այծյամ էք սպանել: Ահա կոտորակի հետքերը:

— Ըհը՛, այս էր պակաս,— ինքն իրեն մտածեց Անդրեիչը:

Շփոթմունքից կարկամելով նա սկսեց հյուրին պատմել, թե ինչպես լուսանն իր աչքի առաջ ցատկեց այծյամի մեջքին և թե ինչպես ինքը կրակեց գաղանի ու նրա գոհի վրա:

— Բանե՛ր եք ասում,— ընդհատեց յնրան անգլիացին:— Ինձ հեքիաթներով չեք կերակրի: Ես այս մորթին կներկայացնեմ ձեր պետերին: Դուք կվճարեք քսանհինգ ուրբլի օրինական տուգանք և կզրկվեք ձեր տեղից: Ես այդ անել կտամ:

Ծերունու ծնկները ծալվեցին: Նա լավ գիտեր, թե դատարանն ինչպես խիստ է պատժում որսորդական կանոնները խախտող անտառապահներին: Ինչո՞վ կարող է ինքն ապացուցել, որ կոտորակն այժմամբն է կպել այն ժամանակ, երբ լուսանն արդեն սպանել էր նրան:

Հին անտառապետը կհավատար Անդրեիչի խոսքին. նա գիտեր, թե երեսուն տարի շարունակ Անդրեիչն ինչպես անբասիր է ծառայել: Բայց, հակառակի պես, նախկին անտառապետի փոխարեն վերջին ժամանակներս նշանակվել էր մի նոր մարդ, մի երիտասարդ տղա: Նա դեռ Անդրեիչի երեսն էլ չէր տեսել:

— Իվան, — ձայն տվեց միստր Զեկոբսը: — Զիեբը լծեցեք, գնում ենք:

Անդրեիչը ընկավ թախտի վրա:

Անգլիացին անտարբեր՝ իր կարճ ծխամորճն էր ծխում:

— Ահա ինչ, — հանկարծ նա դարձավ Անդրեիչին: — Երկու րոպե մտածելու ժամանակ եմ տալիս ձեզ, կամ դուք ինձ կտաք լուսանը, այդ դեպքում ես ձեզ կվերադարձնեմ այժյամի մորթին, կամ թե ձեզ կվռնդեն ծառայությունից: Այդ դեպքում էլ, միևնույն է, դուք ստիպված կլինեք բաժանվել գաղանից, որովհետեւ նրա հետ միասին ձեզ ոչ մի գյուղ չեն թողնի: Ընտրությունն արեք:

Հարվածը ճիշտ էր հաչված: Մտքերը մրրիկի պես դարձան Անդրեիչի գլխում:

Մուրզուկը տա՞լ: Ո՛չ մի պայմանով: Ավելի լավ է տեղից զրկվել:

Բայց եթե բանն այդտեղ հասնի, ստիպված է լինելու Մուրզուկից էլ բաժանվել: Եվ ծերունին մեն-մենակ կսկսի թափառել աշխարհում՝ անապաստան ու անօթևան...

Զգում էր Անդրեիչը, որ իր կյանքը կարճացել է: Դժվար էր ծերունու համար հեռանալ այն խոր-
ձիթից, որ նա իրենն էր համարում:

Ի՛նչ արած:

Անդրեիչը ոչ մի խոսք չասաց անգլիացուն:
Նա մտավ խրճիթ, վերցրեց հրացանը և կրակեց
օդում:

— Պատրաստ է,—ասաց կառապանը՝ ձիերը
մոտեցնելով պատշգամբին:

— Դե', ծերունի,—դիմեց միտոր Զեկոբսը
Անդրեիչին:—Ահա ստացագիրը: Ես չեմ ուզում
ձրի վերցնել ձեր դադանը: Ստացե՛ք քառասուն
ռուբլի: Ստորագրեցե՛ք, ահա, այստեղ:

— Ինձ հարկավոր չէ ձեր փողը,—մռայլ ասաց
ծերունին:

Այդ րոպեին կեռնեխների մի երամ անհան-
դիստ աղմուկով թռավ, բարձրացավ անտառի
եզրից:

Համարյա նույն րոպեին թփերի միջից դուրս
թռավ Մուրզուկը:

Նա հեռու անտառումն էր, երբ լսեց Անդրեիչի
կրակոցը և արագ եկել էր տիրոջ կանչին:

Վազելով ծերունու մոտ՝ դադանը նետվեց նրա
կրծքին:

Ծերունին լուսանի գլուխը սեղմեց կրծքին և
քնքորեն փաղաքեց: Հետո մոտեցավ վանդակին
և այն ցույց տվեց Մուրզուկին:

— Այստեղ արի, զավակս:

Լուսանն ուրախ ցատկեց սայլակի վրա և
վանդակի նեղ դռնակից ներս խցկվեց: Անդրեիչը
նրա ետևից դուռը ծածկեց և շուռ եկավ:

— Լավ պահեցեք դազանին, — կամաց խնդրեց նա անգլիացուն:

— Օ՛, կարող եք հանգիստ լինել, — վճռակա-
նորեն հայտարարեց միստր Ջեկոբսը: — Նա մեր
սիրելին է լինելու: Ինքներդ էլ կարող եք գալ
տեսնել:

Եվ անգլիացին Անդրեիչին ասաց դազանանոցի
հասցեն:

Ծերունին սալլակը ճանապարհ դրեց մինչև
դարպասը, մի անգամ էլ հրաժեշտ տվեց Մուրզու-
կին և հրամայելով նրան՝ հանգիստ մնալ, ինքը
օրորվելով շարժվեց դեպի խրճիթ:

Տուն մտնելով՝ Անդրեիչն այժյամի մորթին նե-
տեց կրակը, նստեց վառարանի առաջ և դառն
մտքի մեջ ընկավ:

ԳԼՈՒԽ VI

ԲԱՆՏՈՒՄ

Մուրզուկը հանգիստ նիրհում էր վանդակում:
Տերը նրան հրամայել էր պառկել այնտեղ: Դա
ամենևին զարմանալի բան չէր. Մուրզուկը սովոր
էր երկար ժամանակ Անդրեիչին սպասել այնտեղ,
որ իրեն հրամայված էր: Վերջ ի վերջո տերը դա-
լիս էր, և այն ժամանակ Մուրզուկը վազում էր
ուր որ ուզենար:

Տարօրինակը միայն այն էր, որ իրեն ինչ-որ
տեղ էին տանում անծանոթ մարդիկ: Բայց այդ էլ
Մուրզուկին չէր անհանգստացնում. մի՞թե չէր

կարող ուզած բոլեին թաթով հրել դռնակը, ցած նետվել սայլակից և վազել անտառ:

Շուտով հասան կայարան: Միտր Զեկոբսը ձիերին քշում էր անողորմարար. նա վախենում էր, թե ճանապարհին զազանը գլխացավանք կսպառնա իրեն:

Մուրղուկն անհանգստության առաջին նշանները ցույց տվեց այն ժամանակ, երբ դղրդոցով մոտեցավ երկաթուղու զնացքը: Գազանը վեր թռավ սեղից և սկսեց ուշադիր նայել վանդակը չրջապատող ամրոխին: Նրա աչքերն իր տիրոջն էին որոնում:

Բայց տերը չկար:

Միտր Զեկոբսն արդեն թույլտվություն էր վերցրել գազանը փոխադրելու բեռնավազոնով, և մեծ զգուշությամբ վանդակը փոխադրեց զնացք:

Գնացքը շարժվեց: Հատակի տակ զրնգաց երկաթը, դղրդացին անիվները:

Այստեղ արդեն Մուրղուկն զգաց, որ բանը վատ է:

Նա թաթով խփեց վանդակի դռնակին:

Դուռը չբացվեց:

Մուրղուկն սկսեց կատաղաբար մի անկյունից մյուսը նետվել, թաթերով խփում էր աջ ու ձախ, ատամներով կրծում վանդակի ձողերը:

Բոլորն իզուր: Շուրջը միանման զնգում էր երկաթը:

Եվ հանկարծ Մուրղուկը հասկացավ, որ ինքը թակարդի մեջ է ընկել:

Այդ միանգամից փոխեց նրա բնավորությունը: Գազանը կծկվեց, սեղմվեց վանդակի ետևի պատին ու անշարժացավ:

Միայն նրա աչքերն էին վառվում վազոնի խավարի մեջ:

Տասնվեց ժամից հետո գնացքը քաղաք հասավ: Աղմուկ—աղաղակն ու դղրդոցը չկարողացան խախտել գազանի ընդարմացումը:

Անգլիացին սայլակ վարձեց և լուսանին հաջողությամբ հասցրեց գազանանոց:

Մուրզուկին գցեցին մի ավելի ընդարձակ վանդակ: Նա խակույն փորձեց, թե չի՞ կտրելի այդտեղից փախչել:

Հուսահատության կույր կատաղությունը տասնապատկել էր նրա ուժերը: Բայց մարդիկ լավ էին հաշվել վանդակի ամրությունը. լուսանը բանտից դուրս պրծնել չէր կարող:

Եվ մինչ խելացնոր գազանը դես ու դեն էր նետվում վանդակում, գազանանոցի վարիչը նայում էր նրան ու հիանում, տեսնելով նրա ուժը, արտակարգ մեծությունն ու գեղեցկությունը:

Հետո վարիչը միտոր Ջեկոբսին տարավ գործընտրատուն՝ գրազով տանուլ տված մեկ դյուծին գարեջուրը խմելու:

Այդու դարբասի մոտ երկուսն էլ կանգ առան. նրանց էր հասնում լուսանի երկարածիք, սրտաճմլիկ ճիչը, որ սկսվում էր շատ բարձր նոտայից, փոխվում վայրի լացի ու մռնչոցի և վերջանում էր ցածր ու խուլ նվոցով:

— Կորցրած ազատությունն է ողբում, — ժլատալով ասաց վարիչը և թևանցուկ արավ միտոր Ջեկոբսին:

Երկուսն էլ հանգիստ քայլեցին դեպի ելքը:

Այդ մարդիկ վաղուց էին վարժվել գերության մեջ գանդաղ մահվան դատապարտված վայրի գազանների անվերջ ու թախծալի կանչերին:

Ամբողջ օրը Մուրգուկին անշարժ պառկեց հաստ ճյուղի վրա, որ հատակից երկու արշին բարձրու-
թյամբ խրած էր նրա վանդակի պատի մեջ:

Օրը երկուշաբթի էր, և այգին փակ էր հա-
տարակության համար:

Գազանների վանդակների առջևով շրջում էին
պահակները: Կիրակնօրյա մեծ գրոսանքից հետո
նրանք մաքրում էին այգին ու վանդակները, կե-
րակրում էին գազաններին:

Երկար ձողի ծայրը խրած՝ Մուրգուկի վան-
դակի մեջ գցեցին մի կտոր ձիու միս:

Մուրգուկը տեղից չշարժվեց: Վիշաղ նրա մեջ
մեռցրել էր քաղցի զգացմունքը:

Շուրջը նեղվածք վանդակների մեջ մոնչում,
կռվում ու թփթփացնում էին գազանները: Ավելի
հեռու, խիտ լարացանցով շրջափակված մի տեղ
ճչում ու թևերն էին թափահարում թռչունները:

ԳԼՈՒԽ VII

ԳԻՇԵՐԸ

Երբ մուլթն ընկավ, պահապանները գնացին:

Գազաններն ու թռչունները քիչ-քիչ հան-
դարտվեցին:

Երբ բոլորովին մթնեց, Մուրգուկը վեր կա-
ցավ:

Այժմ նրան մարդկային աչքեր չէին նայում:
Նա այդ գիտեր նրա համար, որ խավարի մեջ լայի
էր տեսնում, նաև նրա համար, որ նրա ականջները
որսում ու հասկանում էին ամեն մի խշշոց:

Բուլթ հուսահատությունն անցել էր: Նոր
ուժով արթնացել էր փախչելու ցանկությունը:
Դրա հետ միասին արթնացել էր նաև քաղցը:

Միսը դեռ ընկած էր հատակին, պատի մոտ։ Նախքան ուտել սկսելը Մուրզուկը զգուշությամբ չուրջը նայեց։

Ձախ կողմի հարևան վանդակում գայլերն էին։ Նրանցից չորսը շան նման հանգիստ պառկած քնած էին։ Հինգերորդը նստել էր առջևի թաթերը գետնին հենած։ Նա անտարբեր կերպով աչքերը հատել էր ուղիղ առաջը։

Մուրզուկը տեսավ, որ գայլերն իր վրա ուշադրություն չեն դարձնում։ Նշանակում է, կարելի է միսը վերցնել ու ցատկել ճյուղի վրա։

Բայց աջ կողմից խշոց լավեց։

Հարևան վանդակում Մուրզուկը տեսավ մի մեծ, բծավոր կատու, որ երկար, թավ պոչ ուներ։

Կատուն գաղտազողի մոտենում էր վանդակին։

Նա կարող էր իր երկար թաթով միսը ճանկել։

Մուրզուկը հանկարծակի կատաղության մի ալիք զգաց իր մեջ։

Գիշատիչը տանել չի կարող, որ իր մոտ իրեն ցեղակից մի ուրիշ գիշատիչ լինի։ Կատուների մեջ այդ ցեղական ատելությունն առանձնապես ուժեղ է։

Բծավոր գազանն զգուշությամբ թաթը մեկնեց վանդակի ձողերի միջով։ Նրա հայացքը մեխվեց լուսանի անշարժ մարմնին։

Մուրզուկը չչարժվեց։

Գազանի հայացքը նրանից անցավ մսին։

Մուրզուկը ցատկեց։

Ոստյունն այնքան արագ էր, որ բծավոր կատուն չհասցրեց թաթը ետ քաշել։

Մի բարձր ճիչ խլացրեց Մուրզուկին։ Գողը ետ փախավ։

Մուրզուկն շտապ ոխեց միսը և ցատկեց ճյուղի վրա։

Վիրավոր գազանը կատաղի ոռնոցով նետվեց դեպի վանդակը, բայց երկաթե ձողերին զարնվելով՝ ընկավ:

Մուրզուկը հասկացավ, որ իր վանդակի կենտրոնում ինքը բռնորովին ապահով վիճակում է:

Այլևս ուշադրութուն չդարձնելով գազազած հախառակորդի վրա՝ նա սկսեց միսն ուտել:

Մուրզուկի հոտառությունն այնքան էլ սուր չէր: Նա միանգամից չէր հասկացել, որ միսը հոտած է:

Այժմ այդ բանը նրան հասկացրին իր երկար, զգայուն բեխերը: Նա բեխերով շոշափեց նեխող միսը և զզվանքով ցած գցեց: Դեռ երբեք Մուրզուկը նեխած միս չէր կերել:

Քաղցը տանջում էր նրան: Նա ուշադիր դիտեց ամբողջ վանդակը, բայց ուրիշ ոչ մի ուտելու բան չգտավ:

Այն ժամանակ Մուրզուկը մեղմ ու թախծալի մլավեց:

Որպես նրան սլատասխան՝ խավարի մեջ լսվեց սոսկալի քրքիջ ու ոռնոց:

Մուրզուկի մազերը փշաքաղվեցին. մեջքը կորացավ:

Բորենու գարշելի ոռնոցը կարծես ազդանշան եղավ մյուս գազանների համար:

Անմիջապես Մուրզուկի կողքին վեր կացան ու ոռնացին գայլերը:

Ավելի հեռու լալ սկսեց շնագայլը: Վանդակների մյուս շարքում—դիմացի կողմը—մեկը մյուսի ետևից մռնչալ սկսեցին արջերը, որոնցից գազանանոցում շատ կար:

Հեռվից լսվեց բվեճի սրտածմլիկ ողբը: Իսկ ոռնոցների ու կանչերի ընդմիջումներին սլվում էր փղի ահռելի ոտքերի ծանր ու միալար ոտնաձայնը:

Հանկարծ մյուս բոլոր ձայները ծածկեց առ-
յուծի որոտազին մոնչոցը:

Մուրզուկն ամբողջ մարմնով դուլաց: Նա այդ
գազանը տեսնելու կարիք էլ չուներ: Նա զգում էր,
որ այդ ձայնը պատկանում էր իրենից շատ ավելի
ուժեղ ու ավելի մեծ մի հսկայական կատվի:

Գազանների աղմուկը դադարեց այնպես հան-
կարծակի, ինչպես սկսվել էր:

Քիչ-քիչ անցավ նաև Մուրզուկի հուզմունքը:

Քաղցը այրում էր նրա ներսը:

Հատակի տակ լսվող մեղմ խշտոցն անմիջա-
պես Մուրզուկի ուշադրությունը գրավեց: Նա ցած
թռավ փայտի վրայից: Նրա աչքերը սևեռվեցին
հատակին եղած մի փոքրիկ սև ծակի վրա:

Անցավ լարված սպասումի մի րոպե:

Անցքի մթուժյան մեջ փայլեցին մի փոքրիկ
գազանի աչքեր: Ելի մի րոպե անց՝ հատակի տակից
դուրս ցատկեց մի մուկ և վազեց դեպի միսը:

Մուրզուկն շտապ խփեց նրան թաթով:

Քաղցը նրան չստիպեց իսկույն հոշոտել ավարը:

Մուրզուկը նորից լարվեց և համբերությամբ
սպասեց:

Շուտով նորից հատակի տակ խշխշոց լսվեց:
Երկրորդ մուկն էլ դուրս պրծավ այնտեղից և ան-
միջապես բռնվեց մազիլավոր թաթերի մեջ:

Որսը տևեց մի Ժամից ավելի: Արդեն ութ
սատկած մուկ ընկած էին Մուրզուկի շուրջը:

Իններորդը դեռ հատակի տակից նկատեց դի-
շատիչին: Եվ թաքնվեց: Հատակի տակ լսվեց մրկ-
ների մի ամբողջ բանակի թփթփոց, ապա ամեն
ինչ լռեց:

Մուրզուկը հասկացավ, որ մկները հեռացան
հատակի տակից և սկսեց իր ճաշը:

Արշալույսի առաջին շողերը Մուրգուկին աշխատանքի մեջ գտան: Նա հերթով ատամներով բռնում էր վանդակի ձողերը և ցնցում:

Ձողերից մեկը մի փոքր շարժվեց:

Մուրգուկն սկսեց կատաղաբար ցնցել այն: Ձողը նկատելիորեն թուլանում էր և ավելի ու ավելի ուժեղ էր ճոճվում:

Հանկարծ վանդակների միջև ավազածածկ չավղի վրա քայլեր լսվեցին:

Մուրգուկը վանդակից ետ ցատկեց և թռավ ճյուղի վրա:

Պահակն առաջին հերթին մոտեցավ լուսանի վանդակին:

Գազանը հանդիստ պառկած էր հաստ ճյուղի վրա: Նա կուշտ և գոհ տեսք ուներ:

Պահակը ծոծրակը քորեց.

— Մսին ձեռք տված չի, բայց գազանը կարծես կուշտ լինի... Ուրիշները որ այստեղ են ընկնում, դադար չեն առնում, իսկ սա կարծես բանի տեղ էլ չի դնում: Երևի սովոր է փակված նստելուն:

ԳԼՈՒԽ VIII

ԽՈՒՎՈՒԹՅՈՒՆ

Հասարակութունը վաղ սկսեց այդի հավաքվել:

Երբ առաջին այցելուները դարբասներից ներս մտան, միտոր Ձեկոբսը վերջացնում էր գազանանոցի առավոտյան դիտումը: Նա կանգ առավ լուսանի վանդակի առաջ և սլահակին կանչեց իր մոտ:

— Լուսանը երեկվա միսը չի կերել: Ֆողնել վանդակում: Նոր միս չտալ, մինչև այդ չուալի:

— Միօր հիմա էլ մի քիչ...—Երկչոտ առարկեց պահակը,—հոտ է գալիս: Երևի այս գազանը թարմ մսի է սովոր:

— Արեք այնպես, ինչպես ձեզ ասում եմ,— վրա բերեց անգլիացին:—Եթե գազաններին թարմ մսով կերակրենք, մի ամսից հետո այգին քամուն կտանք:

Պահակը լռեց: Միտոր Զեկոբսին չլսել նա չէր կարող. անգլիացին վարիչի օգնականն էր:

Այդ ժամանակ Մուրզուկի վանդակին մոտեցան մի խումբ դպրոցականներ:

Հաստափոր ուսուցիչը պենսնեն աչքերին և ծղոտյա գլխարկը գլխին՝ քաղաքավարությամբ դիմեց միտոր Զեկոբսին:

— Ասացեք խնդրեմ, այս գազանը երևի հենց նո՞ր եք բռնել:

— Այո: Երեկ ենք բռնել:

— Իսկույն երևում է: Նայեցեք, երեխաներ, ինչպիսի չար ու վայրենի տեսք ունի նա: Իր չար աչքերով ուղղակի ուտել է ուզում մեզ:

Եվ այդ ճիշտ էր: Մուրզուկը լարվել էր և չար աչքերով հետևում էր մարդկանց յուրաքանչյուր շարժմանը:

Վերջին երկու օրը նրա մեջ մեծ փոփոխություն էր տեղի ունեցել: Քանի դեռ Մուրզուկն Անդրեիչի մոտ էր ապրում, մարդկանց նկատմամբ թշնամություն չէր զգում: Իսկ այժմ գազանանոցի վանդակում նստած էր մեկն այն գիշատիչ գազաններից, որոնք միշտ թաքնվում են անտառի մթին թավուտում: Նա ատում էր մարդկանց և վախենում էր նրանցից: Նրա համար անտանելի էր բացբաց նստել բոլորի աչքի առաջ:

— Սա լուսան է,—չարունակեց ուսուցիչը,—
մեր հյուսիսային անտառների հովազը: Լինում է
Ֆվրոպական Ռուսաստանում և սիրիյան տայ-
գայում:

— Նրանց սպանում են մարդկանց վրա հար-
ձակվելու՝ համար,—հարցրեց մի փոքրիկ աղ-
ջիկ:

— Ոչ, մարդու վրա թերևս միայն վիրավոր
լուսանը կհարձակվի:

— Իսկ ա՞յս ինչ է,—հարցրեց մի տղա՝ ցույց
տալով կողքի վանդակում նստած խոշոր, բծավոր
կատուն:

— Դա հովազ է կամ ընձառյուծ,—ասաց
ուսուցիչը:—Ապրում է Աֆրիկայում և Հարավային
Ասիայում:

— Իսկ ո՞րն է ավելի ուժեղ. լուսա՞նը, թե
հովազը,—հարցրեց մի ուրիշ տղա:

Ուսուցիչը չհասցրեց պատասխանել:

— Նայեցե՞ք,—գոչեց մի աղջիկ՝ ցույց տալով
հովազը,—նրա թաթն արյունոտ է:

Միտոր Ձեկորսը արագ մոտեցավ վանդակին:

— Դուք ուշադիր չե՞ք նայում գազաններին,—
խիստ ասաց պահակին:—Հարկավոր է գիշեր-
ները հաճախ շրջել վանդակների մոտ: Կասկած
չկա, որ նյա լուսանը գիշերը կռվել է հովազի
հետ: Ավելի քիչ միս տվե՞ք դրան, մինչև որ խելքի
կգա:

Մոտեցան նոր այցելուներ, նայեցին լուսա-
նին, աշխատեցին համբերությունից հանել նրան:
Տղաներն ավագ էին նետում նրա վրա:

Մուրզուկն ամբողջ օրը նստած էր ինչպես
ասեղների վրա:

Իսկ գիշերը նորից սկսեց շարժել երկաթե
ձողը:

Օրերն անցնում էին: Երկաթե ձողի ստորին ծայրը դեռևս մնում էր քարե հատակի մեջ:

Մուրզուկը չարաչար տանջվում էր:

Զգույշ մկներն այլևս երբեք չերևացին հատակի տակից: Երկար քաղցած մնալուց Մուրզուկն ստիպված եղավ հոտած միսն ուտել: Բայց այդ էլ չէր բավականացնում: Լուսանի թավ մազերի տակից պարզ երևում էին նրա կողերը:

Յերեկը Մուրզուկն ամեն ինչին անտարբեր էր երևում: Հասարակության փորձերը չէին կարողանում նրան համբերությունից հանել: Ինչ էլ անում էին մարդիկ, նա անշարժ պառկած էր մնում իր ճյուղի վրա:

Միայն դիչերներն էր նա աշխուժանում:

Արագորեն ուտում էր միսը և խկույն սկսում վանդակի ձողը ճոճել: Ամբողջ ժամերով ճոճում էր միևնույն շարժվող ձողը:

Պահակները նրա աշխատանքը չէին նկատում. շարժվող ձողը վանդակի մութ անկյունումն էր:

Եվ ահա, վանդակն ընկնելուց երկու ամիս հետո Մուրզուկն զգաց, որ շուտով դուրս կպրծնի և ազատություն կստանա:

Ձողը բոլորովին թուլացել էր: Էլի մի քանի ուժեղ հարված, և նա դուրս կթռչեր իր անցքից:

Այդ լուսադեմին էր: Մարդիկ երևացին:

Մուրզուկը վաղուց սովորել էր համբերելուն: Նա իր փախուստը հետաձգեց հաջորդ դիչերվան:

Այդ օրը այգում առանձնապես շատ հասարակություն կար:

Վաղուց արդեն վարիչը թերթերում հայտարարություններ էր տպել, որ օրեցօր սպասվում է Աֆրիկայից խոշոր մարդանման կապիկ:

Վերջապես կապիկը բերել էին:

Դա մի էգ շիմպանզե էր:

Հայրենի անտառում մնացել էր նրա ձագուկը, որին նա իր կաթով էր կերակրում:

Ամբողջ ճանապարհին նրան կապկպած էին սյահել: Այժմ բաց էին թողել մի ընդարձակ վանդակում և կապերն արձակել:

Տեսնելով, որ վանդակից դուրս պրծնել չի լինի, կապիկը դադարել էր: Նա կատաղաբար նետվում էր սյուների վրա, կրծում ու ցնցում ձողերը, ունում էր և բռնեցքներով կուրծքը ծեծում:

Երբ այդ էլ չօղնեց, կենդանին սոսկալի հուսահատության մեջ ընկավ: Նա նստում էր դեանին, ձեռքերով բռնում էր մազերը և ճոճվում: Նրա խուլոտ ունոցը փոխվել էր անօղնական ողբի:

Մարդիկ շուռ էին դալիս նրա վանդակից:

Իսկ դադաններն սկսեցին դուռալ: Կապիկի վիշտը փոխանցվում էր նրանց:

Ծնողայիկերը լալիս էին երեխաների պես հեկեկալով: Բորենին ունում էր ու քրքջում: Արջերն ու դայիկերը դեռ ու դեն էին ընկնում իրենց վանդակներում:

Առյուծի որոտընդոտ մռնչյունը խեղդվում էր դադանների ընդհանուր աղմուկի մեջ:

Հասարակությունը վախեցած նետվեց դեպի ելքը:

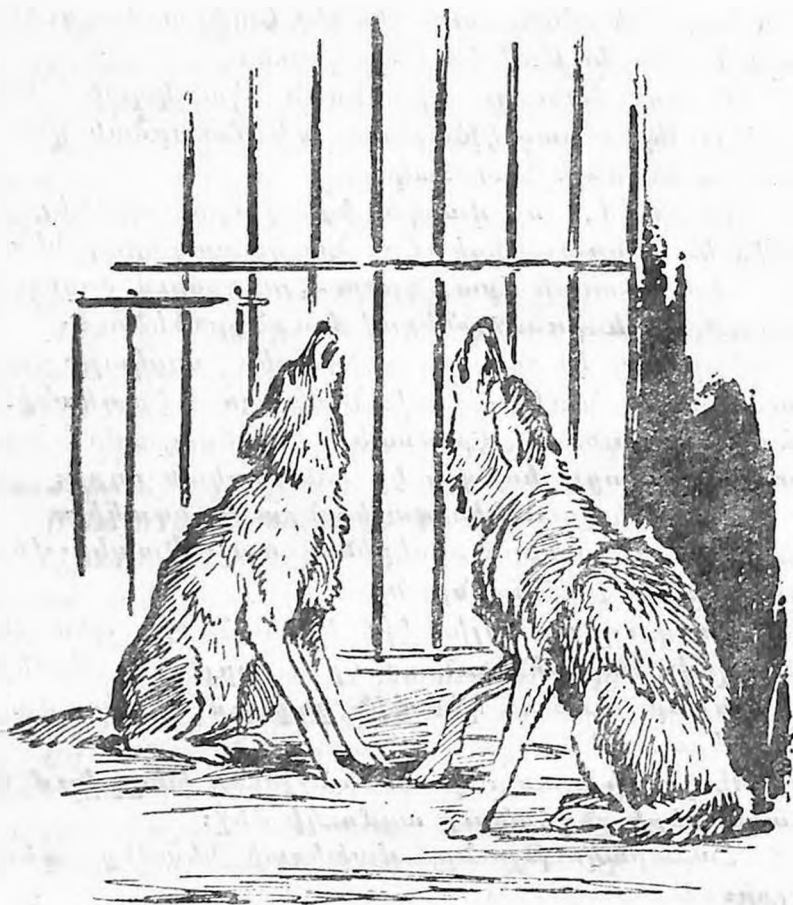
Միտոր Զեկոբսը վատ բան դուշակելով՝ սահակներից մեկին ուղարկեց հրացանը բերելու, մյուսին սլառվիրեց հրչեջ խումբը կանչել: Դեռ երբեք դադաններն այդքան անհանգիստ չէին եղել:

Թռչունները սուր ծղրտում էին:

Փիղը կնճիթը վեր ցցած՝ կատաղորեն մռնչում էր:

Միշտ հանգիստ նստող լուսանն էլ ցատկոտում էր իր վանդակի ձաղերի վրա:

Միտոր Զեկոբսը նկատեց, որ նրա ամեն մի հարվածից ձողերից մեկը դողում ու ճոճվում է:

Մոտ վաղեց շնչատարաւ պահակը և հրացանը
տվեց անգլիացուն:

Միստր Զեկոբսը շտապ գնաց Մուրդուկի մօտ:
Բոլոր կողմերից նրան էին ուղղված արնակալած
աչքեր:

Այդ ժամանակ ետեւից լսվեց պահակի սարսու-
փահար ճիչը: Անգլիացին շտապ շուռ եկավ: Նա
տեսավ, թե ինչպէս սպիտակ արջը չիփկոցով լաց
արեց իր վանդակի կողքից: Վաղեմը:

Գազանի վիթխարի մարմինը ծանրորեն դուրս շնկավ:

Մի ակնթարթում արջը մոնչոցով լարճրացավ հտեի թաթերի վրա և քայլեց դեպի անդլիացին:

Անդլիացին հասկացավ, որ հիմա դադազած հրեշը իրեն կճզմի իր ստակ:

Նա դեմ արավ հրացանը:

Հատիկը խաղում էր նրա աչքի առաջ և ոչ մի կերպ չէր ընկնում նշանոցի ակոսիկի մեջ:

Միտար Զեկոբսը առանց նշան բռնելու կրակեց բոլոր հինդ փամփուշտները: Հանկարծ դադանը դադարեց մոնչլա, երեբաց և ընկավ դետին: Գրն-դակներից մեկը դիպել էր նրա աչքին, մյուսը՝ ականջին:

Միտար Զեկոբսը առանց նայելու նոր պահու-նակ դրեց հրացանի մեջ:

— Լուսա՛նը, — դուռաց նա պահակին: — Զողը չարժվում է:

Պահակը վազեց դեպի Մուրզուկի վանդակը:

Մուրզուկը ամբողջ ուժով նետվեց վանդակի վրա:

Զողը ծռվեց և դուրս թռավ հատակի անցքից:

Պահակը վախեցած ազդակեց:

Գազանի գլուխը դուրս եկավ անցքից:

— Կրակեցե՛ք, — դուռաց պահակը ետ վազելով:

Այդ վայրկյանին ջրի մի ուժեղ շիթ խփեց Մուրզուկի աչքերին:

Աչքերը լցված ու սարսափահար գազանը ետ ցատկեց վանդակից:

Բրանդսպոյտի¹ ջրի շիթը նրան ցած էր գլու-րում:

Հրդեհաշեջներն արագորեն մի ուրիշ վանդակ դեմ արին կոտորված վանդակին: Եւքը փակված էր:

¹ Հրշեջ խողովակի ծայրի մետաղյա մասը:

Բրանդսպոյտի չիթն ուղղեցին մյուս գաղան-
ները վրա ևս: Բոլոր վանդակները ողողվեցին
ջրով:

Գաղանները սարսափահար կծկվեցին անկյուն-
ներում:

Խռովությունը խաղաղեցվեց:

ԳԼՈՒԽ IX

ՏԵՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ծանր էր կյանքը Անդրեիչի համար առանց հա-
վատարիմ Մուրզուկի: Նրա տուղջությունը բոլո-
րովին վատացել էր: Ծերունին գթվարությամբ
էր քարշ տալիս ոտքերը:

Արդեն երեք ամիս էր անցել այն օրից, ինչ
անգլիացին տարել էր Մուրզուկին: Մոտենում էր
հյուսիսային դաժան ձմեռը:

— Երևում է, մահս մոտեցել է,—մտածեց
Անդրեիչը:—Մեռնելուց առաջ դնամ գոնե մի ան-
դամ տեսնեմ բարեկամիս, հետո կարող եմ հան-
գիստ մեռնել:

Ծերունին խնդիր տվեց, արձակուրդ ստացավ
և ճանապարհ ընկավ:

Երեսուն տարվա ծառայության ընթացքում
Անդրեիչը մերվել էր անտառի հետ և բոլորովին
խորթացել էր մարդկանցից: Քաղաքում շատ չար-
չարվեց ծերունին, մինչև որ գաղանանոցը դոտավ:

Մուտքի մոտ տոմս դնեց և դնաց Մուրզուկին
փնտրելու:

Սկզբում թռչունների վանդակներն էին:

Բարձր լարացանցով շրջափակված մի ան-

կյունում Անդրեիչը տեսաւ իրեն անծանօթ մի խո-
չոր թռչուն:

Թռչունը նստած էր չոր ծառի վրա, ամբող-
ջովին կծեւում և երկար վիզն ու կեռակաւաց փու-
խըն ուսերի մեջ առած: Նա երկու վիթխարի թևերը
բարձրացրել էր դիտից վերև, կարծես ուզում էր
նրանցով ծածկել այն ամենը, ինչ տեսնում էր իր
չորերջը:

— «Գառնանդ», — կարգաց Անդրեիչը տախ-
տակի մակադրությունը: Նվ մտածեց. «Նրևի չառ

ես նեղվում այստեղ: Ախր դու սովոր ես երկնքում սավառնելու»:

Այնուհետև ավազանում լողում էին զանազան ցեղի բադեր, սագեր, կարապներ, ճայեր: Ավազանի շուրջը հպարտ—հպարտ քայլում էր երկարաոտ արագիլը և վազվզում էին մանր կտցարներ:

Անդրեիչը խկույն նկատեց, որ ավազանի վրա ցանց չկար:

«Երևի ընտելացրած են, — մտածեց նա: — Բայց ինչո՞ւ այսքան տխուր են»:

Ճայերից մեկը ջրից դուրս եկավ և օդում թափահարեց կտրված թևերը:

Ծերունին շտապ շուռ եկավ: Նա սկսեց դիտել մի ընդարձակ վանդակ, որի մեջ կային բազմաթիվ սարեկներ, կարմրակատարիկներ, խացկտիկներ և այլ երգեցիկ թռչուններ:

Նրանք երգում ու ճուլողում էին՝ անդադար ճյուղից—ճյուղ թռչելով:

Միայն մի կարմրակուրծք խացկտիկ փքված նստել էր ցածում, կանեփով լի կերամանի պռունկին:

Անդրեիչն ուշադիր նայեց նրան և գլուխն օրորեց:

— Լսիր, որդիս, — դիմեց նա վանդակի կողքին կանգնած պահակին: — Էն թռչունը, որ կերամանի պռունկին կանգնած է, լավ կլիներ դուրս տանեք: Հիվանդ է: Տես, աչքերը փակել է. մինչև առավոտ կսատկի:

— Ինքներս էլ դիտենք, — կոպիտ պատասխանեց պահակը: — Մեր դործը չի հիվանդներին ջուր կել: Այնտեղ նրանք, — պահակը գլխով ցույց տվեց վանդակի կողմը, — սանիտարներ ունեն: Թող ջուր կեն:

Անդրեիչը տարակուսանքով նայեց վանդակի

կողմը: Այդ ի՞նչ սանհիտարների մասին է խոսում
սպահակը:

Հանկարծ հեռավոր անկյունում մի ծակից
դուրս թռավ մի առնետ, վազեց վանդակի միջով
և թաքնվեց մյուս բնում: Նրանից հետո դուռիս
դուրս հանեց մի ուրիշը, օդը հոսոտեց և նորից
բռնը խցկվեց՝ երկար ու մերկ պոչը խաղացնելով:
Ծերունին ցնցվեց:

Նա իսկույն պատկերացրեց գիշերը գազանա-
նոցում: Հիվանդ խացկտիկը կծկվել է կերամանի
սլուկից: Սև անցքերից դուրս են պրծնում առ-
նետները, ճանկում թռչունին և քաշում գետնի
տակ: Այնտեղից լսվում է նրանց զզվելի ծղրտոցը
և կովի աղմուկը՝ դեռևս կենդանի տաք-տաք ավա-
րի համար: Վանդակի մեջ ծառի վրա արթնանում
են թռչունները: Նրանցից մի քանիսն արդեն զգում
են հիվանդության մոտեցումը: Նրանց բոլորին էլ
միևնույն վախճանն է սպասում, երբ թուլանալով
կիջնեն ցած:

Անդրեիչը շտապ հեռացավ այդտեղից:

Նրա առաջ շարված էին վանդակներ, որոնց
մեջ կային սկյուռներ, նապաստակներ, աղվես-
ներ:

Ծերունին չէր ճանաչում իր ծանոթ գազան-
ներին: Նա սովոր էր նրանց տեսնել աշխույժ,
արագ վազելիս խոտերի մեջ կամ ճյուղերի վրա:
Իսկ այստեղ, վանդակների մեջ նրանք նստած էին
ինչպես խրավիլակներ, աղոտ, մեռած աչքերով,
թուլացած մկաններով, անշարժ, ամեն ինչին ան-
տարբեր:

Մի բազմություն կանգնած էր գորշ արջերի
վանդակի առաջ:

Գազաններից մեկը նստել էր իր վանդակի եզ-
րին: Ետևի ոտքերը նա ցած էր կախել, իսկ առ-

Ջևի ոտքերով բռնել էր վանդակի ձողը: Արջի խե-
լացի աչքերի մեջ Անդրեիչը այնպիսի թախիժ տե-
սավ, որ շտապ հայացքը հեռացրեց նրանից:

Նա անհանգիստ որոնում էր Մուրզուկին:

Նրա ափանջին հասան մի ինչ որ կնոջ խոսքեր,
որ երեխաներին ցույց էր տալիս կնճռոտ, մաշկի
մազերը թափված, հաստազլուկ մի եղ:

— Այս բլզոնն այնքան պառավ է,—ասում էր
կինը,—որ երբեք չի պառկում: Վախենում է, որ
եթե պառկի, այլևս չի կարող վեր կենալ: Քնում է
կողը պատին հենած: Մի կողը, որ հոգնում է, հեն-
վում է մյուս կողով և այդպես նիրհում:

Խղճահարուժյունն ու անհանգստությունն ա-
ճում էին Անդրեիչի կրծքի տակ:

Երեսուներեք տարի անտառում ապրելու ընթացքում
նա երբեք զառամյալ գազան չէր տեսել: Այնտեղ
տիրապետում էր մահվան ողորմած օրենքը: Այս-
տեղի մարդիկ այդ օրենքը խլել էին գազաններից:
Ծերունին երկյուղով էր մտածում Մուրզուկի
մասին: Արդյոք կճանաչի՞ նա իր տիրոջը: Այժմ
երևի բոլոր մարդիկ թշնամիներ են թվում նրան:

Հասարակությունը կուտակվել էր ընձառյուծի
վանդակի առաջ և ճանապարհը փակել:

Գլխարկների վրայով Անդրեիչը տեսավ դա-
դանի ծանոթ գլուխը՝ այտմորուսներով և ականջ-
ների սև-սև փնջերով:

Ծերունին հուզվեց: Նա փորձեց առաջ դնալ
ամբոխի միջով: Բայց նրան սեղմեցին:

Այն ժամանակ, առանց մտածելու, թե ինչ է
անում, ծերունին անցավ փայտե ցածրիկ ցանկա-
պատի վրայով, որը հասարակությանը բաժանում
էր վանդակներից:

Մեկը վախեցած աղաղակեց.

— Պապի՛կ, պապի՛կ, զգո՛ւյշ:

Բայց արդեն ուշ էր: Ծերունին երեօր դեմ էր արել վանդակին:

Հասարակությունը ախ քաշեց, լուսանը լայն ոտայունով նետվեց ծերունու կողմը: Բայց այդ ժամանակ տեղի ունեցավ մի բան, որ ոչ ոք չէր սպասում. լուսանը լիզեց ուղղակի ծերունու շրթունքները և ուրախ մոմռաց:

— Ճանաչե՛ց, բալիկս ճանաչե՛ց, — մրմնջում էր Անդրեիչը՝ մոռանալով ամեն ինչ իր շուրջը: — Ճանաչե՛ց հարազատս...

Նա ձեռքը ներս տաքավ վանդակի ճաղերի միջով և սկսեց չոյել գազանի ոսկրոտ մեջքը:

Հասարակությունը անասելի ցնծության մեջ էր:

— Ա՛յ-ա՛յ, պապի՛կ: Ա՛յ կեցցես դու: Երևում է, առաջ իրենն է եղել այդ գազանը: Եվ տեսե՛ք, գազանն էլ սրբան խելոքն է, իսկական շան նման: Ճանաչեց տիրոջը:

— Խնդրում եմ ցրվե՛ք, — հանկարծ լսվեց մի խիստ ձայն հանդիսականների ետևը: — Քաղաքացի՛, նեղություն քաշեք իսկույն անցնել ցածկապատի այս կողմը:

Մուրճուկը դայրացած մռնչաց: Անդրեիչը ետ նայեց:

Նրա առաջ կանգնած էր միտոր Ձեկորսը՝ բարեկացած, հոնքերը կիտած:

— Միտոր, թույլ տվե՛ք մնաս բարև ասել բալիկիս, — երկչոտ խնդրեց նա:

— Դուրս եկե՛ք, ասում եմ ձեզ, — դռուց անդլիացին: — Յանկապատն անցնելը խիստ արգելվում է:

— Բայց գազանը երան ձեռք չի տալիս, — ծերունուն պաշտպան կանգնեց մեկը հասարակության միջից:

— Պահա՛կ, — ձայն տվեց միստր Ջեկոբսը: — Ինչպե՞ս եք համարձակվում թույլ տալ այսպիսի խայտառակություն: Իսկույն դուրս բերեք ծերունուն:

— Կգնամ, կգնամ, — շտապեց Անդրեիչը, մի անգամ էլ շոյեց Մուրգուկի նիհար կողերը և տընքտնքալով անցավ ցանկապատի վրայով:

Հասարակությունն շտապեց օգնել նրան: Միստրը Ջեկոբսի հասցեին հայհոյանքներ տեղացին:

Անդրեիչը կռվից վախենում էր: Նա աշխատում էր շուտ հեռանալ վտանգից:

Մուրգուկը մոռնում էր և նետվում նրա կողմը:

Բայց Անդրեիչի համար այնքան էլ հեշտ չէր ազատվել հասարակության հարցումիորձից: Նրան չըջապատեցին, խնդրեցին պատմել, թե որտեղ է նա բռնել լուսանը, որքան է պահել իր մոտ, ինչու է գազանն այդպես սիրում նրան:

Կես ժամից հետո միայն Անդրեիչին հաջողվեց ազատվել հետաքրքրվողների ձեռքից և թաքնվել վանդակների ետևը, մի ինչ որ դարչահոտ նեղ անցքում:

Անդրեիչը հոգնած հենվեց պատին: Նրա գըլխում դժժոցը չէր դադարում:

Ծերունին մտաբերեց ամեն ինչ, որ տեսել էր գազանանոցում: Նա շատ բան կտար, որպեսզի փրկեր այդտեղից իր սիրելի գազանին: Բայց Անդրեիչը շատ լավ էր հասկանում, որ անգլիացին ոչ մի կերպ բաց չի թողնի իր զոհը:

Հուսահատությունը տիրել էր ծերունուն, որ այդպիսի տանջանքի մեջ է թողնում իր բարեկամին:

Վանդակների ետևը մութ էր ու խաղաղ:

Անդրեիչը ակամա ականջ դրեց, թե չի՞ լսի արդյոք Մուրզուկի ձայնը:

Կամայ-կամաց նա սկսեց տարբերել լուսանի մեղմ ու ողբազին մլավոցը: Նա լավում էր բոլորովին մոտիկից, կարծես Մուրզուկը հենց իր կողքին լիներ:

Անդրեիչը նայեց պատին: Նրա աչքերը նկատեցին այնտեղ երկաթե դուռը և նրա վրայի երկաթե սողնակը:

«Սա նրա վանդակն է,—մտածեց ծերունին:—Նա այստեղ է, իմ կողքին»:

Անսպասելի մի միտք անցավ նրա գլխով՝ ետ քաշել սողնակը, և Մուրզուկը դուրս կգա, կազատվի:

Բայց ծերունու սիրտն սկսեց վախից բարախել:

— Իսկ եթե բռնե՞ն: Այն ժամանակ երկուսս էլ կորած ենք:

Նորից պատի ետևը լավեց թախծալի մլավոցը:

— Ինչ ուզում է, թող լինի,—վճռեց Անդրեիչը:—Ով զազանին չի խղճում և իր կաշվից է վախենում, նա մարդ չի:

Ծերունին սողնակը քաշեց: Երկաթը բարձր զրնգաց և ծանրորեն ընկավ գետնին:

Անդրեիչը վախեցած ետ նայեց:

Մոտիկով շտապ անցնում էր միստր Ջեկորսը:

Անդրեիչը արագ հեռացավ անցքի մյուս ծայրով:

Այգում լույս էր: Բարձր նվազում էր փողային նվազախումբը:

Անդրեիչը շտապ քայլեց դեպի ելքը: Նրան թվում էր, թե ահա, որտեղ որ է անգլիացին՝ Կհասնի իր ետևից, և սիրտ չէր անում ետ նայել:

Մտքերը խառնվում էին:

— Գլխի կընկնե՞ն, թե ով է ետ քաշել սող-
նակը: Իսկ եթե Մուրզուկը հենց հիմա իմ ետևից
հասնի՞:—Դուրս կընկնի, կկրակեն հրացանով,
կսպանեն. կամ դուք ես հասկը Մուրզուկից ավելի
չուտ կնկատի, որ սողնակը հանված է:

Այս վերջին միտքը ամենից ավելի վախեցրեց
Ծերունուն. հանկարծ Մուրզուկի փախուստը չհա-
ջողվի: Եվ նորից Անդրեիչը հիշեց լուսանի ցցված
կողերը, արջի թախծալի աչքերը, կտրված թևե-
րով թռչուններին, հիվանդ խածկոտիկին: Խղճա-
հարությունը նոր ուժով համակեց Ծերունուն:

— Ինչ ուզում է, թող լինի, միայն թե Մուր-
զուկն ազատվի:

Եվ դեռ երկար ժամանակ, արդեն կայաբանին
մոտենալով Ծերունին կրկնում էր.

— Ով գաղտնիկն էի խղճում, նա մարդ էի:

ԳԼՈՒԽ X

ՄԻՍՏՐ ԶԵԿՈՒՍԸ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ Ե ԱՆՈՒՄ

Անդրեիչի այցելության հետևյալ օրն առա-
վոտյան միասր Զեկոբսը շատ վաղ արթնացավ:

Նա սովորություն ուներ ծառայության գնա-
լուց առաջ հրացան կրակելու վարժություններ
անել: Ապրում էր գաղանախոցի կողքին: Նրա
տան ետևի պատը նայում էր դեպի մի պարապ
տարածության: Այդ ամայի տեղը գանաղան աղբ
ու տականքներ էին թափում: Այդտեղ հավաքվում
էին աղավնիներ, ագռավներ, ճնճուկներ: Ան-
գլխացին տան կտուրից կրակում էր նրանց վրա:

— Դիպուկ նշանառու լինելու համար,—ասում
էր նա,—հարկավոր է ամեն օր վարժություն անել:
Եվ այն էլ՝ անպայման կենդանի նշանի վրա:

Գաղանանոցում պատահած դեպքից հետո միս-
տըր Զեկորսն ուզում էր ստուգել իր կրակելու
հմտությունը: Նա լավ դիտեր, որ միայն երջանիկ
պատահականությունն իրեն օգնեց երկու զնդակով
ստապալել կատաղած արջին:

Եվ այդ առաջնա արագ հաղնվելով՝ միստր
Զեկորսը հրաշանը վերցրեց ու բարձրացավ կտու-
րը:

Տանիքում մութն էր: Մի քանի նեղ անցքերով
միայն տվոտ լույսի շերտեր էին ներս ընկնում:

Միստր Զեկորսը մոտեցավ այդ անցքերից մե-
կին և դուրս նայեց:

Յաճում, աղբակույտի վրա աղավախների մի
երամ էր նստած: Թռչունները նրան չէին նկա-
տում:

Միստր Զեկորսը խնամքով նշան բռնեց նրան-
ցից մեկին և կրակեց:

Թևից վիրավորված աղավախն թփրտաց ու
ցած գլորվեց թեք աղբակույտից: Երամը վեր
թռավ, բայց չուտով նորից իջավ գետնին, շուրջը
ոչ ոք չկար:

Միստր Զեկորսը նշան բռնեց երկրորդ աղավ-
ախին:

Այդ ժամանակ նրա ետևն ինչ որ բան իրըշ-
խալաց:

Նա ետ նայեց:

Նրան թվաց, թե մի գույգ փայլուն աչքեր
նայում էին իր թիկունքին, և հենց որ ինքը ետ
նայեց, այդ աչքերը վայրկյանապես մարեցին:

«Կատու է», մտածեց միստր Զեկորսը:

Նա նորից սկսեց նշան բռնել աղավախին:

Սակայն իր թիկունքին հառած աչքերի անհա-
ճա պղպտղությունը չէր հեռանում նրանից: Նա

ոչ մի կերպ չէր կարողանում ուշադրութիւնը կենտրոնացնել իր նշանակետի վրա:

— Փի'չտ,—բարձր գոռաց նա խավարի մեջ:

Անկյունում նորից թեթեւ խշշոց լսվեց:

Մի ակնթարթ միսսր Զեկոբսը սառնիքի մթին կամարի տակ տեսավ երկու վառվռուն աչքեր:

Եւ նորից ոչինչ չկար:

— Այս ի'նչ սատանա է,—փնչաց անգլիացին:
— Սպասիր, ես հիմա քեզ կթռցնեմ այդտեղից:

Նա նյարդայնանում էր, և դրա համար բարկանում էր ինքն իր վրա:

Այժմ արդեն նա մի փոքր վարժվել էր խավարին:

Այնտեղ, ուր մի րոպե առաջ խորհրդավոր աչքերը վառվեցին, նա նկատեց իրար վրա թափված դատարկ արկղներ:

Անգլիացին հրացանը բարձրացրեց և սլառահափան կերպով կրակեց նրանցից մեկի վրա:

Դատարկ արկղը դղրդոցով ցած ընկավ:

Լույսի շերտի մեջ երևաց լուսանի գլուխն ու սպիտակ կուրծքը:

Միսսր Զեկոբսը կարողացավ կրակել էլի երկու անգամ:

Գնդակներից մեկը դանակի պես կտրեց գազանի կարճ պոչի ծայրը:

Հետո լուսանի ծանր մարմինն ամբողջ թափով հարվածեց անգլիացու կրծքին: Նա ընկավ:

Հրացանը չխկոցով ընկավ հատակին և ապա ամեն ինչ լռեց:

Իսկ կես րոպե հետո Մուրզուկը դուրս ցատկեց մի նեղ անցքից և անհայտացավ կտուրի ետեւ:

Մուրզուկը ետ նայեց:

Նսեռում փռված էր մի մեծ պարսպուռ: Մյուս երեք կողմերում ձգված էին անվերջ կտուրներ և նրանց միջև՝ փողոցների խոր-խոր անցքեր:

Ընտրութիւնն չկար. նա պետք է բաց տեղերից խուսափեր:

Մուրզուկը վազեց մինչև կտուրի ծայրը, ցատկեց երկրորդ կտուրի վրա, ապա՝ երրորդ և այդպէս ուղղվեց դեպի քաղաքի կենտրոնը:

Փողոցներում արդեն անցորդներ էին երևում:

Բանվորները գնում էին գործարան: Նրանցից մեկը պատահաբար գլուխը բարձրացրեց, վերև նայեց և զարմացած գոչեց.

— Մի՛ տեսե՛ք, ի՞նչ հսկա կատու է:

Բայց Մուրզուկն արդեն թաքնվեց ծխնելույզի ետևը:

Իսկ գազանանոցում այդ ժամանակ պահակը նկատեց լուսանի անհայտանալը և աղմուկ բարձրացրեց: Նա երդվում էր, որ գիշերը երկու անգամ եղել է վանդակների մոտ, և բոլոր գազաններն իրենց տեղն են եղել:

Նա չէր կարող խմանալ, որ լուսաբացին Մուրզուկը պատահաբար հենվել էր վանդակի ետևի դռնակին և անսպասելիորեն դուրս ընկել այնտեղից:

Եվ ոչ ոք չէր տեսել, թե ինչպէս գազանն զգուշությամբ անցավ ամբողջ բակի միջով և բարձրացավ առաջին իսկ պատահած տան կտուրը: Ինչպէս նա այնտեղ թաքնվեց դատարկ արկղերի մեջ և անսպասելիորեն հանդիպեց իր թշնամուն:

ԳԼՈՒԽ XI

ՍԱՐՍԱՓԸ

Յերեկվա ժամը երեքն էր, երբ հասուլիկ ուսուցիչը դուրս եկավ դպրոցից և տրամվայ նստեց:

Նա հենց նոր երեխաներին պատմում էր ար-

յուռնարբու վայրի գազանների մասին, որոնք վրիտում են խոշոր, խիտ անտառներում: Նա այնպես հրապուրիչ էր նկարագրում այդ գազանների որսը, որ տղաներից մի քանիսը հասաւառ որոշեցին դպրոցն ավարտելուն պես որսորդ դառնալ:

Այժմ ուսուցիչը տուն էր գնում և մտածում, որ ինքն էլ դեմ չէր լինի արջի կամ վագրի որսի դնալու:

Առաջին իսկ կանգառում վագոն վազեց մի փոքրիկ լրագրավաճառ: Նա թափահարում էր ծալված թերթերը և գոռում.

— Երեկոյան թե՛րթ: Մարդու զարհուրելի սպանությո՛ւն: Սպանողը մի գազան է, որ այժմ չըջում է քաղաքում: Զգուշացե՛ք, կտուրները չբարձրանա՛ք:

— Բաղաքացի,— հանկարծ դիմեց նա ուսուցչին:— Թերթ գնեցեք, ձեր կյանքը վտանգի մեջ է:

— Ի՞նչ: Այդ ինչե՞ր ես հնարում,— վեր թռավ հաստիկ ուսուցիչը:— Տո՛ւր թերթը տեսնեմ:

Առաջին էջում խոշոր տառերով տպված էր.

Այս գիշեր կենդանաբանական այգում վանդակից փախել է մի լուսամ: Այգու հարեվան տան կտուրում արյան լնի մեջ հայտնաբերել են գազանանոցի մի ծառայողի դիակը: Մարդասպան գազանը գեռես ազատ է:

Այնուհետև հապճեպ կազմված ընդարձակ թղթակցության մեջ հաղորդվում էր, որ վաղ առավոտյան անցորդները գազանին տեսել են գազանանոցից երեք փողոց հեռու, տներից մեկի կտուրի վրա: Յերեկը քաղաքի կենտրոնում քիչ է

մնացել, որ գազանը հինգ հարկանի տներից մեկի կտուրից ցած գցի ծխնելույզ մաքրողին:

Այդտեղ տրված էր նաև լուսանի մանրամասն նկարագրությունը, նրա ապրելակերպը, արտակարգ արյունարբու լինելը, ճարպկությունը և ուժը:

Հստ այդ թղթակցության՝ դուրս էր գալիս, որ լուսանը շատ ավելի վտանգավոր է, քան վաղրը, առյուծը և ընդհանրապես բոլոր գիշատիչ գազանները:

Հոգվածը վերջանում էր այսպիսի խոսքերով.

«Յուրաքանչյուր գիշատիչ գազան, որ գեթ մեկ անգամ մարդու արյան համ է առել, այլևս չի վախենում մարդկանցից և դառնում է մարդակեր:

Չցանկանալով քաղաքում խուճապ առաջացնել, մենք, համեմայն դեպս, չենք կարող բոլոր քաղաքացիներին խորհուրդ չտալ, որ զգուշանան լուսանին հանդիպելուց, մանավանդ խուսափեն մուլթ տանիքներից:

Միլիցիան բոլոր հնարավոր միջոցները ձեռք է առել, և մենք չենք տարակուսում, որ շատ շուտով գազանը կրոնվի կամ կսպանվի, չնայած նա զարմանալի ընդունակութուն ունի թաքնվելու կամ անվնաս ազատվելու նույնիսկ փորձված սորոգներից»:

Հաստիկ ուսուցիչը լրագիրը ցած թողեց, պենսնեն վերցրեց և սրբեց ճակատի պաղ քրտինքը: Այժմ արդեն նա չէր ուզում վայրի գազանների որսի գնալ:

Նա հիշեց, թե ինչպես մի ամիս առաջ գազանանոցում դիտում էր լուսանին: Նույնիսկ վանդակում նա զարհուրելի տպավորություն էր անում: Այժմ ի՞նչ կլինի, եթե հանկարծ փողոցում հանդիպի նրան:

Ուսուցչի մեջքով սարսուռ անցաւ:

Նա արդեն որոշեց տանից դուրս չգալ, մինչև հեռախոսով չիմանա, որ գաղանը բռնված է: Տանը նա ունեւր մի սրսորդական հրացան, ոչով նա ամառը սալամբներ ու լորեր էր սպանում: Նա կարող է այդ հրացանը դնդակով լցնել և սլաշտպանվել, եթե լուսանն իր բնակարանը մանի:

Տասն րոպե անց՝ վազոնը հասաւ այն կանգառը, որտեղ ուսուցիչը պետք է իջներ:

Մինչև տուն հասնելն ամբողջ ճանապարհին ուսուցիչը նայում էր տների տանիքներին:

Փաղաքային այդու անկյունում, իր լուսամուտների դիմաց մի խումբ մարդիկ էին կանգնած: Կարճիկ ու հասալիկ մի ստահակ սլարժենկոսով թյամբ հավատացնում էր, թե լուսանն իրեն ձեռք չի տա, որովհետև վայրի գաղանները հարձակվում են միայն երկարահասակ ու նիհար մարդկանց վրա:

Հասալիկ ուսուցչի սիրտը մի փոքր թեթեւացաւ:

Մտնելով իր տուն՝ ուսուցիչը սանդուղքներով բարձրանալուց առաջ նախ մի լավ զննեց այն: Նրա բնակարանը երրորդ հարկումն էր, հենց տանիքի ստակ:

Դեռ երբեք նա իր դուռը այնպիսի արագութեամբ չէր բացել բանալիով, ինչպես այդ օրը:

Վերջապես նա տանն էր: Ճաշելու նստեց միայն այն խամանակ, երբ ուշի-ուշով դիտեց և ստուգեց լուսամուտների փակերը:

Ճաշից հետո ուսուցիչը սենսնեն մաքրեց և նստեց թիկնաթուին, լուսամուտի առաջ: Գնդակով լցված հրացանը դրված էր նրա կողքին:

Այժմ հասալիկ մարդն իրեն քաջ էր զգում: Նա բաց արեց օդանցքը և ականջ դրեց փողոցից եկող ձայներին:

—Արտակարգ համա՛ր,—բարձր դուռաց լրացրաւ լաճառը՝ դուռն սրծնելով փողոցի անկյունից։—Մարդակեր դադանը դեռ չըջո՛ւմ է ալատ։ Քաղաքը հայտարարւիւմ է պաշարողական դրու՝ թյան մե՛ջ։

Մի րոպե անց վազելով եկաւ մի ուրիշ լրացրաւ լաճառ։

— Հրաման բոլոր քաղաքացիներին՝,—դուռում էր նա ամբողջ կոկորդուլ։—Ով որ լուսանին նկատի, թող անհապաղ հեռախոսով հայտնի միլիցիային։ Քաղաքի բոլոր թաղամասերում հերթապահում են միլիցիաներներ՝ լցրած հրացաններով։ Ականատեսի պատմածը՝ կատվի վրա մարդակերի գործած հարձակման մասին։

Փողոցում մարդիկ քիչ կային։

Իր նիհար ձին քշելով շտապ անցաւ մի կառապան։ Կառքում նստած մարդն անհանգիստ վերև էր նայում։

Մի րոպե փողոցը բոլորովին դատարկւեց։

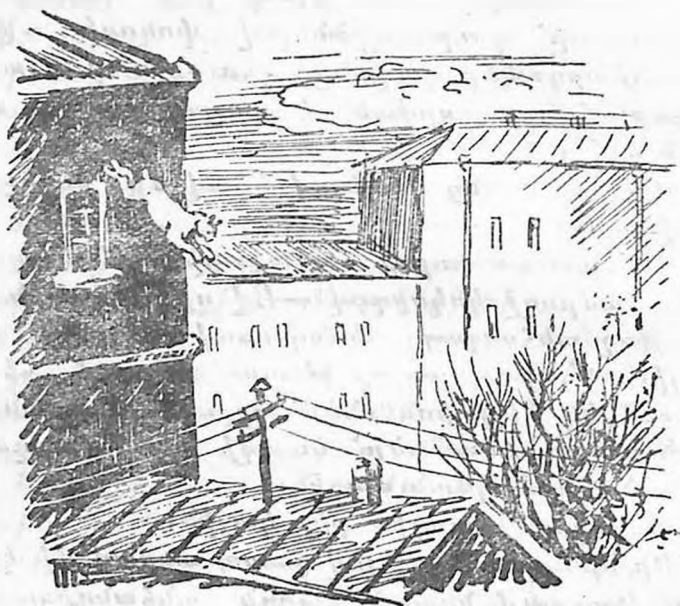
Հանկարծ մի սպիտակ կատու սրընթաց փողոցն անցաւ ու մտաւ քաղաքային այգին։ Նրա ետևից լայն ոստյուններով սլանում էր մի խոշոր մոխրադույն դադան։

Երկուսն էլ չքացան ավելի շուտ, քան ուսուցիչը կկարողանար ուշքի դալ։

Նա վեր թռաւ բազկաթոռից, նետվեց հեռախոսի մոտ և սկսեց կատուսրեն չխկչխկացնել։

— Այլո՛ւ։ Օրիտ՛րդ։ Այլո՛ւ, կենտրո՛ն,—դուռում էր նա լսափողի մեջ։—Քնա՞ծ եք, ի՛նչ է՛։ Այլո՛ւ, տվեք միլիցիան։ Ի՞նչ յուսաբեցիւ։ Մի-լի-ցիա՛ւ առում եմ։

— Հերթապահ միլիցիոնե՞ր։ Այլո՛ւ, ալլո՛ւ։ Դե ի՞նչ եք դանդահարում դուք էլ... Հերթապահ, հերթապահ։ Լուսանը սլուրակումն է։ Կատվի ետևովից էր վազում։ Հենց հիմա։

— Սպասե՛ք, սպասե՛ք: Գրեցե՛ք, — հաղորդեց ուսուցիչ Տրուսիկովը:

— Այո՛, այո՛, վերջացրի:

Ուսուցիչը լսափողը կախեց և նորից նետվեց լուսամուտի մոտ:

Հինգ րոպե չանցած՝ եկավ ձիավոր միլիցիայի մի ջոկատ: Միլիցիոսներները ձիերից իջան և չլիք կաղմեկով պուրակը շրջապատեցին:

Ուսուցիչը տեսնում էր, թե ինչպես չլիքան աղբանշանով դանդաղորեն առաջ էր շարժվում ծառերի միջով: Միլիցիոսներները հրապանները պատրաստ բռնած ունեին:

Տրուսիկովը գոհ էր. լուսանը շրջապատված է:

Նա կսպանվի, և այդ ինքը՝ ուսուցիչ Տրուսիկովն է, որ քաղաքը կապատի այդ զարհուրելի մարդակերից:

ԳԵՏԻ ՎՐԱ

Այդ զիշեր երկու շրջմուխիկ նստած էին լայն դեռի քարապուտ ափին:

Աշնանային պայծառ լուսինը լուսավորում էր նրանց պատառոտված հագուստները և թանձր սալեր էր զցում գլխարկների հովարներով ծածկըմած նրանց երեսներին:

Նրանք քնելու գնալ չէին ուզում: Երկար զիշերը կարճացնելու համար երբեմն զանազան բաներ էին ասում իրար:

— Ի՞նչ ես խրխնջում, — հարցրեց մեկը՝ իր տակ քաշելով երկար, փայտի պես բարակ ոտքերը:

— Հիշեցի, թե ոնց էին երեկ դազանի ետևից ընկել, իսկ ես էլ ոնց վախեցա, — սլառասխանեց մյուսը, որ կարճ ու հաստ տղա էր:

Նվ առանց սպասելու, որ իրեն խնդրեն, սկսեց պատմել:

— Յերեկն էր: Մտա քաղաքային այգի՝ Ժողովուրդ տեսնելու: Քաշվեցի մի հեռու մութ անկյուն, նստեցի նստարանին ու մի քիչ ննջեցի:

«Արթնանում եմ, և ի՞նչ տեսնեմ. միլիցիայով շրջապատված եմ: Դե, մտածում եմ. ճանկերն ընկա. չուրջկալ է: Բայց նայում եմ՝ միլիցիոներները հրացանները պատրաստ լռնած զնում են ոտք-ոտքի, բայց նայում են վերև, ծառերին:

«Սա ի՞նչ օլինքագություն է, — մտածում եմ, — ալտակ ինչ ուր բան կա: Թե որ ես եմ նրանց հարկավոր, իմ բոլը միլիցիայում հայտնի է, երկուսը ինչ, երեք վերջով: Նրանք պետք է ինձ ներքեր

ման դային: Ինչո՞ւ էն գլուխները տնկել ու վերել-
վում որոնում:

«Նայում եմ վերև, ա՛յ մեռնես դու, ուղիղ իմ
գլխավերևը ճյուղի վրա նստած է մի ահագին մոխ-
րադույն դադան: Իսկույն գլխի ընկա՛. էն լուսանն
է, որ վախել է գաղանանոցից: Նրա նկարը հենց
նոր տեսել էի թերթում:

«Էհե՛, — մտածում եմ, — բարեկամս, ինչպե՛ս
երևում է, քո հետևից են ընկել:

«Մեկ էլ միլիցիոները մոտենում է ինձ, հար-
ցընում է. դադանին չե՞ս տեսել:

«Ես իսկույն մտածեցի, — ցույց տամ — սա դա-
դանին՝ դը՛մի կսպռնի, իսկ հետո էլ ինձ կճանա-
չի ու կճանկի: Իսկ թե չասեմ, կթողնի, կգնա:

«Եվ ասում եմ, — չեմ տեսել, ընկեր, ինձ չի
պատահել:

«Իսկ նա թե՛ լուսանն է քո ընկերը, — ասում
է ու առաջ գնում: Էն ծառին, որի տակ ես նստած
էի, չնայեց էլ: Ես վերև նայեցի. նստել է գաղանը
ճյուղի վրա, չի շարժվում և աչքերն էլ փակել է:

«Ես նրան աչքով արի՛. դե՛, սիրելի ընկեր,
ասում եմ, լավ խաբեցինք ես ու դու միլիցիային: Դե,
մնաս բարով, ասում եմ ու հայդա՛, դուրս
եկա այգուց»:

— Տխմա՛ր, — հանդիստ վրա բերեց երկարա-
ոտը: — Բախտը հիմարի ձեռքն է ընկնում, բայց նա
վերցնել չի կարողանում: Ես լինեի քո տեղը, այդ
դործից մեծ փող կշահեի:

— Գրպանդ մեծ բաց արա, — հրհռաց կարճ-
ւիկը՝

— Դե իհարկե՛, բաց արա: Թերթում չե՞ս
կարդացել, դեռում, որ այդ վախած գաղանի հա-
մար հարյուր մանեթ պարգև է նշանակված:

— Փչո՛ւմ ես, — վեր թռավ կարճւիկը:

— Ինքս եմ կարդացել հայտարարությունը: Կախված է բոլոր փողոցների անկյուններում: Դա, գիտե՞ս, կատաղի պազան է: Մի մարդու միանգամից էն աշխարհն է ուղարկել: Հենց միայն նրա տեղը ցույց տալու համար քսանհինգ մանեթ են խոստացել:

Կարճիկը սրտնեղությունից մինչև իսկ թքեց:

— Այ՛, թե փախցրել եմ: Թե որ իմանայի՛ր... է՛լիս:

— Հիմա, ասում են, քննություն են կատարում, թե ով է նրան բաց թողել վանդակից: Իմացել են, որ երեք օր առաջ նրա մոտ է եկել իր նախկին տերը, մի ծերուկ դյուղացի: Նրա հասցեն են փնտռում: Թե որ դտան, կճանկեն ծերուկին:

Շրջմուլիկները լռեցին:

Հեռու մի ամայի փողոցում տաքացած հաջում էր մի շուն:

— Ի՞նչ է գաղաղել,—ասաց երկարատուր,— կարծես նապաստակ է փախցնում:

Հաջոցը շարունակվում էր:

Այժմ արդեն շրջմուլիկները պարզ լսում էին, որ շունը հաջելով վազում է մեկի թարմ հետքերով:

— Եվ ճիշտ որ, որսի հետևից է ընկել,— ասաց կարճիկը:

Նա շուռ եկավ, նայեց փողոցին և հանկարծ ընկերոջ ձեռքը բռնեց:

— Թռչում է, բռնել չի կարող: Կուսանը չլինի՞:

Երկուսն էլ տեսան, որ փողոցի մութ կողմով փախչում է պապանը:

Ավելի հեռու, երկար փողոցի ծայրին հանկարծ անկյունից դուրս պրծավ շունը:

Շրջմուլիկները ժամանակ չունեցան որոշելու,
թե ինչ անեն:

Լուսանը սլացավ նրանցից մի հարյուր քայլ
հեռու և թափով նետվեց ջուրը:

— Նավա՛հ,—գոչեց երկարատուր:—Ա՛յ, բար-
ժին կապած նավակ կա:

Երկուսն էլ միանգամից նետվեցին դեպի բար-
ժան:

Շունը վազեց մինչև գետը և սկսեց ափին վազ-
վզել:

Մի բոպե անցած՝ շրջմուլիկները մակույկի
մեջ էին:

— Պարանը կտրի՛ր,—գոչեց երկարատուր՝
դուրս քաշելով թիակը:

Կարճիկը դանակով կտրեց պարանը, մակույ-
կը պոկվեց և սկսեց լողալ հոսանքով:

— Բա ո՞նց թիավարենք,—չփոթված հարց-
րեց կարճիկը:

Երկրորդ թիակի փոխարեն նավակում մի կար-
թածոդ կար:

— Հաւալ տաւ կարթածոդով: Կհասնենք:

— Տե՛ս, փողը հե՛ս ենք անելու,—նախազգու-
շացրեց կարճիկը:

Փետի ափին ողբազին ոռնում էր շունը՝ սիրտ
չանելով պաղ ջուրը մտնել:

Առջևում, լուսանի շողերով ողողված ալիքների
մեջ երևում էր լուսանի գլուխը:

Շրջմուլիկները թիավարում էին ամբողջ ու-
ժով:

Մի հինգ բոպե անց՝ կարճիկը դարձավ ըն-
կերոջը:

— Մոտիկ է,—չգիտես ինչու՝ շշուկով ասաց
նա:

Լուսանը բարձր փնջացնում էր ուղիղ մակույկի քթի առաջ:

— Բիթը շուռ տուր,—գոռաց երկարատուր,— ես թիակնով նրա գլխին կհասցնեմ:

Կարճիկը չլսեց. նա ինքն էր ուզում սպանել դազանին: Նա կարթածողով հարվածեց լուսանի գլխին, բայց վրիպեց:

Երկարատուր նախախնդից ցատկեց նավաքիթը, ընկերոջը մի կողմ հրեց և թիակը վրա բերեց:

Գազանը լողում էր հենց մակույկի մոտ:

Երկարատուր ամբողջ թափով թիակն իջեցրեց նրա գլխին:

Գազանը խուլյա տվեց:

Թիակը չլմփաց ջրին և դուրս պրծավ շրջմուխիկի ձեռքից:

— Խփիր ձողով,—գոռաց երկարատուր:

Կարճիկը ձողը նշան բռնեց դազանի վզին և նեակեց նիզակի պես:

Նույն վայրկյանին լուսանի մարմնի ամբողջ առջևի մասը դուրս պրծավ ջրից:

Ձողը նրա կողքով անցավ: Գազանի առջևի թաթերը հաստն մակույկի կողին:

Մի սատյուն—և Մուրզուկն արդեն մակույկի մեջ էր, պատրաստ մի նոր թռիչքի:

— Փախի՛ր,—հուսահատ դռչեց երկարատուր և դուրս ցատկեց մակույկից: Բայց կարճիկն արդեն ջրի մեջ էր:

Ջուրը շատ սառն էր: Բայց և այնպես շրջմուխիկները նրա մեջ իրենց ավելի լավ էին զգում, քան մակույկի մեջ, կատաղած դազանի դեմ—հանդիման:

Բարերախտաբար ափը հեռու չէր:

Մի քանի րոպեից հետո շրջմուխիկները սաստիկ հայհոյելով ու թքոտելով դուրս եկան ափ: Նրանց վրայից շիթերով ջուր էր հոսում:

Մակույկը, Մուրզուկն էլ մեջը նստած, գետի
հոսանքով լողաց հեռու:

ԳԼՈՒԽ XIII

ԿՈՂՄՆԱՅՈՒՅՑ ԵՎ ՀԵՌԱԳԻՐ

Մակույկը Մուրզուկին արագորին հանեց քա-
ղաքի սահմաններից: Գազանը նորից պաղ ջուրը
մտնել չէր ուզում: Նա բոլոր կատունների նման
ջուրը չէր սիրում և գետն էր ընկել ո՛չ իր կամ-
քով:

Լուսանում էր:

Մուրզուկի աչքի առաջով լողում էին գյուղեր,
անտառներ, դաշտեր:

Այնուհետև գետը մի կտրուկ պտույտ գործեց:

Մակույկը բոլորովին մոտեցավ ափին:

Այստեղ ավազոտ դարափուլի գլխին մի սոճի
անտառ կար:

Մուրզուկը ցատկեց ջուրը և մի բոպե անց՝ ար-
դեն մտավ անտառը:

Անտառը նոսր էր և ցածուձ թփուտներ չու-
նէր: Այնտեղ թաքնւելը դժվար էր:

Բայց և այնպէս դա իսկական անտառ էր, և
Մուրզուկը, Անդրեիչի պահակատունը թողնելուց
հետո, առաջին անգամ իրեն լավ զգաց: Աչքերը
փայլում էին, և կարճիկ պոչը խաղում էր ուրախ
չնիկի պոչի պէս:

Մուրզուկը կատալի վազքով արագ վազեց ա-
ռաջ: Նա քաղցած էր և խիստ հոգնած, բայց այժմ
հանգստանալու ժամանակը չէր: Նա ուշադրու-
թյուն չէր դարձնում փոքրիկ թռչնակների վրա,
որոնք բարձրանում էին գետնից, երբ նա մոտենում
էր: Նրանց որսալը ժամանակ կպահանջեր, իսկ նա
շտապում էր շուտ հասնել խիտ անտառ:

Միայն երբ նրա ճանապարհին մի մուկ պատա-
հեց, Մուրզուկն արագ բռնեց նրան և կերավ հենց
առաջ վազելով:

Անտառը իջնում էր դեպի բլրի ստորոտը:
Սկսեցին երևալ եղևնիներ ու կեչիներ: Ծառերը
խափանում էին: Ոտքերի տակ փափուկ, խոնավ
մամուռ էր:

Մուրզուկն առաջ էր վազում չարունակ միև-
նույն ուղղությամբ:

Ինքը՝ դադանը չգիտեր, թե ուր է վազում:
Սակայն նրա կրծքում կարծես կողմնացույց կար,
որն ուղղություն էր տալիս նրա վազքին:

Այդ վազող կողմնացույցի անտեսանելի սլաքը
ցույց էր տալիս դեպի հյուսիս-արևելք: Այնտեղ,
դապանի գտնված տեղից չորս հարյուր վերստ հե-
ռավորության վրա, կանգնած էր ծերունի Ան-
դրեիչի խրճիթը և միջին էր տալիս Մուրզուկի
հայրենի անտառը: Գազանի և նրա ճամփորդու-
թյան հեռավոր նպատակի միջև փոխված էին ան-
սառնք ու գետեր, դաշտեր ու գյուղեր:

Արևն արդեն բարձրացել էր ծառերի վրա։ Այժմ Մուրզուկն առաջ էր գնում մի թավուտի միջով։

Վերջապես նա մի չոր տեղ ընտրեց մի մեծ եղևնու ճյուղերի տակ, փորը կայցրեց թափված տերևներին և պառկեց ու կծկվեց։

Մի րոպե անց՝ նա արդեն խոր քնի մեջ էր։

Անցավ մի երկու ժամ։

Անտառում խաղաղ էր։ Միայն բարձր եղևնու գաղաթին հնչում էր փոքրիկ թազվորուկների երգը և ճուլոցում էին երաշտահավերը։

Գազանը դեռ քնած էր։

Նրկու որսորդ զգուշ անցնում էին անտառով։ Նրանց հետ չուն չկար, որը նախազգուշացներ որսի մոտիկություն մասին։ Նրանք կամաց ետ-ետ էին քաշում ճյուղերը, ամեն րոպե սպասելով, թե, ահա, թավուտից անսպասելիորեն դուրս կփախչի մի նապաստակ, կամ աղմուկով վեր կթռչի խլահավը։

Որ քունը Մուրզուկին չխանգարեց դեռ հեռվից լսել մարդկանց ոտնաձայները։ Նրա ապանքները նույնիսկ քնած ժամանակ որսում էին ամենափոքրիկ ձայնն անգամ, ինչպես անթել հեռադրի անտեճան է որսում էլեկտրաալիքների ամենաթեթև տատանումները։

Մուրզուկի ապանքները չուռ եկան այն կողմը, որտեղից գալիս էին որսորդները։ Աչքերը բացվեցին։

Մուրզուկը գիտեր, որ գալիս են երկու մարդ, մեկն իր աջ կողմից, մյուսը՝ ձախ։ Հարկավոր էր կամ ուղիղ առաջ վազել, կամ տեղում թաքնվել։

Եթե վազեր, մարդիկ կարող էին նկատել։

Մուրզուկը մնաց։

Որսորդները հավասարվեցին նրան։ Նրանք

առաջ էին գնում իրարից մի երեսուն քայլ հեռավորութեան վրա, չիմանալով, որ իրենց միջև պառկած է շատ թանկ մորթի ունեցող մի գազան։
Որսորդներից մեկը կանգ առավ։

— Եկ այստեղ, — կամաց ձայն տվեց մեկը մյուսին, — նստենք ծխենք։ Այս թափուտում, միևնույն է, ոչինչ էլ չկա։

Մուրզուկը փոքր ինչ բարձրացավ։

Նրա մաշկի տակ մկաններն ուռան. նա լսեց, թե ինչպես որսորդները կանգ առան, և սպասում էր, որ կգան իր կողմը։

— Սպասիր, — պատասխանեց մյուս որսորդը։ — Հասնենք անտառի եզրը, այնտեղ կծխենք։ Այս թափուտում մարդ չի իմանա, թե երկու քայլ այն կողմն ինչ է սպասում իրեն։

— Գնանք։

Եվ երկուսն էլ առաջ անցան։

Մուրզուկի մաշկի տակ մկանները թուլացան։ Նա ականջ դրեց, մինչև որ որսորդների քայլերը լռեցին։ Հետո պառկեց ու նորից քուն մտավ։

Հարևան ծառի գազաթից եղևնու վրա ցատկեց մի սկյուռ։ Ճյուղից — ճյուղ ցատկոտելով նա ավելի ու ավելի մոտեցավ գետնին, մինչև որ հանկարծ ուղիղ բնի տակ նկատեց լուսանին։

Սկյուռը քարացավ տեղում, վախենալով, թե գազանը կնկատի իրեն։ Նրա դեղնավուն թավ պոչը բոլորովին ծածկում էր մեջքը, իսկ աչքերը դամվել էին դարհուրելի գազանի վրա։

Բայց գազանը չէր շարժվում։

Անցավ մի րոպե, երկրորդը, երրորդը։

Սկյուռը հոգնեց չարունակ միևնույն դիրքով նստելուց։ Նրա վախն անցել էր։

Նա վեր թռավ և ծառի բնով արագ վերև բարձրացավ։

Մեծ բարձրութեան վրա նա բոլորովին ասպա-
հով զգաց իրեն և հետաքրքրութեամբ սկսեց նայել
այդ չտեսնված դադանին: Նա սուսջվա պես պառ-
կած էր. անշարժ:

Հետաքրքրութեանն ավելի ու ավելի էր բոր-
բոքվում նրա մեջ:

Նա ցած իջավ և նստեց եղենու ցածի ճյուղին:

Ոչ մի կերպ չէր կարելի հասկանալ. քնած է
դադանը, թե՞ սատկած:

Իսկ եթե միայն սատկած է ձևանո՞ւմ:

Սկսուող բարկացած կլթացրեց և թավամազ
սլուշը թափահարեց: Թեկուզ դադանի դնչի մի բե-
խիկը շարժվեր, սկսուուն իսկույն նորից ծառի դա-
դաթը կթռչեր:

Բայց լուսանը չէր շարժվում:

Պարզ է, որ նա սատկած էր:

Հետաքրքրասեր կենդանին զգուշութեամբ ցած
իջավ ծառի բնով, դեռ շարունակելով իրեն հեռու
պահել սատկած թշնամուց:

Նա տեսաւ, որ լուսանի սչքերը պինդ փակ-
ված են:

Փոքրիկ, անշնորհք ոստյուններով սկյուռը մոռացավ դիակին: Նա նստեց առջևի կարճիկ թաթերի վրա և դունչը մեկնելով դեպի գազանը՝ զգուշությամբ հոտոտեց նրան:

Հանկարծ կայծակի պես փայլատակեցին լուսանի ատամները, և սկյուռի ոսկորները ճոճուցին նրա երախտմ:

Մուրղուկի լսողական հեռագիրը կանոնավոր աշխատում էր նաև այն ժամանակ, երբ գաղանի աչքերը փակ էին:

Այսպես նախաճաշելուց հետո Մուրղուկը նորից ճանապարհ ընկավ նախկին ուղղությամբ:

ԳԼՈՒԽ XIV

ԶԱՐՀՈՒՐԵԼԻ ՀԵԾՅԱԼԸ

Երեք օր Մուրղուկը համարյա առանց կանգ առնելու առաջ էր գնում:

Հաճախ ճանապարհին գյուղեր ու դաշտեր էին հանդիպում: Նա լայն շրջաններ էր գործում, որպեսզի բաց տեսներում թշնամիների աչքին չերևա:

Ճանապարհին սնվում էր մի կերպ, ինչով պատահեր: Եվ երբ երրորդ օրվա գիշերը հասավ մի մեծ անտառ, զղաց, որ ուժերը դավաճանում են իրեն:

Մթության մեջ Մուրղուկը մի գաղանի չավիղ գտավ: Այդ չավիղն անցնում էր թավուտով և տանում դեպի ճահիճ, որտեղ ամառը ջուր խմելու էին գնում այծյամներն ու անտառի գաղանները:

Մի տեղ կիսով չավի դեմնից դուրս պրծած ծառը թեքվել էր ուղիղ չավիղի վրա:

Այդտեղ կարելի էր խոշոր որս ճանկել:

Մուրգուկը բարձրացավ այդ ծառի վրա և պառկելով սպասեց որսի:

Գիշերը խավար էր և ցուրտ: Գետինը ծածկվել էր եղյամով:

Ժամերն անցնում էին իրար ետևից, բայց ոչ մի կենդանի չէր երևում շավիղում: Յուրա ժամանակ դադանները խոտերի ու ծառերի եղյամն են լիզում, ուստի ջուր խմելու չեն դնում:

Բայց ահա, Մուրգուկի ականջները հեռավոր քայլերի խշտոց որսացին: Մեկը քայլում էր խոտերի վրա:

Մուրգուկը կծկեց իր խոշոր մարմինը և խավարի մեջ սևեռեց աչքերը:

Քայլերը դանդաղորեն մոտենում էին:

Դա այժյամ լինել չէր կարող. քայլերը շատ ծանր էին: Լսվում էր, թե ինչպես վիթխարի կենդանու ոտքերի տակ ճրթճրթում են հաստ ճյուղերը: Դեռ չխմանալով, թե ով է մոտենում, Մուրգուկը զգաց, որ իր համար ավելի յալ կլինի հրաժարվել այդ հսկայի վրա հարձակվելու մտքից:

Բայց քաղցը բուրբոքում էր արյան ծարավը: Նրա ամբողջ մարմինը լարված էր աղեղի լարի պես: Մի հարված—և երեք վատնոց նետը կպոկվի ցնցվող ծառից:

Ճյուղերն ավելի ու ավելի մոտիկ էին ճրթճրթում:

Եվ ահա Մուրգուկի սուր աչքերը խավարի մեջ նկատեցին իշայծյամի վիթխարի մարմինը: Կենդանին դանդաղորեն քայլում էր շավիղով:

Մուրգուկը վախ զգաց, հակառակորդը խիստ մեծ էր և ուժեղ:

Ահա իշայծյամի լայն եղջյուրները համարյա դիպչում են շավիղի վրա թեքված ծառի բնին:

Ուղիղ իր տակ Մուրղուկը տեսավ կենդանու անպաշտպան մեջքը:

Եվ ցատկեց: Լուսանի ետեի թաթերը խրվեցին իշաճյամբի կողերի և ողնաշարի մեջ, առաջին թաթերը կատաղի թափով բռնեցին հզոր վիզը:

Իշաճյամբը կատաղաբար առաջ նետվեց, գլուխը թափահարելով, փնչալով և գետ ու գետ նետվելով առաջ վազեց շավիղով:

Ճյուղերը զարկվում էին Մուրղուկի կողերին ու գլխին՝ սպառնալով դուրս գցել նրա աչքերը: Մեջքը արյունոտելու չափ ծեծում էին իշաճյամբի ետ տված եղջյուրները: Բայց Մուրղուկը ոչինչ չէր նկատում. նրա ամբողջ ցանկությունն էր՝ մի կերպ դիմանալ ցավից խելադարված կենդանու մեջքին: Հենց որ սրվվեր, վերջացած էր. եղջյուրների սոսկալի հարվածները, ապա և պինդ ու սուր ոմբակների հարվածների կարկուտը գլխին, կրծքին ու վորին՝ մեկ բոսիում արնաշաղախ մսի գունդ. կդարձնեին գիշատչի գեղեցիկ մարմինը:

Իշաճյամբը շավիղով սլանում էր այգպիսի վիթխարի կենդանու համար աներևակայելի արագությամբ: Չարհուրելի հեծյալն ամեն բոցե կորող էր ատամները խրել նրա բաշի մեջ և ջղերը կտրել:

Միայն բաց տարածությունը կարող էր վերհեղ իշաճյամբին, երկու կողմից թափուտի ծառերով ու թփերով փակված նեղ շավիղում հզոր կենդանին չէր կարող թափ առնել և իր մեջքից նետել լուսանին:

Կատաղի վազքը շարունակվում էր, և ոչ ոք չէր կարող ասել, թե ով կհաղթի, հեծյալը, թե՞ նոսրը:

Հանկարծ իշաճյամբի արնոտակված աչքերի առաջ երևաց լույսի մի շող. թափուտը վերջանում էր:

Այնուհետև սկսվում էր ընդարձակ բացատը:
Իշայծյամն ամբողջ թափով դուրս թռավ բա-
ցատը և միանգամից մինչև կուրծքը խրվեց ճահ-
ճի մեջ:

Ի դուր էր նա լարում իր վիթխարի ուժը՝ աշ-
խատելով դուրս քաշել ճահճի մեջ խրված առջևի

տաքերը: Նրա ծանր մարմինն ավելի ու ավելի էր սուղվում ճահճի մեջ:

Մուրղուկը սահեց դեպի իշայծյամի վիզը և ատամները խրեց նրա բաշը:

Մի րոպե անց՝ իշայծյամը զարհուրելի խռխուրդով ընկավ կողքի վրա:

Մուրղուկը հաղթեց:

ԳԼՈՒԽ XV

ՄԱՐԴԱԳԱՅԼԸ

Վոլոստային գործկոմի նախագահը չասա զարմացավ, երբ հանկարծ հրաման ստացավ՝ անհապաղ ձերբակալել և քաղաք ուղարկել անտառապահ Անդրեիչին:

Նախագահը վաղուց էր ճանաչում Անդրեիչին և ոչ մի կերպ չէր հասկանում, թե ի՞նչ հանցանք կարող է գործած լինել ծերունին:

Սակայն դատողություններ անելու կարիք չկար. թվթում պարզ գրված էր, թե ինչ պիտի անել:

Նախագահը երկու միլիցիոններ կանչեց և նրանց հանձնեց հրամանը:

Միլիցիոներներն արդեն պատրաստվում էին դիտլու, բայց հանկարծ տեղի ունեցավ այնպիսի մի դեպք, որ հենց այստեղ, գյուղում անհրաժեշտ եղավ նրանց անհապաղ օգնությունը:

Գործկոմի գոնից ողբ ու աղաղակով ներս խոստեց կանանց մի ամբողջ բազմություն: Նրանք սոսկալի վախեցած էին և այնպես էին դողդողում, որ ոչինչ հասկանալ չէր կարելի:

Գոռում էին, թե գյուղում մարդադայլ է երեւում:

Նախագահը միլիցիոներին հրամայեց բոլորին դուրս քշել խրճիթից: Թողեց միայն մեկին, որն ավելի հանդիստ էր, և պատվիրեց պատմել, թե ինչ է եղել: Պարզվեց, որ նախորդ օրը երեկոյան կանայք պարապուծյունից հավաքվել են զրույցի, քանի որ բոլոր տղամարդիկ ուղարկված են եղել կայարան՝ աշխատանքի: Մուկրահանի նման երգելիս և հեքիաթներ պատմելիս են եղել: Մեկը մի զարհուրելի պատմություն է արել մարդագելի մասին:

Իսկ առավոտյան, սրանից մի կես ժամ առաջ, պառավ Միտրենան տեսել է հենց այդ մարդագելին:

Այսպես է եղել:

Միտրենան գնում է ոչխարները փարախից բաց թողնելու: Հանկարծ տեսնում է դուռը կրնկի վրա բաց է, ոչխարները չկան, իսկ մեկը կիսով չափ կերված, ընկած է գետնին: Միտրենան վազում է սարայի ետևը, տեսնում է ոչխարները կուտակվել են այնտեղ, ցանկապատի տակ և դողում են ամեն մի չխկոցից: Այստեղ նա իսկույն հասկանում է, որ չար ոգու հոտ է գալիս:

Հենց ուզում է հարևանի կնոջը ձեն տալ, մեկ էլ տեսնում է՝ հարևանի սև կատուն ցատկեց ցանկապատի վրայով ու վազում է իր կողմը:

Բայց հենց որ հասնում է սարային, փշտացնում է, պոչը ցցում ու ետ փախչում:

Մեկ էլ, կարծես գետնի տակից, դուրս է պրծնում մարդագելը:

Ինքը չան չափ է, կառավի գլխով, մորուք ու կարճլիկ պոչ ունի, իսկ մազերը սպիտակ են ալյուրի պես:

Յատկում է, բռնում կատվին, պատառոտում
և ցանկապատի վրայով թռչում, ոնց որ մի ցած-
րիկ թմրի վրայով, կարծես թե ավոր լինի:

Միտրենան սարսափահար ընկնում է գետնին
ու բղավում: Կանայք հավաքվում են...

Իմանում են, թե ինչ է պատահել և վազում
են դործկոմ: Մենք մեր տները չենք գնա, ասում
են, մինչև որ մարդագելին չսպանեք, և մենք ինք-
ներս սուր փայտ չխրենք նրա մեջքը:

Նախագահը միլիցիոներներին կարգադրեց ան-
միջապես հրացաններն ու ատրճանակները վերց-
րած գնան Միտրենայի մոտ և ինքն էլ գնաց նրանց
հետ:

Փարախում գտան կիսով չափ կերված ոչխա-
րը, դտան և պատառոտված սև կատուն: Անցան
ցանկապատը և տեսան անհայտ գաղանի հետքերը:

Նախագահն իսկույն բոլոր միլիցիոներներին
ոտքի հանեց: Շնեք վերցրին և հետքերով գնացին
առաջ:

Այդ ցերեկն էր, բայց թե գիշերը ինչ էր եղել
գյուղում, այդպես էլ ոչ ոք չիմացավ:

Դեռ բոլորը քնած էին, երբ Մուրզուկը ան-
տառի միջով բոլորովին մոտեցավ գյուղին: Իշայ-
ծյամին սպանելուց հետո արդեն մի քանի օր էր
անցել: Այդ օրերին նա քիչ բան էր կերել և նորից
խիստ քաղցածացել էր:

Անտառից նա ոչխարների մայուն լսեց և հա-
մարձակորեն մոտեցավ գյուղին:

Սարայի տանիքով մոտեցավ փարախին:

Ոչխարները խրտնեցին, բայց Մուրզուկը թա-
թի հարվածով նրանցից մեկին ցած գցեց: Մյուս-
ները դուռը բաց արին և փախան բակ:

Մուրզուկը հանգիստ սկսեց ուտել:

Նա դեռ ոչխարի կեսն էր կերել, երբ Միտրե-
նան եկավ ոչխարներն արձակելու:

Նրան տեսնելով՝ Մուրգուկը թաքնվեց սարայում:

Այնտեղ ալյուրի պարկեր կային, և Մուրգուկն ամբողջովին ալյուրոտվեց:

Սարայի կիսաբաց դռնից նա տեսնում էր, թե ինչ է կատարվում դրսում:

Սև կատվի հենց միայն տեսքը նրան կատաղության հասցրեց:

Մուրգուկը դուրս ցատկեց սարայից և, ուշադրություն չդարձնելով կնոջ վրա՝ տեղն ու տեղը պատահոտեց կատվին:

Լուսանի մազիլավոր, խոշոր թաթերի հետքերը պարզ երևում էին փխրուն ձյունի վրա:

Շներն այդ հետքերով արագ վազեցին դեպի անտառ:

Նրանց ետևից վազում էր հրացանավորների մի ամբողջ ջոկատ:

Այդ ժամանակ Մուրգուկն արդեն հանգիստ քնած էր թավուտում:

ԳԼՈՒԽ XVI

ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄ

Առջևից վազում էր սև գույնի, շեկ խալերով մի ուժող քերծե: Նա մստահությամբ ու արագ իր ուժակը տանում էր դեպի թավուտի խորքը:

Շները տասից ավելի էին: Նրանք վնդաստում էին ու հաջում:

Մուրգուկը հեռվից լսեց նրանց ձայնը:

Նա իսկույն հասկացավ, թե ինչ է կատարվում: Առանց ժամանակ կորցնելու ոտքի ցատկեց և թփերի միջով սահելով վազեց անտառի խորքը:

Լավ շուներ հեշտությամբ կարող է հասնել լուսանին:

Մուրզուկը դիտեր, որ եթե իրեն հետապնդողներին մի կերպ չխաբի, իր բանը վատ կլինի: Եվ դիմեց խորամանկության, որպեսզի իր հետքը կորցնի:

Նա շուռ եկավ և վազեց ետ, ուղիղ շների դիմաց, աշխատելով քայլել իր հին հետքերի վրայով:

Այդպես մի հիսուն քայլ գնալուց հետո հանկարծ թափով ցատկեց մի կողմ և օղակներ անելով ավելի ու ավելի խճճեց հետքերը:

Շները շուտով գտան դազանի պառկած տեղը:

Նրանց կատաղի հաջոցից մարդիկ հասկացան, որ շները շարժել են դազանին և գնում են նրա թարմ հետքերով: Հրաձիգները կիսաշրջան կադմած ցրվեցին անտառում, որպեսզի չփախցնեն դազանին, երբ շների ոհմակը նրան ետ կքչի:

Իսկ շներն արդեն հասել էին մինչև այն օղակը, որտեղ Մուրզուկն սկսել էր ետ գնալ իր հետքով: Նրանք տաքացած առաջ նետվեցին և հանկարծ հետքը կորցրին:

Իզուր էին նրանք շփոթված դես ու դեն վազում ու գետինը հոտոտում, դազանը կարծես թե էր առել, թռել:

Միայն փորձված քերձեն էր, որ իսկույն հասկացավ դազանի խորամանկությունը:

Նա վերադարձավ մինչև կրկնակի հետքի ծայրը և այդտեղ մի մեծ շրջան կատարեց:

Լուսանի հետքը գտնվեց երկու սաժեն հեռու, թիերի մեջ, ուր նետվել էր նա:

Քերձեն ձայն տվեց, և ամբողջ ոհմակն իսկույն վազեց նրա ետևից:

Շներն արագորին բացում էին օղակ օղակի ետևից:

Քերձեն տաջինը նկատեց, որ հեաքն ընդհատվում է մի հաստ ծառի արմատների մոտ, որը խիտ թեքված էր դետնի վրա: Նա ծառի բունը հոտոտեց և նրա համար պարզվեց, որ լուսանը ծառն է բարձրացել:

Շները կատաղորեն ցատկոտում էին ծառի շուրջը:

Շուտով հասան և հրաձիգները:

Այժմ գազանը նրանց ձեռքումն էր: Շներն իրենց պորձն արին, դադանին քչեցին ծառի վրա: Հրաձիգներին մնում էր միայն դիպուկ զնդակով ցած գցել նրան ալնտեղից:

Շատը խիտ ճյուղեր ուներ, և գազանը չէր երևում նրա վրա:

Հրաձիգներից մեկն սկսեց հրացանի կոթով ուժեղ հարվածել ծառի բնին, որպեսզի գազանին փախցնի: Մյուսները պատրաստվեցին կրակելու:

Գազանը չերևաց:

Այն ժամանակ հրաձիգները կրակեցին ծառի բունն ի վեր:

Դարձյալ ի դուր:

Պարզվեց, որ ծառի վրա գազան չկա:

Այդ ժամանակ քերձեն նորից սկսեց հաջել թավառում: Այնտեղ նորից սկսվում էր լուսանի հետքը:

Պարզվեց, որ գազանը թեքված ծառի վրայով վազել է առաջ և ուժեղ ոստյունով նետվել է հեռու թավառի մեջ:

Նորից սկսվեց հետապնդումը:

Այդ ժամանակ Մուրցուկն արդեն առաջ էր վազում հետվում: Վերջին խորամանկությունը նրան օգնեց ժամանակ չահել: Բայց ահա, նորից չները վազում են նրա հետքերով:

Դրուժյունն անելանելի էր: Եթե ուղղակի

առաջ վազեր, շները կհասնենին: Թաքնվեք ծառի վրա, որսորդները կսպանենին:

Լուսանն սկսում էր հոգնել: Շները մոտենում էին:

Հետապնդումը մոտենում էր 'վախճանին:

Հանկարծ Մուրզուկի ճանապարհը կտրեց մի արագահոս գետակ: Ջուրը դեռ չէր սառել:

Մուրզուկը նետվեց ջրի մեջ և նրա հունով վազեց, մինչև որ գետակը դուրս եկավ անտառից մի մեծ բացատ:

Անտառի եզրին Մուրզուկը մտավ մի խիտ թփուտ և սլառեց:

Այժմ, վերջապես, նա կարող էր հանգստանալ. շները շուտ չեն գտնի ջրի մեջ կորած հետքը:

Բայց փորձված քերձեն այդ խորամանկու թյուռն էլ դիտեր:

Հետքը գետակում կորցնելով՝ նա վազեց ափի երկարությամբ և մի քանի րոպեից հետո շների ոհմակին առաջնորդեց դեպի անտառի եզրի խիտ թփուտը:

Շները միանգամից երեք կողմից շրջապատեցին Մուրզուկին: Նրան այլևս ոչինչ չէր մնում անելու, բացի բացատ վախչելը:

Քերձեն վազեց նրա ետևից:

Բացատում շները շուտով հասան հոգնած լուսանին: Եթե իրենք գազանին խեղդել չկարողանան, ապա նրան կպահեն մինչև որսորդների գալը:

Փրկություն չկար:

Մուրզուկը կատաղի ոստյուններով աշխատում էր դուրս պրծնել և առաջինը հասնել անտառ:

Բայց սլառավ քերձեն և նրա հետ էլի մի երեք ամենաարագավազ շներ արդեն նրա կողքին էին:

Հետեից հասնում էին մարդիկ:

Հանկարծ Մուրզուկը հնձվածի պես ընկավ ձյունի մեջ: Նա շուռ եկավ մեջքի վրա և ոտքերը ցցեց օդում:

Հրաձիգները տեսան, թե ինչպես չորս շուն միանգամից հարձակվեցին գազանի վրա:

Նրանք հրացանները ցած թողին. շները կպատառտեին գազանին:

Բայց այն ի՞նչ պատահեց նրանց:

Թաթի մի հարվածով գազանը փչրեց քերծելի գլուխը:

Մյուս երեք շները վիրավորված էտ ցատկեցին ոռնոցով. Մուրզուկը գործում էր միանգամից իր չորս թաթերով:

Մինչև ետ մնացած ումակը կհասներ, նոր արդեն նորից ոտքի վրա էր և վիթխարի ոստյուններով թաքնվեց անտառում:

Նրա շուրջը վզվզում էին չփոթված հրաձիգների գնդակները:

Բայց Մուրզուկը սառնարյուն առաջ էր վազում, չմոռանալով երբեմն-երբեմն հեռու ոստենել իր հետքից:

Շները, զրկվելով իրենց փորձված սուաջնորդից, շուտով բոլորովին կորցրին նրա հետքը:

Իզուր էին որսորդները մինչև ուշ երեկո թափառում անտառում:

Նրանք տուն վերադարձան դատարկաձեռն:

ԳԼՈՒԽ XVII

ԲԱՐԵԿԱՄԸ

Անդրեիչը ալեհեր գլուխը ձեռքերին հենած՝ նստել էր իր խրճիթի պատշգամբում:

Նա նոր էր վերադարձել անտառից: Այծերն անավտովանից հեռացել էին բակից: Ծերունին շատ չարչարվեց, որ նրանց տուն բերի, բայց համառ կենդանիները ոչ մի կերպ չէին հնազանդվում նրան:

Արդեն մի ամիս էր, ինչ սատկել էր Անդրեիչի սլառավ կովը, և ծերունին այդ ժամանակից սընվում էր միայն այծի կաթով:

Այդ օրը նա դեռ ոչինչ չէր կերել և բոլորովին թուլացել էր: Ուժ չունեի վեր կենալու և նորից անտառ պնալու այծերը բերելու:

Ծերունին հիշեց, թե ինչպիսի ճարակությամբ էր անում այդ իր հավատարիմ Մուրզուկը, և ծանր հառաչեց: Նա շատ էր ուզում իմանալ, թե ինչ եղավ իր սիրելին: Արդյոք փախա՞վ նա գաղանանոցից և այժմ թափառում է որևէ անտառում, թե՞ դանդաղ մահանում է վանդակի մեջ:

Սառած գետնին խփվող սմբակների արագ թկթկոցը ծերունուն ստիպեց գլուխը բարձրացնել:

Նա դարմանքով տեսավ, որ այծերը կատաղի վազքով դալիս են ուղիղ դեպի ցանկապատը:

«Չլինի՞ արջ է երևացել» — անհանդիստ մտածեց Անդրեիչը:

Այծերը վախեցած վազեցին բակի միջով և մտան գոմը:

Նույն րոպեին դարբասում երևաց լուսանը և լայն ոստյուններով ընկավ ծերունու կրծքին:

— Զավա՛կս, — հաղիվ կարողացավ մրմնջալ Անդրեիչը՝ գրկելով գազանի բրդոտ գլուխը:

Րոպեներն անցնում էին:

Միայն մի ժամ հետո Անդրեիչը հիշեց, որ
քաղցած է: Նա այծերը կլթեց և կալթը կլսեց իր
բարեկամի հետ:

— Այս էլ քեզ նւիր, — տաց նա Մուրզուկին: — Իսկ այժմ գնա անտառ, քեզ համար որս ճարիր: Միայն թե երեկոյան տուն վերադարձիր. միասին ավելի ուրախ կլինենք:

Մուրզուկը լսեց տիրոջը, լիզեց նրա ձեռքը և գնաց անտառ:

Միայն այդ ժամանակ ծերունին նկատեց, որ դադանի պոչը կարծես կտրված է:

«Այս սրահ^ոդ են պոչատել սրան», — մտածեց ծերունին:

Բայց դրա մասին մտածելը հաճելի չէր:

«Այժմ չարն անցել է», — ուրախ մտածեց Անդրեիչը և աչքերը փակեց:

Աշնանային արևը փաղաքշանքով ջերմացնում էր նրա հիվանդ մարմինը:

Ծերունին ննջում էր պատշգամբում:

Նրան արթնացրեց մի կռպիտ կանչ:

— Է՛յ, ծերուկ, վեր կաց: Եկել ենք քեզ ձերբակալելու: Չուլ ու փալապղ. հավաքիր ու հայդա՛ մեր ետևից:

Սկզբում Անդրեիչը ոչինչ չհասկացավ:

Նրա առաջ կանգնած էին երկու միլիցիոներ՝ հրացանները ուսները դրած: Նրանք բռնել էին իրենց ձիերի սանձերը:

— Այդ ի՛նչ է, սիրելիներ, կատա^ոկ եք անում ծերունու հետ:

— Կատակը քեզ այնտեղ, քաղաքում ցույց կտան, — խստութեամբ տաաց ավազ միլիցիոները: Հրամայված է քեզ տանել կայարան:

— Մենք դործի մեջ չենք խառնվում, — խաղաղարար ավելացրեց մյուսը: — Թե ինչի^ո համար է, մեզ հայտնի չէ: Դու ինքդ երևի մեզանից լավ կիմանաս:

«Քաղաք» բառը միանգամից սմեն ինչ պարզեց Անդրեիչի համար:

— Ուրեմն հասան ինձ,—մտածեց նա:—Ի՛հ, ի՛նչ կա որ. ես, միլենուլն է, շուտով մեռնելու եմ: Հազիվ թե քաղաք էլ հասցնեն: Բայց հո Մուրղուկն ազատ կլինի:

Ծերունին ոչ մի թշնամանք չէր զգում նրանց նկատմամբ, ովքեր ուղղում էին իրեն դատի տալ իր հանցանքի համար:

— Պարզ է, որ այդպես էլ պետք է լիներ,—հանգիստ ասաց նա միլիցիոներներին:—Ճիշտ է, ես մեղք գործել եմ: Ես, սիրելիներս, խղճացի մի դավաճանի: Վանդակից բաց թողի նրան քաղաքում: Ախր այդ դավաճանը իմ պահած, մեծացրածն էր, իմ սանիկը, իմ ամենալավ բարեկամը:

— Այդ ի՞նչ դավաճան է որ,—հետաքրքրվեց կրտսեր միլիցիոները:

— Լուսան:

Միլիցիոներներն իրար նայեցին:

— Լուսա՞ն,—հարցրեց ավագը:—Մի պոչատ լուսա՞ն:

— Հիմի պոչատ է. երևի դավաճանոցում են կտրել նրա պոչը:

— Հենց այդ է որ կա,—ասաց ավագը:—Բայց քեզ, թո այդ սանիկի համար գնդակահարելն էլ քիչ է: Երեկ նա մեր գյուղի ամենալավ շանն սպանեց: Սպասիր, մենք դեռ նրա կաշին կքերթենք:

— Դե, ի՛նչ ես ցցվել,—հանկարծ գոռաց միլիցիոներն Անդրեիչի վրա:—Մենք ժամանակ չունենք քեզ հետ ջուր ծեծելու: Պատրաստվիր, շո՛ւա:

— Դե ես ինչ որ կամ, հենց այս եմ: Սպասեցեք միայն գլխարկս վերցնեմ,—ասաց Անդրեիչը:

Նա մտածեց, որ հարկավոր է շուտ հեռանալ

բակից, թե չէ Մուրգուկը կվերադառնա, և զայրացած միլիցիոններները տեղն ու տեղը կգնդակահարեն նրան:

Պերկու բոպե չանցած՝ Անդրեիչը դուրս եկավ դարբասից: Նրա երկու կողմերով գնում էին միլիցիոններները:

Ծերունին շուռ եկավ վերջին անգամ նայելու իր խրճիթին և հանկարծ ցնցվեց. ետևից գալիս էր Մուրգուկը:

Ավագ միլիցիոնները նույնպես ետ նայեց և տեսավ լուսանին:

Նա արագ ուսից ցած առավ հրացանը, նշան բռնեց և կրակեց:

Գնդակը դիպավ խրճիթին և մի տաշեղ պոկեց:

Մուրգուկը երեք սաժենանոց ոստյունով նետվեց ձիու գավակի վրա, բայց էլի պոկվեց: Ձիերը խրանեցին: Անդրեիչը ինչ որ բան գոռաց, բայց նրա մոտ այլևս ոչ ոք չկար:

Սարսափահար ձիերը սլանում էին մարգագետնով: Ձիավորները մտածում էին միայն մի կերպ թամբերի վրա մնալու մասին:

Մուրգուկը սլանում էր նրանց ետևից:

Միլիցիոններները քրտնամխած ձիերը կանգնեցնել կարողացան միայն անտառապահի տնակից մի քանի վերստ հեռավորության վրա:

Ետ վերադառնալու մասին մտածել անգամ չէր կարելի:

Նրանք որոշեցին այդ դեպքի մասին զեկուցել նախագահին և մյուս օրը օդնական ուժերով գալ գաղանին սպանելու և ծերունուն ձերբակալելու:

Մուրգուկն իսկույն տուն չվերադարձավ: Նա նորից դնաց անտառ և այնտեղ որսով զբաղվեց:

Նա հանդիպեց ցախաքլորների մի երամի:

Թիւի ետեւից անձայն, դադտադողի մոտեցաւ
և մի ակնթարթում վրա թռաւ, բռնեց երամի պա-
ռաւ առաջնորդին այն պահին, երբ նա ուզում էր
օդ բարձրանալ:

Սակայն նա իր որսը չկերաւ. խեղդեց թռ-
չունին և ատամներով բռնած վերադարձաւ տիրոջ
մոտ:

Անդրեիչը նստած էր դեմին, մեջքը դեմ
արած պատշգամբի աստիճանին: Նրա աչքերը փակ
էին:

Մուրզուկը որսը դրեց ծերունու սաքերի ա-
ռաջ և իր դնչով թեթեակի հրեց նրան:

Անդրեիչը դանդաղորեն ընկաւ գետին:

Մուրզուկը իր բրդոտ դունչը սեղմեց նրան,
սպառ գլուխը բարձրացրեց և մեղմ ու ողբադին
մլաւեց:

ՎԵՐՁԱԲԱՆ

Հետեյալ օրը, երբ միլիցիայի ջոկատը չըջա-
պատեց անտառապահի տնակը, Անդրեիչի գիակը
դեռ ընկած էր պատշգամբի սանդուղքի վրա: Բայց
լուսանի բոլոր որոնումներն ասպարդյուն անցան.
Մուրզուկն անհայտացել էր:

Ամիսներն անցնում էին իրար ետեւից:

Անդրեիչի խրճիթում նոր անտառապահ էր
ապրում:

Շրջակա դյուղերում չուտով մոռացան մենա-
վոր ծերունուն: Մոռացան նաև նրա ձեռնասուն
դազանին:

Սակայն գավառական գանաղան թերթերում
սկսեցին թղթակցություններ տալվել մի արտա-
կարգ չափով խոշոր ու հանդուգն լուսանի մասին:

Գրում էին, որ դադանը մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ հարձակվում է գյուղերի վրա, խեղդում անասուններին և պատառոտում ընտանի կատուներին: Նրան դնդակահարելու փորձերը միշտ էլ անհաջող են անցնում:

Կարճ կտրված պոչից և մարդկային սովորությունները հիանալիորեն իմանալուց հեշտ էր հասկանալ, որ դա Մուրզուկն է:

Վերջին տեղեկությունը նրա մասին երևաց մեր ռեսպուբլիկայի հյուսիսային ծայրամասի թերթերից մեկում:

Հալածանքներից ազատվելու համար Մուրզուկը քաշվել էր անտառի խորքերը, որտեղ նրա հետքը կորել էր խիտ թավուտներում: Որսորդները սիրտ չէին արել նրան որոնել այնտեղ:

Հյուսիսի խիտ անտառներում մարդն զգուշութամբ է անցնում միջին թավուտներով: Նա դիտե, որ սուր ականջները լսում են իր ամեն մի քայլը և անտեսանելի աչքերն անդադար հետևում են իրեն ծառերի ետևից: Գիտե, որ հալածված դադանը մինչև վերջ կպաշտպանի իր կյանքը և չի վախենա մենամարտի բռնվել, ով էլ լինի իր առաջ: Եվ այնտեղ մարդն իրեն բոլոր արարածների անսահման տեր չի զգում, ինչպես քաղաքում:

Այնտեղ, հյուսիսում, Մուրզուկը հուսալի տալատտան է դառել իր համար:

Այդ ժամանակից նա այլևս չի երևում մարդկանց աչքին:

ՄԵՆԱՎՈՐԸ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

— Որմզդեղին¹ ստեղծում է երիսին
Գլուխն, անա, ծառի փտած բնից է,
Եվ եղջյուրները՝ ռտենու նյութերից.
Ոտերի տեղ եղեգներ են առափնյա,
Իսկ ծնկները՝ լուկ ճահճային բույսերից:
Մեջքը՝ բարակ ձողիկներից է շինված,
Չոր խոտերից՝ նրա բուր ջլերը.
Ջույգ աչքերը՝ ծաղիկներ են ճահիճի,
Ականջներն էլ՝ ծաղիկներից են լնի:
Միսն՝ իսկական փտած գերաճ է նրա,
Եվ կաշին էլ՝ սոճու կեղեր վրան:

«ԿԱԼԵՎԱԼԱ»

13-րդ Ռունա

¹ Որմզդեղը եղջերուի մի տեսակն է, որն ապրում է ֆիննական անտառներում: Հայերեն նաև իշայծյամ են կոչում (лось):

ԳԼՈՒԽ I

ՄԵԿԸ ԶՈՐՍԻ ԴԵՄ

Իշայծյամը ցած իջեցրեց գլուխը՝ սպառնալով եղջուրների վրա առնել ամեն մեկին, ով կմոտենար առջևից: Նա դավալել դեմ էր արել հենց ամառի մոտից իրար միացած երկու ծառերի, և թիկունքի կողմից պաշտպանված էր հուսալի:

Շները պաշարել էին նրան՝ կիսաշրջան կազմած: Նրանք երեքն էին, և նրանցից յուրաքանչյուրը կարող էր մեն-մենակ կռվի բռնվել գայլի հետ:

Մազերը փշաքաղված, կատաղի հաջոցից խեղդվելով ճանկերով քանդորտում էին դետինը: Նրանք սպասում էին միայն հարմար բոպեի, որ պեսզի վեր ցատկելով կառչեն իշայծյամի կոկորդից, մեջքից, կախվեն և ժանիքներով պատառտեն կենդանու միսը:

Սակայն նրանցից ոչ մեկը չէր խիզախում անցնել այն անտեսանելի գիծը, որից դենը—նրանք լավ գիտեին—իրենց կհանդիպեին իշայծյամի դարհուրելի եղջուրները: Ի՞նչ բան են գայլի ժանիք-

ները՝ անտառի այդ դյուցազնի չտեսնված ուժի համեմատությամբ:

Իշայծյամի զարհուրելի փայլատալող աչքերը որսում էին յուրաքանչյուր շարժում: Հենց որ շներից մեկը մի քայլ առաջ էր նետվում, իշայծյամի ծանր սպառազինված գլուխը հագլիվ նկատելի շարժում էր դործում:

Ծները կատաղի հաջոցով աշխատում էին թաքցնել իրենց երկյուղը: Նրանք երեքն էլ խելացի ու փորձված շներ էին. ոչ մեկը չէր ուզում անխուսափելի մահվան դիրկն ընկնել: Վերջ ի վերջո չէ՞ որ նրանց դործն է միայն պահել դադանին, ճանապարհ չտալ նրան, չթողնել, որ անտառի թավուտը փախչի: Նրանք ամենեւին պարտավոր չեն կառչել նրա կոկորդից, քանի դեռ նա վիրավորված չէ: Թող դադանի հետ հաշիվ տեսնի նա, ով գալիս է իրենց ետևից:

Բայց իշայծյամը լավ էր հասկանում, թե որտեղ է թաքնված գլխավոր վտանգը: Հենց որ անտառում ճյուղերի հեռավոր ճրթոց լսվեց, նա իսկույն առաջ շարժվեց:

Երեք դադապած շները միաժամանակ նետվեցին նրա վրա: Երկուսը առջևից, մեկը ետևից, որպեսզի կառչեն ու պահեն նրան:

Բայց դա միայն մի ճարպիկ խաղ էր, իշայծյամն արագ ընկրկեց, իսկ շները նրա այդ առերևույթ երկյուղից բորբոքված՝ անզուսպ թափով առաջ նետվեցին: Եվ մի ակնթարթ ավելի մոտեցան նրան, քան թույլատրում էր իմաստուն զգուշությունը:

Իշայծյամը շարժեց եղջյուրները, և առաջին շունը մի սաժեն վեր թռավ օդը: Հարվածեց ոտքերով, և երկրորդ շունը պատռած պարկի նման արնաթաթախ փուլեց գետնին:

Այն ժամանակ իշայծյամը եղջյուրները չուռ
տվեց մեջքին և բանի տեղ չդնելով ողջ մնացած

չանը՝ շորորալով սլացալ դեպի անտառի թավու-
տը:

Իր երեսուն փթանոց վիթխարի մարմինը նա
վազքով տանում էր թեթև ու սահուն: Նրա վազքը
սրընթաց էր և ուղիղ, ինչպես պողպատե շողե-
քարչն է սլանում ռելսերի վրայով:

Վերջին վայրկյանին ծառերի ետևից դուրս
ցատկեց որսորդը: Նրա առաջ մի ականթարթ երե-
վացին բարձր, սպիտակ ոտքերը, սապատավոր
բաշը, չոր ու ցած ընկած գավակը, և իշայծյամը
խրվեց խիտ թավուտի մեջ, իր կրծքով հեշտու-
թյամբ ետ-ետ մղելով պիրկ ճյուղերը, կտրտելով
մատղաշ ծառերն ու կոճղերը:

Շունը նետվեց նրա ետևից, սակայն թավուտի
ձկուն ձեռքերը ետ մղեցին նրան:

Որսորդը ցած իջեցրեց անօգուտ հրացանը,
անտառի վիթխարի հսկան թավուտում չքացալի
այնպես անհետ, ինչպես ծովի մթին կապուտակում
չքանում է ձեռքից դուրս պրծած ձուկը: Ինքը հո-
չէ՛ր կարող հասնել նրա ետևից այդ անանցանելի
թավուտի միջով...

Որսորդը մոտեցավ գետնին պահկած շներին:
Մեկի գանգն էր փշրված, մյուսի լայն պատռված
փորից կանաչ խոտի վրա էր թափվել փորոտիքը:
Երկուսն էլ ոչնչացած էին:

Որսորդի աչքերը պղտորվեցին:

Նա հենվեց ծառին և աչքերը ցած գցեց: Հու-
սահատությունը պաշարել էր նրան:

ԳԼՈՒԽ II

ԱՆՏԱՌԻ ՀՍԿԱՅԻ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Ահա նորից, ահա նորից. արդեն քանիներո՞րդ
անգամն է, որ կենդանին փախչում է նրա թթի
տակից:

Յոթանասուն վերստ—գնացքով ու ձիով— որ սորդը նրա ետևից է եկել քաղաքից: Արդեն տասն օր է, ինչ թափառում է անտառում, հսկում է, հետամուտ լինում, դարան է մտնում, բայց բոլորն ապարդյուն:

Մինչև այս դեպքը որսը նրա համար միայն բավականություն էր: Նա խկական որսորդ չէր, այլ՝ քաղաքի բնակիչ էր, ուսանող: Հորից նրան մնացել էին երկու հրացան, մեկը կոտորակային, մյուսը՝ մարտական, և մեկ պառավ որսկան շուն: Երկգծանուց նա կրակում էր հրաձգարանում: Լավ էր կրակում և մրցանակներ էր ստանում: Կոտորակային հրացանով աղավնիներ էր սպանում փորձնական որսատեղում: Միայն ամառը, երբ պատահում էր, որ գյուղ էր գնում, կրակում էր նապաստակների վրա և մի անգամ էլ աղվես էր սպանել, երբ շունը փախցրած քշում էր նրան: Այդպիսի որս անելու համար պահանջվում էր միայն հաջողակ տեղ ընտրել, կանգնել այնտեղ և համբերությամբ սպասել, մինչև որ շունը քո կողմը կքշի որսը:

Բայց սա բոլորովին ուրիշ որս էր. խոշոր կենդանու որս:

Դեռ քաղաքում նրան նախազգուշացրել էին, որ իշայծյամ սպանելը դժվար է լինելու: Այն իշայծյամը, որ հենց նոր նրա աչքի առաջ անհետացավ թավուտում, հասարակ կենդանի չէր: Համենայն դեպս ուսանողին այդպես էր հավատացնում նրան ծանոթ գյուղացի Լարիվոնը:

Ո՛վ դիտե, ի՞նչ կար խորամանկ գեղջուկի մտքում: Գուցե անորսալի կենդանու զաղտնիքի պատմությունն անելով ուղղակի ուզում էր հետաքրքրություն բորբոքել քաղաքի բնակչի մեջ: Գուցե անփորձ որսորդին իր մոտ՝ գյուղ կանչելով

նա խորամանկ հաշիվ էր տեսնում, ինքը՝ Լարիվոնը մի քիչ փող կստանա գիշերելու համար, իսկ իշայծյամն էլ կենդանի կմնա:

— Փախչելու տեղ էլ չունի,—պատմում էր Լարիվոնը:—Որովհետև, այ, այսպես ծովն է փռված,—գյուղացին բուժ մատի եղունգով քերելով մի երկար ուղիղ գիծ քաշեց ուսանողի գրասեղանի վրա: Ուսանողը դիտեր, որ Լարիվոնենց գյուղը ֆիննական ծոցի հարավային ափին է, Օրանիենբուրգից դենը:—Իսկ գյուղերն իրենց դաշտերով փռված են անտառի միջով:

Պատմողի եղունգը ուղիղ գծից ելնելով՝ մի լայն, անկանոն կիսաշրջան գծեց:

— Դաշտի միջով նա ոչ մի տեղ չի անցնում: Եվ այդպես մնում է անտառում, ինչպես պարկի մեջ ընկած լինի:

— Հապա ինչո՞ւ մինչև այժմ չեն սպանել նրան,—զարմացած հարցրեց ուսանողը:

— խորամանկ է անիծվածը,—մի տեսակ հպարտությամբ բացատրեց գյուղացին,—ո՞նց է խորամանկ: Հասարակ կենդանի հո չի: Նայես՝ անասուն է, բայց խելքը՝ ոնց որ մարդու խելք: Այդպիսի իշայծյամ միայն մեկը կա մեր անտառներում, մյուսները անխելք հորթեր են: Մի հատ էլ մաջրեհավ կա մեզ մոտ: Ի՞նչ ասեմ. իսկ և իսկ կախարդ: Այդպես էլ թռչո՞ւն կլինի:

Կախարդ թռչունի վրա ուսանողն այն ժամանակ ուշադրություն չդարձրեց. նրան շատ էր հետաքրքրել պառավ իշայծյամը:

Լարիվոնը սիրով մանրամասնություններ պատմեց:

Աւսանողն իմացավ, որ այդ իշայծյամը Մենավոր է՝ մի պառավ արու, որ պարում է հոտից ծառանձին: Հատակը վիթխարի է, քնավորությունը՝

ծանր. նա միշտ մոռայլ է ու առանձնասեր: Անասելի ուժ ունի, զայրացած պահին ուղղակի զարհուրելի է: Անտառում արջեր կան, բայց նույնիսկ նրանք չեն համարձակվում հարձակվել Մենավորի վրա: Գյուղի որսորդներն էլ ձեռք չեն տալիս նրան. նրանց հրացաններն անհուսալի են: Իսկ Մենավորն ինքը խուսափում է մարդկանց հանդիպելուց:

Լարիվոնը պատմում էր, որ Մենավորին պատահաբար հանդիպում են ամեն տեղ, և՛ պետական անտառում, ուր կանայք գնում են լոռամիրգ հավաքելու, և՛ գյուղացիական հողերում, և՛ գետակի ափին, ուր Մենավորը գնում է չոգ ժամերին՝ ձանձրացնող բոռերից ազատվելու համար: Իսկ թե որտեղ է նրա օթևանը, որտեղ է թաքնվում նա վտանգի պահին այդ ոչ ոք չգիտե:

Ասենք՝ Լարիվոնը դրա մասին ունեւր իր կարծիքը: Նա ենթադրում էր, որ Մենավորը թաքնւվում է գետնի տակ:

— Այդ ինչպե՞ս, — զարմացավ ուսանողը:

— Հենց այնպես, — հանգիստ շարունակեց գյուղացին: — Այդպիսի մի տեղ գիտի: Հենց որ ոտը խփում է, գետինը բացվում է նրա առաջ: Ներս է մտնում, իսկ գետինը նորից ծածկվում է նրա ետեւից: Դե, դրել ես՝ գտիր:

— Լա՛վ, այդ արդեն հնարում ես, — ծիծաղելով ընդհատեց նրան ուսանողը: — Այդ արդեն, քեռի, հեքիաթ ես պատմում:

Լարիվոնը չվիրավորվեց: Խորամանկ ժպիտը թավ մորուքի մեջ թաքցնելով նա հանգիստ աւաց.

— Դե, պարզ բան է, մենք մութ մարդիկ ենք, դրքեր չենք կարդացել: Խելքին զոռ տալով ենք հասկանում: Մենք մտածում ենք այսպես. կենդանին ծանր կենդանի է, թևեր չունի: Ուրեմն՝ օդում թռչել նա չի կարող:

— Բայց ո՞վ է ասում, թե կարող է,—զարմացած ուսանողը:

— Դե, տեսնո՞ւմ ես, դու էլ ես ասում, որ թռչել չի կարող: Իսկ ճահճի միջով, որտեղ հավն էլ չի կարող ռաք դնել, ի՞նչ ես կարծում, կարո՞ղ է սմբակներով անցնել:

— Ո՛չ, իհարկե չի կարող:

— Դե հիմա ինքդ մտածիր. Մենավորի հետքը գնում է անսառնով, հասնում է ճահճին ու կորչում: Պարզ, աչքիդ առաջ կորչում է: Դեպի ետ՝ հետք չկա, առջևում այնպիսի ճահիճ է, որ աստված ազատի: Իհարկե, ճահիճները զանազան տեսակի են լինում, կան և անլտանդ ճահիճներ: Բայց դու տես մեր ճահիճը. ոչ միայն ամառը, այլ հենց ձմեռն էլ մարդիկ ու անասուններ է կուլ տալիս: Անցած տարի էսպիսի մի բան պատահեց. չտեսնված մի ցուրտ օր պետական անտառապահը ձին հստած անցնում է այդտեղով: Մուլթն է լինում, և ընկնում է այդ ճահիճը: Եվ ի՞նչ կասես, ձին էլ, ձիավորն էլ խրվում են մեջը, ձյունի տակըն անցնում: Դե հիմա ի՞նչ կասես: Այդպիսի մի տեղ ո՞ւր է չքանում Մենավորը:

— Զգիտեմ,—տարակուսած պատասխանեց ուսանողը:—Միայն թե, իհարկե, ո՛չ գետնի տակ:

— Կուղես հավատա, կուղես՝ չէ, բայց մենք այդպես ենք կարծում: Քեզ ասում եմ՝ դա հասարակ կենդանի չի. այնպիսի բաներ է լիմանում, որ մարդու մտքովն էլ չի անցնի: Այ, որ դաս, ինքդ կտեսնես: Տեղում ավելի լավ կարելի է հասկանալ:

— Ոչ, քեռի Լարիվոն, չնորհակալ եմ, դալ չեմ կարող,—կտրականապես հրաժարվեց ուսանողը:—Շուտով մեր պարապմունքները կսկսվեն:

— Ինչպես կուղես: Իսկ եթե ուղենառ դալ, առաջուց գրիր, մենք ձի կուղարկենք Ռամբով:

Լարիվոնը գնաց, բայց ուսանողի մտքում
ամուր նստել էր անտառի այդ հսկայի անակնկալ
անհայտացման գաղտնիքը: Նրա միտքը հաճախ
կանգ էր առնում այդ հանելուկի վրա, բայց պա-
տասխան չէր գտնում:

ԳԼՈՒԽ III

ԺՊԻՏԸ

Ուսանողը, իսկապես որ, այդ ժամանակ չէր
մտածում գնալ իշալծյամի սրսի: Որոշումը կայա-
ցավ հետո, բոլորովին անսպասելի:

Լարիվոնի այցելությունից հետո մի քանի օր
անց՝ նա գնաց իր մի ընկերոջ մոտ՝ ընկերական հա-
վաքույթի: Ինչպես ամեն շաբաթ օր, այն օրն էլ
ընկերոջ մոտ հավաքվել էին մի սասը հոգի՝ ծա-
նոթ ուսանողներ և ուսանողուհիներ: Ընդհանուր
հաշվով գինի էին առել, տաք-տաք վիճում էին,
երգում, աղմկում:

Աղջիկներից միայն մեկն էր, որ որսորդ-ուսա-
նողին ծանոթ չէր: Նա մի կողմ էր քաշվել և հա-
մարյա չէր մասնակցում ընդհանուր խոսակցու-
թյան:

Ուսանողին դուր եկան այդ աղջկա բաց-չի-
կավուն մազերը, երկնագույն աչքերը, ոսկեգույն
հոնքերը և շեշտված գիմագծերը: Լիքը այտերի
թարմ արևառությունը և շարժումների զուսպ ան-
վստահությունը ցույց էին տալիս, որ դա նոր
մարդ է այդ մեծ քաղաքում: Նվ միայն մեղմ ծաղ-
րական ժպիտը, որ չէր իջնում նրա շրթունքներից,
կարծես չէր միահյուսվում առաջին անգամ մայ-
րաքաղաք ընկած այդ երկչոտ գավառացու կեր-
պարի հետ:

— Այդ ո՞վ է,—գլխով ցույց տալով աղջկա կողմը՝ կամացուկ հարցրեց ուսանողը տան տիրոջը:

— Ֆինլանդիայից է եկել սովորելու: Կարծես վայրենի լինի. շարունակ լուռ է: Փորձիր հետը խոսե՞լ:

— Իսկ ինչո՞ւ է ժպտում:

— Ո՞վ է հասկանում: Երեւի արհամարհում է մեզ՝ քաղաքացիներին:

— Օհո՛, —մտածեց ուսանողը:

Նա մոտ նստեց լուսկյաց հյուրին և զրույց սկսեց նրա հետ:

Աղջիկը ժլատ պատասխաններ էր տալիս հարցերին: Ասաց միայն, որ մեծացել է անտառում և դեռ ոչ մի կերպ չի կարողանում ընտելանալ քաղաքին:

— Բայց ի՞նչը ձեզ դուր էի դալիս մեր Պիտե-րում, —հարցրեց ուսանողը:

— Չգիտեմ... Երեկ ես գիշերով միայնակ էի վերադառնում: Շուրջդ ամեն ինչ մեռած է. ոչ մի ծառ կա, ոչ կանաչ, քար է միայն: Ծանր է մի տեսակ...

Ուսանողը նայում էր ուղիղ նրա երկնագույն աչքերին: Եվ որքան ավելի խորն էր նայում, այնքան ավելի էին դուր գալիս այդ աչքերը: Նրանց խորքում թախիծ էր առկայծում:

Նա ուզեց սիրտ տալ աղջկան, հասկացնել, որ ինքը կարող է նրա հավատարիմ բարեկամը լինել:

Շուտով նա իմացավ, որ աղջիկը պատրաստվում է բնապատմական կուրսերն ընդունվել և ուրախ ասաց.

— Դե, ուրեմն մենք կուլլեգաններ կլինենք, ես էլ, ախր, նույն բաժնումն եմ:

Այն ժամանակ նրա զրուցակիցն աշխուժացավ:

— Դուք, ուրեմն, լա՞վ եք ճանաչում անտա-
ռը, — ուրախ ասաց նա: — Ի՞նչ հիանալի բան: Դե-
մի որևէ բան պատմեցեք անտառի գազանների մա-
սին: Ես պատրաստ եմ ժամերով լսելու նրանց մա-
սին:

Ուսանողը մի վայրկյան շփոթվեց: Անտառում
մեծացած մարդուն ի՞նչ կարող էր պատմել ինքը
կենդանիների մասին, որոնց ուսումնասիրել էր
միայն տեսականորեն:

Բայց միտն ընկավ Լարիվոնի պատմածը, և
նա հափշտակությամբ սկսեց պատմել Մենավորի
մասին:

Արդյոք նրանի՞ց էր, որ այդ օրը նրա տրա-
մադրությունը բարձր էր, թե՞ նրանից, որ միա-
միտ հետաքրքրությամբ ու հիացմունքով իրեն էին
նայում երկնագույն աչքերը, — միայն անսպասելի-
որեն նա իր մեջ զգաց պերճախոսության արտասո-
վոր շնորհք:

Հյուրերը վեճերը թողին ու չըջապատեցին
պատմողին: Իսկ նա գեղեցիկ և ազդու խոսքերով
նկարագրում էր պառավ իշայծյամի վայրենի ու
սքանչելի կյանքը:

Նա առանձնապես ընդգծեց այդ կենդանու
վիթխարի հասակը, մոռալ բնավորությունը և
հրեշավոր ուժը: Մենավորի գաղտնի ապաստա-
րանի մասին գյուղացու սրամիտ ենթադրության
վերաբերյալ նա մի ամբողջ առասպել հյուսեց:
Նրա պատմության մեջ այդ կենդանին դուրս եկավ
մի տեսակ հեքիաթային հսկա, որ ապրում է իր
անմատչելի նզովյալ ապաստարանում:

— Այդ վերջին պառավ ցուլն է մեր կողմե-
րում, այդքան մոտիկ Պետրոգրադին, — եզրափա-
կեց պատմողը: — Այժմ իշայծյամներին կոտո-
րում են՝ չթողնելով, որ նրանք իրենց լիակատար

ուծին հասնեն և իսկապես վտանգավոր դառնան: Մենավորի մահով մեր անսառններից կանհայտանա վերջին անտառային հսկան: Հիանալի՜ ավար է որսորդի համար: Գյուղացիները ոչինչ չեն կարողանում անել նրան: Եկել էին ինձ կանչելու:

— Դուք կղնա՞ք նրան սպանելու, — արագ հարցրեց աղջիկը: — Դուք չա՞տ իշայծյամներ եք սպանել:

Ուսանողի ամբողջ ոգևորությունը միանգամից սպառեց:

— Բռնվեցի, — սարսափով մտածեց նա:

Ուղեց ստել, բայց ժամանակին հիշեց, որ ընկերները դիտեն, թե ինչպիսի որսորդ է ինքը և, իհարկե, բաց կանեն իր սուտը:

— Ես, ճիշտն ասած, — կմկմաց նա առանց նայելու զրուցակցի աչքերին, — դեռ խոչոր գազան որսալու առիթ չեմ ունեցել:

— Նաղաստակներն ավելի անվտանգ են, — չարախնդությամբ վրա բերեց մեկը: Արյունը խիեց ուսանողի գլխին: Եվ նույնքան էլ հանկարծակի ետ տվեց, երբ ուսանողը նայեց աղջկան:

Նա նկատեց միայն նրա ժպիտը՝ արհամարհական ու խիստ:

«Նա կարծում է, թե ես վախկոտ եմ», — մտածեց ուսանողը: Եվ բարձրաձայն ասաց.

— Բայց այդ իշայծյամին ես կսպանեմ: Վաղը դնում եմ:

Մեկը սրախոսեց.

— Տես որ հարբուխ չընկնես. կարող է պատահել, որ կարիք լինի անտառում գիշերելու:

Մի ուրիշը գոչեց.

— Խմենք մեր պետությունդ քի Տարաարենի՝
կենացը:

Բաժակները զնգացին. տան տերը նետվեց
դաշնամուրի մոտ և մի քայլերգ թմրկահաբեց:

Բայց ուսանողը զսպեց իրեն և չսկսեց վիճել
քնկերների հետ: Արհամարհանքով ուսերը թոթվե-
լով նա մի կողմ քաշվեց, և հենց որ խոսակցու-
թյան նյութը փոխվեց, աննկատելիորեն դուրս
եկավ ու զնաց:

Ճանապարհին նա հիշում էր իր նոր ծանոթ
աղջկա մերթ ծաղրական ժպիտը, մերթ բարի աչ-
քերը: Նրա մտքում այդ աղջկա վճիտ աչքերի թա-
խիծը ոչ մի կերպ չէր հաշտվում չար հեգնանքի և
խատուլթյամբ կիտած ոսկեգույն հոնքերի հետ:

Նա զայրանում էր ինքն իր վրա, ամբողջ աչ-
խարհի վրա և բռունցքները սեղմելով մրմնջում.

— Ես ոչ ոքի թույլ չեմ տա ծիծաղել ինձ
վրա:

Եվ ահա նա անտառումն է: Տասն օր է, ինչ նա
հետևում, հսկում ու դարանակալում է, նա իս-
կապես ուժեղ հարրուխ ունի, որովհետև երկու
անգամ արդեն խիստ թրջել է ոտքերը: Բայց դեռ
ոչ մի անգամ չի կրակել իշայծյամի վրա:

Իսկ այժմ էլ, ահա, անխիճյալ կենդանին սպա-
նեց երկու շներին, որոնց համար հիմա որսորդը

¹ Ակնարկում է Ալֆոնս Դոտեի «Տարասկոնցի Տարտա-
րենը»: Տարտարենը մի բարեհոգի հաստափոր բուրժուա է,
որ իրեն երևակայում է առյուծների անողոր որսորդ: Նա
ոտից գլուխ զինված մեկնում է Աֆրիկա և այնտեղ բազմա-
թիվ կոմիկական արկածներից հետո սպանում է մի ընտե-
լացրած կույր առյուծ:

ստիպված է լինելու վճարել Լարիվոնին.— շներից միայն մեկն էր իր սեփականը, այն, որ ողջ էր մնացել:

Մենավորին սպանելն անսպասելիորեն դժվար գործ դուրս եկավ: Նա վճռականապես չէր ցանկանում հանդիպել որսորդին և կռվի մեջ չէր մըտնում:

Այժմ որսորդին միայն մի հույս էր մնում. գտնել նրա օթևանը և այնտեղ դարանակալել զգուշ կենդանուն: Բայց որտե՞ղ է այդ խորհրդավոր օթևանը:

Որսորդը բաց արեց աչքերը:

Դե, իհարկե. դարձյալ միևնույն տեղը: Ամեն անգամ հենց այստեղ է անհայտանում Մենավորը:

Թավուտի այն կողմն այրված անտառ է, նրանից դենը՝ մի մատղաշ անտառ, իսկ նրանից էլ դենը, այնտեղ, ուր հիմա չունեն է հաջում, անանցանելի ճահիճ է: Ահա հենց այնտեղ էլ ընդհատվում են հետքերը:

Որսորդը հրացանն ուսը գցեց և թավուտը շրջանցելով առաջ գնաց:

Նա հաստատ որոշել էր անհապաղ պարզել Մենավորի անհայտացման դադտնիքը:

ՔԱՌԻՆ IV

ՌՈԳԴԱՅԻ ՄԱՀԸ

Այրված անտառի տեղը ծածկվել էր խիտ մուխոտերով ու սաղարթավոր մատղաշ ծառերով: Արդեն սեպտեմբերի յոթն էր, և խոտը աչնան պես պառկել էր գետնին:

Որսորդական հին օրենքով արու իշայծյամների որսն սկսվում էր օգոստոսի 15-ից հին տոմարով, այսինքն՝ նոր

Որսորդի ոտքերը խճճվում էին խոտերի մեջ, քայց նա գնում էր այրված բացատով ուղղակի դեպի շան հաջոցը, որ լսվում էր շարունակ միևնույն տեղից:

Չնայած փարթամ բուսականությանը՝ չրջապատն անկենդան էր թվում, թռչունների ձայն ամենևին չէր լսվում: Բարձր խոտերի մեջ մեռյալ ածխակոթերի պես դուրս էին ցցվել այրված ծառերի սև կոճղերը:

Նրանցից մեկը, որ ուղիղ առջևն էր, որսորդի ուշադրությունը գրավեց իր տարօրինակ ձևով: Մի փոքրիկ կեչու տերևները ծածկում էին նրան և խանգարում լավ դիտել:

Այս ի՛նչ սատանայական բան է,—զարմացած մտածեց որսորդը:—Ինձ ուղղակի թվում է, թե նա աչքեր ունի և նայում է ինձ: Այս անտառի խորքերում շուտով սատանաներ էլ կսկսեն երեւալ:

Փոքրիկ, կենդանի աչքով նայող սև ածխակոթը սարսուռի զգացմունք էր արթնացնում:

—Մոտենամ ու հրացանի կոթով այնպես խփեմ սրան, որ ցրիվ գա,—մտածեց որսորդը՝ քայլելով դեպի կոճղը:

Բայց նույն րոպեին սև կոճղն անհայտացավ: Որսորդը ցնցվեց ու կանգ առավ:

Նրա մտքովն անցավ հրացանը ցած առնել

տոմարով օգոստոսի 28-ից (Նոր օրենքով ամբողջ Եվրոպական Ռուսաստանի սահմաններում իշայծյամների որսն ընդհանրապես արգելված է): Ելնելով ընթերցողների շահերից՝ այս պատմվածքի մեջ բոլոր ամսաթիվերը բերված են նոր տոմարով, չնայած որ նկարագրված իրադարձությունները տեղի են ունեցել նախառևուրդի ժամանակաշրջանում:

Մանթր. հեղինակի

ուճից ու պատրաստվել կրակելու: Բայց և իսկույն
ամաչեց իր սնահավատ վախկոտությունից:

Նա մի վճռական քայլ արեց դեպի այն կողմը,
որտեղ հենց նոր կոծղն էր ցցված, իսկ այժմ ոչինչ
չէր երևում: Բացի կեչու թփից ու խոտերից:

Նա դեռ ոտքը գետնին չէր դրել, երբ սև կոծ-
ղը նորից երևաց, ճրթոցով ու աղմուկով պոկվեց
խոտերից և օլացավ հեռու, ավելի ու ավելի վեր
բարձրանալով բացառի վրա:

Որսորդը շփոթվելով՝ շատ ուշ ուսից ցած քա-
չեց հրացանը և կրակեց օդում, չհասցնելով նույն-
իսկ կոթը դեմ անել ուսին:

— Հիմարների թագավոր, — հայհոյեց նա ինքն
իրեն՝ հազիվ կանգնելով ոտքերի վրա, կրծքին
հասած հրացանի ուժեղ հետադարձ հարվածից: —
Խլահավի՛ց վախեցա: Տաս քայլի վրա մոտեցել
էի. այստեղ գնդակով էլ կարելի էր խփել նրան
նստած ժամանակ:

Նա դատարկ փամփուշտը նետեց հրացանից,
նորը դրեց և առաջ գնաց հաջոցի կողմը:

Այժմ շուներ հաջում էր մոտիկից, փոքրիկ ան-
տառի ետևը, բայց որսորդն իր մտքերն ունեւր:

— Այս ի՞նչ վայրի տեղեր են: Կարելի՞ է հա-
վատալ, որ ընդամենը մի յոթանասուն վերստ հե-
ռավորության վրա եմ գտնվում Պիտերից՝ իր քա-
րե շենքերով, տրամվայներով, ավտոմոբիլնե-
րով... Կարծես Սիրիւրի տալգան եմ ընկել: Իշայ-
ծյամներ և այդ ահագին խլահավը... Բայց ինչ-
պե՞ս էս նրան կոծղի տեղ դրի:

— Իսկական կախարդ, — հանկարծ հիչեց նա
Լարիվոնի խոսքերը:

Ահա և կախարդական ճահիճը: Իսկապես ճար-
պիկ թռչուն է: Իշայծյամի հետ վերջացնեմ, դրան

էլ կսպանեմ: Ախր, երևի այդպիսի խոչոր խլահավ էլ չի պատահի:

Որսորդն անցավ մատղաշ անտառը և դուրս եկավ ճահճի մոտ: Շուներ նստած էր հենց գուղձերի մոտ:

Որսորդը մոտեցավ նրան և սկսեց ուշի ուշով գիտել հետքերը:

Իջայծյամի հետքերը տանում էին ուղիղ ջրի մեջ: Եվ մոտակա գուղձի վրա երևում էր սմբակի կլոր, խոր ընկած հետքը:

— Ա՛, աղավնյակս, — ուրախ մտածեց որսորդը: — Դու այնքան էլ խորամանկ չես, որքան կարծում են: Պարզապես գուղձերի վրայով ցատկոտելու վարպետ ես: Այդ, իհարկե, ամենի հեշտ բան է, քան քո այդ վիթխարի մարմնով գետնի տակ չքանալը:

Եվ առանց երկար մտածելու նա ցատկեց մոտակա գուղձի վրա:

Սմբակի հետքը կար նաև հաջորդ գուղձի վրա: Որսորդը ցատկեց նրա վրա:

Բայց բարձր գուղձը երեքաց նրա տակ, թեքվեց և սկսեց սուզվել ջրի տակ: Որսորդը հազիվ կարողացավ ետ ցատկել ու ընկնել պինդ գետնի վրա:

— Չարմանալի՛ է, — մտածեց նա՝ նայելով թանգոտ ջրի երեսը դուրս թռչող կեղտոտ բշտիկներին: — Հո պարզ է, որ նա գուղձերի վրայով է գնացել: Ահա կղզին էլ հեռու չէ:

Ճահճի մի լայն կիսաշրջան էր կազմում: Նրա կենտրոնում բարձրանում էր մի կղզի, որի վրա բարձր, մթին անտառ կար:

— Շատ լավ, — մտածեց հանկարծ որսորդը: — Նշանակում է, նախ հարկավոր է չունենալ ուղարկել, նա հո իջայծյամից լավ կանցնի:

—Ռոզդա'յ, այտե'ղ:

Շունը վեր կացավ ու մոտեցավ տիրոջը:

Դա մի չեկ պառավ շուն էր՝ սև-սև բծերով, լայն կրծքով և ամուր ոտքերով: Նա ուշադիր նայում էր տիրոջ աչքերին, առանց որևէ ձևակա-նության դիմելու, ինչպիսին է պոչը խաղացնելը կամ շնային ժպիտը:

— Առա'ջ, — հրամայեց տերը՝ ցույց տալով գուղձերը:

Շունը գլուխը կախեց և տեղից չշարժվեց, կարծես չէր էլ լսում նրա հրամանը:

— Վախենո՞ւմ ես, սատանա', — զայրացավ որսորդը: — Ու'չ, կդնաս, քո կամքը չէ':

Նա բարձրացրեց դետնին ընկած ճյուղը և թափահարեց:

— Դե', առա'ջ:

Շունը պոչը սեղմեց, անվճռականությամբ կուչ եկավ տեղում, բայց և այնպես ցատկեց առաջին գուղձի վրա:

— Դնա', դնա', — հրամայում էր որսորդը՝ ձեռքի փայտով հրելով նրան: — Դե'...

Շունը ցատկեց երկրորդ գուղձի վրա, հետո՝ երրորդի և կանգ առավ՝ անօգնական նայելով տիրոջը: Երևում էր, թե ինչպես գուղձը նրա տակ դանդաղորեն սուղվում էր ջրի մեջ:

Բայց որսորդն անողոք էր: Նա սկսեց փայտեղեկներ շան վրա:

Այն ժամանակ Ռոզդայը ոռնաց երկար ու ողբաբեր, ինչպես ննջեցյալի վրա:

— Այս ի՞նչ սատանայական բան է, — ասաց որսորդը: — Ձի կարող պատահել: Շունը երկու փութ էլ չկա, իսկ Մենավորը երեսուն փութ կլինի: Եվ հանկարծ զայրանալով գոչեց.

— Ռոզդա'յ, առա'ջ:

Տիրոջ ահեղ կանչն ազդեց:

Ռոզդայը ցատկեց:

Ձորրորդ գուղձը միանգամից ջրի տակ սուզվեց նրա ծանրությունից: Ռոզդայը կարողացավ միայն դուռնը դարձնել իր տիրոջ կողմը:

— Այստե՛ղ, այստե՛ղ, — գոչեց որսորդը՝ հասկանալով, որ հավատարիմ շունը վտանգի մեջ է:

Բայց որտե՛ղ: Շան ոտքերն արդեն խրվել էին ճահճի մեջ: Իզուր էր չարչարվում ուժեղ կենդանին՝ աշխատելով ոտքերը հանել և հասնել մոտակա կոճղին: Ճահճն արդեն ներս էր քաշում նրան:

Որսորդը ուղիղ շան դնչի առաջ նետեց մի մեծ ճյուղ, հուսալով, որ շունը կարող է հենվել նրան:

Ռոզդայը միայն ատամներով բռնեց ճյուղը և նայեց տիրոջը: Նրա աչքերում այնպիսի աղերսանք կար, որ որսորդը չհամբերեց և ցատկեց նրա կողմը:

Բայց տեղաշարժ եղած գուղձը միանգամից ջրի տակն անցավ: Որսորդն ստիպված եղավ վերադառնալ:

Նա կանգնել էր պինդ գետնի վրա և հուսահատ նայում էր հավատարիմ շանը:

Ռոզդայը լուռ էր: Նա միայն իր թաց, ամենինչ հասկացող աչքերը սևեռել էր տիրոջ երեսին:

Որսորդը վերցրեց հրացանը և, աշխատելով չհանդիպել Ռոզդայի հայացքին, իրար ետևից երեք գնդակ արձակեց այն տեղի վրա, որտեղ պետք է ջրի տակ լինե՛ր շան մարմինը:

Երբ մի րոպե հետո նա սիրտ արավ նայել ճահճին, Ռոզդայի աչքն արդեն չէր երևում այնտեղ:

Միայն ժանգոտ ջրի տակից դանդաղորեն բարձրանում էր մի արյունոտված գուղձ:

ԱՅՆՏԵՂ, ՈՒՐ ՄԱՐԴԻԿ ԶԵՆ ԳՆՈՒՄ

Մենավորի գաղտնի ապաստարանը գեռ երբեք չէին տեսել ոչ մարդիկ, ոչ շները: Նա գիտեց այդ և հանգիստ էր:

Մենավորը կանգնել էր հողի մեջ խոր խրված քարի վրա և անտարբեր լսում էր, թե ինչպես է հաջում իր հետքը գտած շունը:

Նրա տակի կլոր, կարճլիկ քարը լայն կոճղ էր, հիշեցնում և կոճղի նման էլ ամբողջովին ծածկված էր ժանգա-դեղնավուն քարաքոսով: Քարի այն կողմը, հարյուրամյա եղևնու խիտ ճյուղերի տակ խոտն ու մամուռը տրորված էին և բացվել էին գետնի ճաղատները: Հենց այդտեղ, մի փոքրիկ փոսի մեջ էր գտնվում պառավ իշալծյամի ապաստարանը:

Մենավորը տանն էր:

Արեգակը եղևնու գագաթին կանգնած ազդարարում էր կեսօր, գագաթների ցերեկային նիրհի ժամը: Բայց իշալծյամը չէր պառկում. նա սպասում էր իր ընկերոջը:

Որքան կզարմանային շրջակայքի գյուղացիները, իմանալով, որ Մենավորն ընկեր ունի:

Այդ կենդանու մոռյլ ու անսիրալիր բնավորութունը լավ հայտնի էր բոլորին: Իր ազգակիցներից ոչ մեկին նույնիսկ մոտ չէր թողնում իր արտավայրերին:

Բայց ահա նա կանգնել է և ձիու նման անհամբերությամբ սմբակով խփում է գետնին, և ուժ էլ նրան նայի, կհասկանա, որ մեկին կարոտել է: Նա շուտ-շուտ բարձրացնում է ձիու դնչի նման երկար, սապատավոր դունչը և խռացնելով վերև

է նայում, կարծես նրա ընկերը դետին է իջնելու երկնքից:

Շան հաջոցը վաղուց է արդեն մոտիկից հընչում, բայց շարունակ միևնույն տեղում, այլևս ոչ մոտենալով, ոչ էլ հեռանալով:

Հանկարծ հեռվից լսվեց հրացանի՝ կրակոցի մի չոր ձայն:

Մենավորի մարմնով մի արագ դող անցավ:

Նա դադարեց սմբակով դուրս գետնին: Ականջները դարձրեց ձայնի կողմը: Բայց մարմինն անշարժ մնաց:

Մի ընդհանուր օդի թեթև դողը և հաղիվ լսելի սուլոցը նրան ասացին, որ ընկերը մոտիկ է: Եվ համարյա նույն ընթացքին լսվեցին թևերի երկու երեք խուլ թափահարում և եղևնու հաստ ճյուղին իջավ մի խոշոր, սև խլահավ:

Նա վիզը ձգեց և իր սև աչքով նայեց ցած, իշայծյամին, կարծես ցանկանալով համոզվել, որ իր ընկերը ողջ ու անվնաս է: Հետո ճյուղի վրայով չորս քայլ հեռացավ ծառի բնից, ապա չորս քայլ ետ եկավ և բուրժ թևերը ամուր ժողովելով՝ անշարժացավ:

Ցածում, նրա տակ փնջալով ու Փսսալով իր կոշտ օթևանում տեղավորվում էր Մենավորը:

Այժմ երկուսն էլ կարող էին հանգիստ նիրհել, մինչև որ քաղցը կարթնացնի ու կքշի արոտ:

Շունը բոլորովին դադարեց հաջել:

...Մենավորն արդեն ննջում էր, երբ նորից միմյանց ետևից պարզ լսվեցին հրացանի երեք կրակոց:

Մենավորն աչքերը բացեց և ահանջ դրեց: Նրա գլխավերևում խլահավը կյանքի նշան չէր ցույց տալիս:

Ուրիշ ոչ մի բան չէր անհանգստացնում ըն-

կերներին: Անցավ էլի մի քիչ ժամանակ և իշայ-
ծյամը նորից սկսեց նիրհել:

Նա կոսերը փակեց: Նրա ամբողջ մարմնով մի
երկար ու դանդաղ դուռ անցավ: Մենավորը քնած
էր:

Մի բոպե անց նա բարձր հառաչեց և հանկարծ
ոտքերը ցնցեց, ինչպես մարդագետնում վազվզող
ուրախ հորթուկ:

Պառավ իշայծյամը երազ էր տեսնում:

Ո՛վ դեռի, ինչպիսի երազներ են տեսնում դա-
պանները: Կարող է պատահել, որ նրանք երազում
տեսնում են իրենց մանկության ուրախ օրերը:

...Մայր իշայծյամն իր հորթուկներին դուրս
էր բերել անտառի բացատը: Այստեղ ընդարձակ
տարածություն կար փոքրիկների ոտքերն ամրաց-
նելու համար:

Երկու հորթուկները թռչկոտացին դարնանա-
յին թարմ կանաչի վրա, պտույտ արին, հանդի-
պեցին միմյանց, նորից բաժանվեցին, ապա սկսե-
ցին պտտվել կանաչ բացատում, յուրաքանչյուրն
իր կեռումեռն անելով:

Երբ այդ նրանց ձանձրացրեց, սկսեցին թա-
վալուկ խաղալ:

Խաղի էությունն այն էր, որ ամեն մեկն աչ-
խատում էր կողքից ճարպկորեն մոտենալ հակա-
ռակորդին, դուռնչը խրել նրա փորի տակ և զլուխը
ցածից վեր նետելով՝ անսպասելիորեն հակառա-
կորդին տապալել դեռին:

Իհարկե, ամենից շատ կրտսերն էր տուժում:
Նա մի օրով փոքր էր իր եղբորից, իսկ դա մեծ
տարբերություն է, երբ իրենք ընդամենը երկու
չաբաթական են:

Ավագը շուտ-շուտ դեռին էր դցում փոքրին, և
նա խոտերի մեջ թփրտալով ծիծաղելի կերպով

ցնցում ու խաղացնում էր օդում իր ձողերի նման քարակ ոտքերը: Հազիվ տեղից վեր կացած՝ նորից դետին էր տապալւում:

Հորթուկները պատրաստ էին ժամեր շարունակ թավալուկ խաղալու, իսկ մայրը՝ երկար նայում էր նրանց խաղին:

Նա քնքշագին սիրում էր իր զավակներին: Նա ամենևին չէր նկատում, թե որքան ծիծաղելի են նրանք. երկուսն էլ բուլթ դնչով, կախապուռ, մեծ-մեծ գլուխներով, որոնք կարծես սխալմամբ դրվել էին նրանց բարակ ոտքերի վրա կանգնած կարճ մարմիններին: Նրանց մարմինները ծածկված էին չիկավուն փափուկ աղվամազով:

Մայր իշայծյամը մոտեցավ կրտսերին և իր անողորմ փաղաքշող լեզվով սկսեց լիզել նրան գլխից մինչև ոտքերի ծայրը:

Բայց փոքրիկը դեմ էր այդպիսի քնքշանքների: Նա գլուխը կոխեց մոր ոտքերի արանքը և սկսեց աղահորեն ծծել՝ իր հաստապուռ դունչը խփելով նրա տաք փորին:

Ավագն էլ իսկույն միացավ նրան:

Հանկարծ մայրը բարձր փնչացրեց, տեղից պոկվեց ու արագ վազեց դեպի անտառ: Նա կարճ ու անհանդիստ մնչոցներով իր ետևից կանչում էր զավակներին:

Փոքրիկները վազեցին նրա ետևից: Մտնելով անտառ՝ ավագը ճարպկորեն ցատկեց փոթորկի գցած ծառի հաստ բնի վրայով և կանգնեց մոր մոտ: Փոքրիկն էլ ուղեց ցատկել նրա ետևից, սակայն առջևի ոտքերի սմբակները դիպան ծառին, և նա ընկավ գետնին:

Մայրն իսկույն վերադարձավ նրա մոտ:

Ետևից զարհուրելի չրխկում էին գայլի ատամները, սակայն մոր ներկայությամբ գայլը սիրտ

չէր անում հարձակվել հորթի վրա: Մոխրագուշն թշնամին լավ գիտեր, թե որքան վտանգավոր է պառավ իշայծյամին մոտենալ. նա թեև եղջյուրներ չունի, բայց սմբակներն ավելի սուր են, քան ցուլ-իշայծյամինը:

Ձագուկներն արագ աճում էին: Մի ամսից հետո նրանք արդեն բոլորովին ամրապնդվել և սովորել էին ուռննու և բարդենու տերևներ ուտել, թեև շարունակում էին նաև ծծել մորը:

Ամառվա վերջին մայրը նրանց բերեց հոտի մեջ:

Նրանք շուտով ծանոթացան երկու ուրիշ փոքրիկ իշայծյամների և մի ջահել իշայծյամի հետ:

Կրտսեր իշայծյամն առանձնապես աչքի էր ընկնում իր կայտառ բնավորությամբ: Նա իսկույն իրար ետևից վայր գլորեց երկու փոքրիկ իշայծյամներին և անպայման նրանց առաջնորդը կոչունար, եթե չլինեք իր ավագ եղբայրը: Քանի դեռ ձագերը մայր իշայծյամների հետ էին շրջում, նրա ավագ եղբայրը բոլոր խաղերի ղեկավարն էր լինում, որովհետև նա ամենաուժեղն էր:

Աչնանը երկու մայր-իշայծյամներն էլ հանկարծ անհայտացան, չգիտես, թե ուր: Փոքրիկ իշայծյամներին առաջնորդ ու պաշտպան մնաց ջահել իշայծյամը:

Նա փոքրիկներին լավ պահպանել այնքան էլ չէր կարողանում, և ահա, մի անգամ մի խոշոր մոխրագուշն լուսան հանկարծ ցած թռավ ծառից և փախցրեց այն մյուս ձագերից մեկին:

Մայր-իշայծյամները վերադարձան մի ամսից հետո: Շուտով նրանց միացավ նաև մի պառավ ցուլ-իշայծյամ:

Եվ նորից ամեն ինչ կարգն ընկավ: Ցուլ-իշայծյամը խիստ էր, նրան հարկավոր էր լսել ան-

միջապես, առաջին իսկ նշանից: Բայց նրա ներկայութեամբ ոչ ոք չէր համարձակվում ձեռք տալ նախիրին: Եվ նա չէր խանդարում փոքրիկների ուրախ խաղերին:

Նախիրը տեղից-տեղ փոխադրվելով շարունակ դեպի արևելք էր շարժվում: Միայն երբ խոր ձյուն էր դալիս և քայլելը դժվարանում էր, նախիրը շաքաթներով մնում էր բարձր բարդենուտնե-րում:

Բայց այստեղ էլ սնունդը պակաս չէր. իշայծյամները կրծում էին ծառերի համեղ, դառնա-վուն կեղևը և կոտորում, ուտում էին ճյուղերը:

Մեծ իշայծյամների հովանու տակ փոքրիկնապրում էր անհոգ: Նրա դործն էր միայն՝ ուտել, խաղալ, ուրախանալ և մեկ էլ՝ հնազանդ լինել ցուլ-իշայծյամին:

Մի տարի անց՝ նա արդեն անճանաչելի էր. դարձել էր խոշոր, ծանրամարմին կենդանի: Նրա դունչը խիստ երկարել էր, ամբողջ մարմինը դարձել էր բարեկազմ, ձակատի թմբիկներից բուսել էին առաջ ու դեպի վեր թեքված սուր-սուր եղջյուրներ:

Հետևյալ աշնանը, երբ մայր-իշայծյամներն ինչ-որ տեղ անհայտանում էին, նա ինքը դարձա՞յ փոքրիկ իշայծյամների նախիրի պաշտպանն ու առաջնորդը: Ձէ՞ որ հիմա նա արդեն ջահել իշայծյամ էր:

Նրա մանկությունը վերջացել էր:

Խլահավը թևերը թափահարելով պոկվեց ճյուղի վրայից:

Մենավորն արթնացավ:

Արեգակն արդեն թեքվել էր դեպի մայրա-

մուտ: Մենավորի փորը գրգռում էր. ժամանակն էր արոտ գնալու:

Մենավորը վեր կացավ տեղից:

ԳԼՈՒԽ VI

ԱՆՏԱՌՈՒՄ ՄԵՆԱԿ

— Մտքիցդ հանիր Մենավորին սպանելը, — ասաց Լարիվոնը՝ լսելով որսորդի գլխին եկած արկածների պատմութիւնը: — Ախր քեզ ասացի, թե ինչ կենդանի է նա: Ոչ թե շներին, մարդուն էլ մոտ չի թողնի: Մեր անտառում մի ուրիշ ջահել իշաթյամ էլ կա, որ մենակ է չրջում: Խոսք չկա, Մենավորի պես չի, բայց էլի երեք ճյուղանի կոտորչներ ունի գլխին: Ես քեզ նրա տեղը ցույց կտամ:

— Դու ինձ համոզելը թող, քեռի, — բարկացած, կարմրելով ասաց որսորդը: — Ավելի լավ է ասա, թե հիմա առանց շների ես ինչպե՞ս գտնեմ նրան:

— Դե, քո բանն է, — անտարբեր համաձայնեց գյուղացին: — Միայն թե դժվար գործ ես սկսել: Չեմ էլ իմանում, թե հիմա ինչ խորհուրդ տամ քեզ:

Լարիվոնը չուխոնակա՜ն կարճլիկ ծխամորճը փստացնելով մտքի մեջ ընկավ:

— Ասե՞մ թե էլի ինչ փորձես: Դործդ հաջող կլինի, թե որ Մենավորը քիպ մոտենա քեզ: Միայն թե պետք է սպասելու համբերութիւն ունենաս:

— Համբերութիւն կունենամ, մի անհանգըստանա, — արագ վրա բերեց որսորդը: — Ի՞նչ ես մտածել:

— Կալվածատիրոջ անտառում մի տեղ կա, ամառը տղերքը վրան էին խփել ու ապրում էին այնտեղ: Նրանք Մենավորին այդտեղ աղ էին տալիս: Մինչև հիմա էլ նա գալիս է այդտեղ իր սովոր տեղը:

— Հապա ինչո՞ւ տղերքը չեն սպանել նրան, — զարմացավ որսորդը:

— Այդպիսի տղերք էին: Ի՛նչ անենք, որ քաղաքից էին. ամեն մի միջատ էլ խնայում էին: Թռչուն ու կենդանի էլ սպանում էին ջուլջուլով. կային այնպիսիները, որոնց բոլորովին ձեռք չէին տալիս:

Գյուղացու խոսքերի մեջ որսորդը մի թաքնված կշտամբանք զգաց իրեն ուղղված: Եվ այդ նրա սրտին դիպավ:

— Նշանակում է՝ պարզապես վախեցել են, — արհամարհանքով ասաց նա՝ ուսերը թոթվելով:

Արհեստական աղուտների միջոցով որս անելու մասին որսորդն առաջ էլ էր լսել: Միբիրում մարալներին այդպես են որսում: Եղջերուներն աղ որոնելով գետնի մեջ փոսեր են անում, և որսորդները նորից ու նորից կերակրի աղի լուծույթ են ածում այդ փոսերի մեջ:

— Մենավորին դարանակալելու հիանալի առիթ է, — մտածեց որսորդը: — Գլխավորն այն է, որ չուն էլ հարկավոր չի լինի:

Այդ միևնույն օրը Լարիվոնը նրան տարավ անտառի մի զարմանալի գեղեցիկ անկյուն: Վիթխարի դարավոր եղևնիները — ողորկաբուն բարդինները հասել էին մինչև ոչ այնքան բարձր գառի-թափի եզերքը: Յաճում անաղմուկ հոսում էր անտառային մի գալարուն գետակ: Գետակի այն կողմը լայնորեն փռվել էր պետական ընդարձակ ան-

տանձը՝ միանման ու միմյանցից հավասար հեռավորութեան վրա կանգնած սլացիկ սոճիներով:

Եղևնուտում, մի կոճղի տակ կար մի նեղ փոս, որի շուրջն ամենուրեք երևում էին իշայծյամի կլոր և այծերի սուր-սուր հետքեր: Որսորդըն այդ փոսի մեջ մոտ երկու ֆունտ կերակրի աղ լցրեց:

Լարիվոնն ասաց, որ Մենավորը սովորաբար գալիս է պետական անտառի կողմից, և ցույց տվեց, թե որսորդը որտեղ չինի իր տաղավարը, որպեսզի Մենավորը թաքնված մարդու հոտը չառնի:

Այժմ հարկավոր էր միայն սպասել մի քանի օր, որպեսզի Մենավորը գա «հյուրասիրվելու», ինչպես ասում էր գյուղացին: Տաղավարին վարժվելով ու նրան վստահելով՝ Մենավորը կղաղարի կասկածով նայել նրան ու հոտոտել:

Չորրորդ օրը երեկոյան այդ փոսի մոտ գալով՝ որսորդը հեշտությամբ համոզվեց, որ Մենավորը եղել է գրավչանյութի մոտ. խոտերի վրա մնացել էր իշայծյամի թարմ հետքը, որ հիշեցնում էր ոչխարի աղբ, միայն՝ ավելի խոշոր:

Որսորդը նստեց տաղավարի մեջ, որ չինված էր եղևնու խիտ ճյուղերից, մեջքը դեմ տվեց եղևնու հաստ բնին և պատրաստվեց համբերությամբ սպասելու:

Լավ երեկո էր: Լուռ էր աջնանային անտառը՝ միայն ջերմ գեփյուղն էր խշխշացնում տերևները:

Շուտով այդ գեփյուղն էլ դադարեց: Անտառը բոլորովին լռեց: Որսորդը նստել էր և լսողությունը լարել այդ լռութեան մեջ:

Նա սպասում էր ճյուղերի ճրթոցի, որ պետք է նախազգուշացներ, թե իշայծյամը մոտենում է:

Պրակելու պատրաստ հրացանը դրված էր նրա ծնկներին:

Քիչ-քիչ մենակության տանջող զգացմունքը համակեց նրան: Առաջին անգամն էր, որ նա պատրաստվում էր միայնակ գիշերել անտառում և դեռ երբեք չէր զգացել այն թեթև սարսուռը, այն տարօրինակ անվստահությունը, որ համակում է մարդուն անծանոթ վայրում: Անակնկալ հանդիպումների աղոտ նախազգացումը լարեց նրա տեսողությունն ու լսողությունը:

— Գոնե շուն լինե՛ր կողքիս, — թախիծով մտածեց նա: — Որքա՛ն խորթ է այստեղ ամեն ինչ...

Նա չէր վստահում անտառին: Յուրաքանչյուր ծառ սկսեց թվալ նրան մի տեսակ կասկածելի, մի տեսակ դարանամուտ թշնամի: Նրան թվում էր, թե ամեն կողմից ինչ-որ աննկատելի աչքեր են նայում իրեն: Նա չէր հավատում լուռթյանը, այդ լուռթյան մեջ կարծես ինչ-որ բան էր թաքնված, ինչ-որ բան էր սպասում:

Հանկարծ լավեց տերևների մի ուժեղ աղմուկ, մի չիսկոց և մի ծանր հարված ճյուղին: Որսորդն այնպես ցնցվեց, որ հրացանն ինքն իրեն վեր թռավ ծնկներից ու ընկավ նրա ձեռքը:

Նա ուզում էր կրակել, բայց չգիտեր ում և ո՛ր կողմը: Նորից տիրեց լուռթյուն, այնպես հանդարտ, որ լավում էր զետակի մեղմ կարկաչյունը դարափուլի տակ: Սիրտը, որ քիչ էր մնացել կանգ առնի, հանկարծ արագ դարկել սկսեց որսորդի հրծքի տակ:

Այժմ նա գիտեր, որ իր կողքին ինչ-որ մի բան կա:

— Հենց որ նորից աղմկի, — մտածեց նա, — իսկույն կառնեմ հրացանը և կկրակեմ:

Զգվում էին բոպենները, բայց աղմուկը չէր հրկնվում:

— Գոնե իմանայի, թե որտեղ է թաքնված նա, — մտածում էր որսորդը՝ նույնիսկ փորձ չանելով հասկանալ, թե ով է այդ «նա»-ն։ Եվ ավելի ու ավելի լարված էր նայում սևին տվող ծառերին։

Բայց ահա սպասվող ճրթոցի ու աղմուկի փոխարեն լսվեց մի տարօրինակ պարզ ձայն։ Այդ ձայնը հիշեցնում էր բարձր ճյուղերից թափվող անձրևի խոշոր կաթիլների թխկոց։ Նա դալիս էր գարափուլի գլխի ծառերի վրայից։

Շառադուհող երկնքում բարձր սև խաչերի պես պարզ երևում էին լիթխարի եղևնիների գաղաթները։ Նրանց միջին փշատերևների մեջ ոչինչ նշմարել չէր կարելի։ Բարդիների թեթև տերևների միջով հազարավոր վարդադույն անցքեր էին երևում։

Բարդիներից մեկի ճյուղի վրա հազիվ նշմարելի մի շարժում որսորդի հայացքը գամեց իր վրա։ Նա նայեց լարված և մի ցուրտ սարսուռ անցավ ամբողջ մարմնով։

Գետնից բարձր, բարդենու ճյուղի վրա ինչ որ մի սև բան էր նստած։ Տերևները խանդարում էին տեսնել, թե ինչ է այդ։ Գլուխը բոլորովին չէր երևում։ Բայց որքան ավելի երկար էր նայում որսորդը, այնքան ավելի պարզ էր նշմարում սև մարմինը, հաստ ճյուղից կախված սև ոտքը։

Սև մարմինը չէր շարժվում։ Շուռնչն իրեն պահած՝ անշարժ նստել էր և որսորդը։

Հպնկարծ ի՞նչ տեսնի. տերևների մեջ սահուն շարժումով բարձրացավ մի սև ձեռք, թեթև տերևները ցնցվեցին ու դողդողացին։ Լսվեց կոթունով պոկվող տերևի մի կտրուկ չրթոց։

Որսորդի ատամները չխկչխկացին։ Ահասարսուռ մտքեր անցան գլխով։

— Կրակե՞լ... մա՞րդ է... երբ կսկսի իջնել...

Նորից ձեռքը երկարեց և լսվեց պարզորոշ չրթոցը:

Որսորդը բոլոր ուժերով աշխատում էր տիրապետել իրեն:

— Ի՛նչ հիմարություն... ես էլ ի՞նչ եմ... Ի՛նչ հիմարություն: Նյարդերս... Հիմարություն է ախր, ի՛նչ մարդ... Հո չի կարելի միանգամից կրակել:

Բոպենները սահում էին: Երկինքը մթնում էր, մթնում էր և բարդենին, նրա վրայի սև մարմինը միաձուլվում էր ծառի բնի հետ, ճյուղերի հետ: Երկար ու համաչափ ժամանակամիջոցներ անց՝ ավելի ու ավելի պարզ էր լսվում պոկվող տերևների չրթոցը:

— Բոլորովին կմթնի, նա աննկատելիորեն ցած կիջնի, գաղտագողի կմոտենա և...

Այնպիսի մի զարհուր պատեց, որ որսորդն ակամա ետ նայեց:

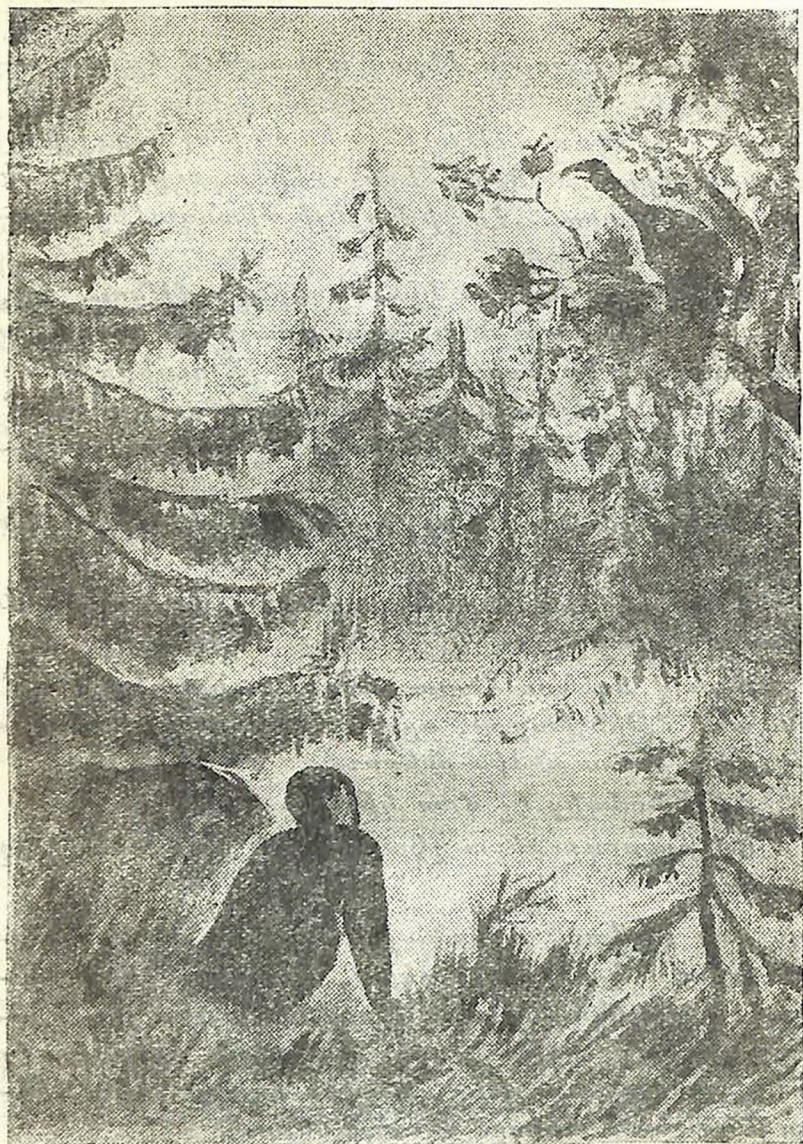
Տեսավ եղևնու հաստ բունը, նրանից դենը՝ անտառի միջին խորքը, որտեղ դժվար էր տարբերել ծառերի առանձին բները:

— Այնտեղից էլ վրա կթռչի:

Եվ որսորդը սիրտ չէր անում ոչ գոռալ, ոչ կրակել:

Իսկ գիշերը, աշնանային խավար գիշերն արդեն իջնում էր: Լուսին չկար, աստղեր չէին երեվում: Բարդենու վրա սև մարմինն այլևս չէր երեվում: Միայն կոթունների համաչափ չրթոցն էր ցույց տալիս, որ խորհրդավոր ձեռքը դեռ միևնույն տեղում պոկում է տերևները:

Որսորդն ավելի ամուր մեջքը սեղմեց ծառին և պատրաստվեց ամեն տեսակ փորձանքի:

ՍԱՐՍԱՓ

Գիշերվա թանճր խավարի մեջ Մենավորը քայլում էր նույնքան վստահ, որքան արեգակի պայծառ լույսի տակ։ Աչնանային գիշերը նրան այնպես մթին չէր թվում, ինչպես մարդուն։ Նա տեսնում էր ծառերը, թփերը և նույնիսկ իր ոտքերի տակի խոտը։

Նա գնում էր արոտատեղ։ Վստահությամբ, առանց տատանվելու շուռ էր դալիս այնտեղ, ուր հարկավոր էր շուռ գալ, կտրում էր ուղիղ գծով այնտեղ, ուր հարկավոր էր ճանապարհը կարճել։ Նա լսում էր սկյուռի ձայնը, որը քնաթաթախ խըլվում էր իր դլխավերեւը, ճյուղերի մեջ, նկատում էր աղվեսի հետքը գետնի վրա, տեսնում էր իր առջև փախչող նապաստակի սպիտակ հետույքը։ Նա գիտեր ամեն բան, ինչ տեղի էր ունենում իր շուրջը և չէր վախենում անտառից։

Այդ անտառում նա շատ էր չրջել բոլոր ուղիւթյուններով։ Մենավորը գիտեր, որ եթե գնա դեպի հյուսիս, դուրս կգա ծովի ափը, գնա հարավ, արեւելք թե արեւմուտք, միևնույն է, կհասնի դաշտերին ու գյուղերին։ Միայն բացառիկ դեպքը նրան կարող էր ստիպել, որ դուրս գա անտառից և փորձի այդ բաց դաշտերով դուրս պրծնել օդակից։ Եվ միայն կույր սարսափը կարող էր նրան ստիպել անցնել այնտեղով, մտնել այդ օդակի մեջ։ Այդպիսի դեպք տեղի ունեցավ հինգ տարի առաջ, ձմեռը։

Ուրախ ու կայտառ ջահել իշայծյամն արդեն մեծացել, դարձել էր ուժեղ ու ծանր մի կենդանի։ Նրա գլուխը զարգարում էին լայն եղջյուրները,

որոնցից յուրաքանչյուրը յոթ ճյուղ ունենր: Բայց այն ժամանակ նա ձմեռը միշտ միանում էր նախիրին. ուրիշ իշայծյամների հետ տեղից-տեղ քոչելն անվտանգ էր:

Այն տարին նախիրի առաջնորդն էր մի վիթխարի պառավ ցուլ: Նա այնպիսի օրինակելի կարգ էր հաստատել, որ իշայծյամների նախիրին կարող էր նախանձել գինվորների ամեն մի ջոկատ:

Իշայծյամներն անցնում էին երկար, տալա-ծուխյուհներ: Երթի ժամանակ պառավ ցուլը միշտ վերջից էր քայլում: Ոչ ոք չէր կարող նույնիսկ հոտ նայել ու անպատիժ մնալ: Ավելի լավ էր մինչև ուժասպառ լինելը քայլել ու ընկնել, քան թե շուռ դալ և հանդիպել բուժ եղջյուրների զարհուրելի հարվածին:

Ամբողջ ջոկատը բաղկացած էր բացառապես արու իշայծյամներից: Դա մի մեծ քոչ էր: Մայր-իշայծյամներն իրենց ձագերի հետ քայլում էին փոքրիկ խմբերով:

Երբ խոր ձյուն եկավ և ուժեղ սառնամանիք արավ, իշայծյամներն ստիպված եղան միառժամանակ կանգ առնել: Նույնիսկ պինդ սառցածյունը չէր դիմանում վիթխարի կենդանիների ծանրությանը: Նրանց ոտքերը խրվում էին ձյունի մեջ և ապակու պես պինդ սառույցը ինչպես ածելի կըտրում էր նրանց ձիգ, փխրուն մազերը:

Պարավ ցուլը իր ջոկատը կանգնեցրեց նոսր անտառում, որպեսզի, եթե թշնամիները հարձակվեն, հեռվից նկատի:

Ուտելիք շատ կար այդտեղ. կարելի էր դուրի պես սուր աղամսեղով կրծել բարդենու, կեղևը՝ առանց տեղից շատ հեռանալու: Մի շաբաթից ավելի խաղաղ անցավ: Իշայծյամներից ոչ մեկը ոչ մի կասկածելի բան չնկատեց:

Իսկ հետո, անսպասելիորեն, առաջին որոտի պես այնպիսի մի թնդյուն լսվեց, որ ահ չիմացող կենդանիները խոճապի մեջ ընկան:

Բացվել էր մի ցուրտ ու խաղաղ անախտ: Իշայծյամներն առանց մի բան կասկածելու հանգիստ կեղև էին կրծում, երբ հանկարծ հեռվում լսվեց մի կրակոց, մարդկանց կատաղի աղմուկ ու աղաղակ:

Իշայծյամների խումբն իսկույն շարվեց մարտական կարգով, պառավ ցուլը՝ առջևում: Նրա հետևը կանգնել էր Մենավորը, որ այն ժամանակ դեռ ջահել էր, եղջյուրները՝ յոթական ճյուղերով:

Մարդիկ հարձակվում էին լայն կիսաշրջան կազմած: Պառավ ցուլն իսկույն հասկացավ, թե որտեղով կարելի է օղակը ճեղքել և նախիրն առաջ տարավ արագ վազքով:

Աղմուկն ու աղաղակը սկսեց դադարել. իշայծյամները մարդկանցից արագ էին վազում, թեև ամեն քայլափոխին ընկնում էին ճյուղի մեջ:

Հանկարծ առջևում կրակ փայլատակեց և մի որոտ լսվեց:

Պառավ ցուլը հնձվածի պես ամբողջ թափով խրվեց ճյուղի մեջ: Նախիրն անմիջապես ցրվեց, յուրաքանչյուրը մի կողմ նետվեց:

Սարսափից խելացնոր Մենավորը սլանում էր ծառերի միջով: Կարծր ճյուղնը կտրում, արյունոտում էր նրա կոճերը, բայց նա ցավ չէր զգում:

Նա դեմ առավ ուղիղ ճշանների շղթային, բայց մարդիկ այնպիսի սոսկալի աղմուկ բարձրացրին, որ խելակորույս ետ փախավ, դեպի հրաձիգները:

Նրա շուրջը կրակոցներ էին լսվում: Նա ընկավ: Նորից վեր թռավ, սլացավ առաջ, ցատկելով:

կոծողերի ու փոսերի վրայով, իր առջևում ոչինչ չլուկելով:

Նա կանգ չառավ նույնիսկ այն ժամանակ, երբ դուրս էր եկել դաշտերը, սլանում էր երկու դյուղերի մոտով: Շները նրա ետևից ընկան, բայց հասնել չկարողացան:

Երկար ժամանակ վազում էր դաշտերով, մինչև որ վերջապես, առջևում երևաց անտառը: Մենավորն իր վազքն սրադացրեց, հասավ թավուտը, մտավ նրա խորքը և բոլորովին ուժասպառ եղած ընկավ ձյունի վրա:

Այդ ժամանակից անցել է հինգ տարի: Մենավորը շրջում էր աջ ու ձախ նորանոր վայրեր, բայց ոչ մի անգամ դաշտ չէր դուրս գալիս:

Նոր վայրերում նա հաճախ էր մարդկանց հանդիպում: Բայց մարդիկ նրան ձեռք չէին տալիս, և նա սովորել էր գլխապաստառ չփախչել նրանցից:

Իսկ անցյալ տարի անտառի եզերքի մոտ նա գետնին աղ գտավ: Ահա այդ վայրերում նա համարյա միշտ մարդիկ էր տեսնում: Նրանք կտրուկ շարժումներ չէին անում, նրա վրա չէին հարձակվում և չէին վազում: Վերջ ի վերջո Մենավորն այնպես վարժվեց այդ ամենին, որ մարդկանց վրա համարյա ուշադրութուն չէր դարձնում:

Օրերս Մենավորը գնացել էր աչք ածելու վաղսւյ դատարկված աղի փոսը:

Այնտեղ նորից աղ կար:

Եվ այժմ նա գնում էր այդ հազվագյուտ հյուրասիրությունը վայելելու:

Գիշերը հավաքում էր իր փեշերը:

ԱԶՔԵՐԸ

Տերևների մեջ ինչ-որ մի բան աղմուկով շարժվեց:

Որսորդը ցնցվեց:

— Այս նա է՝ բարդենու վրա, — սարսափած մտածեց նա:

Եվ նորից ամեն ինչ խաղաղ էր. ոչ մի խշշոց, ոչ մի չխկոց:

— Բայց եթե հիմա Մենավորը մոտենալ սկսի, ես վախից սրտաճաք կլինեմ, — լսնցավ նրա մտքով:

Ինչ մութն ընկել էր և նա, այն սևը, աղմկել էր բարդենու վրա, առաջին անգամն էր, որ նա հեշտում էր իշայծյամին:

Իսկ գիշերվանից արդեն բավական անցել էր:

Հեռու-հեռու տեղից, խոնավ խավարի միջով հազիվ լսելի շան հաջոց հասավ:

Այդ ծանոթ ձայնը մի չքնաղ երաժշտություն թվաց որսորդին: Նա իսկույն հիշեց դյուղը, խորճիթների ճրագները:

Շունը երևի հաջում էր ուշացած անցորդի վրա: Որսորդն իրեն պատկերացրեց՝ դյուղում, որպես թե ինքն այդ անցորդն է և շունն իր վրա է հաջում:

Այս մտքերը վանեցին վախը: Ինչ ուզում է, թող լինի. ինքը կստիպի իրեն աչքերը փակել և երևակայել, թե նստած է խրճիթում, կամ ամպերի լավ է, քաղաքում, իր սենյակում: Գուցե, նյարդերը կհանգստանան:

Չէ՞ որ, միևնույն է, խավարի մեջ ոչինչ տեսնել չի լինի: Իսկ եթե աղմուկ եղավ, կարելի է իսկույն վեր թռչել:

Որսորդն աչքերը պինդ փակեց:

Այդպես ավելի լավ էր: Նա իրեն ստիպեց
մտածել, թե ինքը նստած է իր սենյակում, բարձր
թեկնակով աթոռին: Եթե աչքերը բանա, կտեսնի
իր մեծ գրասեղանը՝ վրան գրքեր դարձած, կտես-
նի մթին պատերը, մահճակալը: Մահճակալի վրա
խաչաձև կախված երկու հրացան—մեկը մարմա-
կան, մյուսը՝ կոտորակի:

Մյուս պատին բարձր լուսամուտն է: Լուսա-
մուտը վարագուրած չէ: Կարելի է մոտենալ նրան
և նայել. կտեսնես սալապատած քառակուսի բակի:
Թեպետ և ուշ է, բայց վեց հարկերից մեկում երե-
վի դեռ լույս է վառվում: Տրամվայի ճայն բոլո-
րովին չի լսվում:

Ի՞նչ հիմարություն է վախենալ գոյություն
չունեցող վտանգներից: Այդ բոլոր խորհրդավոր
մարտափնները միայն գրքերի մեջ են:

Բայց սա ամենևին էլ վախկոտություն չէ.
դա պարզապես այդ հիմար նյարդերն են մեղա-
վոր: Հիմա նա ինքն իրեն հավաքեց և կարող է
նստել բաց աչքերով: Ահա խնդրեմ:

Եվ նա աչքերը բաց արեց:

Սարսափը շանթի պես խփեց նրան ոտքից մին-
չև գլուխ: Խավար դատարկությունից նրան էին
նայում երկու աչք:

Խոշոր, կլոր, կանաչա-դեղնավուն զարհուրելի
բոցով վառվող աչքեր՝ առանց դեմքի ու գլխի
որեւէ նշանի: Նրանք անշարժ ու համառ թափան-
ցում էին ուղիղ որսորդի հոգու մեջ:

Նա չէր կարող ոչ ճշալ, ոչ շնչել: Լեզուն,
կուրծքը, ամբողջ մարմինը կարծես անեանցել,
չքայնել էին: Առանց մտքի նա դիտեր, որ դա
մահ է:

Որքա՞ն ժամանակ տևեց այդ: Երևի կարճ:
Սիրտը երկար դիմանալ չէր կարող:

Աչքերը չքացան:

Հանկարծ որսորդի քարացած դեմքը օդի թեթև չարժուժ՝ դաաց: Գիտակցությունը քիչ-քիչ սկսեց վերադառնալ:

Ի՞նչ էր նրա տեսածը՝ նա բացատրել չկարողացավ: Իրեն ծանոթ դադաններից ոչ մեկը այդպիսի աչքեր չունեիր:

— Անտառի աչքերը, — անցավ նրա մտքով:

Դրանից հետո նրան համակեց մի զարմանալի անտարբերություն: Դրանից ավելի սարսափելի բան պատահել չէր կարող, նա զգուժ էր այդ: Նա իրեն զգուժ էր բոլորովին անօդնական, նրա համար միևնույն էր, թե ինչ կլինի հետո:

Այդպես նա նստել էր երկար ժամանակ, կորցնելով ամեն մի պատկերացում ժամանակի մասին: Մեխավարը դորչանում ու ետ էր քաշվում: Ծառերի սև բները քիչ-քիչ երևում էին նրա մեջ:

Որսորդին թվում էր, թե ինքն անադմուկ սահում է մակույկի մեջ ծովի ողորկ մակերևույթին, և նրա առաջ մառախուղի միջից բացվում է բաղձալի ափը: Ափին մի բարձր անտառ կա: Էլի մի քիչ — և մառախուղը կցրվի, նավորդը երկու ոտքով կկանգնի ամուր հողի վրա:

Սարսափը բոլորովին հեռացավ նրանից: Հանկարծ նա զգաց, որ ամբողջ մարմինը թմրել է, ձեռքերն ու ոտքերը փայտացել են: Հիշեց, որ ամբողջ դիշերը նստած է եղել անշարժ, միևնույն դիրքով, հրացանը ձեռքում ամուր սեղմած: Հիշեց և այն, թե ինչու է եկել այստեղ:

Իշայծյամը դեռ կարող էր դալ: Հարկավոր էր զգույշ լինել: Առանց տաղավարից դուրս գալու որսորդը ճմլկտաց, մատներով տրորեց խիստ թրմրած ոտքերի մկանները և ավելի հարմար նստելով՝ վճռեց սպասել մինչև բոլորովին լուսանալը:

Նա ուշադիր նայեց այն բարդենուն, որտեղ երեկ տեսավ խորհրդավոր սև մարմինը:

Այժմ արդեն ծառի յուրաքանչյուր տերևը
փարեցի էր փեսնել: Ծյուղերի մեջ ոչ ոք չկար:

— Վախից է աչքիս երևացել, — մտածեց որ-
սորդը: — Ի՞նչ հիմարություն:

Առավոտն ավելի ու ավելի էր պայծառանում,
սլաղ ցուրտը կծում էր մատները և թարմացնում
դեմքը: Մարմինը տաք մորթե բաճկոնի մեջ դու-
րեկան ջերմություն էր զգում:

— Իսկ աչքե՞րը, — մտածեց որսորդը:

Նա աշխատեց նստել ճիշտ այն դիրքով, ինչ-
պես նստած էր գիշերը, և նայեց տաղավարի եր-
կու ճյուղերի միջի լայն անցքով:

Ուղիղ նրա աչքերի առաջ հարևան ծառի ճյու-
ղըն էր: Այդ ճյուղի վրա կար մի ինչ որ մթին
խան, որ նա սկզբում ծառի հիվանդ ուռուցքի
նմանեցրեց:

— Բայց իսկ և իսկ այստեղից էին նայում, —
մտածեց նա՝ դիտելով այդ ուռուցքը:

Անշարժ ուռուցքն իր ձևով ինչ-որ բան էր
հիշեցնում նրան: Որսորդը շարունակ նրան էր նա-
յում, մինչև որ հանկարծ գլխի ընկավ:

— Բայց դա բո՛ւ է նստած այնտեղ:

Նա հիշեց գիշերը և զարմանքով մտածեց.

— Միթե՞ ես այդքան վախեցա: Պետք է որ
մուկն էլ բոլորովին նույնպիսի սարսափ ակրի,
երբ խավարի միջից նրան է նայում մահը այս գրո-
ղի տարածի աչքերով:

Արեգակն արդեն դուրս էր գալիս: Որսորդը
հասկացավ, որ այլևս Մենավորին սպասելը միտք
չունի:

Նա դուրս եկավ տաղավարից, գոհունակու-
թյամբ ձգվեց ու հորանջեց: Ապա մտածեց.

— Այ՛ թե կքնեմ այսօր:

Հրացանն ուսը՝ դեցեց ու գնաց:

Գորչագուշն խոշոր բուն ճյուղի վրա նույնիսկ չչարժվեց:

— Քնիր, գրողի տարած: Էլ պրծավ, քո աչքերով վախեցնել չես կարող:

Նա շարժվեց դեպի դարասիուշը:

Թեև թափահարելով բարդենու ճյուղից պոկվեց մի սև խլահավ:

Որսորդը միայն չվացրեց նրա ետևից:

— Այ դու անիծված, լավ խաբեցիր ինձ: Բայց, իսկապես, որքա՞ն քո վիզը նման է բարակ ձեռքի: Իսկապես որ սատանի բան:

Ջարմանալի ուրախ էր որսորդը: Որքա՞ն պարզ ու հասարակ էին բացվում գիշերվա նրա հիմար վախի պատճառները:

Նա արդեն մի հիսուն քայլ հեռացել էր տալարից, երբ իր ետևը ձիու ոտնաձայներ լսեց:

Դոփյուռնի հետ լսվում էր և մի տարօրինակ շխկոց, կարծես ամեն քայլափոխին ոտքը ոտքին էր դիպչում, կամ ընկնում էին վատ ամրացված պայտերը: Տարօրինակ ձայնն արդեն մոտիկից էր լսվում:

— Ինչպե՞ս կարող էր ձին այստեղ ընկնել, — մտածեց որսորդը և, համենայն դեպս, հրացանը ցած առավ ուսից:

Ծառերի մեջ երևաց կենդանու մոխրագուշն բուրդը: Որսորդը ետ նայեց:

Ուղիղ նրա կողմն էր վազում իշայծյամը: Հուզմունքից դողացող ձեռքերով որսորդն ուղիղ հրացանը և շտապ կրակեց երկու անգամ:

Թե ինչ պատահեց հետո, նա հետագայում հազիվ էր կարողանում հիշել:

Երևի գնդակներից մեկը քսվել էր կենդանու մարմնին և մաշկը խնամել: Վերքն անակնկալ ցավ

Քր պատճառել Մենալորին, և նա կատաղաբար հարձակվել էր մարդու վրա:

Քե ինչպես էր հրաքանը նետել, ինչպես էր ցատկել, ծառի ճյուղից բռնել ու կախվել նրանից, այս ամենը հետագայում որսորդը չէր հիշում:

Մտքում մնացել էր միայն ձախ ոտքին տըրված սոսկալի հարվածը, մարմնի օդի մեջ նետվելը, ապա՝ անհարմար դիրքը—փորը ծառի ճյուղին գցած, երեսը դեպի ներքև:

Եվ այդ վայրկյանին,—այժմ արդեն արևի պարզ լույսով,—անտառի աչքերը նորից հանդիպեցին մարդու աչքերին, և մարդը նրանց մեջ մահ կարդաց:

Գազադած կենդանու պղտոր հայացքն այնքան էր սարսափելի, որ որսորդը ժամանակ չունենալով կոտրված ոտքի ցալին զգալու, կապկի ճարպիկությամբ ճյուղերի վրայով դեպի վեր բարձրացավ:

Մեծ բարձրությունից նա միայն սիրտ արավ ցած նայել:

Կենդանին կատաղի փնչոցով հողն էր քանդում իր ոտքով: Որսորդը տեսավ, թե ինչպես քարի պես սլինդ սմբակն անասելի ուժով իջավ խոտերի մեջ ընկած հրաքանի վրա. ընկուղենու ամուր փայտից շինված հրաքանի կոթը ճրթաց ու փշրվեց լուցկու պես: Պողպատի փողի մի ծայրը ծառի արմատի տակ խրվեց, փողը ծռվեց և դուրս թռչելով ընկավ թփերի մեջ:

Որսորդը երկու ձեռքով պինդ բռնեց ծառի բունը: Նա այնպես էր դողում, որ վախենում էր, թե կընկնի իր նստած ճյուղի վրայից:

Եղջուրի հարվածից պատռված կողից արյուն էր ծորում: Ոտքում անտանելի ուժեղ բռնիք ցավ էր զգացվում:

ԵՐԲ ՀՆՁՈՒՄ ԵՆ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՓՈՂԵՐԸ

Աշունն արագորեն իր իրավունքների մեջ էր մտնում: Ծառերի տերևները գորշացել էին, թորչոմել: Քամին պոկում էր այն ճյուղերից ու գետինը ծածկում փափուկ, խոնավ գորգով:

Այժմ Մենավորն ավելի ու ավելի հաճախ էր թողնում իր գաղտնի ապաստարանը և աննպատակ թափառում անտառում: Նա շուտ-շուտ իջնում էր առվակը, ջուր էր խմում, բայց կշտանալ չէր կարողանում:

Ինչ-որ տարօրինակ բան էր պատահել նրան: Ինչ-որ ուժեղ հիվանդություն էր համակել նրան:

Օրեց-օր նա ավելի ու ավելի քիչ էր ուտում և նիհարում էր: Միայն նրա առանց այդ էլ հաստ վիզն էր, որ գնալով ավելի էր հաստանում: Նրա պիրկ մկաններն ուռչում էին և խիտ մազերը ցըցվում բաշի պես:

Մի մթին բոց էր բորբոքվում լեռայծյամի աչքերում, և չոր կրակ էր այրում նրա ներսը: Անտառի բոլոր գետակների ամբողջ ջուրը չէր կարող մարել այդ սոսկալի կրակը:

Թախիծը տեղից-տեղ էր քշում կենդանուն: Նա անհանգիստ վազվզում էր անտառում, մոռանալով խմաստուն զգուշության բոլոր կանոնները: Տեղից-տեղ էր անցնում, ականջները սրում, դունչը գետնին կպցնում, կարծես ինչ որ մեկի մոռացված հետքն էր որոնում: Բայց նա սկսել էր վատ դգալ հոտը, վատ էր տեսնում և վատ էր լսում. չոր կրակը վառում էր նրա ներսը:

Այդ օրերին գյուղի շները շատ անգամ էին տեսնում նրան գյուղի մոտերքը: Բայց կատաղած

գաղանի հոտն առնելով՝ նրանք վախեցած պոչներն իրենց էին քաշում ու փախչում անտառից։

Մի անգամ նա դեմ-հանդիման հանդիպեց արջին։ Անվեհեր «անտառի տերը» արդեն ծառա էր լինում, որպեսզի ծանր թաթի հարվածով տապալի անզոռյշ իշայծյամին։

Սակայն նկատելով անտառի հսկայի աչքերի մթին բոցը, նրա ուռած վիզը և ցած իջեցրած եղջյուրները՝ հզոր գիշատիչը լավ համարեց մարտը հետաձգել մինչև հաջորդ հանդիպում։ Նա մրթմրթալով թավուտը մտավ և ճանապարհ տվեց Մենավորին։

Առանց ճանապարհը ջոկելու, արոտի ու հանգըստի ժամերը մոռացած՝ Մենավորն անհանգիստ թափառում էր անտառում։ Եվ երբ երկնքում բուրնկում էր վերջալույսը, նա բոլորովին կորցնում էր ինքնատիրապետումը, հուսահատ առնալով հպարտ շարժումով վեր էր ցցում լայն ու ծանր եղջյուրներով զարդարված գլուխը։ Եվ այդ ժամանակ անտառում թնդում էր նրա կարճ ու հատու սոսկալի մռնչոցը։

Նրա ձայնը հիշեցնում էր կանգնի գլխի բուխ հարվածը դարավոր սոճու բնին, երբ երկաթը թափով դիպչում է ծառի կենդանի ու պինդ մարմնին։ Նրա կարճ մռնչոցի մեջ զգացվում էր մահացու սպառնալիք և ինչ որ մեկին ուղղված մարտահրավեր։ Բայց ո՞ւմ։ Արդյոք ո՞չ ճակատագրին, մարդկանց ու գաղանների ամենազոր թշնամուն։

Բայց երբ մթին թավուտից լսվում էր ոչ թե հակառակորդի պատասխան մռնչոցը, այլ՝ ընկերուհու նուրբ ձայնը, իսկույն փոխվում էր նաև մռայլ Մենավորի ձայնը։ Եվ միևնույն կարճ մռնչոցը հնչում էր ողբազին, կրքոտ կանչով։

Այդ խելացնորության ամիսն էր, այդ սերն էր համակել նրան։

Այդ օրերին որսորդը դուրս էր գալիս խրճիթից: Վերապոր ոտքը նրան կաշկանդել էր մահճակալին:

Հողատար տանտիրուհին՝ Լարիվոնի կինը, օրվա մեջ շատ անգամ էր փոխում նրա վերքի շորը, ինչ որ խոտեր էր դնում նրա վրա, մինչև որ, վերջապես, ուռուցքն սկսեց արագորեն իջնել: Ցավն անցնում էր, որսորդի լավ տրամադրությունը քիչ-քիչ տեղն էր գալիս: Այժմ իր բոլոր անհաջողություններն սկսեցին ծիծաղելի թվալ նրան:

Այդ օրերին նա մի նամակ ուղարկեց քաղաք՝ այսպիսի բովանդակությամբ:

— «Բարեկամներս, Անտառի հսկան դեռ թափառում է այս երկրում և սարսափ տարածում նրա բնակիչների մեջ: Նրա անակնկալ անհայտացումները դեռևս գաղտնիք են մնում:

«Առաջին երեք անգամը ես նրան տեսա միայն հեռվից: Երրորդ անգամ նա սպանեց իմ հյուրընկալի երկու շներին, նախ քան ես կկարողանայի զնդակ արձակել նրա վրա: Երրորդ շանը՝ իմ հավատարիմ Ռոգդային ես զնդակահարեցի իմ ձեռքով. նա ազնվորեն կատարելով իր պարտքը՝ խըրվել էր ճահճի մեջ:

«Չորրորդ և առաջիմ վերջին անգամ ես Անտառի հսկային հանդիպեցի դեմ առ դեմ: Ամբողջ գիշերը ես դարան էի մտել և այդ գիշեր երկու անգամ տեսա անտառի զարհուրելի աչքերը:

«Մենավորը երևաց անսպասելիորեն: Ես հասցրի երկու անգամ կրակել, բայց միայն թեթև վիրավորեցի նրան: Նա ինձանից վրեժ առավ նրանով, որ փշուր-փշուր արեց իմ հրացանի կոթը, տրորեց նրա պողպատի փողը և փշրեց իմ ձախ ոտքը:

«Դուք այդտեղ, քաղաքում, երբեք չեք կարող
պատկերացնել նրա ցասումի վայրի հզորությունը:

«Այժմ իմ ոտքն առողջանում է:

«Ես մի ուրիշ հրացան էլ ունեմ: Մոտ օրերս
նորից անտառ եմ գնալու: Ճարել եմ մի եղջյուր,
այնպիսի մարտական եղջյուր, որոնցով միջնա-
դարյան ասպետները հակառակորդներին կռվի
էին կանչում նրանց անառիկ ամրոցների պարիսպ-
ների տակ:

«Հսկան, իհարկե, կընդունի իմ մարտահրա-
վերը: Կռիվ կանենք: Մեզանից մեկը պետք է
ընկնի այդ կռվում: Եթե ես ընկա, իմացեք, որ
անտառի հսկայի հարվածից ընկնելն ավելի պատ-
վավոր բան է, քան անկողնի մեջ խաղաղ մեռնելը
էլեկտրական լամպի պաղ լույսի տակ:

«Համենայն դեպս ես առանց Մենավորի գլխի
ձեզ մոտ չեմ վերադառնա:—Իսկ հարբուխս ան-
ցել է:

Պետրոգրադցի Տարտարեն»:

Նամակում մանրամասնություններ չկային որ-
սորդի ու Մենավորի վերջին հանդիպման մասին:
Ոչինչ չէր ասված այն մասին, թե ինչպես որսոր-
դը ծառի վրա ընկավ, ինչպես երեք ժամ համբե-
րությամբ նստեց այնտեղ, մինչև որ Մենավորը
մտածեց պաշարումը վերացնել ու քաշվել անտառ:
Ոչինչ չէր ասված նաև այն մասին, թե ինչպես որ-
սորդը ցած իջավ ծառից և ցավից կծկվելով, ամ-
բողջ աշխարհը նդովելով քարշ եկավ մինչև գյուղ
և ինքն իրեն խոսք տվեց հանգիստ թողնել բար-
կացկոտ կենդանուն:

Այժմ Մենավորն ամեն երեկո գալիս էր խուղ անտառի խորքում գտնվող տափարակը և այդտեղից իր մարտահրավերն էր ուղղում անհայտ հակառակորդներին:

Այդ հրապարակն անմոռանալի էր նրա համար: Երեք տարի առաջ նա այդտեղ կռիվ է ունեցել իր ախոյաններից ամենաուժեղի հետ: Այն ժամանակ նա իր ուժերի ծաղկման մեջ էր: Նոբ վայրերում իշայծյամներ շատ չկային և եղածների մեջ մարտական հզորությամբ ու փորձառությամբ չկային նրան հավասարները, բացի մեկից:

Այդ նրա հարազատ եղբայրն էր, նա, որը վաղ մանկության ժամանակ միշտ հաղթում էր նրան: Եղբայրն էլ պատահաբար ընկել էր այդ վայրերը:

Նրա հաստ պարանոցում դեռ նստած էր կապարե գնդակը, որ հիշատակ էր մնացել այն օրից, երբ ծերունի ցուլի քոչվոր խումբը շրջապատեցին մարդիկ:

Այժմ եղբայրների հասակի մեջ եղած մի օրվա տարբերությունը ոչ մի նշանակություն չուներ. նրանք երկուսն էլ արդեն մեծացել էին: Բայց ավագ եղբայրն առաջինը դարձավ մի փոքրիկ նախիրի առաջնորդ և կարողացավ իր ձեռքում պահել այդ պատվավոր դիրքը:

Կրտսերն այլևս չկարողացավ ուրիշի իշխանություն տակ ապրել և չուզեց նախիրի մեջ մնալ: Դեռ դարնանամուտին նա հեռացավ նախիրից: Այդ ժամանակ ճակատի ուռուցքները, այն տեղերը, որտեղից եղջյուրներն են աճում, խիստ քոր էին գալիս: Նա շարունակ ճակատը խիտում էր ծառերի բներին, եղջյուրներով հարվածում նրանց: Եվ ահա, սկզբում ընկավ մեկ եղջյուրը, ապա և մյուսը:

Ամեն տարի նրա եղջյուրներն ընկնում էին

միևնույն ժամանակ, և նա գիտեր, որ շուտով նրանց տեղն արագութեան կաճեն ուրիշները, ավելի խոշոր ու ծանր: Նա միայն հաշվի չէր առել, որ այն ժամանակ, երբ ինքն էդ իշայծյամի պես առանց եղջյուրների է, պետք է գգույշ լինի: Եվ մի անգամ շատ մոտեցավ գյուղին, այնքան մոտեցավ, որ անտառում հանդիպեց մի շան:

Դա մի մեծ շուն էր: Տեսնելով, որ իշայծյամը շունի իր ահեղ դենքը՝ եղջյուրները, խսկույն հարձակման անցավ և հաջելով նետվեց նրա կրծքին:

Բայց անիորձ շունը չգիտեր, թե ում հետ գործ ունի: Մենավորը չչփոթվեց: Նա գլխով խրվեց շանը, տապալեց դետին և սմբակներով այնպես տրորեց, որ շունը ալլա տեղից վեր չկացավ:

Սակայն աբդեն գյուղից տասնյակ շներ էին վաղում նրան օգնության: Իշայծյամը փախավ նրանցից:

Սկսվեց կատաղի հալածանքը: Մենավորը սլանում էր ծառերի միջով, ցատկում կոճղերի վրայով ու խրվում խիտ թփուտանների մեջ:

Շներն աննահանջ սլանում էին նրա ետևից: Իշայծյամն սկսեց պատվել անտառում: Նրա ոտքերը խրվում էին ձյունի մեջ, նա արագ ուժասպառ էր լինում:

Շները շարունակ կտրում էին նրա ճանապարհը և չրջադարձներում ամբողջ խմբով առաջն էին գալիս:

Մենավորը տեսավ, որ նրանցից ազատվել չկա: Մի չրջադարձի ժամանակ նա թափուտից դուրս թռավ հարթ տարածությունը և իր առաջ տեսավ մի նախիր: Նախիրը կանգնած էր մարտական կարգով՝ գավակները միացրած, գլուխները գեպի առաջ: Ավագ ցուլը՝ նրա եղբայրը, առջե-

վումն էր: Նա ետ քաշվեց և փախստականին նախիրի պաշտպանության տակ առավ:

Ծները չհամարձակվեցին հարձակվել իշայծյամների ամբողջ խմբի վրա: Նրանք նահանջեցին: Փախստականը փրկված էր:

Դրանից հետո երկար ժամանակ Մենավորը եղբոր հետ չէր դժտվում: Բայց եկավ աշունը, սկսվեց խելացնորության ամիսը, և հին հաշիվները նորից մտաբերվեցին:

Հասավ սիրո ժամանակը: Բայց Մենավորն իզուր էր շրջում անտառում և ընկերուհիներ կանչում. էդ իշայծյամները թաքնվել էին: Թալուտի մեջ մտած՝ նրանք սպասում էին. թող հիմա ցուլերը մրցություն սարքեն իրար հետ: Ու՛ր ավելի ուժեղ լինի, նա ավելի լավ կարող է պաշտպանել իրենց ու ձագերին ամեն տեսակ վտանգներից:

Նրանք կգնան ամենաուժեղի ետևից:

Մենավորը դեռ ու գեն էր ընկնում անտառում և ախոյաններ որոնում: Նա մոնչում էր, և նրա մարտականչին դուրս եկավ մի երիտասարդ ցուլ:

Ընդհարումը կարճ տևեց. ցլիկը չգիմացավ Մենավորի հարվածներին, վիրավորվեց և փախուստի գիմեց:

Հաղթողը չհալածեց նրան:

Վերջապես նա լսեց եղբոր ահեղ մոնչոցը:

Նա կանչում էր իր հրապարակը, այն նույն հրապարակը, որտեղ եղբորը փրկել էր շներից:

Ավագ եղբայրը միշտ հաղթում էր կրտսերին:

Մենավորը դիտեր, որ կռիվը տաք է լինելու և կարող է վերջանալ իրենցից մեկի մահով: Բայց չէ՞ որ եղբայրն էր իր ճանապարհը փակողը:

Մի՞թե Մենավորը կարող էր համբերել, որ էդ իշայծյամները դարձյալ եղբոր ետևից գնան, նրան

Համարեն իրենց տերն ու պաշտպանը, ամենաու-
ժեղը ցուլերի մեջ:

Մենավորն ընդունեց եղբոր մարտահրավերը:

Նրանք հանդիպեցին տրորված հրապարակում
և կույր կատաղությամբ նետվեցին միմյանց վրա:
Նրանց եղջյուրների թխկոցը լավեց մի վերստի
վրա, կարծես ժայռը բախվեց ժայռին:

Հարվածեցին ու ետ-ետ քաշվեցին, բայց եղ-
ջյուրները չէին անջատվում: Ջերմ շունչ փչելով
միմյանց վրա՝ ցուլերը պտույտ էին տալիս գլուխ-
ները, ջանալով ազատել եղջյուրները կամ ոլորել
հակառակորդի վիզը: Նրանց հաստ սմբակները
խրվում էին գետնի մեջ, աչքերը լցվել էին արյու-
նով, գորեղ պարանոցները՝ ուռել:

Ավագ եղբայրն ավելի ծանր էր: Նա ամուր
էր կանգնած: Բայց նրա վզի մեջ կար կապարի մի
կտոր, որ խփել էր մարդկային ձեռքը: Մի տեղ
այդ կապարը կտրել էր ցուլի հաստ մկանները:
Եվ այդ հավասարեցնում էր ախոյանների ուժերը:

Փնչալով ու ջերմ շնչելով վիթխարի կենդանի-
ները պտույտներ էին գործում հրապարակում և
սոսկալի ջանքեր էին գործադրում իրենց պարա-
նոցով շուռ տալու ախոյանի ծանր մարմինը:

Բարձր երկնքում կանգնած էր պայծառ լու-
սինը, և նրանց ամեն մի շարժումի հետ գետնի
վրա անձայն շարժվում էին նրանց ստվերները:
Սև գետնի վրա դողում էին նրանց գլուխների
ստվերները, որոնք կառչել էին միմյանց եղջյուր-
ներով և կարծես սեղմված լինեին պողպատե սեղ-
միչներով:

Ավագ եղբայրը հաղթահարում էր, կամաց-
կամաց շուռ էր տալիս ախոյանի գլուխը և ավելի
ու ավելի իջեցնում դեպի գետին: Կրտսեր եղբայրը
նորից լարելով իր ուժերը՝ սեղմում էր առաջ ու

մի կողքի վրա: Նա զգում էր, որ եթե արտաչնչեց, գուրս կտա իր վերջին ուժերը:

Սև ստվերները դադարեցին դողալ գետնի վրա, կարծես քարացան: Հեռու մի տեղ քնի մեջ կռուաց ազնավը: Ավագ եղբայրը ևս դադարեց շնչել:

Հանկարծ նրա կոկորդից խռռոցով արյուն հորդեց: Նրա գլուխը դողաց ու թեքվեց մի կողմի վրա: Բացված վերքից արյունոտ սև լորձունք թափվեց: Ծանր մարմինը դանդաղորեն ընկավ գետնին, իր հետ քաշելով Մենավորին:

Մենավորը ծունկ չոգեց: Այն վայրկյանին, երբ նրա գլուխը դիպավ գետնին, եղջուրներն անջատվեցին:

Արյան հոտն առնելով՝ նա վեր թռավ, փնչացրեց ու հեռու նետվեց այդ գարհուրելի վայրից:

Սելացնորության սամխը անցավ: Տուրքերի կիրքն իջավ: Գիշակեր արջը կերամ անառախ քացատում ընկած իշայծյամի դիակը: Իդ իշայծյամները վարժվեցին նոր հաղթող ցուլին, հանդիստ դիմավորեցին ձմեռը՝ իրենց ձագերին հավաքելով նրա հուսալի պաշտպանության տակ: Բայց անսպասելիորեն նա հեռացավ նրանցից և այլևս նախիր չվերադարձավ:

Այդ օրվանից էլ նա դարձավ մենակյաց-Մենավոր, որին հավասարը չկա իր ուժով, որը ոչ ոքի պաշտպանության կարիքը չի զգում և ինքն էլ ոչ ոքի պաշտպանել չի ուզում:

Հասնելով այն դաքավօր իմաստության, որ ծնունդ է առնում մթին անտառների խորքում եղած գազանային վայրի կյանքում՝ նա ցանկանում է հանդիստ և միմիայն հանդիստ: Նրա սուկալի ուժից վախենում են բոլորը, բայց նա ինքը ոչ ոքի ձեռք չի տալիս, մինչև չխանդարեն իր

Հանգիստը: Նա գիտե իր ազատութեան գինը և կենդանի մարմնից ժայթքող արյան զարհուրելի հոտը:

Երբ իր ժամը հասնի, նա կգնա միին թափուտը, կպսոսկի ու կմեռնի, ինչպես մեռնում են անտառում բոլոր զառամյալ զազանները. երեսը դարձրած դեպի արևելք, մենակութեան մեջ, լուռ, ծառերի մեղմ շշուռի տակ, որոնց մեջ նա անց է կացրել իր ամբողջ վայրի կյանքը:

Իսկ այժմ նա ուզում է խաղաղություն ու հանգիստ: Ուզում է քնել, իմանալով, որ ոչ ոք չի խանգարի իր հանգիստը: Նա երազում տեսնում է իր մանկութեան ուրախ օրերը և, ծիծաղելի է, փոքրիկ ձագուկի պես քնի մեջ ցնցում է իր ոտքը:

Տարվա մեջ տասնմեկ ամիս նա իմաստուն է, հանգիստ ու խաղաղասեր: Եվ միայն երբ գալիս է խելացնորութեան ամիսը, և անտառում թնդում են եղջյուրները, նա կորցնում է ինքնատիրապետումը: Այդ ժամանակ մի չոր կրակ է այրում նրա ներսը, նա մոռանում է զգուշութիւնը, վազվզում է ամեն կողմ, մոռնում է ու անհամբերութեամբ ականջ դնում, թե արդյոք չի՞ գտնվի մի համարձակ ցուլ, որը սիրտ անի կռվի մեջ մտնել նրա հետ, անտառի ամենաառաջին հսկայի հետ:

ԳԼՈՒԽ X

ԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

Լարիվոնը գննում էր որսորդի պահեստի հրացանը: Նրա մեծ ու հաստ ձեռքերի մեջ թեթև ու քնքուշ անշնիկ հրացանը կանացի խաղալիք էր թվում:

Մի աչքով նայելով փողի ներսը և, չգիտես ինչու, իր կոշտ թաթով շոյելով փողի ողորկ պողպատը՝ նա հրացանը տվեց որսորդին, քամահրանքով ասելով.

— Ծնիկ չունի... Այդպիսի հրացանով միայն ծտերին կարելի է վախեցնել:

— Դեռ մի նայիր, թե ինչպես է խիում, — ասաց որսորդը:

Նա հրացանը կտորեց և փողերից մեկի մեջ դրեց ժականի զնդակով՝ լցրած մի թղթե փամփուռա:

Վառելափայտի մի կտոր դնելով գետնին՝ նա հաշվեց հիսուն քայլ, ծունկ չոգեց, նշան բռնեց և կրակեց: Փայտն ընկավ:

— Գնա, նայիր:

Լարիվոնն առանց շտապելու մոտեցավ փայտին, կռացավ, մատով տնդդեց, վեր կացավ և հինգ մատով ծոծրակը քորեց:

— Դու, բարեկամս, — ասաց նա իրեն մոտեցող որսորդին, — ինձ էլ տուր այդպիսի փամփուռա: Իմ շամփուռավոր հրացանն ու այդպիսի փամփուռա՜նք դիտես ինչ կանեն:

— Խնդրեմ, թեկուզ հինգը վերցրու: Միայն թե սա ուրիշ տրամաչափի է. քո այդ թնդանոթի մեջ չի հարմարի, կխաղա:

— Էդ ոչի՛նչ. մի լաթ կփաթաթենք:

Որսորդը նայեց փայտին: Գնդակը նրան դիպելով խաչաձև չորս կտոր էր եղել և փշրել: Լայնանցքից կոստղավոր պինդ փայտի մեջ բոլոր կողմերի վրա տաշեղներ էին ցցվել:

¹ Հատուկ տեսակի պայթուցիկ զնդակ է: Ծտերի կողմը փակված է թաղիքի խցանով: Գործ է թծվում հատկապես կտորակային հրացանների համար: Մ. Հ.

— Ոսկորը փշուր-փշուր կանի,—ասաց նա գլուղացուն։—Իհարկե, մարտական չէ, հեռվից չի կարելի, բայց մի հարյուր քայլի վրա թեկուզ փղի դեմ գնա։

Այդ նույն երեկոյան որսորդը ճանապարհ ընկալ անտառ։

Անձայն քայլելով գետնին փտող տերևների լայն գորգի վրա՝ նա երկար թափառում էր անտառում և մի հարմար տեղ որոնում։ Վերջապես ընտրեց մի մեծ թուփ և նրա մոտ կանգնեց։

Այդտեղ ծառերը բավական նոսր էին, այնպես որ բոլոր կողմերի վրա կրակելը հարմար էր։ Աղջամուղջի մեջ որսորդի դարչնագույն բաճկոնը բոլորովին կմիաձուլվի թփի հետ։ Մարտական մոլուցքից կուրացած կենդանին երևի նրան բարձր կոճղի տեղ կղնի։

Լարիվոնը նախազգուշացրել էր, որ տարվա այդ ժամանակ իշայծյամը չափազանց վտանգավոր է և պատահում է, որ կրակոցի չօպասելով՝ հենց ինքն է հարձակվում մարդու վրա։ Ասենք որսորդն ինքն էլ լավ էր հիշում Մենավորի վերջին դասը։ Ուստի և նա այնպես կանգնեց, որ մի բան պատահելու դեպքում կարողանա բարձրանալ-կողքի ճյուղաշատ ծառը։

Այստեղ նա մտաբերեց աղջկա հեղնական ժպիտը և մի փոքր ամաչեց։

— Այս այնքան էլ ասպետական չէ,—մտածեց նա։—Գրակել անկյունից ու փախչել։

Բայց իսկույն նրա առաջ երևացին ուրիշ աչքեր՝ դադադած կենդանու զարհուրելի աչքերը, և նա շտապով այնպես կանգնեց, որ ձեռքը հասնի փրկարար ճյուղերին։

— Էլ ինչ աղնվության ժամանակ է, երբ գործդ այսպիսի սատանայի հետ է։

Ստուգեց հրացանը, որի երկու փողերի մեջ էլ ժականի գնդակներ կային, ապա պահպանակը «Տ» նշանից (Sûr—անվտանգ է) փոխադրեց F (Fou—կրակ) նշանին և սկսեց նայել անտառին:

Անտառն արդեն մթնում էր. անշարժ ծառերից լայն ստվերներ էին ընկնում:

Մենակության ծանոթ ահը թեթևակի սեղմում էր որսորդի կոկորդը: Նա տեղում ուղղվեց:
— Ժամանակն է:

Գրպանից հանեց մի կարճ ու լայն ոսկորի փող և փչեց ինչպես Լարիվոնն էր սովորեցրել:

Կարճ մոնչոցը թնդաց երեկոյան լուսթյան մեջ և ահասարսուռ արձագանք տվեց անտառի ափն կողմը, ուր պետք է գետակը լիներ:

Որսորդն ականջ դրեց:

Պատասխան չկար:

Ձեռքում դողացող փողը շփկշփկում էր սեղմած ատամներին խփվելով:

Մի քանի րոպե սպասելուց հետո որսորդը նորից փողը բարձրացրեց և փչեց: Հնչեց ցուլի մարտական կանչի ձայնը:

Եվ ահա հեռո՞ւ—հեռու խոր, նրբագգաց լուսթյան մեջ որոտաց պատասխան մոնչոցը:

Մենավորն էր մոնչում մարտական:

Նա կանգնած էր այն հրապարակում, որտեղ երեք տարի առաջ սպանել էր իր եղբորը:

Այդ երեք տարվա ընթացքում ոչ մի ախոյան չէր համարձակվել ընդունել նրա մարտահրավերը: Իսկ այսօր հակառակորդն անմիջապես պատասխանեց նրան:

Մենավորի լայն ուռնգները փքվեցին գայրութից և աղմուկով բորբոքուն շունչ արձակեցին: Նա ձայնից հասկանում էր, որ մոնչոցը երիտասարդ իշայծյամ է:

Մա՛հ հանդուգներն:

Պառավ կենդանին կրկնեց իր մարտակոչը և կատաղի անհամբերութեամբ սկսեց սմբակներով գետինը փորփրել:

Շվ նորից հնչեց պատասխան մռնչոցը՝ դարձյալ հեռու, գետի այն կողմը:

Ինչո՞ւ է հապաղում հակառակորդը, ինչո՞ւ չի գալիս այստեղ:

Մենավորը նորից ու նորից կրկնեց իր կանչն այնպիսի ուժով, որ ստորին ծնոտին կախված թավամաղ զնդրիկը ցնցվեց մորուքի սկես: Նրա ձայնը տարածվեց անսառույժ ավելի քան երկու վերստի վրա:

Հակառակորդը պատասխանում էր, բայց չէր մոտենում:

Նշանակում է՝ նա վախենում է մոտենալ: Ուրեմն Մենավորն ինքը կգնա նրա մոտ և կռվի կրոնիկ նրա դաշտում:

Շվ եղջյուրները մեջքի վրա շուռ տալով՝ սլառավ ցուլը շարժվեց դեպի մթին անտառը:

Մուլթն իջնում էր:

Որսորդն ահը սրտում նայում էր, թե ինչպես է աղոտանում երկինքը, և թանձր ստվերի մեջ հալվում են հեռավոր ծառերը:

Նա շուռ-շուռ ձայն էր տալիս: Մենավորը պատասխանում էր, բայց չէր մոտենում:

Մի՞թե ինքն է ստիպված լինելու մոտենալ նրան գաղտագողի, ծառերի ետևը թաքնվելով: Բայց հարկավոր բոսյեին կարող է փրկարար ճյուղերով ծառ չլինել նրա կողքին և այն ժամանակ...

Բայց ահա, Մենավորը շարժվեց, նրա մռնչոցըն ավելի մոտիկից է հնչում:

Որսորդը ցնցվեց: Սիրտը բաբախում էր ուժ-
գին թափով:

Մի անգամ էլ կփչի և բալակահան է. մոտիկ
տարածության վրա կենդանին կնկատի հազիվ նըշ-
մարելի կեղծ ձայնը և կհեռանա:

Որսորդը գլխարկը նետեց, ճակատի քրտինքը
սրբեց, փողը բարձրացրեց ու փչեց:

Լռություն:

Հետո նրա ետևում, անսպասելիորեն չափ
մոտիկ, լսվեց սմբակների տափ կոտրումովո՞ղ ճյու-
ղերի ճրթոց:

Որսորդը շուռ եկավ ինչպես զսպանակի ու-
ժով:

Իշայծյամը լուռ մոտենում էր: Որսորդը նրան
տեսավ մի հիսուն սաժենի վրա: Վիթխարի, զար-
մանալի արագաչարժ ստվերը երևում էր ծառերի
մեջ, ապա թաքնվում, նորից երևում ու նորից
թաքնվում:

...Կրակե՞լ... Դեռ հեռու է...

Կենդանին գալիս էր որսորդի աջ կողմից,
շեղակի:

— Ձախ կողին...— անցավ որսորդի մտքով.—
Սրտին... ժամանա՛կն է:

Որսորդը հրացանն ուսն առավ, փողը մեկնեց
երկու ծառերի միջով, ուղղեց կենդանու կողմը:
Նրա ձեռքերն անշարժացան:

Ծթին մարմինը երևաց նշանոցի առաջ:

Որոտաց կրակոցը:

Մի ակնթարթ երևաց, թե ինչպես մթին մար-
մինն արագ գետնին կպավ:

Առանց հրացանն ուսից ցած առնելու՝ որսոր-
դը սառստիկ հուզման մեջ սպասում էր, թե ինչ
կլինի:

Մեղմ ու երկարաձիգ, համարյա մարդկային
տնքոց լսվեց ծառերի ետևից:

Որսորդը չդիմացավ ու բարձր աղաղակեց:

Նույն րոպեին կենդանին վեր կացավ և մթին ստվերը նորից անտառում շարժվելով սկսեց արագ հեռանալ:

Որսորդն առանց նշան բռնելու կրակեց երկրորդ փողից:

Իշայծյամը հեռացավ:

Որսորդի մարմինը դող ընկավ: Աչքերն արցունքով լցվեցին: Շտապ լցրեց հրացանը և նետովեց այն կողմը, ուր կենդանին էր ընկել:

Աղջամուղջի մեջ դեռ երևում էին ծանր մարմնի տրորած թփերը: Որսորդը ծունկ չոքեց և սկսեց ձեռքերով գետինը տնաղել:

Հանկարծ նա ձեռքերը մոտեցրեց աչքերին և բարձր ու ջղաձիգ ծիծաղեց. ձեռքերը տաք արյան մեջ էին:

Նա ուզեց վեր թռչել ու վազել վիրավոր կենդանու ետևից, բայց իսկույն դլի ընկավ, որ մթության մեջ հետքերը չի նկատի:

— Հարկավոր է շտապ դնալ լարիվոնի ետևվից, — մտածեց նա: — Միևնույն է, առանց ձիու գլուխ չի գա:

Եվ նա դուրս վազեց անտառից:

ԳԼՈՒԽ XI

ԱՐՅՈՒՆՈՏ ՀՆՏՔԸ

Պառավ խլահավն այժմ ստիպված էր լինում մենակ դիչերել իրենց դաղանի ապաստարանում:

Իշայծյամը երեկոները դնում էր, ամբողջ դիչերը շրջում անտառում և վերադառնում էր միայն այն ժամանակ, երբ արևը բարձրանում էր ծառերի վրա:

Խլահալին արդեն վարժվել էր իր ընկերոջ երկար բացակայություններին:

Բայց այս գիշեր նրան արթնացրին խուլ կրակոցները: Գիշերն անհանգիստ անցավ: Նվերը լույսը բացվեց, խլահալը շրջելու չգնաց, այլ մնաց ընկերոջն սպասելու:

Անհանգիստ էր նաև առավոտը. ոչ հեռու մարդկային բարձր ձայներ էին լսվում:

Արեն արդեն բարձրացել էր ծառերի գագաթը, բայց Մենավորը դեռ չկար:

Խլահալին այլևս սպասել չկարողացավ, նա խիստ քաղցածացել էր: Նզննու ճյուղից իջավ և թռավ գնաց կոցահարելու առավոտյան սառնամանիքներից արդեն ցուրտ առած հապալառի կոշտ ու փայլատ հատիկները:

Ամբողջ գիշերը որսորդը չքնեց: Գյուղացին նրան համոզեց, որ մթության մեջ Մենավորին գտնել հնարավոր չէ, և ավելի լավ է երկար սպասել, թողնել, որ նա արնաքամ լինի, թե չէ նորից վեր կկենա և կհեռանա:

Դեռ լույսը չբացված՝ Լարիվոնը ձին լծեց, Ֆրտից կուչ եկած՝ նրանք սլանում էին դաշտի միջով:

Որսորդը կարծես երազում լիներ: Նայում էր դեռնին, անտառին, ամբողջ աշխարհին և չէր ճանաչում այն: Գետինը քողի նման ծածկվել էր արծաթագույն եղյամով, անտառը զարդարվել էր աշնան չքեղ դուլներով, երկնքում շառագունել էին թեթև ամպերը:

Մի բան վրդովում էր որսորդին. նա չէր կարողանում հասկանալ, թե գյուղացին ինչո՞ւ այն-

պես անտարբեր, համարյա թշնամաբար ընդունեց
զարհուրելի կենդանու դեմ տարած իր հաղթանա-
կի լուրը: Իմանալով, որ Մենավորը ծանր վիրա-
վորված է, գուցե և արդեն սպանված, Լարիվոնը
դովասանքի ոչ մի խոսք չասաց որսորդին, լուռ
պառկեց և հինգ րոպե անց արդեն խումփացնում
էր:

Նրանք մտան անտառ:

Առջևում, անտառի նեղ ճանապարհով անց-
նում էր մի մարդ՝ կաջինը գոտին խրած: Երբ սայ-
լակը նրան հավասարվեց, նա ուշադիր նայեց որ-
սորդին և առանց գլխարկը վերցնելու հանդիստ
ասաց.

— Բարի լույս, Լարիվոն քեռի: Երևտասարդ
սլարոնին որսի՞ ես տանում:

— Հա դնում ենք վիրավոր իշայծյամը գլու-
նելու:

— Մենավորին եմ սպանել ես, — չհամբերելով
վրա բերեց որսորդը:

Ճամփորդն խկույն աշխուժացավ: Աչքերը
փայլեցին թավ հոնքերի տակ, մորուքածածկ դեմ-
քը ցնցվեց.

— Մենավորի՞ն, ասում ես, — արագ հարցրեց
նա: — Թող ես էլ նստեմ սայլակին, քեռի Լարիվոն.
չառ կուզեմ տեսնել:

— Դե նստիր, — թույլ տվեց Լարիվոնը, — կա-
րող է և օգնես մեզ:

Որսորդն ուրախ էր, որ նոր ուղեկից ունեցան
և սկսեց նրան պատմել, թե ինչպես էր դարանա-
կալել և ինչպես տապալեց հսկա իշայծյամին:

Մորուքավոր գյուղացին նայում էր նրան ան-
սքող հարգանքով, երկար ժամանակ գննում էր
հրացանը և երեխայի պես զարմանում էր լսելով
ժականի գնդակի զարհուրելի հարվածի պատմու-
թյունը:

— Իսկ Մենավորի օթևանը գտա՞ր:

Որսորդը խոստովանեց, որ ինչքան էլ որոնել է, օթևանը գտնել չի կարողացել:

Այն ժամանակ մորուքավորը վրա բերեց:

— Տես, որ նա վիրավորված էլ գետնի տակը չանցնի. չա՛տ խորսումանկն է ախր:

— Ոչ մի տեղ էլ չի գնա, — ասաց որսորդը: — Ես նրա վրա հենց այսպիսի պայթուցիկ գնդակով եմ կրակել:

Նրանք արդեն մոտենում էին այն տեղին, որտեղ պետք է ճանապարհից դուրս գային: Սայլակից ցած իջան, Լարիվոնն սկսեց ձին քաշել սանձից բռնած, զգուշանալով, որ սայլակի սոնին ծառերին դեմ չառնի:

Որսորդը շուտով գտավ այն թուփը, որի տակ երեկ կանգնած էր եղել: Նրա գլխարկն ու ոսկրե եղջյուրը դեռ ընկած էին այնտեղ:

Հետո երեքն էլ սկսեցին ուշի-ուշով դիտել հետքերը, սկսելով այն տեղից, որտեղ ընկել էր իշալծյամը: Մորուքավոր գյուղացին վստահ ասաց.

— Փորին է կպել, ձախ կողքին: Վերքը ծանր է. կոկորդից արյուն է եկել: Շատ հեռու չի գնա:

Որսորդը հետաքրքրված նայեց նրան.

— Որտեղի՞ց դիտես, որ ձախ կողքին է կպել և արյունը կոկորդից է եկել, ոչ թե վերքից:

— Հապա էլ ինչպե՞ս: Տեսնո՞ւմ ես, հետքի ձախ կողմով է արյունը հոսել, իսկ եթե, հետքի մեջտեղով է հոսել՝ ուրեմն կոկորդից է:

«Իսկապես, որքա՞ն պարզ է դա, — մտածեց որսորդը: — Ինչպե՞ս ես գլխի չեմ ընկել»:

Մորուքավորն առջևից էր գնում, նրա ետևից՝ որսորդը: Լարիվոնը ետևից ձին էր քաշում:

Քայլում էին դանդաղ, շուտ-շուտ նայելով առաջ-
նույնիսկ ծանր վիրավոր իշայծյամը վտանգավոր
է և կարող է հարձակվել հետապնդողների վրա:

Հետքի վրա արյունն չատ կար. երևում էր, որ
հոսել է չիթով: Տեղ-տեղ արյունը լերդացել էր
գետնին: Բայց և այնպես կենդանին առաջ էր գնա-
ցել:

Նոսր անտառը վերջացավ: Դուրս եկան գե-
տակի ամիւր:

Այստեղ Լարիվոնը ձին կապեց ծառից: Հար-
կավոր էր նախ իմանալ, թե Մենավորը որտեղ է
ընկել. դուցե թավուտն է մտել, որտեղ սայլակով
գնալ չի կարելի:

Այդ ժամանակ մորուքավորը ծունկ էր չոգել
կավացեխի մեջ պարզ երևացող հետքերի մոտ և
թզով չափում էր: Նրբ դրանից հետո նա նայեց
որսորդին, վերջինիս դուր չեկավ նրա հայացքը.
այդ հայացքի մեջ նախկին հարդանքի հետքն էլ
չկար: Մորուքավորը նայում էր նրան աչքերը
կկոցած, կասկածանքով, համարյա ծաղրով:

— Ի՞նչ կա, — բարկացած հարցրեց որսորդը,
զգալով, որ կարմրում է այդ հայացքից և դրա
համար բարկանալով ինքն իր վրա:

Բայց մորուքավորը ոչինչ չսպասխանեց:
Նա առաջ դնաց ավելի արագ ու վստահ:

Նրանք էլի մի վերստաչավ անցան անտառով:
Գտան մի կեչի, որտեղ վիրավոր կենդանին վիրա-
վորված կողքը քսել էր ծառի բնին. գետնից մի
երկու արշին բարձր ծառի սպիտակ բունը բոլորո-
վին արյունոտված էր:

Հետո, կարծես բոլորովին անսպասելի, որ-
սորդը ճանաչեց այն տեղը, որտեղ գտնվում էին.
նրանք գնում էին ուղիղ դեպի ճահիճը, որտեղ
միշտ անհայտանում էր Մենավորը:

Սիրտն անհանգիստ խփեց կրծքի տակ. միթե՞ նորից դուրս պրծավ անիծյալ կենդանին:

Լուռ ու մունջ գնացին էլի մի քիչ, և հանկարծ մորուքավորը շուռ եկավ ու շշուկով ասաց.

— Հրե՛ն հա, թփուտում է ընկել: Ե՛կ: Իսկ թե ուզեց վեր կենալ, արագ կրակիր. կփախչի:

Ցույց չտալով, թե հուզվում է, որսորդն առաջ գնաց՝ հրացանը պատրաստ բռնած:

Սաղարթավոր մատղաշ ծառերի խիտ թփուտը, որ ցույց տվեց մորուքավորը, մեծ չէր: Թփերն արդեն տերևաթափ էին եղել և չէին կարող ծածկել կենդանու ահագին մարմինը, եթե նա փորձեր փախչել:

Որսորդն առաջ էր շարժվում թփուտի եզրով, անհանգիստ առաջ նայելով:

Նա համարյա ամբողջ թփուտի շուրջը պտըտվեց, բայց իշայծյամը չէր երևում:

Առջևում կար էլի ցածրահասակ թփուտի մի շերտ:

— Այստե՛ղ է, — բնազդաբար զգաց որսորդը:

Հրացանը բարձր բռնած մի ուսույուն գործեց և քիչ մնաց ընկներ իշայծյամի տարածված մարմնի վրա:

Կենդանին չէր շարժվում: Նա պառկած էր աջ կողքի վրա, անբնական կերպով գլուխն իր տակ կոխած, դեպի վեր ցցած ետևի ձախ ոտքը:

Որսորդը հրացանը ցած թողեց:

— Պատրաստ է, — դռչեց նա դողացող ձայնով: — Տեսե՛ք:

Նա լռեց: Մի կոշտ կծիկ էր գլորվում դեպի կոկորդը:

Նա չէր լսում, թե ինչ էին ասում գյուղացիները՝ այժմ արդեն բարձր ձայնով:

Մորուքավորը մոտեցավ սպանված իշայծյա-

մին և եղջյուրից բռնելով գլուխը դուրս քաշեց ծանր մարմնի տակից:

— Նայիր քո Մենավորին, — ասաց նա որսորդին և արհամարհանքով թքեց:

Որսորդը նայում էր և բան չէր հասկանում:

Մորուքավորը շուռ եկավ դեպի լարիվոնը:

— Ես դեռ հետքից նկատեցի, որ ջահել իշայծյամ է. Մենավորի հետքը ա՛յ, այսքան է: Բա Մենավորն այսպիսի մարդու ճա՞նկը կընկնի:

Եվ նորից դառնալով որսորդին՝ ձեռ առավ.

— Թթու թան չի, ամեն մարդու բան չի:

Եվ ապա, ինչպես մշուշի միջից, որսորդին հասան լարիվոնի խոսքերը.

— Ինչքա՞ն եմ ասել սրան, թե ինչ տեսակն է Մենավորը: Դե պարզ բան է. քաղաքացի մարդու համար մեկ չէ՞ հսկա ցուլը թե հորթուկը:

Որսորդը չփոթված թոթովեց.

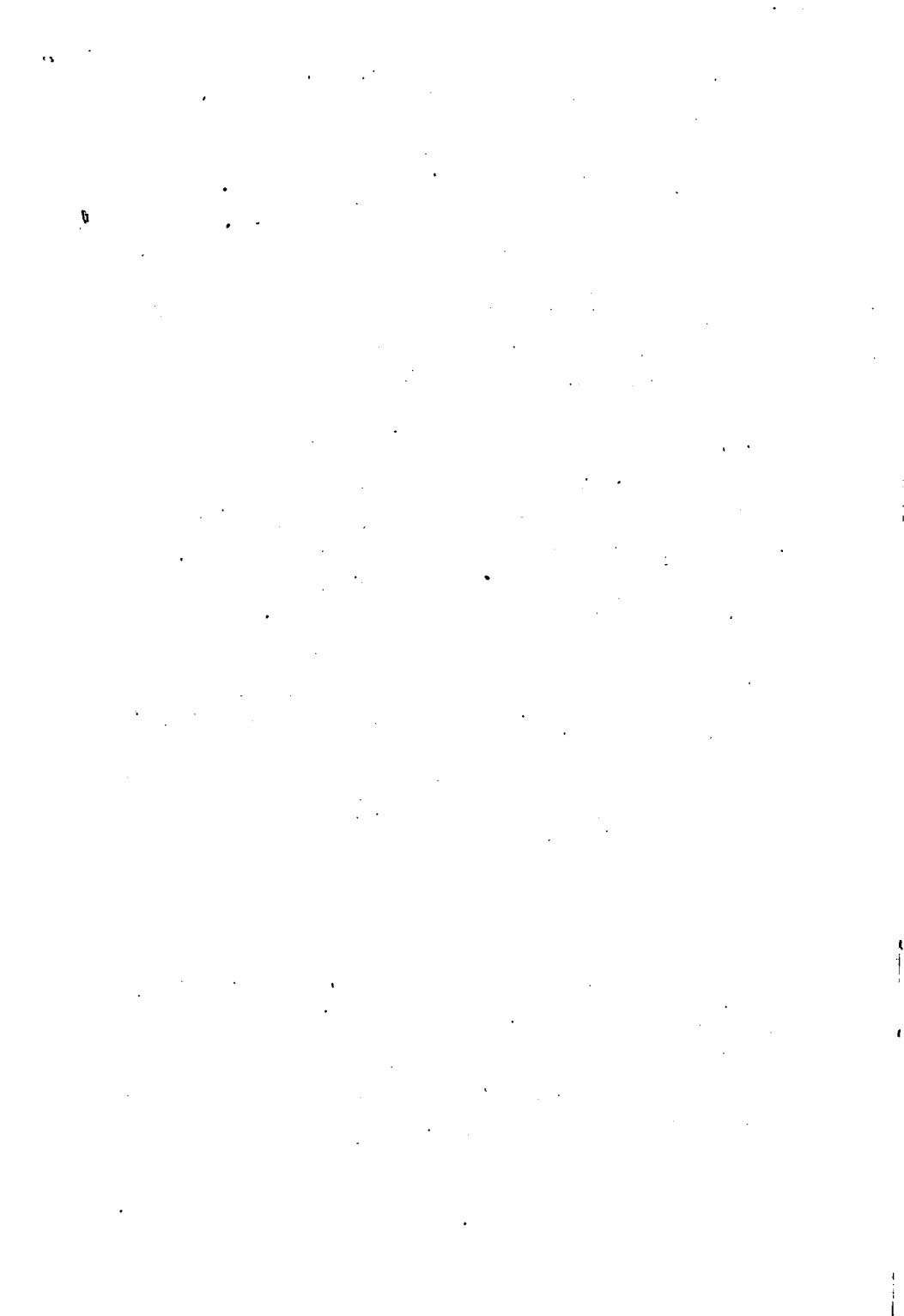
— Զի կարող լինել: Ես Մենավորի վրա եմ կրակել:

Իսկ մորուքավորն ուրախ աչքով արեց լարիվոնին.

— Իզուր չի ասած՝ իշայծյամին խիում են աշնանը, իսկ հիմարին՝ միշտ: Էհ, դեռ ապուր քիչ ես կերել, տղաս:

Երբ կեսօրվա մոտ պառավ խլահավը վերագարձավ արոտից, Մենավորն արդեն նրան սպասում էր եղենու տակ:

Հինգ ընդհանուր անց՝ երկու ընկերները հանդիստ նիրհում էին՝ յուրաքանչյուրն իր տեղում:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

...նա տխուր տրտում գլուխը կախեց,
Ստուգեց իրեն իրերը բոլոր
Եվ այսպես, անա, խոսել սկսեց.
— Թող ոչ ոք՝ կյանքի ընթացքում իրեն,
Այս լույս աշխարհում և ոչ մեկը թող
Զձգտի անտառն այն՝ համառորեն,
Որպեսզի որսա այն որմզդեղին,
Ինչպես էս, դժբախտս, ձգտում էի:
Ես փչացրի իմ դանուկները,
Իմ ձեռնափայտը չարդվեց անտառում,
Եվ ծովեց այնտեղ նաև իմ տեղը:

«ԿՍԼԵՎՍԿԱ»

ԳԼՈՒԽ I

ԱՆՍՊԱՍԵԼԻ ՀԱՅՏՆՈՒԹՅՈՒՆ

— Գրողը տանի Մենավորին: Ես գնում եմ Պիտեր:

Այսպես որոշեց որսորդը, երբ հետնաքաղում թափում էր իր սպանած իշայծյամի փորոտիքը:

Ջահել, նիհար իշայծյամի կաշին մաշկելը դժվար և մանրակրկիտ գործ դուրս եկավ: Կաշին պինդ կպած էր կոշտ մսին, և անհրաժեշտ էր լինում յուրաքանչյուր վերշուկը դանակով քերթել:

— Բավական է թրև գալ: Պետք է գնալ քաղաք, թե չէ ստիպված պիտի լինեմ մինչև աշխարհի վերջը քաշ գալ այդ նոսր վայրի ետևից: Առաջին անգամն այս ավարն էլ բավական է: Համենայն դեպս երեք ճյուղանի եղջյուրներ են:

Բայց որքան էլ որսորդն աշխատում էր ինքն իրեն համոզել, որ իր նահանջի մեջ ոչ մի ամոթալի բան չկա, այնուամենայնիվ շարունակ վիրավորական մտքեր էին ժողովվում գլխում:

Մորուքավորի ծաղրը շատ խիստ էր դիպել նրա սրտին:

Այժմ նա լավ հասկանում էր, որ գյուղացիները ծիծաղում են իր վրա, որովհետև Մենավորը

Նրանց համար հարազատ է, իսկ ինքը՝ քաղաքից եկած մարդը խորթ է նրանց: Իրենք՝ լինելով անտառի բնակիչներ՝ սիրում են անտառի այդ անպարտելի և իմաստուն հսկային: Նա ոչ մի վնաս չի տալիս գյուղացիներին, և նրանք չեն ուզում նրա մահը: Գյուղացիները պարծենում են նրանով և ծաղրում են այդ նորելուկ պուտկեբսին, որը ձեռք է բարձրացնում իրենց սիրելի կենդանու վրա: Նրանք բոլորն էլ Մենավորի կողմն են, բոլորն էլ այդ վայրի ու փնսպասելի սարսափներով լի անտառի կողմն են:

Որսորդը դաժան պարտություն էր կրել, գյուղացիների աչքում ծաղրի առարկա էր դարձել, և այդ տանջում էր նրա ինքնասիրությունը:

Այժմ նա ինքն էլ էր սկսում գիտակցել, որ արժանի չէ այնպիսի ավարի, ինչպիսին է Մենավորի գլուխը:—Ապուր քիչ ես կերել,—բարկացած ինքն իրեն ձեռք էր առնում նա, մորուքավորի խոսքերով:—Մի քիչ ապրիր էստեղ, Մենավորի մոտերքը, այն ժամանակ կարող է անտառում լինես այնպես, ինչպես ձեր քաղաքում: Ա՛յ, այն ժամանակ էլ որս կանես:

Հետևյալ առավոտյան, երբ ավարտել էր իշայծյամը մաշկելը, նրան մոտեցավ Լարիվոնը.

— Մի տես, փոստատարը քեզ նամակ է բերել, երևում է՝ քաղաքից է:

Նվ գյուղացին նրան մեկնեց երկնագույն մի նեղ ծրար, որի վրա հասցեն գրված էր կանացի մանր ձեռագրով:

Որսորդն զգաց, թե ինչպես կասկարմիր կըտրեց իր երեսը և բարկացած սասց.

— Քրոջիցս է: Դիր, ահա, այնտեղ, բաճկոնիս գրպանը. հետո կկարդամ:

Լարիվոնը նամակը դրեց բաճկոնի գրպանը և նստեց դեսից-դենից զրուցելու:

Որսորդն շտապ գործը վերջացրեց, ձեռքերը լվաց, հրացանը վերցրեց և ասաց, որ գնում է անտառ:

Ուռներն իրենք իրենց բերին նրան ծանոթ տեղը՝ ճահճի մոտ: Նա նստեց մի կոճղի, հրացանը հենեց ծառին և մտքի մեջ ընկավ:

Զրացված նամակը խշխշում էր բաճկոնի ծոցի գրպանում: Բայց նա չէր շտապում կարդալ այն, դիտմամբ հապաղում էր, ինչպես հապաղում է մարդ պաղ ջրի մեջ ցատկելուց առաջ:

— Է՛հ, ինչ անեմ, — մտածում էր նա, — թող ծիծաղի: Իսկապես, հո չե՞մ կարող համալսարանը թողնել և հազար անգամ մահացու վտանգի ենթարկել ինձ: Նա երևի ոչ մի անգամ միայնակ չի գիշերել անտառում: Հապա թող փորձի: Կամ թող մի Մենավորին պատահի: Այսքանն ինձ բավական է:

Այնքան էլ համոզիչ չէր ստացվում. նա այդ զգում էր, բայց ավելի վատ էր խոստովանել, որ սարսափելի է նամակը բանալ և ծաղրի խոսքեր կարդալը:

Որսորդն սկսեց ճահճին նայել:

Անթիվ-անհամար դեղին ձիւների վրա անգոր խոնարհվել էր խոտը: Տեղ-տեղ երևում էր պաղ, ժանգոտ ջուրը: Ափից ոչ հեռու, հնադարյան ամրոցի պես բարձրանում էր անտառի կլորավուն պատը. դա մի կղզի էր ճահճի մեջ:

Որսորդը մտածեց, որ վերջին անգամն է տեսնում այդ վայրերը և թախիժ զգաց: Անտառի ճահճի տխուր ու վայրի տեսարանն առաջին անգամ գեղեցիկ թվաց նրան: Իսկ որքա՜ն սարսուռ ու անհայտ դադտնիքներ էին թաքցնում նրա լուռ ձիւները: Այս տեղերը կարելի է ատել, բայց շուտով մոռանալ չի կարելի:

Որսորդը թափ տվեց իր վրայից մտքերը, շտապ նամակը հանեց ու բաց արեց:

Նամակում դիմում չկար:

— «Երեկ բարձրաձայն կարդացինք ձեր նամակը» — միանգամից սկսվում էր նա: — «Շատ վիճեցինք: Մեկը նույնիսկ գրազ էր գալիս, որ ձեզ չի հաջողվի Մենավորին սպանել:

«Բայց ես գիտեմ, որ որքան էլ կենդանին ուժեղ ու զգուշ լինի, մարդը միշտ էլ կհաղթի նրան: Եվ ես, կարծես, սկսում եմ ատել Ձեզ»:

— Այս ինչ բան է, — զարմացավ որսորդը, — ինչո՞ւ այսպես հանկարծ:

— «Ես ձեզ ասում էի, որ մեծացել եմ անտառում և սիրում եմ անտառն իր բոլոր բնակիչներով: Մեզ համար, գյուղական բնակիչներիս համար, ատելի եք դուք, քաղաքի որսորդները: Դուք գալիս եք մեզ մոտ որպես աղաներ և տնօրինություն եք անում մեր հողի, ծառերի, կենդանիների նկատմամբ, կարծես նրանք գոյություն ունեն բացառապես ձեր բավականության համար:

«Մեր ծանոթության առաջին պահին ես կարծում էի, թե ձեր մեջ ես բարեկամ եմ գտել: Դադաքում բոլորը մտածում են միայն իրենց քաղաքային գործերի ու զվարճությունների մասին: Կարծես ամբողջ աշխարհում ուրիշ ոչինչ չկա, բացի քարե տներից ու փողոցներից: Եվ եթե մեկն էլ հիշի անտառը կամ դաշտը և կամ արևածաղը, միայն ախ ու ոխ անելու համար, որպես թե ի՞նչ սքանչելի է, կարծես մի հազվագյուտ բան է դա:

«Իսկ դուք այնպես սքանչելի պատմում էիք Մենավորի մասին, որ ես տեսնում էի նրան որպես կենդանի, իր ամբողջ վայրի գազանային հոյակապությամբ:

Եվ հանկարծ հայտարարում եք, թե՝ գնում եք

նրան սպանելու: Եվ այն էլ՝ այդ հայտարարեցիք միայն նրա համար, որ վախենում էիք երկչոտ երևալ:

«Բայց ես մտածում էի. անտառում կապրի, կսիրի անտառի կյանքը և նրա ձեռքը չի բարձրանա իմաստուն պառավ իշայծյամի վրա:

«Ձեր նամակը ինձանից խլեց այդ հույսը: Դուք անտառից ոչինչ, ոչինչ չեք սովորել, և այդպես էլ հարկավոր էր ձեզ, որ Մենավորը կոտորել է ձեր ոտքը: Ձե՞ որ նա ոչ ոքի չի դիպչում, եթե իր վրա չեն հարձակվում: Դուք ի՞նչ իրավունք ունեք նրա կյանքը խլելու: Ինչո՞վ է նա խանդարում ձեզ»:

— Ա՛յ քեզ նորություն, — բոլորովին չլմած մտածեց որսորդը: — Ախր ի՞նքն էր այնպես արհամարհաբար ժպտում, երբ ես ասացի, որ դեռ իշայծյամ չեմ սպանել, իսկ այժմ...

Նա սկսեց կարդալ շարունակությունը:

«Ինչպես տեսնում եք, ես և դուք թշնամիներ ենք: Եվ ձեր ամբողջ քաղաքը թշնամի է ինձ համար: Ես այնքան ուրախ եմ, որ քննությունները տվել եմ և հիմա թեկուզ մի երկու շաբաթով կարող եմ դնալ մեր ֆինլանդիա, անտառները:

«Եվ ավելի լավ կլինի մենք այլևս չհանդիպենք իրար, եթե դուք սպանեք Մենավորին. այդ բանը ես երբեք չեմ ների ձեզ»:

Նամակն ընկավ որսորդի ձեռքից:

— Իսկ ես, է՛չ եմ, աշխատում էի... ա՛յ քեզ դրություն, — մտածեց նա:

Նրա ցրված հայացքն ընկավ ծանոթ ճիմերի վրա: Առանց իր մտքերի հետ որևէ կապ ունենալու նա հանկարծ մտաբերեց:

— Այնտեղ սպանեցի ես Ռոզդային... Այ, թե ով էր կարողանում մինչև վերջ գնալ:

Կատաղությունը բռնկեց: Նրա գլխում բոլոր մտքերը միանգամից վերափոխվեցին:

— Ուրեմն ի՞նչ, նշանակում է իզո՞ւր դոհ-վեց Ռոգդայը: Տեսե՞ք ո՞վ է պաշտպանում Մենավորին: Ես էլ, տեսե՞ք, արդեն ուզում էի հրաժար-վել: Դե թող ատի ինձ, իսկ ես կգնամ մինչև վերջ:

Նա հայացքը ճիմերից դեցեց ճահճի ափին և հանկարծ քար կտրեց՝ սիրտ չանելով շունչ քաշել. ափին արձանի պես անշարժ ու հոյակապ կանգնած էր վիթխարի իշայծյամը:

Հսկայական հասակից, որ դետնից մինչև պիրկ բաշը մի սաժեն կլիներ, հպարտորեն բարձրացրած գլխից, որի վրա ծանր ու լայն եղջյուրներն էին գտնվում, որսորդը միանգամից հասկացավ, որ դա Մենավորն է: Կենդանին կանգնած էր մի բաց տեղ, ուղիղ ճահճի եզերքին, ճիմերի դիմաց, որտեղ Ռոգդայը դոհվեց: Որսորդը չտեսավ, թե որտեղից լույս ընկավ նա: Կարծես կենդանին մի ակնթարթում բուսավ դետնից և քարի պես անշարժացավ:

— Խփում է ոտքերով և դետնի տակն է անցնում,—հիշեց որսորդը, և այժմ նա ինքն էլ էր հավատում, որ այդպես է լինում:

— Նա ինձ չի տեսնում,—արագ անցավ որսորդի մտքով,—որովհետև ես նստած եմ անշարժ: Եվ իմ հոտն էլ չի առնում. քամին դեպի իմ կողմն է փչում: Կրակել չի կարելի, հեռու է: Կսպասեմ մոտենա:

Դանդաղորեն, կենդանացող արձանի նման իշայծյամը ոտքը բարձրացրեց և դրեց ճիմի վրա: Ճիմը դանդաղորեն ջրի տակն անցավ:

Այն ժամանակ ծանրամարմին կենդանին շան նման նստեց ոտքերի վրա: Առջևի ոտքերը նա դուրս քաշեց ջրից, մեկնեց առաջ և նրանցով կառ-

չելով ճիմերին՝ փորը ճահճին քսելով առաջ սահեց:

— Այ թե որն է անտառի հսկայի գաղտնիքը, — մտածեց որսորդը: — Այսօր անտառը այլևս գաղտնիք չունի ինձանից:

Աչքերը լայն բացած՝ նա հետևում էր, թե ինչպես կենդանու վիթխարի մարմինն արագորեն առաջ է գնում անանցանելի ճահճի վրայով:

— Կղզի՛ն, — հիշեց որսորդը:

Հասնելով ամուր հողին՝ իշայծյամը ծնկները ծալեց և վեր կացող կովի նման բարձրացավ երկու թաթով: Մի բուպե անց նա անհայտացավ ծառերի ետևը:

— Հասարակ հրաչք, — ծիծաղեց որսորդը: — Պարզ է, այդպիսի լայն փորով դու չես սուզվի ճահճի մեջ:

Նա հրացանը վերցրեց և գնաց այն կողմը, որտեղ Մենավորը ճահիճն էր մտել:

Մոտիկ ճիմերը դանդաղորեն դուրս էին գալիս ջրի տակից: Նրանց վրա պարզ երևում էին կենդանու կլոր սմբակների հետքերը:

Այնուհետև հետքը չքանում էր. հետևյալ ճիմերը սուզվել էին ջրի տակ: Նրանց վրայի տրորված խոտն ուղղվում էր: Ձուրը լվացել էր հետքերը:

— Այդպե՛ս, — նորից ասաց որսորդը: — Այժմ հասկանալի է, թե ինչու էր հետքն ընդհատվում:

Եվ գլխարկը վերցնելով՝ խոր գլուխ տվեց կղզու կողմը:

— Ձեր հյուրն ենք:

ԿՂԶՈՒ ՎՐԱ

Ոչ ոք չգիտեր, որ անտառի հսկայի գաղտնիքը բացված է. որսորդը դրա մասին չասաց նույնիսկ Լարիվոնին:

Այդ բանը չէր կասկածում նաև Մենավորը, երբ հետևյալ առավոտյան կղզին թողեց ու գնաց անտառ:

Իսկ ցերեկը եկավ որսորդը, ոտքերին հագավ անտառային լայն դահուկներ, ձեռքն առավ մի երկար ձող և սկսեց դանդաղորեն առաջ շարժվել ճահճի վրայով:

Դահուկները նա ճարել էր գյուղում, գյուղացիներից: Դրանք այնքան լայն էին, որ մարդու ծանրության տակ ճահճի մեջ չէին սուզվում: Զուրը լվանում էր նրա հետքերը:

Կղզի հասնելով՝ որսորդը հրացանը դրեց մի ճիմի վրա, տիղմը մաքրեց դահուկների վրայից և խրար կապելով՝ ուսը գցեց:

Կղզին մեծ չէր: Որսորդը խիտ թփուտների մեջ խսկույն գտավ մի նեղ անցք, կենդանու բացած շավիղը, և սկսեց զգուշությամբ առաջ շարժվել այնտեղով:

— Փորձանք կլինի, եթե հանդիպենք այս չավդի վրա, — մտածում էր նա՝ երկյուղով առաջ նայելով: Հետ քաշվելու տեղ չկա, ջարդ ու փշուր կանի ինձ:

Շավիղն անցնում էր հղենու և սոճու խիտ թփուտի միջով: Այլ ու ձախ կողմերի թփերը կանգնած էին պատի պես: Խիտ բների միջով փախչելու ոչ մի հույս չկար:

Բայց այդ նեղ միջանցքը շուտով վերջացավ:

Անտառը նոսրացավ: Շավիղն անցնում էր խոնավ ու մթին թավուտով, դալարվելով բարձրաբուն դարավոր ծառերի միջով:

Ավելի հեռու սկսվում էին բացատներ զատ-զատ վիթխարի եղևնիներով ու սոճիներով, որոնց տակ փռված էին սաղարթավոր թփերի բարակ ճյուղեր:

Տեղ-տեղ բացատներում դետնից դուրս էին ցցվել քարաքոսով ծածկված քարեր:

— Այս ի՞նչ եմ անում, — մտածեց հանկարծ որսորդը: — Ախր նա իմ հետքերի հոտը կառնի:

Նա կանգ առավ և աշխատելով չաղմկել — կենդանին կարող էր մոտիկ լինել — դահուկների կապն արձակեց ու հագավ: Նրանցով քայլելը դժվար էր. նա ստիպված էր ոտքերը շատ բարձրացնել և հարթ տեղեր ընտրել, որպեսզի չսայթաքի:

— Կարծես կաղապարներ լինեն ոտքերիս, — մտածեց որսորդը: — Բայց ոչինչ, այսպես նրա օթևանին կմոտենամ ինչպես օդի միջով. դահուկներից դետնի վրա կմնա միայն ճահճի հոտը:

Նա մոտեցավ մի մեծ քարի, որի շուրջը իջաճյամբ դետինք փորվորել էր սմբակներով: Քարի ետևը, եղևնու տակ, նա նկատեց մի փոքրիկ փոս, մերկ սևահող էր, տրորված խոտ և իջաճյամի մաղեր:

— Այստեղ պառկել է, — մտածեց որսորդը: — Կամ գուցե թե... Բայց ի՞նչ «գուցե թե». ահա նրա օթևանը:

Նա ետ նայեց:

Եղևնուց մի քառասուն քայլի վրա կանգնած էր մի մեծ սոճի: Ճյուղերը հասնում էին մինչև ցած. իսկ և իսկ այն, ինչ հարկավոր էր:

Դահուկները հագին չխկացնելով որսորդը մոտեցավ նրան, ճյուղերով վեր բարձրացավ, կո-

տըրված ճյուղերից կախեց հրացանը, դահուկները, ուտելեղենի տոպրակը, դոտկից հանեց կացինը և սկսեց իր համար ծածկոց պատրաստել: Հինգ րոպե անց ճյուղերից շինված նստելու տեղը պատրաստ էր:

— Հիմա տան տերը կարող է բարեհաճել գալ, — ուրախ մտածեց որսորդը՝ հարմար տեղավորվելով իր օդային բազմոցում: Հրացանի զարկանը «Feu»-ի (կրակի) վրա կանգնեցրած, դրված էր նրա կողքին: Մենավորի օթևանը կարծես բռի մեջ լինեք: Մնում էր միայն համբերություն կուտակել և սպասել, սպասել մինչև երեկո, ամբողջ երեկո, ամբողջ գիշերը, մինչև առավոտ, երբ կենդանին կբարեհաճի գալ: Որսորդը իր հետ մի ամբողջ օրվա ուտելիք էր վերցրել:

Ժամանակն անցնում էր, երեկոն արդեն մոտենում էր, բայց Մենավորը դեռ չկար:

Սպասումի առաջին ժամերը որսորդի համար սննդատելի անցան: Նա համոզված էր, որ այս անգամ կհաղթի զգույշ կենդանուն:

Նա պատկերացնում էր, թե ինչպես նշանաված օրը նորից իր ընկերները կհավաքվեն ու կսպասեն նրան: Ինքը կուշանա:

Վերջապես դուռը կբացվի, և ինքը ներս կմտնի, ձեռքին անտառի հսկայի գլուխը, եղջյուրներից բռնած: Բոլորը կզարմանան, իսկ ինքը այն չքնաղ աղջկան նայելով կասի.

— Ես որսորդ եմ, և ոչ թե կենդանիներին հովանավորող մի ընկերության անդամ կամ որևէ այդպիսի բան:

Թևերի ուժեղ թափահարումը որսորդին ստիպեց ցնցվել ու աչքերը բանալ:

Մի սև խլահավ չրթոցով նստեց եղենու վրա, Մենավորի օթևանի վերևը:

— Ա՛, բարեկամս, — մտածեց որսորդը: — Ուրեմն դու է՞լ այստեղ ես: Չէ՛, ախպերս, հիմա արդեն ինձ վախեցնել չես կարող:

Նա հիշեց անտառում անցկացրած առաջին գիշերը, այն վայրի սարսափին աղջամուղջի մեջ, և ժպտաց:

Արդեն մթնում էր: Անտառի վրա ծանր կախվել էր մռայլ երկինքը: Երևում էր, գիշերը վառ եղանակ էր լինելու:

Որսորդը մտածում էր, որ, ահա, ինքը հիմա մտել է անտառի սիրտը, նրա ամենախորհրդավոր անկյունը, բայց նախկին սարսափը չէր զգում: Գիտեր, որ եթե այստեղ իրեն մի դժբախտություն պատահի, ոչ ոք չի էլ մտածի այստեղ որոնել իրեն, բայց հանգիստ էր, վտանգ չէր սպասում:

— Ինչպե՞ս եմ վարժվել անտառին, մտածում էր նա: — Կարծես իմ տանը լինեմ: Իսկ նա ասում է, թե ես ոչինչ չեմ սովորել այստեղ: Անտառի բնակիչների հետ էլ եմ ծանոթացել:

Խլահավը շուտ-շուտ նայում էր ցած, Մենավորի օթևանին: Այժմ արդեն նրա ճկուն վիպը որսորդին սև ձեռքի նման չէր երևում:

Շուտով բոլորովին մթնեց:

Որսորդը որոշեց գիշերը չքնել. հանկարծ կարող է քնով անցնել և լուսածեգին արթուն չլինել: Աշխատում էր պատկերացնել, թե այստեղ ինչպես է ապրում անտառի հսկան:

Նրա տունն այստեղ է: Ժամերով նա պառկում է այստեղ, դարավոր մթին եղևնու տակ, խոնավ փոսի մեջ: Նրա փորը թրջվում է, նրանից այժա-հոտ է գալիս, բայց նա ոչինչ չի նկատում. նա իր խորունկ խոհերով է տարված:

Վիթխարի, անճոռնի տեսքով, այլանդակ կենդանի է: Նա հզոր է ու համարձակ, անտառում

բոլորը վախենում են նրանից: Այս կողմերում նա վերջին հսկա իշայծյամն է: Նա ատելությամբ է ականջ դնում ճահճի այն կողմից լսվող կացնի թխկոցին, դառնությամբ տեսնում է, որ տարեց տարի նոսրանում են իր անտառները: Իր ամբողջ հաղթանդամ ցեղին այլևս տեղ չի մնում երկրի վրա. աշխարհի տերը մարդն է դառնում:

...Եվ որսորդի մտքերը սլացան դեպի ժամանակների խորքերը: Այժմ արդեն ոչ թե յոթանասուն կարճ վերստեր են բաժանում նրան հայրենի քաղաքից, այլ երկա՛ր մթին դարեր: Եվ հիշելով ամբողջ անտառում ցրվի եկած քարերը՝ նա մտածում էր այն մասին, որ եղել են ժամանակներ, երբ այստեղ չեն եղել ո՛չ մարդիկ, ո՛չ իշայծյամներ, այլ եղել է հնադարյան ծովը: Հետո ցուրտ Հյուսիսից սահել, եկել են մեռյալ սպիտակ սառցադաշտերը: Նրանք քարերը փոշի են դարձրել, ժայռեր են շարժել, իրենց ճանապարհին տրորել են ամեն մի կենդանություն:

Դարեր են անցել: Սառցադաշտերը նորից նահանջել են դեպի հյուսիս: Հնադարյան ծովի հատակում խիտ անտառներ են աճել, անտառները լցվել են թռչուններով ու դադաններով: Նրանք այստեղ տեր են եղել մինչև մարդու դալը: Այսպես անցել է քիչ ժամանակ և մարդը տիրապետել է ամեն ինչին:

Ահա ինքը մահ է բերել անտառի վերջին, պատահաբար ողջ մնացած անկյունը:

Աշնանային խավար գիշերն իր դադտնի ապաստանը գալիս հսկան ոչ մի բան չի կասկածում: Եվ միայն մահից առաջ, վերջին վայրկյանին շողում է կրակը, և անվեհեր կենդանին տեսնում է ամենագարհուրելի աչքերն աշխարհում՝ մարդու աչքերը:

...Բայց այդ արդեն երազ էր. որսորդը խոր քուն էր մտել՝ ձեռքերով բռնած հաստ ճյուղը, այտը սեղմած ծառի կոշտ ու անհարթ կեղևին:

Իսկ այդ ժամանակ Մենավորը մոտեցավ ճահճին, պղպեց ետևի ոտքերի վրա և սահեց ճահճի վրայով:

Երեկոյան նրա մռնչոցին ոչ ոք չէր պատասխանել, և կենդանին հանգստացել էր: Պաղ ջուրը նրա փորը թրջելով, բոլորովին հանդցրեց նրա մարտական մոլուցքը: Նրա հոտառությունը սրվեց, սովորական զգուշությունը վերադարձավ:

Նա դուրս եկավ կղզու ամիւ, օդը ներշնչեց և իսկույն անհանգստություն զգաց:

Դուռնն իջեցրեց գետնին և հոտ առավ, որ գետնի վրայով մարդ է անցել:

Ականջները շարժելով Մենավորը քայլեց հետքերով: Որքան ավելի էր առաջ գնում, այնքան հետքն ավելի ուժեղ հոտ էր արձակում:

Կասկած չինել չէր կարող. դա երկաթ կրող մարդու անհանգստացնող հոտ էր: Այդ հոտը նրան չատ լավ ծանոթ էր. հրացանավոր մարդը տհա արդեն որքան ժամանակ է հանդիստ չի տալիս նրան, շարունակ իր առաջն է դուրս գալիս: Այդ մարդը ձանձրացնող է, ինչպես իշայծյամի տափակ ճանճը, զգվելի թևավոր տիգը, որ ամառը հալածում է կենդանուն: Իշայծյամի ճանճը նրստում է աչքերին, մտնում կենդանու խիտ մազերի մեջ, և հնար չկա նրան այդտեղից դուրս հանելու, թեկուզ արյունոտելու չափ մարմինը քսեր ծառերի փշոտ բնին:

Պառավ իշայծյամը հեշտությամբ էր հիշում հոտը, նա տեսնելու կարիք չուներ:

Նա էլի մի քայլ արեց և ճիմի վրա զգաց եր-
վաթի պաղ հոտը (որսորդը այդ ճիմին էր հենել
հրացանը, երբ նստել էր դահուկները հանելու):
Երկաթի հոտը մահվան հոտ է: Եվ այդ հոտը Մե-
նավորի գաղտնի ապաստարանում:

Կատաղություն բորբոքվեց կենդանու կրծ-
քում: Նա առաջ շարժվեց, բոլոր մկանները լար-
վեցին, մարմինը կարծես քար կտրեց:

Սակայն, հասնելով թավուտի նեղ շավղին՝
հանկարծ նա շուռ եկավ, արագ ետ դարձավ և
թափով նետվեց ճահիճը՝ աղմուկով չփչփացնելով
սև ջուրը:

Քնի մեջ լսվող անհասկանալի աղմուկը որ-
սորդին ստիպեց աչքերը բանալ:

Արդեն լույս էր: Ծառերի գազաթնները դեմ էին
առել ցածր երկնքին: Որսորդի երեսին տաք անձրև
էր մաղում:

Նա իսկույն հիշեց, թե որտեղ է ինքը և նայեց
կենդանու օթևանին. կենդանին չկար:

— Ամեն ինչ լավ է, — մտածեց նա: — Եթե Մե-
նավորը գար, ես, իհարկե, կարթնանայի: Բայց
այսպես հո կարելի էր թառից թրմփալ:

Այստեղ նա նկատեց, որ խլահավին էլ եղևնու
վրա չէր: Եվ մտածեց.

— Երևի հենց նա է ինձ արթնացրել ծառի
վրայից թռչելիս:

Քունը թարմացրել էր որսորդին: Նա ուտել
ուզեց: Բաց արեց ուտելեղենի տոպրակը և արագ
կերավ ամբողջը, ինչ որ մնացել էր նախորդ օր-
վանից:

Այլևս անելիք չուներ և նա նորից սկսեց ուտ-
ակ:

Մինչև կեսօր որսորդի համբերությունն սպառ-
վեց:

Իդուր էր նա աշխատում իրեն համոզել, թե
սպասելու քիչ ժամանակ է մնացել: Իդուր էր իրեն
ստիպում ուրախանալ, որ անձրև է գալիս. չէ որ
անձրևը բոլոր հետքերը կջնջի և Մենավորը հա-
մարձակ կմոտենա իր օթևանին:

Աշնանային տաղտկալի անձրևը չէր կարող
տրամադրություն բարձրացնել: Ամբողջ սարմինը
տնքում էր, ծառի վրա նստած կարգին ձգվել չէր
լինում: Եվ հետո, նորից ուսել էր ուզում, այնինչ
տոպրակում ոչ մի փշուր չէր մնացել:

Դարձյալ խլահավը եկավ: Իր սև վիզը ձգե-
լով՝ նա ուշադիր դիտեց ծառի վրա պառած որ-
սորդին:

Հարկ եղավ մի հինգ րոպե նստել բոլորովին
անշարժ: Դա շատ տանջալից բան էր. համբերու-
թյունն սպառվում էր:

— Դե սպասիր, անիծյալ, — չարությամբ
մտածեց որսորդը և սկսեց հրացանը բարձրացնել
դանդաղորեն, սահուն կերպով, որսիսդի զգույշ
թուչունին չվախեցնի:

Եվ երբ նշանառության հատիկը շողաց հսկա
թուչունի սև կրծքի վրա, մտածեց.

— Գնամ: Այսօր, միևնույն է, էլ չի դա, — և
ոտքը քաշեց:

Երբ ծուխը ցրվեց, խլահավը ճյուղի վրա չէր:
Ասենք նա ծառի տակ էլ չկար:

Եվ միայն այդ ժամանակ որսորդը հիշեց.

— Ախր ես նրան սլաթուցիկ զնդակով խփե-
ցի:

Երբ ծառից իջավ, գտավ վիթխարի խլահավի
պատառները միայն: Ուղիղ Մենավորի օթևանի
մոտ, քարի վրա, ընկած էր խլահավի սև գլուխը՝
վզի մի կտորի հետ:

— Քեզ համար չէր այդ դնդակը, — մեղավորի սրեւ մտածեց նա: — Չար ժամի հանդիպեցիր:

Այդ բոպէին նա ինքն էլ իր համար զգլեւի էր: Վերադարձի ուղին ճահճի միջով անցավ բարեհաջող:

ԳԼՈՒԽ III

ՃԱԿԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱԳԱՐՁ

Ամբողջ օր ու գիշեր անտառում թափառելուց հետո Մենավորը նորից վերադարձավ ճահճի:

Անդադար անձրև էր տեղում: Լույսը բացվել էր: Ափին մարդու հոտ չէր զգացվում: Մենավորն անցավ ճահճով դեպի կղզին: Այդտեղ էլ հետքեր չկային:

Կենդանին համարձակ դնաց դեպի իր օթեանը: Երբ քիչ հետո նորից կղզու ափ դուրս եկավ, նա վարհուրեւի էր: Սմբակներով ջղածդորեն դեռ թինն էր փորփրում: Աչքերը սղտոր էին: Նա խռախոացնում էր:

Մենավորը տեսել էր իր մտերիմի բզկափած մարմինը. նա արյան հոտ էր առել և խելացնորության հասել:

Այդ օրն անտառում տեղի ունեցավ մի արտասովոր դեպք, որ իրարանցում առաջացրեց չրջակա բոլոր գյուղացիների մեջ:

Այդ առաւոտ այն դշուղում, որտեղ օրսորդն էր ապրում Լարիվոնի մոտ, հասարակական հովիվը սովորականի սրեւ նախիրը քչեց անասուի մոտի մարդապետինը: Նախրի մեջ կար մի ցեղական ցուլ, մի կատաղի կենդանի, որ շտա էր չարչարում նախրապանին: Այդ ցուլը մեկ-մեկ հանկարծ

կատաղում էր ու հարձակվում մարդկանց վրա: Նա ոչ ոքի իշխանություն չէր ճանաչում և նույնիսկ նախարապանը հաճախ նրանից փրկվում էր ծառերի ետևն անցնելով:

Երեք գյուղերի գյուղացիները միացյալ ուժերով այդ ցուլը դնել էին կալվածատերից՝ իրենց նախիրն ազնվացնելու համար: Դրա համար էլ գյուղացիները շատ էին գնահատում նրան և ներում էին նրա վտանգավոր բնավորությունը:

Նախիրը ցրվել էր դաշտում, իսկ նախարապանը մի ծառի տակ պատասպարվել էր անձրևից:

Իր ետևը, անատառում խշշոց լսելով՝ նա կարծեց թե իր կովերից մեկն է անցնում թավուտով: Նա նույնիսկ ետ չնայեց և խիստ զարմացավ, երբ անատառից հրա առաջը դուրս եկավ մի վիթխարի իշայծյամ:

Նախարապանը հեռու երդվում էր, որ իշայծյամը դնում էր անատառով, ատանց սրևէ մեկի վրա ուշադրություն դարձնելու:

Կովերն անհանդիստ բառաչեցին: Յուլը, որ այդ ժամանակ մարդագետնի մյուս ծայրին էր, շուտ եկավ, սեռավ իշայծյամին և առաջինը նետվեց նրա դեմ:

Նախարապանը շատ լավ գիտեր, թե ինչ ուժի տեր է ցեղական ցուլը, ուստի չէր կասկածում կռվի ելքի նկատմամբ: Յուլի ևղջուրները երկու կարճ սրի պես ուղղված էին ուղիղ բարձրահասակ հակառակորդի կրծքին:

Սակայն իշայծյամը մաքուր էլ չանցկացրեց խույս տալու դարհուրելի հարվածից: Նա ևս գլուխը թևքեց և համարձակորեն, ամբողջ թավով ընդառաջեց հարձակվողին:

Ախոյանները հանդիպեցին դաշտի կենտրոնում: Նախարապանը հավատացնում էր հեռու, որ ցուլի հարվածից իշայծյամի ևղջուրներից կայ-

ծերի մի ամբողջ խումբ՝ դուրս ցայտեց: Բայց ինչ էլ լիներ, կատաղի ցուլն անմիջապես դետին տապալկեց:

Մենավորի հարվածը զարհուրեցի էր: Հարվածում էր ո՛չ նա, այլ ամբողջ թափով հարվածում էր նրա երեսուն փթանոց ամբողջ մարմինը: Յուլի դանդի հաստ ոսկորը ճեղքվեց ձմերուկի պես: Յուլն ընկավ: Մենավորի քարի նման սլինդ ամբարկները կատաղաբար հարվածել սկսեցին ցուլին փրփրած մարմնին, սպտառուսելով նրա մաշկն ու միսը, փչրելով ոսկորները:

Նվ մի բոսի անց՝ այնտեղ, ուր ընկել էր դեղեցիկ ու հպարտ կենդանին, զոյացավ արնաշաղախ մսի մի դանդիված:

Այն ժամանակ Մենավորը եղջյուրները չուռ տվեց մեջքին և հեռացավ անասու, առանց նայելու սարսափից ցնորված նախրին:

Կովերը ցրվել էին ամբողջ անտառում: Նախրապանը նույնչիսկ չփորձեց հավաքել նրանց. նա վաղեց դյուղ և բոլորին ոտքի հանեց:

Գյուղական հապճեպ դումարված ժողովին եկավ նաև որսորդը: Գյուղացիները չափազանց վրդովված էին, դուռում էին բոլորը միանգամից, չթողնելով, որ որևէ մեկը մի խելամիտ բան ասի:

Որսորդին դարձացնում էր դլխավորապես այն, որ վիճողներից ոչ մեկը մի խոսք չառաց սլաշտպանելու անտառի հզոր հսկային, որին դեռ վերջերս բոլորը սիրում էին: Վիճում էին միայն այն մասին, թե ինչպես անեն, որ չուս ստանեն նրան:

Շուտով որսորդը հասկացավ, որ սպանված ցուլը դյուղացիների ընդհանուր սեփականությունն է եղել: Մենավորը, ցուլին դարձնելով արնաշաղախ մի դանդիված, նրանց դրկել էր այդ թանկարժեք դուլքից: Այդ բոսիցից իչայծյամը մահացու թշնամի էր դարձել նրանց համար:

Որսորդն ինքը շատ էլ չէր ամիսոսում ցուլին։ Ընդհակառակն, այս անգամ նա կտրականապես վայրի կենդանու կողմն էր։ Սրտի խորքում նա հիացել էր իշայծյամով, որն այդպես արագ հուշիվ էր տեսել կատաղած ցուլի հետ։

Ասենք հիացմունքի այդ զղացմունքը չխանգարեց որսորդին մասնակցել Մենավորի շուրջկալին, որպիսի որոշում ընդունեցին գյուղացիները ժողովում։

Ամբողջ գյուղը ոտքի ելավ։ Ով հրացան ուներ, կրակողների հետ գնաց, մյուսները բոլորը դարձան գոռացողներ, որս քշողներ։

Այնպես էին հաշվել, թե իշայծյամը դեռ հեռացած չի լինի ընդհարման վայրից. հարկավոր էր անհապաղ նրան օղակի մեջ առնել և թույլ չտալ, որ անցնի պետական անտառը, որտեղ գյուղացիները որս անելու իրավունք չունեին։

Մենավորն, իսկապես, հեռու չէր գնացել կռվի վայրից։

Նա վաղ լսեց մարդկային խուլ ձայների դժժուցը, ավելի շուտ, քան որս քշողները կկարողանային շրջանցել անտառը, իսկ հրացանավորները՝ շղթա կազմել։

Ծեր կենդանին իսկույն հասկացավ փորձանքը, բայց մի բոպե անշարժ կանգ առավ, կարծես մտածում էր, թե ո՛ր կողմը փախչի։

Մարդիկ խմբերի բաժանված մոտենում էին առջևից։ Փախչել կարելի էր միայն դեպի առաջ կամ դեպի ետ։ Աջ կողմն անտառն էր, իսկ անտառից դենը—Մենավորը լավ գիտեր—լայնարձակ ծովն էր փռված։ Զախ կողմը ճահիճն էր ու կըղզին, իր փորձած ապաստարանը։

Բայց այնտեղ, իր նվիրական ապաստարանում

մարդ էր եղել: Այնտեղ ընկած էին Մենավորի միակ բարեկամի մարմնի արյունոտ պատառները: Եվ Մենավորը շուռ եկավ դեպի աջ:

ԳԼՈՒԽ IV

ԻՇԱՅԾՅԱՄԸ ՇԱՐԺՎԵՑ

— Փախա՛վ, փախա՛վ,—գոռում էին շղթաներում:—Պահի՛ր:

Որս քշողները լայն կիսաշրջան կազմած շարժվեցին դեպի ծովը: Շուրջկալը դեկավարում էր որսորդի ծանոթ մորուքավոր գլուղացին: Նա հրացանավորներին շղթա կաղմել տվեց: Նրա հաշվով, դեռ ծովին հՀասած, խոչընդոտների հանդիպելով իշայծյամը սետք է ետ դառնար: Այն ժամանակ նրան կդիմավորեին գնդակները:

Աչնանային կարճ օրը վերջանալու վրա էր: Հարկավոր էր շտապել և մեջ առնել Մենավորին:

Բայց Մենավորը վստահությամբ առաջ էր գնում: Այդ կողմերում վերջին անգամ նա եղել էր մի քանի տարի առաջ, բայց ճանապարհը լավ էր հիշում:

Եվ ահա նրա առաջ դուրս եկավ մի խոչընդոտ: Մի բարձր ցանկապատ կտրում էր ճանապարհը:

Առաջ այնտեղ ցանկապատ չկար: Գլուղացիներն այդ ամպռ էին ցանկապատել անտառը: Ցանկապատը բարձր էին չինել, որպեսզի անասունները չկարողանան անցնել ու դնալ դեպի ծովը:

Ցանկապատը Մենավորի գլխին էր հասնում: Թվում էր, թե անհաղթահարելի խոչընդոտ է: Բայց երբ իշայծյամը շարժվեց, ոչինչ չի կարող կանգնեցնել նրան:

Մենավորը կտնդ չառավ և ոչ էլ չուռ եկավ։ Միալար վաղքով նա մոտեցավ ցանկապատին, թևավորի պես օդ բարձրացավ և թռավ գետնից մի աստժեն բարձրությամբ, ամբակով անդամ չդիպչելով ցանկապատի ձողերին։

Մինչ հալածողները կմոտենային ցանկապատին և նրա վրայով կանցնեին, Մենավորը շարունակ առաջ էր դնում։

Մի քիչ անց՝ նրան մի նոր խոչընդոտ հանդիպեց։ Մատղաչ եղենու մի խիտ թավուտ կանդնեց նրա առաջ անանցանելի պատնեշի պես։

Ծառերն այնքան խիտ էին, որ նրանց ըների միջով նապաստակը հազիվ կարող էր անցնել։

Իսկ թփուտը չըջանցել՝ նշանակում է ժամանակի կորցնել։

Մենավորը վճռեց ճեղքելով անցնել թփուտը։

Ծանր հրանոթի արկի պես նրա լայն կուրծքը խրվեց մատղաչ եղենիների խիտ թավուտի մեջ։ Ամբապինդ ծառերը աջ ու ձախ թավովում էին, մի լայն անցք բացելով։ Նրանք ուժ չունեին կանգնեցնելու ծանրամարմին կենդանու սրընթաց վազքը։

Թավուտը ճեղքելուց հետո Մենավորը դեմ առավ երրորդ խոչընդոտին։ Նրա ճանապարհը կտրում էր խճուղին, սրի երկու կողմերին խոր առուներ կային։ Խճուղով դուրսավելով սայլեր էին տնցնում։ Այդ սայլերում մարդիկ էին նստած։

Մենավորը այստեղ ևս կտնդ չառավ։

Առանց իր ընթացքը դանդաղեցնելու նա մոտեցավ առաջին առվին և մի լայն ոտայունով նետվեց խճուղի, ուղիղ ձիերի դնչի առաջ։

Վիթխարի կենդանու անախնկալ հայտնությունից վախեցած ձիերը մի կողմ ցառկեցին։ Սայլերի մեջ ննջող դյուլապիները վեր թռան ու երատանակ-

ները ձգվեցին: Երկու սայլ գլորվեցին թմբի տակի առուն: Զիերից մեկը, ետ դառնալով սլացավ խճուղիով:

Ուշադրություն չդարձնելով դղրդոցի ու աղաղակների վրա՝ Մենավորը նույնպիսի սահունությամբ անցավ մյուս առուն և և չքացավ անտառում:

Շատ ժամանակ անց, երբ որս հալածողները խճուղի հասան, անցորդ գյուղացիները դեռ հավաքված խոսում էին, թե այս ինչ անակնկալ դեպք պատահեց: Նրանք արդեն սայլերը դուրս էին քաշել առվից:

Հալածողները նրանցից լմացան, որ իշայծյամը նրանց աչքի առաջ թաքնվել է խճուղու այն կողմի անտառում: Այն ժամանակ մորուքավոր գյուղացին շղթային կարգադրեց կանգ առնել:

Այն անտառը, որտեղ թաքնվել էր Մենավորը, մեծ չէր. մի վերստ լայնություն կունենար և մի վերստ երկարություն: Իսկ անտառի այն կողմը ծովն էր՝ փինական լայն ծոցը:

Մորուքավորը երկու կողմերն էլ մարդիկ ուղարկեց անտառը շրջապատելու: Նա խիստ պատվիրեց անտառի մեջ չմտնել, չաղմկել և չխոսել. որպեսզի կենդանուն չխրտնացնեն:

Արդեն մութն էր, և կրակել չէր լինի:

Մորուքավորի ծրագիրը հետևյալն էր. Մենավորին օղակի մեջ առնել և սպասել մինչև լուսաբաց, իսկ հետո նրան քշել ծովը և վերջ դնել:

Մի կես ժամ հետո հալածողներն անտառի եզրերին խարույկներ վառեցին և սկսեցին տեղավորվել գիշերելու համար: Նրանք լավ գիտեին, որ այժմ արդեն Մենավորն իրենց ձեռքից դուրս պրծնել չի կարող:

Որսորդն էլ նրանց հետ էր: Նա հասկացավ,

որ այդ կողմերի վերջին անտառային հսկայի վախ-
ճանը հասել է: Նրա մահվան ժամը մոտիկ է:

Որսորդը մտածում էր միայն մի բանի մասին,
ինչպե՛ս անի, որ ինքն առաջինը կրակի կենդանու
վրա:

Ուզում էր, որ պառաւ իշայծյամի եղջյուր-
ներն իրեն բաժին ընկնեն:

ԳԼՈՒԽ V

ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՇԵՐԸ

Աշնանային խոնավ գիշերը խլացնում է ձայ-
ները: Սակայն Մենավորի սուր ափանջները լսում
էին ամեն ինչ, որ տեղի էր ունենում իր թիկուն-
քում:

Այնտեղ խոսակցություն ու ծիծաղ էր լսվում,
մարդիկ ճյուղեր էին կոտորտում, խարույկները
ճարճատում էին: Եվ Մենավորը գիտեր, որ ետե-
վից իրեն չըջապատել է կրակի օղակը, առջևից՝
ջուրը:

Նա կանգնած էր թավուտում, ուղիղ ծովի
ափին: Այլևս գնալու տեղ չկար:

Այ՛ր ոչ այնքան թեք զառիթափով իջնում էր
դեպի ջուրը: Մեղմ ալիքները հանգիստ զարնվում
էին ավազին: Քամի չկար: Առջևում, հեռու մթու-
թյան մեջ մերթ վառվում, մերթ մարում էր մի
ոսկեգույն կրակ: Երկինքը սև էր, անասող:

Մենավորը գլուխը դարձրեց, քայլեց դեպի
հարևան արոսենին, դուրի պես սուր ատամներով
պոկեց դառն կեղևը և սկսեց դանդաղորեն ծամել:

Նա սպասում էր:

Մորուքավոր գյուղացին՝ շուրջկալի ղեկավա-
րը, հիշեց, որ քաղաքից եկած օրսորդի հրացանը

շատ լավն է: Այդպիսի հրացանով պետք է կանգնել շղթայի մեջտեղը: Երբ ծայրերն սկսեն սեղմել, կենդանին հավանաբար կփորձի կենսաբուժող ճեղքել անցնել:

Մորուքավորն ամբողջ գլխն անցնելով՝ խա-
րուկները մոտ որսորդին էր որոնում:

Գլուզացիները քեւել էին խարուկների մոտ,
մի-մի մարդ թողնելով, որ կրակը վառ պահի:

Որսորդը ոչ մի տեղ չկար: Երեկոյան նրան
տեսել էին, բայց հետո նա անհայտացել էր, ոչ ոք
չգիտեր, թե ուր:

Մորուքավորը մտածեց.

— Երեւի ոչեւէ թիփ տակ քնած է:

Ինքն էլ մի խարուկի մոտ նստեց սաքանալու:

Եվ ննջելով մտածում էր.

— Մինչև լուսանալը տաս անգամ կարելի է
քնից կշտանալ:

Աչնանային խոնավ գիշերը դանդաղ էր անց-
նում:

Յուրան ուժեղանում էր: Երեւում էր, որ առա-
վոտը պարզ է լինելու:

Որսորդը քնած չէր:

Նա մթության մեջ մտաեցել էր ծովի ափին,
պառկել թիփերի մեջ և մտածում էր.

— Երբ աղմուկն կսկսեն, Մենավորը կփախ-
չի այս կողմը: Եվ ես այստեղ էլ կգլխավորեմ
նրան:

Նայում էր, թե հեռու մթության մեջ ինչպե՞ս
է մառվում ու հանդիմանում օսկեդույն կրակը: Այդ
Տորուխինի փարոսի կլոր աշտարակի վրա էլեկ-
տրական լամպն էր պտույտ դալիս և աչքով անում

նամերին: Նա լսում էր անխնայի մեղմ ճշգրտւոյն:
Հիշելով Մենավորին՝ խղճում էր նրան. հալածել,
ախտեց են քշել մարդ-դաճաններն անտառի վեր-
ջին հսկային: Քանի՞ մարդ են ոտքի կանգնել մեկի
դեմ... Մի՞թե նա մեղավոր է, որ ցուլը հարձակ-
ւել էր իր վրա:

Իսկ ինքն իրեն մտածում էր.

— Սվեդի լավ է ես սպանեմ... Միկենույն է,
սպանելու են:

Լույսը բացվում էր:

Մարդիկ խարույկների մոտ արթնացնում էին
քնածներին, շտապ ուտում էին դեռ նախորդ օրը
երեխաների բերած ուտելիքները:

Սորոկաւորը չլքեց անցնելով վերջին կար-
գադրություններն էր անում:

Որոշվել էր շարժվել արեւածագին, բոլորը
միասին, մեկ սղդանչանով:

Որտորդը տեսավ, թե ինչպէս ծովից դուրս
եկավ արեգակի շողջողուն սրունկը:

Դեպի ավի ձգվեց մի ոսկեշող նեղ շավիղ:
Մաքրուսեր տանտիկիներ մաքուր հատակին աշդպէս
է փռում դեղեցիկ ուղեւթը:

Որտորդը տեսավ, թե ինչպէս արեգակի ոսկե-
շող շավիղը հասավ ավին ու կայծկլտաւ խաղաց
ավազի վրա:

Նա յսեց, թե ինչպէս անտառի այն կողմը փո-
ղեր հնչեցին, ու լավեցին հալածողների ձայները:

Նա նկատեց, թե ինչպէս իր առաջ թափուտում
մի ինչ-որ միջին բան շարժվեց, տեսավ Մենավորի

վիթխարի մարմինը, որ հանկարծ բարձրացավ դարափուլի գլխին, և շտապ բարձրացրեց հրացանը:

Ետևի ոտքերը ծալելով և առջևի ոտքերը երկարացնելով՝ Մենավորը սահեց դարափուլից այնտեղ, որտեղ ոսկեշող շավիղը ամբ միացնում էր արեգակի հետ:

Իշայծյամը դանդաղ ծամում էր արոսենու պառն կեղևը: Ծամածը կուլ տալով՝ նա ուժեղ թափով ետ դրեց գլուխը, և լայն եղջյուրների ողորկ աստերը շողացին արեգակի ոսկեշող ջերմ ճառագայթների տակ:

Հեռվում չխկչխկացնում, ազմկում էին հալածողները: Մենավորը ետ չնայեց:

— Որքա՛ն գեղեցիկ է, ա՛յ թե ինչքա՛ն է գեղեցիկ, — անկապ ինքն իրեն մրմնջում էր որսորդը: Նա հրացանը դրեց մի ճյուղի վրա և նշանոցը կենդանու մարմնին ուղղելով, աշխատում էր նշան բռնել այնպիսի տեղին, որ խկույն ստանի:

— Այժմ նա իմն է, իմն է նա... — ցնծում էր որսորդը: — Եվ որքա՛ն գեղեցիկ է: Կարծես քանդակած արձան լինի...

Հանկարծ Մենավորը ուժեղ շունչ առավ և ջուրը մտավ:

Որսորդի սիրտը թփրտաց.

— Կփախչի՛ր...

Նա նշան բռնեց կենդանու առջևի թխակին և սահուն կերպով, կրակելու բոլոր կանոններով ձգանքը սեղմեց:

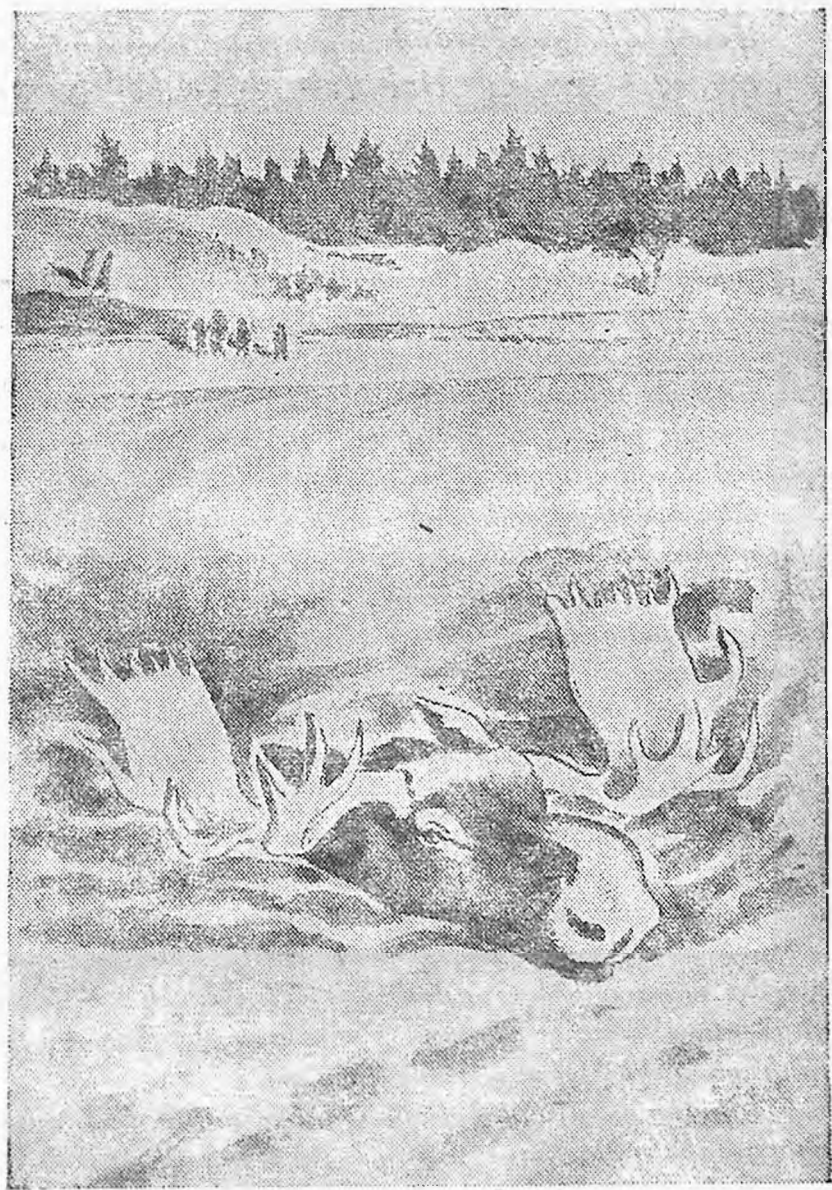
Կրակաց չլավեց:

Բոլորովին շփոթված որսորդը նայում էր իշայծյամին:

Իշայծյամը գնում էր ոսկեշող շավիղով, ամենի ու ամենի խորանալով ծովի մեջ:

Ետևում ուժեղ ազմկում էին հալածողները:

Որսորդը նայեց հրացանին:

Ապահովիչը կանգնած էր «Sur» (անվտանգ է) դժի վրա:

Մատի մի շարժումով որսորդը ապահովիչը փոխադրեց «Feu» (կրակ)–ի վրա և նայեց իշայծյամին:

Դեռ կարելի է կրակել: Բայց որսորդը հանկարծ հրացանն իջեցրեց:

— Փախի՛ր:

Մի րոպե անց՝ կենդանու՝ ամբողջ մարմինը սուզվեց ջրի տակ: Երևում էր միայն գլուխը՝ ոսկեչող եղջյուրները:

Շղթան արագ մոտենում էր:

— Դե չո՛ւտ, սիրելի՛ս, չո՛ւտ հեռացիր,— չչնջում էր որսորդը՝ հրացանը թափահարելով:

Հեռու ֆարվատերում շարք կազմած սլանում էին գորշաթև թեթև լայքերը¹: Իր ետևից ծխի սև շերտ թողնելով՝ Կրոնշտադտից դուրս եկած ականակիրը սլանում էր դեպի Տուլբուխինի սպիտակ աշտարակը:

Հայածողները մոտենում էին:

Մենավորն արդեն կրակելու սահմանից հեռու էր գտնվում:

Որսորդը մի հայացք գցեց ափի երկարությամբ:

Ոչ մի տեղ մակույկ չէր երևում:

— Դե, փառք քեզ, անտառի վերջին հսկա,— բարձր արտասանեց որսորդը և երջանիկ ծիծաղեց:— Անձնատուր չեղար մարդկանց, թող ծովը լինի քո ոսկեփրփուր դամբարանը:

Եվ ձեռքը մեկնելով՝ նա ցույց տվեց մոտեցող գյուղացիներին հեռու ծովում շողացող կետը:

Արեգակի ոսկեչողն արագորեն կծկվելով հեռանում էր ափից՝ բաց անելով ծովի պաղ մակերևույթը:

¹ Լայք—ֆիննական բանվորական առագաստանավ:

ՔԱՂԱՔՈՒՄ

Անցավ մի շաբաթ:

Որսորդը նորից դարձել էր ուսանող, վազում էր համալսարան, ուտում էր շտապ, քնում էր ու զվարճանում: Գաղաքի արագընթաց կյանքը նրան առել էր իր անիվի մեջ:

Այդ օրը նա ուշ դուրս եկավ համալսարանից և տուն վազեց առափնյա փողոցով: Նա ապրում էր 23-րդ դժի վրա:

Նիկոլաևյան կամուրջի¹ այն կողմը մայր էր մտնում արևը: Գետի այն կողմում շողշողում էին նավաշինարարների անհամար ապակիները:

— Որքա՞ն հազվադեպ ենք մենք նկատում այստեղ արևը, — մտածեց ուսանողը: — Իսկ այնտեղ շարունակ նա առաջդ է կանգնած:

«Այնտեղ» ասելով ուսանողն անտառն էր հապկանում: Այժմ նա հաճախ էր մտաբերում անտառը:

Նա վազելով անցավ նաև կամուրջը, իսկ արեգակը ետ քաշվեց լեռնային ինժեներների ինստիտուտի սյունաշարի ետևը:

— Ահա, այսպես էլ Մենավորը, — մտածեց ուսանողը: — Լողում էր, լողում, իսկ արեգակն ավելի ու ավելի էր հեռանում նրանից: Խեղդվեց ու հատակն իջավ...

Առջևում, գետափնյա գորշ քարի վրա, երեւում էր սև սմբարձիչ կռունկը, որ դիշատիչի պես ծռել էր իր մեջքը:

— ...Կամ թե մի որևէ ականակիրից կրա-

¹ Լեյտենանտ Շմիդտի կամուրջի նախկին անունը:

կեցին նրա վրա, — սրտի ցալով ավարտեց նա իր միտքը:

Այդ ժամանակ նա նկատեց մի միայնակ աղջիկ, որ իր կողմն էր դալիս:

— Դո՞ւք եք, — զարմացած հարցրեց ուսանողը: — Մի՞թե դուք արդեն վերադարձել եք:

Մի հայացք դրելով չփոթված ուսանողի վրա՝ աղջիկը հանդիսատասաց.

— Նա եղա ձեզ մոտ. ձեզ էի որոնում:

— Ի՞նչ, — զարմացած ուսանողը: — Ձե՞՞ որ դուք գրել էիք, որ ատում եք ինձ:

Աղջիկն առանց սլառասխանելու հարցրեց.

— Մտանքի՞՞ք Մենավորին:

Ուսանողը թեթևություն զգաց:

— Ոչ, — չհաջողվեց, — պատասխանեց նա արագ:

Բայց և իսկույն ուղղեց.

— Ասենք, ոչ թե չհաջողվեց, այլ ես նույնիսկ փրկեցի նրան: Այսինքն, բոլորովին չփրկեցի, այլ ուշնարեա... չկրակեցի նրա վրա, թեև արդեն բոլորովին...

Նա բոլորովին չփոթվեց և ինքն իր վրա բարկանալով վրա տվեց.

— Մենավորին դյուղացիները քչեցին ծովը: Նա տեսա, թե ինչպես է լողում նա, և չկրակեցի նրա վրա: Ահա ամբողջը:

Աղջկա աչքերը շողացին:

— Նա այդպես էլ դիտեի: Այդպես էլ պիտի վերջանար: Ասացեք չո՛ւտ, ո՞ր օրն էր, որ նա լողում էր ծովում:

— Անցյալ չարաթվա հինգշաբթի օրը: Իսկ ի՞նչ կա:

— Այն է, որ ծեր Մենավորը ողջ ու անվնաս է, — հանդիսավոր կերպով հայտարարեց աղջիկը:

— Նրան բռնե՞լ են ծովում: Որտեղի՞ց գիտեք:

— Ավելի լավ բան, չառ ավելի լավը գիտեմ: Այլ տեղեք: Անցյալ ուրբաթ օրը—ես գիտամբ մըտքումս պահեցի այդ օրը—մեր ամբողջ ավում լուր տարածվեց, որ նախարդ օրը երեկոյան Տերրիօկի¹ ձկնորսները տեսել են, թե ինչպես մի վիթխարի իշայծյամ ծովի մեջ լող է տալիս. դեպի տիր: Ձկնորսները ուզեցել են մահույններով նրա ետևից ընկնել, բայց նա կարողացել է հասնել մի ծանծաղ տեղ և բարեհաջող անտառ է մտել: Ես գնացի Տերրիօկի, գտա այդ ձկնորսներին և ամեն ինչ ստուգեցի:

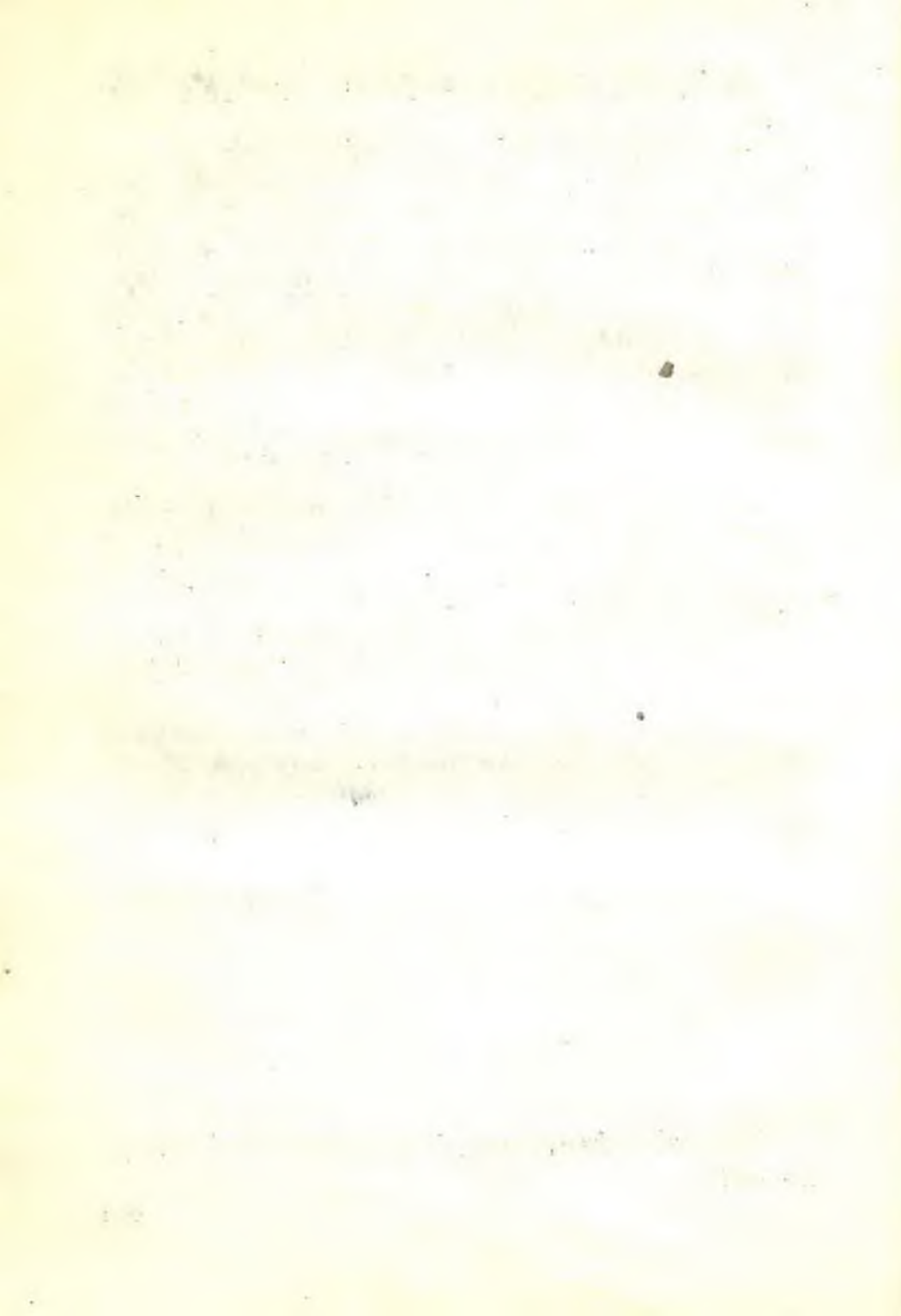
— Ի՞նչ եք ասում,—դուք երբ ուսանողը:—Այ, կեցցե՛ս, Մենավոր: Իսկ ես համոզված էի, թե կխեղդվի: Ախր 28 վերսա ջուր պիտի անցներ: Այ կեցցե՛ս, կեցցե՛ս:

— Ահա՛, — ցնծաց աղջիկը: — Հիմա դուք էլ ուրախ եք, որ նա վերելել է: Թե չէ՛, ասում էիք՝ կապանեմ, կապանեմ...

— Բայց, գիտեք, — ժպտալով ասաց ուսանողը, — դուք չլինեիք, ես երևի... ողջ չէի թողնի նրան վերջին բռնեին: Իմ հրացանն ապահովիչի վրա էր, չկրակեց: Եվ հենց այդ ժամանակ ես հիշեցի ձեզ:

Աղջիկը կարմրեց և ձեռքը մեկնեց ուսանողին:

¹ Տերրիօկի—փոքրիկ գյուղ է Ֆիննական ծոցի հյուսիսային ափին:

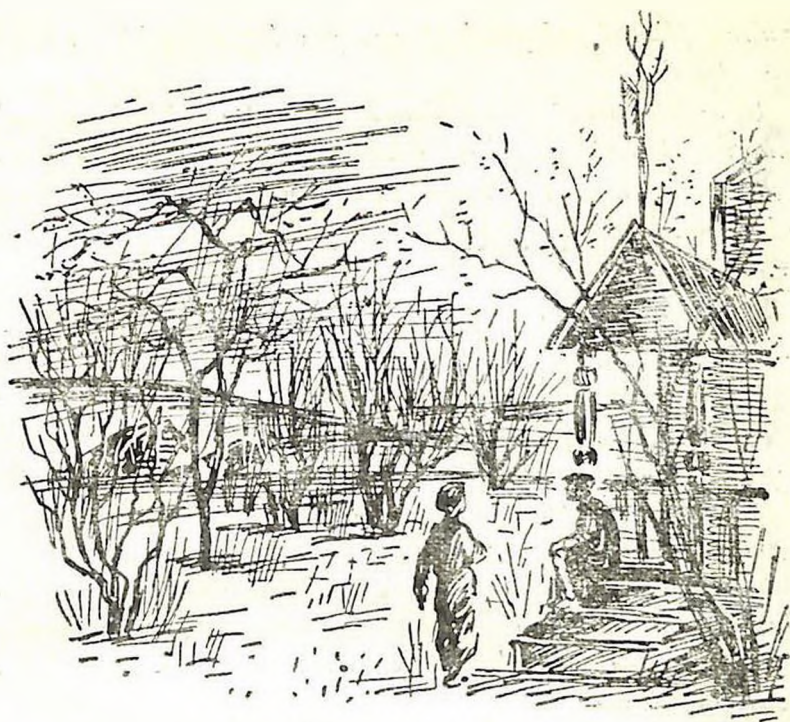

ՊԱՏՄՎԱԾՐՆԵՐ

ՎԱՐԴԱԳՈՒՅՆԸ ԵՎ ՁԻԹԵՆԱԳՈՒՅՆԸ

Զրոռանքից տուն վերադարձաւ, դրպանիցս հանեցի մի տուփ, որի մեջ բամբակ էր լցված, և զգուշութեամբ բաց արի:

Բամբակի մեջ կար մի փոքրիկ ձուռ: Այնքան փխրուն էր երևում այդ ձուն, որ ես սիրա չարի վերցնել իմ կոշտացած մատներով, առափը թեքեցի և ձուն դլորեցի ըսիս մեջ:

Դա մի երկարավուն, կատարյալ ձեւի մարդարտանման սքանչելի ձվիկ էր:

Զիթենազույն շողշողուն, կենդանի մարդարիս:

Ուռենու թաղմ, տերեւների գույն: Ոչ մի բիծ, ոչ մի կեղտ վրան:

Նրա ներսում ջերմանում էր փոքրիկ կյանքը՝ անհայտ, խորհրդավոր, դեռևս լույս աշխարհ դալու անպատրաստ: Քնքույշ, փխրուն կեղևի միջով թափանցում ու կայծկլաւում էր նուրբ վարդագույն ջերմությունը:

Ջկան ներկեր, որոնցով կարելի լինի թղթի կամ կտավի վրա պատկերել այդ գույների գուգորդման: Կենդանի հրապուրանքը: Նկարի վրա վարդագույնը խառնվի ձիթենագույնին՝ կտացվի սրդուր, կեղատու գույն: Այստեղ վարդագույնն ու ձիթենագույնը կազմում են մեկ ամբողջություն, բայց որպես հրաշք՝ չեն միաձուլվում, գոյություն ունեն զատ-զատ. վարդագույնը նրա համար, որ իր ժամանակին դառնա մի թեւավոր երդեցիկ էակ, ձիթենագույնը՝ որպեսզի չքանա, անհայտանա նրա ծնունդից հետո:

Իմ ափի մեջ էր սոխակի ձվիկը:

Իմ հավաքածուի մեջ սոխակի ձվեր կային, բայց բոլորն էլ շոկոլադի գույնի: Միայն այսօր, վերջապես ինձ հաջողվեց ուռենիների և դանդուր լատենիների մեջ մի թվի տակ դանել մի բուն, որի մեջ ձիթենագույն ձվեր կային:

Ձվերը հինգն էին բնի մեջ: Ես միայն մեկը վերցրի, որպեսզի մարին չլքի բունը, մյուս չորս ձագուկները դուրս բերի: Իսկ ինձ մեկ ձուն էլ բավական է: Աչնանը իմ հավաքածուն կտանեմ քաղաք: Քաղաքի բնակիչները հազվադեպ են հիշում թռչուններին: Թող հիմա դիտեն այս գեղեցկութունը և հիանան:

Այսպես եմ մտածում ես, բռիս մեջ զգուշությամբ բռնած ձիթենա-վարդագույն ձվիկը:

Ահապա ձեռքով սեղանից հանում եմ մի ծայրը

սուր ապակե խողովակները: Ընտրում եմ նրանցից ամենանուրբը, մոտեցնում եմ ավսեն և վերցնում եմ քորոցը: Մնում է միայն մի փոքրիկ անցք բացել ձվի վրա և փչել, դուրս թափել նրա հեղուկ պարունակությունը ավսեի վրա:

Բայց այդ դեպքում վարդագույնը կչքանա, կպակասի մի սոխակ:

Ճիշտ է, սոխակներ չատ կան այն դյուղի շուրջը, որտեղ ապրում եմ ես: Հենց որ սկսվեցին երկար օրերն ու ջերմ սպիտակ գիշերները, օդը լցվեց ուռենու սպիտակ խավով, նրանք սկսեցին դալլալել օր ու գիշեր:

Երեկ ցերեկը իմ լուսամուտից լավում էր սոխակների երգը:

— Էլ ե՞րբ են քնում նրանք,— զարմացած հարցրեց ինձ Սմիրկան՝ հարևանիս ութ տարեկան երեխան:

Իսկ երեկոյան, երբ մենակությունից ինձ թախիժ էր պատել և ես նստել էի պոտոչկամբում մի քիչ ծխելու, խորհելու և ինքս իմ մեջ ամփոփվելու համար, ինչպե՞ս էին երգում, դալլալում նրանք:

Մեկ էլ տեսնեմ՝ Սմիրկան էլ է դալլիս ինձ մոտ: Նրա քունն էլ չի տանում, չգիտե, թե ուր գնա:

Դե, թող նստի, մտածում եմ, նա ինձ չի խանդարում:

Նստել ենք և յուրաքանչյուրս մեր մտքերով տարվել: Իսկ սոխակներն իրենց երգերն են երգում:

Հանկարծ արքայալորի սուր ճիչը ծալեց մեր լսողությունը:

— Դրյա'դ-դրյա'դ, դրյա'դ-դրյա'դ, — մշուշի մեջ ճչում է արքայալորը խոնավ մարդադետնում:

— Սալո': Սալո':

— Պյոկ, պյոկ, պյոկ,—թեթե, թավչանման
կլկլում են սոխակները թփերի մեջ:

— Սալո':

— Գրյա'գ-գրյա'գ:

Այսպես նրանք երկար ու անխոնջ վիճում են
իրար հետ, և ես ու Սմիրկան ակամա ականջ ենք
դնում նրանց:

Սկզբում թվում է, թե բոլոր սոխակները
միանման են երգում, և նրանց սարսափելի խան-
դարում է արքայալորի ճշոցը: Բայց բավական է մի
քիչ ականջ դնել և ահա կտեսնես, որ արքայալորը
երգում է իր համար, սոխակները՝ իրենց համար:
Նրանք միաժամանակ և՛ միասին են, և՛ անջատ-ան-
ջատ: Ինչպես վարդազույնը և ձիթենազույնը ձվի-
կի մեջ:

Սոխակների երգերն էլ տարբեր են: Մեկը եր-
գում է բոլորովին մոտիկ, ճանապարհի այն կող-
մը, տերեւախիտ խոնավ անտառում: Նրա ձայնը
թույլ է և բարձր: Մի քանի նոտաները խիստ են
զուրա դալիս, երբեմն նույնիսկ նրա ձայնը խզվում
է. երեւում է դեռ չատ է ջահել:

Մյուսի ձայնն ավելի ցածր է և ուժեղ, եր-
գերն ավելի երկար են: Նա վստահությամբ է իջ-
նում ցածի դժվարին նոտաները և ձայնը չի խզում
բարձր նոտաներում: Նա ավելի հեռու է, բաղ-
նիքի այն կողմը, ըլրի տակ: Բայց կարծես հենց
այստեղ, առաջդ է երգում: Ի՞նչ լավ երաժիշտ է:

Բայց երբ երրորդը երգեց, մարդու հոգին փա-
ռավորվեց:

Ոչինչ, որ նա ամենահեռուն է, դաշտի այն
կողմը, ուռենիների ու լսատենիների թփուտում:
Նրա երգի յուրաքանչյուր նոտան լավում է շատ
պարզ: Նրա թանձր ու զորեղ սուլոցը հեշտու-
թյամբ հաղթում է արքայալորի լարված ճղղոցին:
Ի՞նչ երգիչ:

Մքանչելի է նրա կարկաչուն դայլայլը: Եվ ինչպիսի՜ համարձակությամբ է նա ցածի սրտաճմլիկ թավ նոտաներից բարձրանում ամենաբարձրը, ուժեղ չփոփները:

Իջնում է ցա՛ծր-ցա՛ծր նոտային, և մեկ էլ՝ ֆյո՛ւտ—սուլում է բա՛րձր և ինչպիսի՜ գեղգեղանքով: Ու լռում է:

— Լալ չէ՞, — հիացած հարցնում եմ Սմիրկային:

— Ի՛նչ է որ, — անտարբեր ձևանալով ասում է Սմիրկան: Բայց նա էլ զոհ է: Եվ հիշում է առակի խոսքերը. — Իսկապես որ «երգի մեծ վարպետ է»:

Էլ ի՛նչ թախիժ: Մարդ ինքն էլ է ուզում երգել ու պարել, ապրել ու զվարճանալ:

Ես սթափվեցի մտքերից: Բռիս մեջ ձիթենագույն ձվիկն է: Ո՛չ, ես չեմ թափի նրա պարունակությունը: Նրա մեջ մեր սքանչելի երգչի ձագուկն է: Եվ ո՛վ գիտե, արդյոք այս փխրուն կեղևի մեջ երգի նույնպիսի մի հրաշալի վարպետ չկա՞:

Ետ կտանեմ ձվիկը, կդնեմ իր տեղը, բնի մեջ:

Թփուտից լսվում են Սմիրկայի ճիչերը և նրա քրոջ սուր ճղղոցը:

Եվ մի թռչնակի տհաճ, ճղճղան ձայն:

Այնտեղ եմ չտապում թփերի ու ցախերի վրայով: Բայց ուշացել եմ:

— Տես, ինչ օրն եմ գցել նրան, — ձայն է տալիս ինձ Սմիրկան: — Ուղիղ ճակատին չափացրի:

Նրա քույրիկը ծիծաղում է և կեղտոտ մատներով իր վարդագույն երեսին է քսում փոքրիկ գեղնուցը:

Թփի տակի ծանոթ բունը շուռ է տրված և դատարկ է:

— Սմիրյոխա, Սմիրյոխա, — ասում եմ ես վշտացած:— Այդ ի՞նչ ես արել: Ախր դա նույն սոխակի բունն է, որին մենք երեկ լսում էինք:

— Չէ՛, — ուրախ ձայն է տալիս Սմիրկան:— Սա, այ ինչ տեսակ թռչունի բուն է, տե՛ս, ճղճը-ղում է Թփի մեջ:

Մոխրագույն մի թռչնակ ճյուղից-ճյուղ է ցատկոտում այնտեղ, պոչն է տմբացնում և ճչում է, ճչում...

Որտեղի՞ց իմանա Սմիրկան, որ հռչակավոր սոխակը, «երգի մեծ վարպետը», տհաճ ու ճղղան ձայնով ավերված բունն է ողբում: Եվ ի՞նչը կարող էր խանդարել նրան ավերել այդ անշուք թռչնակի բունը, երբ շուրջը բոլոր երեսաները և նույնիսկ նրանց հայրերը պատահած ժամանակ ավերում են բոլոր թռչունների բները:

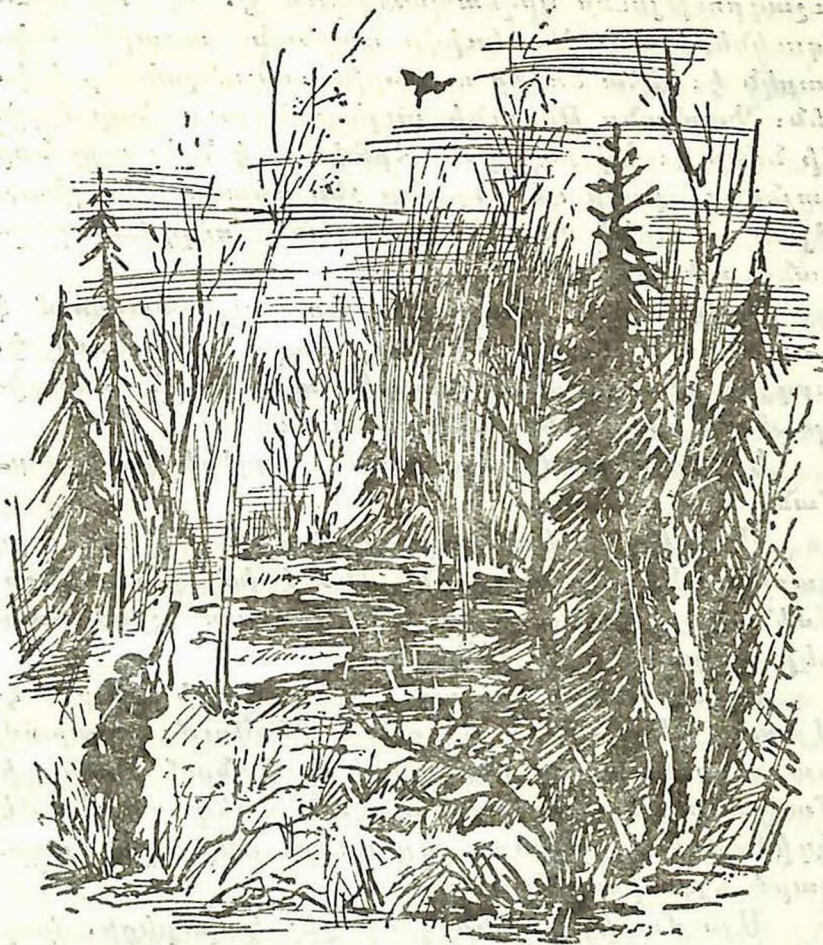
Այլևս ես ու Սմիրկան չլսեցինք մեր սքանչելի երգչին. սոխակը հեռացել էր թփուտից:

Ձիթենագույն ձվիկը ես պարպեցի:

Այլևս երբեք նրանից դուրս չի դա թևավոր էակը՝ երգի սքանչելի շնորհքով:

Վարդագույնը դադարեց դոյություն ունենալ, բայց ձիթենագույնը չօչնչացավ: Դրա մատին ես հոգացի, տեղավորելով այն իմ հավաքածուի մեջ:

Հիմա ես մտածում եմ՝ քաղաք չտանեմ իմ հավաքածուն, այլ հանձնեմ դյուղական դպրոցին, այն նույն դպրոցին, ուր այս աշնանը սովորելու են գնալու Սմիրկան ու իր ընկերները: Գուցե թե գոնե սոխակների բները նրանք այլևս չավերեն:

ԿՐԿՆԱԿԻ ԳԱՐՈՒՆ

Ձմեռը Լենինգրադում իմ աչքերն ու ախանջները քիչ բան ունեն անելու: Բայց ահա նկատում եմ՝ տանիքի վրա կռիվ սկսեցին ճնճողուկները: Եվ անմիջապես ամբողջ շրջապատի նկատմամբ իմ

ուշադրությունը կրկնապատկւում է. չէ՞ որ ճշն-
ճողուկների առաջին կռիւլը գարնան առաջին աւե-
նարին է: Ահա նորից ու նորից ազդանշաններ կլի-
նեն: Գարնանը թռչունի յուրաքանչյուր նոր ձայն
մի նվեր է: Եվ ինչպիսի՜ հրճվանք է նշել այդ նոր
ձայները, քանի դեռ նրանք չեն միաձուլվել բնու-
թյան ու արեւի փառաբանությանն ուղղված ընդ-
հանուր խմբերգին:

Սովորաբար մարդուն ևս ուրախացնում է
գարունը: Սակայն հաճախ մարդ մտածում է.
արդյոք դեռ չա՞տ այսպիսի ուրախալի հանդի-
սումներ ես ունենալու կյանքում:

Եվ մի անգամ իմ գլխում այսպիսի մի խորա-
մանկ միտք ծագեց.

«Իսկ ինչո՞ւ կյանքից չխլեմ դեթ մեկ ալիւրդդ
գարուն: Զէ՞ որ այնքա՛ն մեծ է իմ հայրենիքը:
Ամեն տարի նրա զանազան ծայրերում շատ տար-
բեր գարուններ են լինում»:

Ապա, գնամ Կովկաս: Փետրվարի վերջն է:
Այնտեղ հենց հիմա գարուն է սկսվում: Հարավի
գարունը կարճ է: Ժամանակ կունենամ նրան դի-
մաժորեղու և վերադառնալու: Այստեղ տարվա մեջ
կդիմաժորեմ երկրորդ գարունը, մեր դանդաղա-
չարժ հյուսիսային գարունը:

Այս մտքից նույնիսկ մի քիչ կարմրեցի. կար-
ծես մտածել էի բնությանը խարեւ:

Ծիչա՛ հենց այդ ժամանակ էլ ես իմ մի աշխա-
տանքը վերջացրել էի և, մինչև մյուսն ակսելը, ժա-
մանակ ունեի մի տեղ դնալու՝ հանդստանալու հա-
մար:

Գնացքի քամս եմ վերցնում մինչև Տուափսե և
երեք օրից հետո առավոտյան արթնանալով՝ տես-
նում եմ՝ գարուն է:

Տուափսեի փողոցներում արևն արդեն դադում

էր, տեղ-տեղ արդեն փոշի էր, թեև շուրջը լեռների վրա ձյունն էր շողշողում: Այդիներում բարձր ճովողում էին կարմրակապույտ կրծքերով գեղեցիկուհիները՝ սերինոսները:

Իսկույն երևում է, որ հենց նոր են եկել այստեղ. նրանց երամների մեջ ոչ մի մարի չկա: Արուներն ավելի ուժեղ լինելով՝ առաջ են ընկել: Մարիներն ավելի ուշ կգան:

Դեռ մարտի մեկն է, բայց ես ուշանում եմ: Պետք է շուտ, շուտ առաջ դնալ:

Եվ ահա, «Արիստղիա» սքանչելի ջերմանալի արդեն իմ առաջ ծալալում է կովկասի ալիերի հյուսկապ տեսարանը և ծովի անծայրածիր տարածությունը:

Հայրենի հյուսիսի հետ ինձ կապող վերջին թելը կտրվում է: Ես մի ուրիշ երկրում եմ, որը սքանչելի է, բաղձալի, բայց ոչ հարազատ:

Ծովապատնեշին նստած են սև-սև թռչուններ, որոնք թևերը բարձրացրել ու չռել են պրուսական արծիվների նման: Դրանք մեզ մոտ չտեսնված թռչուններ են՝ ջրադռավներ: Ծիծաղաշարժ դադաններ են դուրս պրծնում ալիքներից և նորից ընկնում ծովի մեջ: Այդպիսի կենդանիներ դուք չեք տեսնի նույնիսկ Լենինգրադի ու Մոսկվայի կենդանաբանական այգիներում. դրանք դելֆիններ են: Եվ նույնիսկ ծովորորները, որոնք սպիտակ վարդապուլն երամով ուղեկցում են ջերմանալին, մեր ծովորորները չեն. դրանք վարդապուլն կրծքով, կարմիր կտուցով ու թաթերով ծովային աղավիններ են:

Գնում է, դնում է ջերմանալը՝ իր պտուտակով հաշվելով ժամանակն ու տարածությունը:

Ահա Գադրին:

Սքանչելի տեսարան: Վիթխարի սարեր: Կիր-

ճերի մեջ իջել են ծանր ու թանձր ամպեր: Գազաթներին՝ ձյունածածկ անտառներ՝ սպիտակ եղևնիներով. կարծես իսկական Սիրիի տայգան լինի: Իսկ ծովափի մի նեղ շերտի վրա մեղվի փեթակների պես շարված են գեղեցիկ տնակներ, որոնց առաջ՝ արմավենիներ, կիպարիսներ, էվկալիպտներ:

Անաղմուկ հոսում է ջուրը, հոսում է ժամանակը:

Ահա Սուխումին:

Բավական է, որ մի անգամ լինես այս սիրելի քաղաքում, և արդեն անպայման կուզես նորից լինել այնտեղ:

Մի անգամ աչնանը ես եղել եմ Սուխումիում: Եվ, իհարկե, ես, ինչպես և ամեն ոք, ով թեկուղ կարճ ժամանակ ապրել է այստեղ, բարեկամներ էի թողել տեղական սիրալիր ու հյուրասեր բնակչության մեջ:

Ես փափագում էի տեսնել նրանց: Եվ ահա, իջա Սուխումիում:

Ի՞նչ խոսես գարնան մասին, երբ ձմեռ չի եղել:

Փողոցներում շոգ է: Վերարկուն բանի պետք չէ:

Գնացի Ալեքսեյան կիրճը: Եղա Բուսարոս-ծովյան Համամիութենական ինստիտուտի այգում: Ամենուրեք երգում են սև ճարեկները: Պատկերացնելու բան չէ այդ ոսկեկտուց սև-փայլփլուն թռչունը մեր հյուսիսային անտառում, սպիտակ կեչու վրա:

Եվ արդեն բոլորովին գուգված է թվում զրմորուխտա-դարչնա-երկնագույն ալկիոնը, որ նստած է լեռնային գետակի վրա կախված թփին:

Ամեն օր նորանոր թռչունների երամներ են գա-

լիս այստեղ և տեղավորվում տնավարի. նրանք իրենց տանն են դգում այստեղ:

Մարի սերինոսներն էլ են այստեղ: Ահա, որտեղ որ է խառն երամները կրաժանվեն զույգերի: Եվ հանկարծ՝ անսպասելի ձյուն:

Ամենախսկական Հյուսիսային ձյուն: Եվ ցուրտ: Եվ բուք:

«Ամենահին բնակիչներն էլ չեն հիշում»: Հանկարծ այսպիսի ձյուն, այսպիսի անսպասելի ցուրտ այստեղ մարտ ամսի՛ն:

Ձյունը հետևյալ օրն էլ չի հալվում: Եվ ահա «Ռիցա» ճաշարանում երևան է գալիս ճաշի նոր տեսակ՝ տապակած կտցար:

Երրորդ օրը նույնպես՝ ձյուն և կտցար:

Քաղաքն անճանաչելի է, արմավենիները փղի ոտքերի պես կանգնած են ձյունի մեջ: Ձյունով ծանրաբեռնված՝ մինչև գետին են խոնարհվել բանանների վիթխարի տերևները: Էվկալիպտների գզգզված ճյուղերին—դա ավստրալիական ծառ է, որ օձի պես ամեն տարի փոխում է իր մաշկը,—այդ ավստրալիական ծառերին նստած են ձյունից թրջված ագռավները և կռկռում են ցրտից:

Մահակներով զինված երեխաների մի խումբ դեսպի լեռն է շտապում: Ես էլ գնում եմ նրանց հետևից:

Մեզ հանդիպում են որսորդներ, որոնցից կախկիսված են սպանված կտցարների շարաններ:

Ա՛յ թե ինչ: Խոշոր ու տրադիկական աչքերով այդ սքանչելի մթնաշաղային թռչունը մեր հյուսիսային որսորդների ցանկալի և միշտ էլ շատ սակավաթիվ ավարն է: Նա մեր մոտից թռչում է առաջին խսկ եղյամին:

Այստեղ նա ձմեռն ապրում է լեռների լանջերին, հաճարի և մյուս լայնասաղարթ ծառերի ան-

տառներում: Նա պետք է իր երկար կտուցը խոր
խրի փափուկ հողի մեջ, որպեսզի այնտեղից ու-
տելիք հանի: Զյունը մահ է նրա համար:

Լեռներում խոր ձյուն է նստել: Կտցարներն
իջել են ցած, մինչև քաղաք: Նրանք հյուծվել,
ուժասպառ են եղել:

Երեխաները նրանց ուղղակի փայտերով են
խփում:

Ինձ հաջողվեց փրկել միայն մեկ կտցար: Նա
թռչել էր կարողանում: Ես ձեռքս առա նրան, դի-
տեցի և նկատեցի, որ նրա ձախ ոտքի մեջտեղի
սմենաներկար մատը կտրված է: Մեղքս եկավ:
Բերի տուն և բաց թողի պարտեզում: Այստեղ ար-
դեն ձյունը համարյա հալվել էր:

Կտցարը պարտեզում ապրեց երեք օր: Հետո
մի գիշեր թռավ-գնաց:

Հենց որ ձյունը հալվեց, Սուխումիում իսկույն
ամառ սկսվեց:

Սերինոսներն արդեն զույգերի էին բաժանվել
և բներ հյուսել: Գարունը վերջանում էր:

Տուն վերադառնալու ժամանակ էր:

Լենինգրադում դեռևս մոլեգնում էր կատաղի
քուրք:

Ես գյուղ մեկնեցի միայն ապրիլի վերջին: Ինձ
հետ հրավիրեցի նաև հարավեցի մի ընկեր որսոր-
դի: Քարնանը մեր անտառներում կտցարներ չառ
են լինում, պարծենալու բան կունենանք:

Ընկնելով հայրենի անտառ՝ ես ինձ այնպես
զգացի, կարծես ամբողջ երկրագնդի շուրջը վազել
էի այնպիսի արագությամբ, որ ինքս ինձ էի հան-
դիպել դեմ-հանդիման:

Նորից ծառերի վրա ճռվողում էին սերինոսներին երամները: Այստեղ նրանք դեռ զույգերի չէին բաժանվել: Պոչի վրայի չեկ փետուրները փքելով թփի վրա է բարձրացել կտցարը: Կրկնվում է այն, ինչ ես հենց նոր տեսել էի երկրի մյուս ծայրում:

Մենք գնում էինք չվավայրը:

Ես կանգնեցի անտառի մի եզրին, ընկերս՝ մյուս, ինձանից մի երկու հարյուր քայլի վրա:

Արեգակը մայր մտավ, և թռչունները լուեցին:

Այժմ պետք է չվի առաջին կտցարը:

Բայց նա չի չվում:

«Դեռ չատ է լույս,—մխիթարում էի ինքս ինձ:—Երկինքը ջինջ է: Այսօր չուն ուշ կսկսվի»:

Գարնանն անտառում այդ ժամերին հոգեկան խոր թրթիռ է համակում մարդուն: Հյուսիսի մերկ գիշերը՝ սպիտակ գիշերը քունը վանում է աչքերից: Խորհրդավոր կերպով կյանք են առնում կենդիների սպիտակ բները, կաղամախիների արծաթափայլ բները: Փշիչուտ վտիտ սոճիները նրանց են մեկնում իրենց ծակծկող ձեռքերը: Եվ մերկ անտառի խորքում խորհրդավոր կերպով սևին են տալիս դառամ եղևնիները: Այդ ժամանակ անհագուրդ սիրո ուրվականն է բարձրանում բուրումնավետ սև հողից դեպի գունատ երկինքը, որտեղ սասողերն են կայծկլտում:

Թռչունները չեն քնում այդ գիշերներին: Մայր մտնող արեգակին լուռթյամբ են ճամփու գնում դեպի իր հանգրվանը, բայց չուտով նորից սկսում են իրենց երգերը: Եղևնիների բարակ ճյուղերի վրա ոստնելով երգում են մեր մոխրագույն ու երգեցիկ կեռներները: Թփերի մեջ կշկշում է սևաչյա այգաթռչունը: Եվ կրքից խռպոտած ձայնով, գիշերվա մեջ անսպասելիորեն ճչալ է սկսում հենց նոր հայրենիք վերադարձած կկուն:

Իդուր է նա լռում ու պատասխան սպասում իր կանչին, իդուր է նա սպասում մարի կկվի ուրախ ու հնչեղ կշկշոցին: Մարի կկուները դեռ չեն եկել: Նրանք կգան, երբ անտառը տերեւ կհաղնի...

Ինչ-որ հեռվում դյուլթիչ կերպով ճքճքում ու կշկշում է ցախաքլորը:

Այդ բոլոր սքանչելի ձայների մեջ իմ լսողությունը որոնում է մեկը՝ ամենաբաղձալին. չվող կտցարի մեղմ ու խռրատ «կոինչն» ու «կարկաչը»: Արեգակի մայր մտնելուց հետո մի քառորդ ժամ սպասելով՝ արու կտցարները բարձրանում են դետնից ու անհանդիստ թռչում անտառի վրայով: Նրանք որոնում, սպասում են իրենց մարիններին: Եվ հենց այդ էլ կոչվում է «չու»:

Ես լարված սպասում եմ առաջին կոինչին: Հիշում եմ, թե ինչպես անցյալ դարուններին սալտակ երեկոները կանգնում էի այս նույն տեղը, և իմ գլխի վրայով թռչում էին առաստանհինդ սիրունիկ երկարակտուցներ, սառ-սառնհինդ անդամ ես հրացանս ուղղում ու կրակում էի՝ հուզվելով, վախենալով, թե բաց կթողնեմ հնարավոր հարվածի կարճատև ակնթարթը:

Բայց այժմ սիրտս մի անհանդուստութուն է ընկել. այս դարնաան ինչ-որ բան է պատահել: Կարծես այժմ այն առաստորսը չի լինելու: Ինչ-որ շատ է ուշանում չուն:

Եվ հանկարծ, — ինչպես միշտ, երբ կանգնած սպասում ես չունին, — անսպասելի կերպով, թեև բոլոր մաքերդ զբաղված են այդ ձայնի սպասումով, մի տեղից լսվում է մեղմ ձայնը՝ «ծիպ-ծիպ, խոս-խոս»:

Ես շտապ շուռ եկա այն կողմը: Եվ տեսա. տնտառի այն ծայրում, որտեղ իմ ընկերն էր կանգ-

նած, կանաչավուն վերջալույսի ֆոնի վրա ցնցում-
ներով օդն է բարձրանում մի թռչուն:

Տարօրինակ ձևով էր թռչում նա. երկար, ցած
թողած պոչը դեպի առաջ: Եվ չի երևում նրա
գլուխը:

Բայց վայրկյանական լլլուզիան ցրվում է.
այն, ինչ ինձ թվում էր թռչունի պոչը, դա կտցա-
րի կտուցն էր, որ ուշադիր կերպով իջեցրել էր
ցած:

Եվ ես տեսա, թե ինչպես հանկարծ կտցարը
մի կծիկ դարձավ, այնպես, որ արդեն չէր կարելի
նշմարել, թե որն է նրա գլուխը և որը պոչը, և
անշունչ ընկավ ցած:

Միաժամանակ ինձ հասավ կրակոցի ձայնը:

— Դե, լավ, — թեթևացած շունչ փաչեցի ես: —
Մեկը կա: Հիմա կսկսվի:

Ես ուրախ էի, որ բարեկամս արդեն ձեռնու-
նայն չի վերադառնա տուն:

Բայց ոչինչ էլ «չսկսվեց»: Անտառը մթնում
էր, միաձուլվում էին առանձին ծառերի դժադրու-
թյունները: Անցավ մի ժամ: Իսկ կտցարների չուն
չկա ու չկա:

Ավելի սպասելը միտք չուներ: Ես ձայն տվի
բարեկամիս, նա մոտեցավ:

— Ա՛յ թե լավն է ձեր դուլած չուն, — տալիս
նա բարկացած: — Միայն մեկը երևաց: Ահա: Ձմե-
ռը կովկասում ես տասնյակներով էի սպանում:

Բարեկամս ինձ տվեց սպանված կտցարը:

Նայեցի թռչունին ու նկատեցի, որ ձախ ոտի
մեջտեղի ամենաերկար մատը չկա:

Կարծես սիրտս ծակեցին:

Ես, իհարկե, չեմ կարող պնդել, թե դա հենց
այն կտցարն էր, որի կյանքը ես մի շաբաթ առաջ
փրկեցի հաղարավոր կլիոմեարեր այստեղից հեռու,

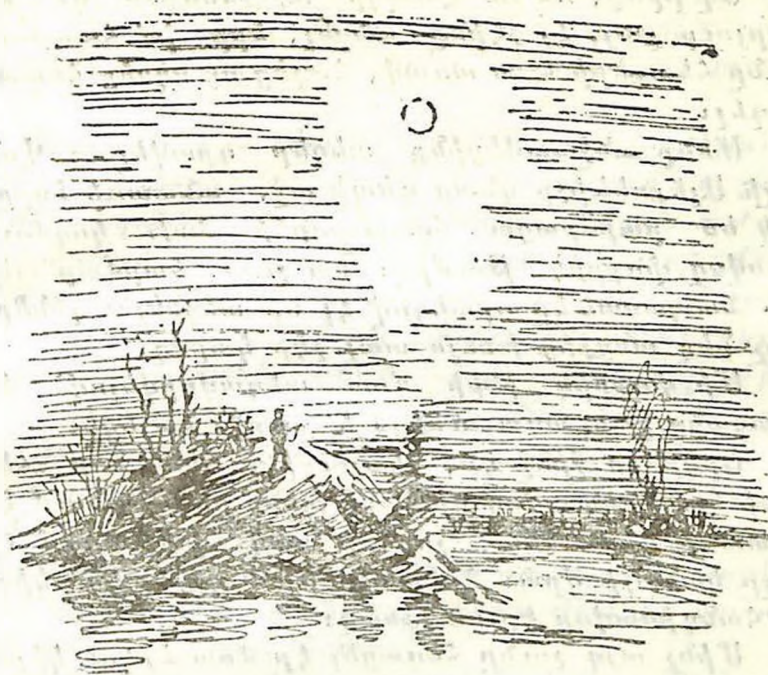
Սուխումիում: Բայց ես հիշեցի, որ մեր հյուսիսային կտցարները ձմեռելու են զնում Կովկաս և այնտեղ խառնվում են կովկասյան կտցարներին հետ:

Հիշեցի Սուխումիի որսորդներին, որոնցից կախված էին կտցարների շարանները:

Գուցե կտցարները, խոշոր ու թախծոտ աչքերով այդ թռչունները, հենց իմ հյուսիսային անտառից էին հավաքվել Սուխումի քաղաքի վերևը՝ լայնասաղարթ անձյուն անտառներում ձմեռելու: Հնարավոր է: Շատ հնարավոր է:

Եվ ես սկսեցի մտածել. ինչպիսի՞ վիթխարի բառ է մեր «հայրենիք» բառը: Երկրադնդի ինչպիսի՞ մեծ մաս է ընդգրկում նա: Բայց և այնպես հարավ ու հյուսիս, արևելք ու արևմուտք—ամբողջ մեկ տնտեսություն է:

Ահա, հենց թեկուզ թռչունները, ձմեռը հալվում ոչնչացնես նրանց երամները, դարնանք հյուսիսում կմնաս առանց որսի:

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԳԱԶԱՆԸ

Գիշերային գողցնիկի

կկործանի խոսքը:

Ա. ՐԱԿ

Մենք վերադառնում էինք որսից: Արևն արդեն մայր էր մտել, անտառում արագ մութն էր լինում, բայց բաց տեղերում դեռ կարելի էր կրակել: Նվերը մենք դաշտ դուրս եկանք, ես Չալի-Վայի կապն արձակեցի:

Ի՞նչ իմանաս: Հիմա բոլոր նապաստակները դաշտումն են. դուցե դեռ մեկն էլ կարողանանք ճանկել ճանապարհին:

Եվ իրոք, ես ու Վասիլի Ալեքսեևիչը դեռ մի հարյուր քայլ էլ չէինք անցել, երբ իմ հոտառու շունը հետքերի հոտ առավ, հաչեց ու սկսեց հետապնդել:

Մենք անջատվեցինք տեղեր գրավելու: Վասիլի Ալեքսեևիչը դնաց դեպի աջ, անտառի եզրը, իսկ ես բարձրացա ճանապարհի ձախ կողմում գտնվող փոքրիկ թումբը: Դա շատ հարմար տեղ էր. նապաստակը որտեղով էլ որ անցնելու լիներ, այդ նեղ անցքից խույս տալ չէր կարող:

Մի փոքրիկ թփի մոտ տեղավորվելով՝ ես հրացանս ցած առա ուսիցս և շուրջս նայեցի:

Երկինքը ջինջ էր, լիալուսինը հենց նոր «հերոսի կարմրին տվող վահանի պես» բարձրանում էր անտառի վրա: Նրա շողերի տակ փայլվում էր ցողը կանաչի վրա: Հոկտեմբերյան գիշերվա սկիզբը հանդիսավոր էր ու չքնաղ:

Մինչ այդ շունը հեռացել էր մոտ երկու կիլոմետր դեպի դաշտը, մինչև ճանապարհը:

Այնտեղ շունը հաչում էր, բայց որտե՞ղ է հիմա գորշ նապաստակը:

Որ դա գորշ նապաստակ է, դրան չէի տարակուսում. ճերմակն այդպիսի մեծ պտուկտ չէր գործի, նա իսկույն կշտապեր անտառ մտնել:

Գորշ նապաստակը կարող էր տաքացած շատ առաջ անցել շնից և արդեն մոտերքում լինել:

Էլի մի երկու անգամ շտապ քաշելով գլանակը՝ ես գցեցի այն, ոտքով տրորեցի և հրացանիս ապահովիչը քաշեցի «կրակի» վրա:

Զալիվայի եռանդուն բարիտոնը ոտքի հանեց գյուղական շնիկներին: Նրանք էլ իրենց վնգվնգան հաչոցն սկսեցին: Իր խուպոտ բասով նրանց հետևվեց կոլխոզի պառավ շունը՝ Սինդալը:

Աղջամուղջը լցվեց բազմաձայն կատաղի հա-

չոցով: Բայց ո՛չ երկար: Հանկարծ Չալիվայը լռեց: Նրա ձայնը չլսելով՝ քիչ-քիչ լռեցին նաև շնիկներն ու Սինգալը: Տիրեց լիակատար լուռ-
թյուն:

Շան հետ որս անելու առանձնահատկությունն այն է, որ մարդը կանգնում է իր տեղում և չափ ձայնին ականջ դնելով՝ իր երևակայության ուժով մասնակցում է մի գազանի մահացու հետապնդմանը մյուսին: Որսին մարդու մասնակցության րոպեն կարճ է և հաճախ անհետաքրքիր: Եթե ճիշտ ես ընտրել դարանիդ տեղը, ապա հետապնդումից փախչող որսը բոլորովին կմոտենա քեզ և նրա վազքին ընդմիշտ վերջ տալը դժվար չի լինի:

Չալիվայը լռեց, նշանակում է վրիպեց, — վազելիս կորցրեց հետքը: Հիմա նա շրջան է կատարում, որպեսզի իր սուր հոտառությամբ նորից բռնի նապաստակի վախից ու արագ վազքից քրտընած ոտքերի թողած հոտը:

Իսկ նապաստակն այդ ժամանակ շարունակում է վազել: Նա չի վստահում հանկարծակի լուռ-
թյանը: Մինչև այժմ հետապնդողն իր տեղը մատնում էր արյունոտ չաչոցով: Այժմ, որ լռել է կարող է հանկարծակի մոտդ դուրս գալ:

Նապաստակը մի լայն աղեղ է գործում միայն իրեն հայտնի շրջանով: Այդ շրջանի մեջ է նա ծնվել, այդտեղ է կեր ճարում դիչերները և քնում ցերեկը, այդտեղ է նա սիրում, կռվում իր ախոյանների հետ, փրկվում թշնամիներից: Միայն մահը կարող է նրան ստիպել՝ դուրս գալ այդ շրջանից:

Բայց կարող է լինել և այսպես. շանից շատ առաջ անցնելով՝ նապաստակը նստել է մի տեղ և ականջներն է շարժում:

Լուռթյուն է:

Այն ժամանակ նապաստակը վեր է կացել, վազել մինչև քնտառի եզրը և ապա՝ անտառ։ Հետո վերադարձել է իր հետքերով, հանկարծ լայն ոստյունով մի կողմ է նետվել և պառկել անտառի եզրին, երեսը դեպի դաշտը դարձրած։ Սեղմվել է դեմքին։

Այդ դեպքում ես իզուր եմ նրան սպասում այստեղ. նա կապարի, մինչև շունը նորից ձայն տա և իր սեփական հետքերով վազի դեպի անտառ։ Այն ժամանակ նա վեր կթռչի և կվազի դաշտը։

Նշանակում է, ես էլ կարող եմ դադար առնել։ Կարելի է չլարվել։

Եվ իմ գիտակցությունը բաժանվեց երկու մասի. ուղեղիս հերթապահ մասը զգոն մնաց, աչքերս հսկում էին, թե որեւէ տեղ չի՞ երևա արագորեն ճոճվող ստվեր։ Միևնույն ժամանակ ես կարող էի մտածել ուրիշ բանի մասին և ամբողջ հոգով վայելել վերահաս գիշերվա ամբողջ չքնադությունը։ Որսորդական կրքով բորբոքված հոգիս լարված էր զնգալու աստիճան։

Կախարդական տեսարան էր բացվել իմ աչքի առաջ։ Մռայլորեն սևին էր տալիս արդեն տերևաթափ եղած անտառը, իսկ նրա կողքին թարմ ու զվարթ փայլիլում էին մատղաշ ծիլերը։ Գարնան ինչպիսի՞ հեքիաթային հանդիպում խոր աչնան հետ։

Եվ ամեն ինչ շուրջս թվում էր հեքիաթային, և՛ բոլոր թփերն ու ծառերը, և՛ հնադարյան, սառցադաշտային ծովից մնացած քարերը, որոնք այստեղ-այնտեղ մռայլորեն երևում էին դաշտում։ Լուսնի կախարդական շողերը լուսավոր գիշերը լցնում էին գաղտնիքներով, դյուլթում, հմայում, կարծես ուրվականներ էին հարուստում։

Հանկարծ հիշեցի, որ կանգնած եմ «կարեկ-

ցության բլուրի» վրա: Եվ հենց միայն այս հիշ-
դությունը բավական էր, որ գիշերային ուրվա-
կանները մարմնավորվեն իմ աչքի առաջ:

Չէ՞ որ կարեկցության բլուրներ հին նովգորոդ-
ցիները կոչում էին այն բլուրները, որոնք գոյա-
նում էին ռազմի դաշտում ընկած իրենց ռազմիկ-
ների եղբայրական դամբարանների վրա:

Եվ լուսնաշող մթնշաղին նայելով՝ նրանց
խարուսիկ ու անհաստատ սովերների մեջ ես ար-
դեն տեսնում էի ռազմիկներին՝ իրենց սաղավարտ-
ներով, թրերով, նիզակներով ու վահաններով: Իմ
առջև անձայն կատաղի ձեռնամարտ էր տեղի ունե-
նում, փայլիլում էր համր զենքը, ընկնում էին
դյուցազուհիները:

Այո, կար մի ժամանակ... Կարողանում էին
մեր նախնիները հողին հանձնել իրենց փառապանծ
ռազմիկներին:

Սակայն ամպի մի շղարշ սահեց լուսնի պայ-
ծառ աղեղի վրայով: Եվ երբ ամպն անցավ, իմ
առաջ նորից ուրախ կանաչն էր, իմ տակ՝ փոքրիկ
ու ողորկ բլրակը:

Հանկարծ ես հիշեցի Ջալիվային և մտածեցի.
ինչ որ շատ երկար է լուում:

Հետաքրքիր է, ի՞նչ է զգում հիմա նապաս-
տակը:

Բայց հեքիաթային գիշերը տիրաբար պահան-
ջում էր արտասովորը, և իմ միտքը հեշտությամբ
նապաստակից անցավ հենց ինձ վրա. իսկ եթե
հանկարծ ինձ դարանակալել է մի զարհուրելի դա-
դա՞ն, որը վառվող աչքեր ունի ու երախից դուրս
ցցված արյունոտ ժանիքնե՞ր:

Ասենք թե՛ բրածո քարանձավի արջի նման մի
վիթխարի գազան:

Եթե ես երեխա լինեի, երևի կցնցվեի այս-

պիսի մտքից և կուզենայի իսկույն ետ նայել:
Բայց ես միայն թախծալի ժպտացի:

Դաշտերի այն կողմը ճրագներ վառվեցին.
այնտեղ քնելու պատրաստություն էր տեսնում
կոլխոզային գյուղը, որը վաղուց արդեն մոռացել
էր գիշերային երկյուղը:

Ամենամեծ ու զարհուրելի գիշատիչ գազանը,
որին ես կարող էի այստեղ հանդիպել, աղվեսն էր:

Վերջին փոքրիկ արջն այստեղ սպանվել է հինգ
տարի առաջ, իսկ գայլերի մասին արդեն տասնյակ
տարիներ հիշողություն անգամ չկա:

Նույնիսկ ծիծաղելի էր:

Ահա կանգնած ենք մենք՝ Վասիլի Ալեքսեևիչն
ու ես, որպես փորձված որսորդներ, լարում ենք
մեր լսողությունն ու տեսողությունը, սպասում
ենք, որ մեր առաջ դուրս գա գազանը:

Իսկ այդ գազանը նապաստակն է:

Բայց ես ու Վասիլի Ալեքսեևիչը միասին վերց-
րած՝ հարյուր տարեկան կլինենք: Նա հայտնի որ-
սորդ է, հին գազանորս: Ես ինքս էլ իմ կյանքում
եղել եմ և՛ տայգայում, և՛ տունդրայում, գազան
չատ եմ տեսել:

Մենք երկուսս էլ դիտենք կենդանաբանու-
թյունը, մեզ համար այլևս անսկսելիս բան չի
էի կարող այս ուսումնասիրված, մարդու կողմից
վաղուց արդեն բնակեցված վայրերում: Որքա՞ն
հեռու ենք մենք մեր մանկությունից, երբ գյուղի
չրջակայքի յուրաքանչյուր փոքրիկ անտառ մեզ
համար լի էր ամեն տեսակ հրաչքներով՝ դադանե-
րով, որոնց անունը մենք չգիտենք և, նրանց հավա-
սար իրավունքներով՝ քաջքերով, ջրահարսներով,
տնառդիններով և այլ ոգիներով: Հեքիաթը մեզ համար
կորցրել է իր ամբողջ ուժը, կորցրել է գաղտնիքի

թովչանքը. հիմա մենք այստեղ յուրաքանչյուր
կենդանի ճանաչում ենք անուն—հայրանուն, ազգա-
նունով, իսկ անվան հետ էլ՝ նրա ամբողջ կյանքը՝
«բիրոգեխան»:

Ես ցնցվեցի. իմ ձախ կողմը անտառից լավեց
մի կարճ, խուլ ու խռպոտ ճիչ:

Այդպես կարող էր ճշալ հողի մեջ խրված ու
ամբողջովին մամուռակալած հնադարյան քարը, եթե
հանկարծ նա ձայն ստանար: Բայց և այնպես ես
չէի կասկածում, որ դա դադանի ճիչ է: Միայն
թե, ահա, այդ դադանի անունը տալ ես չկարո-
ղացա:

Ուշադիր ականջ դրի ըստթյանը. հիմա երևի
կերկնվի ճիչը, և այն ժամանակ ես կհասկանամ,
կիմանամ, թե ում ձայնն է այն:

Սակայն դադանի ճիչի փոխարեն նույն տեղը,
ինձանից դեպի ձախ ոչ հեռու լավեց Զալիվայի կա-
տաղի հաչոցը:

Շունը հաչում էր արագ ու հեծկլտանքով
կրկնապատկելով իր ձայնը:

Նապաստակի վրա շունն այդպես էլ հաչում,
նապաստակի վրա վայրահաչ է տալիս:

Իմ պայուսակում երկու հատ պայթուցիկ գըն-
դակ կար. սոսյգայի հին սովորությունն է՝ որսի
ժամանակ համենայն դեպս միշտ հետո ունենալ
այդպիսի գնդակներ: Սակայն պարզ էր, որ ես չեմ
հասցնի հրացանից հանել կոտորակավոր փամ-
փուշտները և գնդակները դեհի փողի մեջ, քանի որ
Զալիվայն արդեն մոտիկ էր ինձանից, իսկ դադանը
սկսեք է ավելի մոտիկ լինել:

Երկփողանի հրացանը փոքր ինչ բարձրացնե-
լով՝ ես հայացքս չէի պոկում անտառի մթին պա-
տից:

Հանկարծ անտառից դուրս սլքծալ գայլի մեծութամբ մի գազան:

Ես նշան բռնեցի...

Եվ ցած թողի հրացանս.

Զալիվայն էր դա:

Նա լռեց, դաշտի միջով նետվեց մեկ կողմը, ապա մյուսը, վազեց ուղիղ իմ կանգնած բլրակի մոտ, գլուխը բարձրացրեց և մի ակնթարթ ինձ նայեց: Բայց և իսկույն հաչեց, վստահորեն հետքը բռնեց ու ճանապարհի վրայով սլացավ դեպի աջ:

Մթնշաղի մեջ էլի մի բոպե երևացին նրա ճերմակ ոտքերը և անհայտացան:

Նա գնաց ուղիղ դեպի անտառի եզրը, որտեղ Վառիլի Ալեքսեևիչն էր կանգնած, և ես ակամա շունչս պահեցի. ահա, հիմա կլսվի կրակոցը:

Սակայն Զալիվայի հաչոցը հեռանում էր, փակ կրակոց չկար:

Ես շունչս բաց թողի փքված կրծքիցս:

Խոստովանում եմ. ես ինձ այնքան էլ լավ վիճակում չէի գտնում:

Շան վարմունքը միանգամայն հասկանալի էր. Զալիվայը վազում էր հետքով: Նա անցավ ուղիղ իմ կանգնած թմբի տակով, իմ ոտքերի մոտով: Նշանակում է՝ նրանից առաջ իմ մոտով անցել է գազանը:

Այն գազանը, որի անունը տալ ես չկարողացա:

Անցել է որպես ուրվական, անձայն, անտեսանելի:

Բայց եթե ես նրան չտեսա ու չլսեցի, ապա նա չէ՞ր կարող ինձ չտեսնել, չէ՞ որ ես կանգնած էի բլրակի վրա և, իհարկե, ներքևից շատ լավ երևում

էի ջինջ երկնքի ֆոնում: Ասենք հոտառությունն էլ նրան նախազգուշացրած կլինե՞ր մարդու ներկայության մասին. գիշերային գեիփռուը հենց իմ կողմից փշո՞ւմ էր դեպի անտառի այն եզրը, որտեղից նա դուրս էր եկել:

Այդ ի՞նչ գազան է, որ անցել է ինձանից քսան քայլ հեռավորությամբ և մնացել աննկատելի: Եվ նույնիսկ թափված տերևները չեն խշխշացել նրա ոտքերի տակ:

Վասիլի Ալեքսեևիչը ևս չկրակեց. նշանակում է՝ նրա մոտով ևս գազանն անցել է՝ մնալով անտեսանելի:

Զալիվայի ձայնն արդեն կորավ անտառի խորքում:

Հանկարծ ես զգացի, որ գիշերը զով է, այն-ինչ ես շատ եմ շողում:

Այսպես թե այնպես, հարցը վերջացած էր. գազանն անցել էր և, իհարկե, այս կողմը չի վերադառնա:

Ես ցած թողի ապահովիչը և հրացանն ուսս գցեցի: Ծխախոտ ծխելով ցած իջա բլրակից:

Ես ու Վասիլի Ալեքսեևիչն իրար մոտեցանք ճանապարհի վրա:

— Տեսա՞ք, — հարցրեց նա:

— Հենց բանն էլ այն է, որ չտեսա:

— Ես տեսա: Ուշոր գազան էր: Կարծես գետնի տակից բուսավ: Մեծ ոստյուններով մոտեցավ անտառի եզրին ու անցավ թիփերի ետևը: Շատ մոտիկ: Գլուխը բարձր էր պահում:

— Բայց ի՞նչ էր:

— Զգիտեմ: Զկարողացա նշմարել:

— Փամփուշտը չպայթե՞ց:

— Ձէ, պարզապես չկրակեցի:

— Ա՛յ քեզ բան...

— Ապա մի փորձեցեք նապաստակլի փամփուշ-
տով կրակել այդպիսի գազանի վրա:

— Հետո ի՞նչ եղավ:

— Հետո առաջ նետուէց ու կորավ ծառերի
ետևը: Կարծես չքվեց: Ճիշտ է, խշխշոց լսվեց:
Անտառում ճրթճրթոց էլ լսվեց: Բայց կարծես նա
չէր, այլ նրանից ուրիշներն էին փախչում զանա-
զան կողմեր:

Վասիլի Ալեքսեևիչը
լուեց: Միայն այն ժա-
մանակ ես գլխի ընկա,
որ չգիտեա ինչու, մենք
երկուսս էլ շշուկով էինք
խոսում:

Ճանապարհով քայլե-
լիս ես բոլորովին ուրիշ
աչքով էի նայում խա-
վարին, քան այն ժամա-
նակ, երբ կանգնած էի
բլրակի վրա: Ձէ, դրողը
տանի, տարիներն այստեղ դեր չեն խաղում: Լու-
սինն իր դործն անում է:

Յուրտն ուժեղանում էր: Լուսնաչող մշուշը
իջել էր ու սլաղել: Չալիվայի ձայնը չէր լսվում:

Մեծ անբարբառը՝ գետինը, անտառը, երկին-
քը, ճնշում էր ինձ իր անհասկանալի համրու-
թյամբ: Երևի Վասիլի Ալեքսեևիչին նույնպես:
Բայց մենք լուռ էինք. գուցե երկուսս էլ սիրա
չէինք անում սկսել մի խոսակցություն, որի մեջ
գլխավոր բառը մենք չունեինք:

Ես մտածում էի մի բանի մասին. ինչպե՞ս

եղաւ, որ ես չտեսա, իսկ Վասիլի Ալեքսեևիչը տեսաւ, բայց չգիտե, թե ինչ դադան էր:

Երբ մոտենում էինք դյուղին, արդեն գիշերային թանձր խավար էր. մի խոշոր ամպ փաթաթվել էր լուսնին:

Այդտեղ Ձալիվայը հասաւ մեր ետևից:

Նա մոտեցաւ ինձ, կանդ առաւ և մի ուրիշ տեսակ երկարածիդ ոռնաց:

Արդյոք չէ՞ր ուզում մի խոսք ասել. չէ՞ որ նա տեսել էր և գիտեր, թե ինչ էր այն:

Ձեռքս դրի նրա մեջքին և զգացի, թե ինչպես ծանր է շնչում նա:

Մեջքը թայ էր:

Վատ բան կասկածելով ես լուցիկն հանեցի, լուսավորեցի իմ ձեռքը:

Ձեռքս արյունոտ էր:

Վասիլի Ալեքսեևիչը գննեց, շոշափեց Ձալիվային:

— Ուրախ եղիր, որ շանից չենք զրկվել, — ասաց նա մոայլադեմ: — Հեշտ է պրծել. չանգրովածք է ստացել միայն:

Ես մտածեցի.

«Մեր անտեսանելի դադանի մադիլներն ու Ժանիքներն ամենևին էլ ուրվականային չեն»:

Կալի այն կողմը խարույկ էր վառվում:

Այնտեղ ես տեսա բրդոտ Մինգալին և կոլխոդի հովիվ ծերունի Մխտրեյին: Վերևից խարույկի վրա խավար էր իջել: Ծերունին կարծես տաղավարի մեջ նստած լիներ:

— Ի՞նչ ես անում այստեղ, պապիկ:

— Ի՞նչ պիտի անեմ. ահա, այս ոչխարի փորն եմ թափում: Էս առավոտ դադանը խեղդեց, ճանկերը ո՞նց են խրվել: Զոռով խռիկ տվինք:

Ես ու Վասիլի Ալեքսեևիչը իրար նայեցինք:

— Մ.ՐՋ էր:

— Գա՞յլ:

— Չէ՛, արջ ու գայլը որտեղի՞ց այստեղ:

Եվ պարպիկն ասաց այն բառը, որ այնպես պա-
կասում էր մեզ:

— Լուսան:

Կարծես լույս վառվեց և միանգամից պարզեց
այդ գիշերվա մեր բոլոր ապրումները:

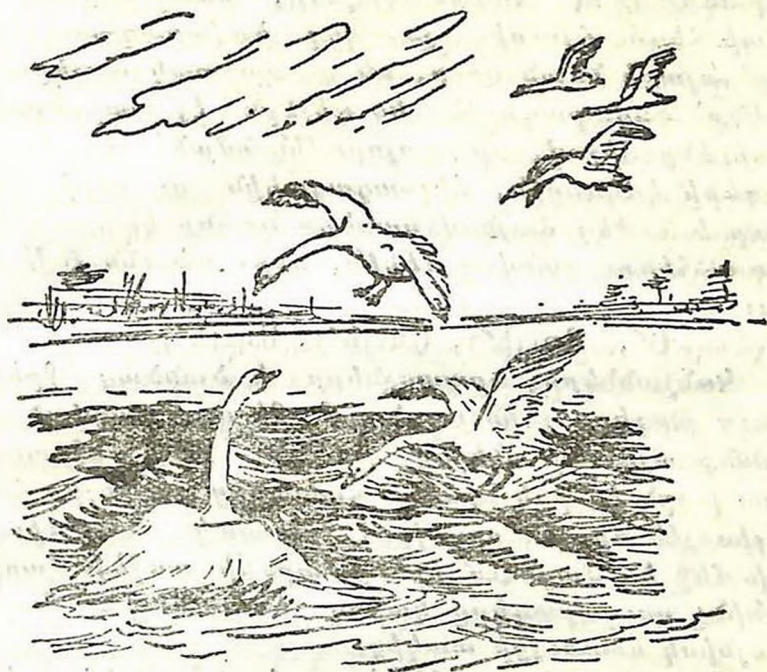
Զալիվայը լուսանի հետքի վրա ընկնելով՝
թողել էր նապաստակի հետքը:

Ընդհարման սլահին լուսանը չանդռել էր
նրան: Հետո իր մադիլները թաքցնելով թավչա-
նման թաթերի մեջ՝ անադմուկ ու աննկատելի ան-
ցել էր իմ մոտով, բլրակի տակով: Այնպես անադ-
մուկ ու աննկատելի, ինչպես կարող է անցնել
միայն կատուն:

Վասիլի Ալեքսեևիչը թվերի ետևը, լուսնաշող
մշուշի մեջ չէր կարողացել ճանաչել նրան. լու-
սանն այս կողմերում անցորդ կենդանի է և բոլո-
րովին պատահական: Մեր մտքովն էլ չէր անցնի,
թե կարող ենք հանդիպել նրան:

Բլրակի վրա կանգնած ժամանակ իմ միտքը
տարված էր «կարեկցության բլուր» բառի ծագու-
մով: Բայց եթե ես մտաբերած լինեի «լուսան» բա-
ռը, այդ ինձ կստիպեր ուրիշ կերպ նայել իմ ա-
ռաջ: Այն ժամանակ ես իմ հայացքով կորոնեի ոչ
թե վազող նապաստակի տատանվող ստվերը, այլ
դադտադողի սողացող կառավի սահուն ստվերը:

Եվ այն ժամանակ այդ «լուսան» բառը շատ
հեշտությամբ կարող էր դառնալ փափուկ շեկ
մորթի:

Օ՛, ԱՌԻԼԵ՛Յ, ԱՌԻԼԵ՛Յ, ԱՌԻԼԵ՛Յ...

Ապրիլի կեսերին սառույցը մզացավ, գորշացավ, անդ-տեղ հեռացավ սոփից, և լճի հենց կենտրոնում դույացավ մի բացվածք: Հսկայական կապուտակ փիրուզի նման արևի տակ չողում էր սառույցից աղաւթած ջուրը: Առավոտյան լինի, ցերեկը, թե երեկոյան, երբ էլ նայես, նրա վրա նստած են, իջնում կամ բարձրանում են չվող բազերի երամները, իսկ զիշերը լուվում է նրանց անդադրում ճիչ ու աղաղակը:

Դաչտային ուժեղ հեռազիտակով ես ավից լավ տեսնում էի նրանց: Դրանք բոլորն էլ սու-

գարադեր էին՝ հողամաղիկներ, սևաթույրներ և դեպի հեռու հյուսիս շտապող ծովաբադ-աուլեյներ՝ սլաքի նման սուր, սև ու սպիտակ պոչերով: Ասենք՝ ծովաբադերին ես գիշերն էլ տարբերում էի իրենց ճիչով, որ բոլորովին նման չէր մյուս բադերի կոկոռցին, ճիչ-աղաղակին ու շվշվոցին: Մուր և ուժեղ ձայնով կարծես նրանք կանչում են հեռու-հեռու դանդաղ մեկին, որի անունն է Աուլեյ:

Օ՛, Աուլեյ, Աուլեյ, Աուլեյ...

Կռնչանները, սրապոչները և ծանծաղ ջրերի մյուս բադերը չէին այցելում լճի այդ բացվածքը: Նրանք այդտեղ անելիք չունեին. լճի մեջ տեղը շատ խորն է, իսկ նրանք հասակից ուտելիք հանելիս չէ՞ որ չեն սուզվում ջրի տակ, այլ միայն ջրի մեջ են մտցնում իրենց մարմնի առջևի մասը: Այնինչ սուգարադերը կարող են ուտելիք ճարել նույնիսկ սառույցի տակից:

Վերջին օրերս լճի վրայով կարառներ էին թռչում: Նրանց զորեղ ու ցնծադին ձայները ծածկում էին դարնանային մյուս բոլոր ձայները, երգերն ու կանչերը: Նրանք ինձ հմայում էին իրենց արտակարգ գեղեցիկությամբ:

Գրքերում կարդացել եմ, որ կարապի կանչը նմանեցնում են արծաթե շեփորի ձայնի: Կյանքումս արծաթից շինված շեփորի ձայն չեմ լսել: Սակայն կարապների կանչը, իսկապես որ, հիշեցնում է ինչ-որ խոշոր, հեքիաթային շեփորների ձայն, թեպետ և հեքիաթային շեփորի ձայնն էլ չեմ լսել ես:

Երեք օր առաջ, առավոտյան այդ շեփորների հաղթական ձայները թափանցեցին իմ քնի մեջ և արթնացրին ինձ: Ինձ թվաց, թե նրանք հնչեցին բոլորովին մոտիկ, իմ խրճիթի տանիքի վրա:

Ես քնած էի առանց հանվելու և իսկույն հեռադիտակը ձեռքիս ամբ վաղեցի:

Տասներկու չքնաղ թռչուններ լայն թևերը նաշանքով թափահարելով շեղանկյուն կազմած թռչում էին լճի դիմացի ամի վրայով: Մթին անտառից բարձրացող արևի պայծառ լույսի տակ նրանց թևերը արծաթե կուրացուցիչ փայլ էին ստացել:

«Ահա այստեղից է առաջացել արծաթե շեփորների նմանեցնելը», մտածեցի ես:

Եվ նկատեցի, որ երամբ պտույտ դործելով ցածրանում է, երևի ուղղում է իջնել լճի վրա:

Հենց այդ վայրկյանին լճի մյուս ամին մթին անտառի պատի վրա մի չար կրակ փայլատակեց, և բարձրացավ ծխի մի սպիտակ ամպիկ:

Ես իմ աչքերին չհավատացի, հեռադիտակս արագ ուղղեցի այդ կողմը: Այդ ժամանակ ինձ հասավ կրակոցի ձայնը, և այն ամին ես տեսա որսորդի փոքրիկ մարմինը:

Տարակույս լինել չէր կարող. որսորդը կրակել էր կորապների վրա և կրակել էր գիպուկ: Երամբ ցրվել եկավ, կորապները շփոթվեցին, խառնվեցին իրար ու վեր բարձրացան, բայց նրանցից մեկը ետ մնաց և մի տեսակ ծոված, մի թևը թափահարելով իջավ լճի կենտրոնում:

«Քեզ թանկ կնոտի այդ կրակոցը», զայրացած մտածեցի ես որսորդի մասին: Բայց նա արդեն չուռ եկավ և անհայտացավ անտառում:

Մեր որսորդական օրենքն արգելում է կորապ սպանել: Այդ չքնաղ թռչունին սպանելու համար դատարանը մեծ տուգանք է վճռում: Երկրագնդի վրա արդեն քիչ են մնացել այնպիսի խուլ անկյուններ, ընդարձակ լճեր, որտեղ մարդկային աչքից թաքնվելով, եղեգից և իրենց սեփական կրճքից պոկած աղվամալից պատրաստած բների մեջ վար-

դադարէն օտքերով փափլիկ հոգւոյն են հանում
այդ հեքիաթային թռչունները: Կարապետը հազ-
վապէս են դարձել նույնիսկ մեր լայնարձակ տա-
րածութիւններում:

Նիւփած կարապետ արդեն նստած էր ջրի վրա,
աջ թևը, որ վերավոր էր, լայն փռած և երկար
վիզը դեպի վեր ձգած: Դա ճշան կարապ էր,
ամենախռորը մեր կարապետներից: Նրան իր ուղիղ
կեցվածքով, փոքր ինչ վայրի տեսքով հեշտ է
տարբերել անչափ դեղեցիկ Փշչան կարապետներից,
որոնք ամբողջ աշխարհում քաղաքային այգիների
զարդն են հանդիսանում: Ջրի երեսին նստած Ժա-
փանակ Փշչան կարապը թևերը բլրակի պես վեր է
բարձրացնում իր մեջքին, իսկ վիզը միշտ պահում
է դեղեցիկ թեքած: Ճշան կարապը հպարտորեն
վեր է բարձրացնում գլուխը, վիզը պահում է ուղ-
ղաձիգ, իսկ թևերը սեղմում է մարմնին:

Հայացքով փնտռեցի նրա ընկերներին և տեսա,
որ գտնվում են լճի հեռավոր ծայրին: Նրանք նո-
րից երամ կազմեցին և դանդաղորեն, համաչափ
թափահարելով ծանր թևերը՝ մեծ բարձրութեան
վրա հանգիստ հեռացան վտանգավոր վայրից:

Եվ հանկարծ ջրի վրա նստած ճշանը սկսեց
կանչել.

— Կրինգ-կլյո՛ւ, կրինգ-կլյո՛ւ, — կանչում էր
լքյալ կարապը զնդուն ու խռպոտ ձայնով: Նրա
երգեցիկ կանչի մեջ լսվում էր ցավ, լսվում էր
հուսահատութիւն ու թախիծ: Այո, հուսահատա-
կա՛ն կանչ:

— Կրինգ-կլյո՛ւ, կրինգ-կլինգ-կլանգ-կլյո՛ւ,
— հեռվից արձագանքեց նրան երամը:

— Կրինգ-կլյո՛ւ, — հուսահատ կանչում էր վի-
րավորը:

Եվ երամը չուռ եկավ: Նա մի լայն շրջան

դործեց, մի ուղիղ շարք կազմեց և դադարեցնելով
թևերի թափահարումը՝ սկսեց իջնել: Վերավազը
լռեց:

Ես հեռադիտակով տեսնում էի, թե ինչպես
կարապետները իրար ետևից իջնում էին ջրի վրա,
չիթերի պատեր բարձրացնում և միառժամանակ
թափով առաջ սլանում ջրի երեսով: Հետո բոլորը
միաձուլվեցին և ես նրանց մեջ այլևս չէի տարբե-
րում վիրավոր կարապին:

Չեմ ուզում պատմել, թե ինչ եղավ հե-
տո: Ամեն ինչ այնպես էլ հասկանալի է. ֆէ⁶ որ
կարապետները, ինչպես և ծանծաղ ջրերի բազերը,
խոր ջրերում սնվել չեն կարող: Նրանք էլ բադերի
պես ուտելիք են ճարում իրենց երկար վիզը ջրի մեջ
խրելով և հատակից ուտելիք հանելով:

Երկու ժամ հետո երամբ բարձրացավ ջրից և
նորից շեղանկյուն շարան կազմած թռավ դնաց դե-
պի հյուսիս, դեպի իր բները:

Վիրավորը նորից սկսեց ճչալ: Ինչպե՞ս էր
ճչում նա... թող ով ինչպես ուզում է մտածի,
բայց ես համոզված եմ, որ նա դիտեր իր ճակա-
տագիրը: Նա դատապարտված էր սովամահու-
թյան:

Գոյություն ունի մի լեզենդ, թե կարապը եր-
գում է իր մահից առաջ: Այո, այդ ողբազին կան-
չը կարելի էր երգ անվանել: Նա ինձ թվում էր մի
անհայտ շեփորի ձայն:

Ես փորձեցի փրկել վիրավոր կարապին: Բայց
այդ անհնարին էր: Երբ ես ձկնորսներին խնդրեցի
օգնել, նրանք միայն գլուխներն օրորեցին. ոչ միայն
մակուկիլ չէր կարելի քաշել մինչև սառույցի բաց-
վածքը, այլև բարակած ու ոտքի տակ ճրթճրթա-
ցող սառույցի վրա քայլելը վտանգավոր էր: Կա-
րապը լող էր տալիս արագորեն խոշորացող բաց-

վածքի կենտրոնում և չէր մոտենում նրա սառցե ասիերին։ Չկարողանալով դիմանալ նրա աղեկտուր կանչերին՝ ես հեռացա տանից՝ լճի բարձր ասիին դռնվող իմ փոքրիկ խրճիթից։ Բայց ճանապարհին դեռ երկար ժամանակ հալածում էր ինձ նրա թախածալի, սրտաճմլիկ կանչը։

Տուն վերադարձա երկու օր հետո, առավոտյան։

Կարապն այլևս չէր կանչում։ Բացվածքում նա չէր երևում։

Հեռադիտակով ես սառույցի եզերքին նկատեցի մի խոշոր կարմիր բիծ և լճից մինչև անտառ, ամբողջ սառույցի վրա՝ աղվեսի հետքերի բարակ չղթան։

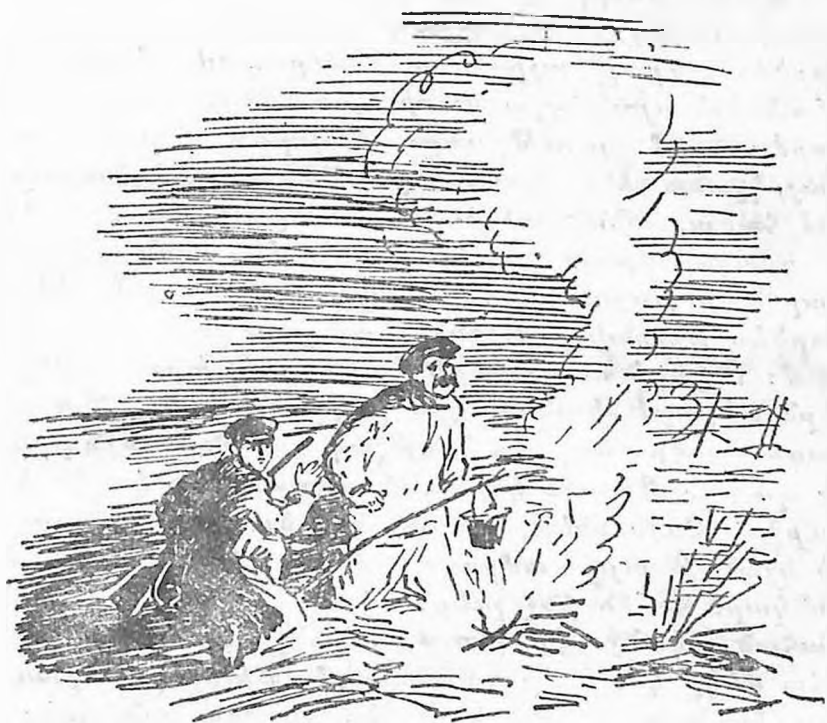
Գուցե գիշերը կարապն ասի է դուրս եկել, ցանկացել է դնալ դեպի ծանծաղուտը և բաժին է դարձել գաղանին. ես այդ չգիտեմ։

Միայն թե նա էլ չկար։ Բացառից դարձյալ չսվում էին միայն բադերի սուր ճիչերը։

Օ՛, Առւլե՛յ, Առւլե՛յ, Առւլե՛յ...

Երամները բարձրանում էին լճից, թռչում դեպի հյուսիս, դեպի իրենց բները։

Գյուղում ես դոհունակությամբ իմացա, որ անտառի պահապանը բռնել է կարապի վրա կրակո՞ղ որսորդին և դատի հանձնել։

ՌԻՄՄԲԸ՛...

Առաջին անգամ այս բանն ինձ պատահեց, երբ դեռ վեց տարեկան էի:

Յաղում էի ծովի ափին, ավազի վրա: Մոտս ոչ ոք չկար. մայրս ինձ հսկում էր լուսամուտից: Մեր տնակը գտնվում էր ուղիղ ծովի ափին:

Ես ավազից բլուրներ էի շինում և առուններ հանում: Եվ, թեպետ իմ ամբողջ ուշադրությունը կլանված էր այդ հետաքրքիր զբաղմունքով, այնուամենայնիվ նկատեցի, որ շուրջս մի զարմանալի լուռություն տիրեց:

Երևի կեսօրը մոտենում էր. արեգակը կանգնած էր ուղիղ իմ գլխավերևը: Շուրջս ամեն ինչ, կարծես ամբողջ աշխարհը համրացավ: Համարյա տեսանելի բյուրեղյա սարի պես մինչև երկինք էր բարձրանում լուսթյունը: Ինչպե՞ս եղավ այդ: Վայրկյանապե՞ս պատահեց, թե՞ աստիճանաբար, ինձ համար աննկատելիորեն, քանի որ տարված էի իմ զբաղմունքով: Ես չէի լսում մեր տան առջևի պարտեզի թռչունների ձայնը. նրանք լռել էին, կարծես թաքնվել: Ոչինչ չէր շարժվում պարտեզում: Թփերի ու ծառերի կարճացած խիտ ստվերներն անշարժ փռված էին շավիղի վրա: Փամին դադարել էր. կարծես նույնիսկ քամին շունչն իրեն էր պահել: Որքա՞ն կենդանի արարածներ կային իմ շուրջը՝ թռչուններ, ծաղիկներ, ծառեր. ես զգում էի կյանքի այդ ամբողջ բազմապիսուսությունը, և հանկարծ ամեն ինչ լռեց, կարծես շունչն իրեն պահած ականջ էր դնում, ականջ էր դնում. թե ահա մեկը կասի մի զարմանալի, մի չլսված բառ, որը միանգամից կխախտի ինձ համար անհասկանալի այս համրությունը:

Այժմ, երբ ես հիշում եմ իմ մանկությունը, հենց այդպես է պատկերանում ինձ այդ անդորրության այն ժամանակվա զգացողությունը: Հանկարծահաս լուսթյունն ինձ թվում էր խորհրդավոր, և ես չկարողանալով հասկանալ այն իմ մանկության խելքով, ինքս էլ քար կտրած ականջ էի դնում և սպասում, թե ահա կեսօրվա այդ անշարժության մեջ, տապով լեցուն այդ տարածության մեջ որտեղ որ է մի բան կպատահի, և դադանիքը կչքանա: Ինչպես «Հաղար ու մեկ գիշերվա» «Ալի բաբան և քառասուն ավազակները» հեքիաթում հնչում է «Սիզա՛մ, բացվիր» պատվերը, և մարդու առաջ բացվում է դանձերով լի սարը:

Ես սպասում էի: Ավագի թումբն անաղմուկ
իջնում ու փռվում էր իմ ոտքերի առաջ:

Շփոթված ետ նայեցի:

Մայրիկս լուսամուտում չէր, իսկ վեր թռչել
ու վազել նրա մոտ՝ ես չէի համարձակվում:

Լուսթյունը շարունակվում էր: Միայն փոքրիկ
տափակ ալիքներն էին վետվետալով գալիս ու
գնում, գալիս ու գնում, հազիվ լսելի ծփալով ու
խոնավ հետք թողնելով ավագի վրա: Լիակատար
հանդարտություն էր:

Լիակատար հանդարտություն էր և իմ ներ-
սում: Շունչս ինձ էի պահել: Միայն սիրտս էր
խփում համաչափ և ուժեղ:

Որքան տևեց այդ՝ չէի կարող ասել:

Հիմա ես լավ դիտեմ, թե այդ ինչ լուսթյուն
էր: Նա սկսվում է ամառային տապ օրվա բեկման
պահին, ուղիղ կեսօրվա ժամին: Շոգից ուժաս-
պառ եղած՝ լուում են թռչունները, գիշատիչները,
որոնք առավոտվանից թևերը լայն տարածած
սավառնում էին երկնքում, թաքնվում են ստվե-
րում: Զուկը դադարում է խաղալ գետերի ու լճերի
երեսին, խորանում, թաքնվում է ստորջրյա
թփուտների մեջ և նույնիսկ ջրաշուշանը ջրի տակ
թաքցնում է իր դեղին ու ճերմակ բաժակները:
Տապ: Հանդարտություն: Արեգակը կանգնած է
ղենիթում: Եվ որքան ավելի շոգ է օրը, այնքան
ավելի զարմանալի է բնությանը տիրող այդ հան-
դարտությունը: Այդ բանն զգալ կարելի է միայն
անտառում, դաշտում, ծովի վրա. իսկ քաղաքում
աննկատելի է այն: Գուցե մի ժամ կանցնի կես-
օրից, գուցե ավելի պակաս, և նույնպես աննկա-
տելի ու անզգալի կերպով, ինչպես սկսվում է
համրությունը, աշխարհը նորից լցվում է ձայնե-
րով:

...Ոչինչ չպատահեց, բայց ես զգացի, որ անցնում է: Եվ տարօրինակ ընդարմացումն անցավ ինձանից:

Եվ ահա այդ ժամանակ ես լսեցի մի բառ, տարբերելով նրա յուրաքանչյուր հնչյունը:

— Ումմբը՝...— լսվեց հեռու ծովում, տարածվեց հանդարտ ջրի վրա, հասավ մինչև ափը, ինձ և արձագանքեց մեր տնակի ետևը, անտառում:

— Բբը՝

Եվ այնտեղ, որտեղից՝ լսվեց այդ ձայնը՝ ծովի մեջ եղած ավազոտ ծանծաղուտում իրար անցան ծովորորները: Ծղրտացին, օդ բարձրացան: Փչեց մի մեղմ զեփյուռ: Այգում բարձր երգել սկսեց սարեկը, ծղրտացին ծղրիտները: Համրու-թյան բյուրեղյա լեռը փլվեց:

Ես վեր թռա և սկսեցի նայել ծովին. ո՞վ էր, որ այնտեղ արտասանեց այդ բառը:

Բայց ջրի հանդարտ մակերեսին ոչ ոք չէր երևում:

Այդ ինձ շատ զարմացրեց. աշխարհով մեկ լսելի այդպիսի հսկայական ձայն, մինչդեռ նա, ով ասաց այդ բառը, չի երևում: Արդյոք ինքը՝ ծովը չէ՞ր, որ արտասանեց այդ բառը:

Իմ այն հասակն էր, երբ մարդու համար աշխարհում կենդանի է ամեն ինչ, և ամեն բան լեզու ունի: Այդ հասակում մարդու համար ամբողջ աշխարհը հեքիաթ է: Իսկ հեքիաթում ինչո՞ւ ծովն էլ չի կարող այդպիսի բառ արտասանել: Զէ՞ որ հեքիաթում խոսում է Ծովի Թագավորը:

Իսկ այդ բառը հենց այնպիսին էր, որ կարծես այն արտասանեցին ծովի հատակից, կարծես մեկն այնտեղից մռնչաց աշխարհով մեկ:

Ես վազեցի մայրիկիս հարցնելու, թե այդ ո՞վ է ասում՝ «ումմբը», և ի՞նչ է նշանակում այդ:

Բայց մայրիկս ոչինչ բացատրել չկարողացավ։ Նա խոհանոցումն էր, չէր լսել այդ բառը և, զբաղված լինելով իր գործերով՝ նույնիսկ չհասկացավ, թե ինչ եմ հարցնում ես։

Այդպիսի բառը մոռանալ չէր կարելի, և դրանից հետո երկար ժամանակ ես դրա մասին հարցնում էի բոլոր մեծերին։ Սակայն ոչ ոք չէր կարողանում բացատրել ինձ, նույնիսկ «ծովային հին գայլերը»՝ նավաստիները, որոնք մասնակցել էին աշխարհաշուրջ ծովագնացության։

Բայց նրանք կարողացան ծովի մասին այնպիսի բաներ պատմել, որ նրանց լսելով ես մոռանում էի աշխարհում ամեն ինչ, նույնիսկ իմ լսած խորհրդավոր «ստորջրյա բառը», ինչպես ինքս ինձ անվանել էի այն։

Նրանց ասածներից դուրս էր գալիս, որ ծովում ամեն ինչ կա և ամեն ինչ կարող է լինել, նույնիսկ այնպիսի բան, որի մասին մարդիկ չեն էլ կասկածում։ Ձե՞ որ աշխարհում կա ծովային օձ, որ մի քանի կիլոմետր երկարություն ունի։ Կան ձկներ, որոնք թռչում են օդում։ Ինչպե՞ս չէ. պատմողն ինքն է տեսել իր աչքով։ Կան ծովային հրեշներ, այնքան մեծ, որ նրանց երախի մեջ ամբողջ նավեր են տեղավորվում իրենց կայմերով։ Կա նաև այնպիսի ծովային ձուկ, որ հենց նավի խոհարարը դանակը դեմ է տալիս նրա փորին, նսսկսում է գոռալ աքլորի պես։ Էն խաչը վկա, — երգվում է պատմողը։ Ես ինքս իմ ականջով եմ լսել, զբողի ծոցը գնա նա։

Ես մեծանում էի։ Եկավ այն հասակը, երբ մարդու աչքերը լայն են բացվում հրապուրիչ, սքանչելի ու խորհրդավոր աշխարհի վրա, բայց արդեն չի կարելի անվերապահորեն հավատալ ամեն բանի, ինչ որ լսում ես այդ աշխարհի մա-

սին: Նաւաստիների պատմությունները շատ հրապուրիչ էին: Երբ լսում ես այդ պատմությունները, կարծես հավատում ես ծովային բոլոր հրաշքներին: Իսկ հետո ուշքի ես գալիս, և սկսվում են կասկածները: Սկսում ես տարբերել, որն է ճիշտը, որն է հեքիաթը և հեքիաթի մեջ ինչն է ճշմարիտը:

Երևի իմ խառնվածքիցն է, որ մինչև ծերության հասակս էլ ինձ թվում է, թե ամբողջ կյանքը հեքիաթ է: Ինչ բանի էլ որ սկսես ուշադիր նայել, նույնիսկ ամենասովորական և առաջին հայացքից նույնիսկ տաղտկալի թվացող երևույթի տակ զարմանալի բաներ են թաքնված: Հենց որ սկսես խորանալ, կտեսնես, որ լի է անհայտություններով, մեծ ու փոքր գաղտնիքներով:

Եվ ինձ զարմանալի էր թվում նաև այն, թե մարդիկ, նույնիսկ մեծահասակ մարդիկ, ինչո՞ւ են այնքան սիրով չեղած բաներ հորինում, երբ իրականութունը շատ ավելի հրաշալի է, քան իրենք կարող են հորինել:

Հնարում են նավեր կուլ տվող ինչ որ հրեշներ: Բայց չեն զարմանում, որ կենդանի ծովային հրեշը՝ հարյուր տոննա կշռող վիթխարի կետը այնքան նեղ կոկորդ ունի, որ նույնիսկ փոքրիկ մարդուն կուլ տալ չի կարող:

Գիտական լուրջ գրքերն այն ժամանակ իմ առաջ ավելի պակաս զարմանալի հրաշքներ ու գաղտնիքներ չէին բացում, քան հեքիաթներում եղած հրաշքները: Ես գրքերից իմանում էի, որ, իրոք, կան օդում թռչող ձկներ, ցամաքում քայլող ձկներ, նույնիսկ ծառերը բարձրացող ձկներ: Եվ որ, իրոք, կա ծովային աքաղաղ՝ գոռացող ձուկ:

Այդ բանն ինձ ստիպում էր նորից ու նորից մտաբերել մի ժամանակ լսածս «ստորջրյա բառը» և մտածել. արդյոք մի որևէ ձուկ չէ՞ր այդ բառն

արտասանողը, և տառապել այդ հանելուկը լուծելու ցանկությամբ:

Մարդը հարցասեր է, նա ցանկանում է իր համար ամեն ինչ պարզել և՛ տիեզերքում, և հենց իր մեջ: Ինչպե՞ս կարելի է ապրել առանց դրան: Մարդ պետք է ուսումնասիրի, հասկանա, և ոչ թե չտապի մոռանալ, ձեռքը թափ տալ ու հեռանալ:

Մենք դարձյալ ամառներն ապրում էինք Ֆիննական ծոցի ափին: Եվ ահա, կրկին ու կրկին անգամ ես առիթ էի ունենում լսելու այդ խորհրդավոր ձայնը:

Բայց ո՞վ էր արտասանում այն, որոշել չէի կարողանում: Ամեն անգամ միևնույն պատկերը. ծովի հանդարտ մակերևույթ, որի վրա ոչ ոք չկա բացի ծովորորներից, լուսթյուն է, անչարժություն և հնչում է այդ «ուամբը»:

Միակ բանը, որ այդ տարիներին պարզեցի, այն էր, որ «ուամբը» անպայման միայն կեսօրին չի հնչում. ես այդ ձայնը լսում էի և՛ առավոտյան, և՛ ցերեկը, և՛ երեկոյան, միայն թե ծովի վրա հանդարտություն լիներ:

Բայց ո՞վ էր արտասանում այդ խորհրդավոր բառը, ո՞վ...

Տասը տարի ինձ տանջում էր այդ հանելուկը:

Լուծումը եկավ անպատասխանորեն: Եվ բավական տարօրինակ հանգամանքներում:

Պատահեց, որ ալիքը մեր ափերում դուրս գցեց մի ջրահեղձ մարդու դիակ:

Ինչպես կարգն էր այն ժամանակ (դա ունուցեցիայից առաջ էր), մոտակա գյուղից մարդ ուղարկեցին ուրյադնիկին և դատական քննիչին կանչելու, իսկ մինչև նրանց գալը դիակի մոտ պահակ կանգնեցրին, որպեսզի մինչև իշխանությունների գալը ոչ ոք ձեռք չտա մեռած մարմնին:

Պահակությունը վիճակվեց իմ ծանոթ գյուղացի Սպիրիդային: Իսկ այդ Սպիրիդան չեմ կարող ասել, թե թուլամիտ մարդ էր, բայց, ինչպես ասում են, մի քիչ «ծալը պակաս էր»: Նա այն մարդկանցից էր, որոնց մինչև խոր ծերություն էլ միայն անուճնով են կոչում և ո՛չ թե անուն հայրանունով: Նրա գործերը մի ատեսակ միշտ թարս էին գնում, գանազան ֆանտազիաներով էր տարվում, բայց մեջը գործ չկար.—յոթ կիլոմետր վազում էր եկեղեցի ու երեսին խաչակնքում: Չար ոգուց Սպիրիդան սոսկալի վախենում էր, և ամեն տեղ նրա աչքին չար ոգի էր երևում: Դե այդպիսի մարդն ինչպե՞ս կարող էր ամբողջ գիշերը նստել ջրահեղձի մոտ: Վախից լեղաճաք կլինե՞ր: Բայց գյուղապետին չլսել չէր կարող. վախենում էր:

Եվ ահա, Սպիրիդան վազեց ինձ մոտ ու խնդրեց.

— Փրկիր ինձ, ախպերս, այս գիշեր եկ ինձ հետ միասին նստիր, թե չէ՝ սիրտս կճաքի:

Իսկ ես տասնվեց տարեկան էի, ամենաֆանֆարոն հասակս, երբ ոչ միայն քո երկյուղը ոչ ոքիցույց չես տա, այլև անողոքաբար կծաղրես ուրիշին, եթե տեսնես, որ մեկը վախենում է որևէ բանից:

Սպիրիդայի «չար ոգու» վրա ես հաճախ էի ծածաղել: Եվ նա կարծում էր, որ ինձ համար վախ ասած բանը չկա:

Իսկ ես, պետք է խոստովանեմ, ննջեցյալի հետ երբեք գործ չէի ունեցել, և ամբողջ գիշերը ջրահեղձի կողքին նստելն այնքան էլ սրտովս չէր: Բայց հո մերժել չի լինի. կմտածի, թե վախեցա:

— Լավ,—ասում եմ:—Մի քիչ սպասիր: Հիմա կգամ: Գիշերը քեզ հետ կմնամ, բայց հենց որ լույսը բացվեց, կներես ինձ, ես որսի կգնամ:

Անքուն գիշերից հետո ի՞նչ որս: Բայց հարկա-
վոր էր մի կերպ բացատրել, թե ինչու եմ հրացանս
վերցնում ինձ հետ:

Իսկ Սպիրկյան այնքանով էլ դոհ է, որ գոնե
մուլի ժամանակ կենդանի շունչ կլինի իր մոտ:

Ահա գիշերը նստել ենք ես ու Սպիրկյան խա-
րուկի մոտ և զանազան պատմություններ ենք
պատմում իրար: Աշխատում ենք միշտ լավ, ուրախ
բաներ պատմել: Ննջեցյալի, ջրահեղձի մասին,
իհարկե, ո՛չ մի խոսք:

Իսկ «նա» պառկած է բոլորովին մոտիկ, մեր
խարուկի լույսը հասնում է նրան: Մենք անտառի
մոտ ենք, «նա» պառկած է ավազի վրա ծովի և
մեր միջև: Ծածկված է խսիրով: Պառկած է լուռ,
չի շարժվում. անհանդուրանալու ի՞նչ կա: Բայց,
ահա, սարսափելի է ոչ միայն Սպիրկյայի, այլև
ինձ համար: Երկուսս էլ նստել ենք կիսով չափ
«նրա» կողմը դարձած. վախենում ենք մեջքներս
այն կողմն անել: Որքան էլ չենք ուզում, երկուսս
էլ աչքի տակով «նրան» ենք նայում:

Ես, իհարկե, գիտեմ, որ մահիման հետ ամեն
ինչ վերջանում է, մեռելը չի վեր կենա և քեզ ոչ
մի վնաս տալ չի կարող: Բայց և այնպես, զգում
եմ, իմ մեջ հաստատ վստահություն չկա. իսկ եթե
հանկարծ մի որևէ սարսափելի բան պատահի՞:
Բայց ի՞նչ. ինքս էլ չգիտեմ:

Խարուկի վրա մի կաթսայիկ ենք հարմարեց-
րել. թեյ ենք եփում: Երկրիողանի հրացանս դեմ
տված է ծառին:

Հունիսյան մեղմ ու խաղաղ գիշեր է: Հան-
դարտ ճողովում է ծովը, աստղերը երկնքում կայծ-
կըլտում են աղոտ ու մեղմ:

Գյուղում լավեց արդեն աքաղաղների երկրորդ
կանչը:

Եվ հանկարծ քայլեր եմ լսում. մեկը ծովի ափով գալիս է մեր կողմը, մանրիկ քարերը խըշխշում են նրա ոտքերի տակ:

Ես նայեցի Սպիրկային, իսկ նրա երեսին գույն չկա: Սչքերը չուլել են, բերանը բաց է մնացել:

Հրացանս ձեռքս առա ու սպասում եմ, թե ով կերևա:

Երևաց մի ծերունի: Տեսքից՝ ոչ մի սարսափելի բան. մի գողգոված մորուք, ձեռքին ոստավոր ձեռնափայտ, մաղախը չալալին, ոտքերին կոշիկներ: Մի խոսքով անցորդ ծերունի էր՝ քաղաքից եկած:

Շուռ եկավ մեր կողմը, մոտեցավ:

— Բարի երեկո ձեզ, — ասում է: — Այդ ինչո՞ւ չեք քնում, բարի մարդիկ:

— Պահակություն ենք անում, — պատասխանեցի ես գլխով ցույց տալով «նրան», որ ծածկված էր խսիրով:

— Ա՛յ թե ինչ:

Եվ ծերունին մոտեցավ «նրան», իր ձեռնափայտին հենվելով կռացավ, խսիրը բարձրացրեց և երկար, ուշադիր ու հանդիստ նայում էր իր առաջ բացված դեմքին: Հետո նորից կանոնավոր ծածկեց խսիրով:

— Իսկ դա՞ ինչի համար է, — նորից մոտենալով մեզ՝ գլխով ցույց տվեց իմ երկվորյանի հրացանը, որ դեռ բռնած ունեի ծնկներիս դրած: — Վախենում եք փախչի՞:

Ես չիմացա ինչ պատասխանեմ: Նորից հրացանս հենեցի ծառին:

Նա մաղախը ցած բերեց չալալից, նստեց, նրա միջից հանեց էմալապատ մի մաշված գավաթ ու հաց:

— Մի քիչ եռացրած ջուր կտա՞ք ինձ:

Սպիրիկան կաթսայից թեյ լցրեց նրա դալաթը:
Ծերունին լուռ նստած՝ թեյը խմեց հացով,
դալաթը տեղը դրեց, հանեց քիտան և գրքույկի
պես ծավլած լրագրի ճմրթված թուղթը: Քիսան ու
թուղթը ձեռքին բռնած երկար ժամանակ մտքի մեջ
ընկավ:

Մտքի մեջ ընկա և ես: Ծերունին ինձ դուր
է՛ր դալիս: Գուցե այդ նրանից էր, որ նա այնպես
անտարբեր նայեց «նրան», որ պառկած էր ավազի
վրա: Կամ գուցե նրանից, որ ծաղրեց իմ հրա-
ցանը...

— ...Ծխենք, — ասաց անցորդ ծերունին: —
Ծխենք ծխախոտի տերևները, հիշենք անտառի չար
ողինները:

«Անտառի չար ողինները» կատարյալ սարսափ
գցեցին Սպիրիկայի վրա: Նստեա, թե ինչպես նա
ցնցվեց և շտապ ձեռքը ծոցը կոխելով սկսեց ա-
րագ-արագ խաչակնքել կրծքին:

Ծերուկը կարծես չնկատեց այդ: Նա ծխախո-
տը վառեց, մեղ էլ ծխախոտ առաջարկեց, և երբ
մենք հրաժարվեցինք, սկսեց պատմություն անել:

Նրա պատմությունը հենց այն բանի մասին
էր, ինչ այդ պահին ես ու Սպիրիկան ամենից ավելի
քիչ էինք ուզում լսել. նա սկսեց պատմել մեռել-
ների մասին:

Ծերունին ասաց, որ ինքը քաղաքում արդեն
քառասուն տարի է պահակություն է անում մեռե-
լանոցում, կամ, ինչպես ինքն էր ասում՝ «ննջե-
ցյալների սենյակում»: Մեռելները նրա մասնագի-
տությունն էին և, երևում էր, որ նրանց մասին
չատ հետաքրքրական բաներ կարող է պատմել: Նստեա
արդեն սկսել էի հետաքրքրվել նրա պատմությու-
նով, սակայն նայելով Սպիրիկային՝ ծերունուն

վճռականապես խնդրեցի «վերջ դնել այդ պատմությանը»:

Նա ակներևաբար դժգոհ մնաց, որ իրեն թույլ չեն տալիս խոսել իր սիրած նյութի մասին, քիի տակ ինչ որ բան վնթինթաց բարկացած և լռեց:

Գյուղում աքաղաղները երրորդ անգամ կանչեցին: Լուսաբացի հանդարտ ժամն էր: Ծովն ու անտառը լուռ էին. դեռ չէր սկսվել առավոտյան հողմը, դիչերվա ընթացքում պաղած դամաքից դեռ զեփյուռը չէր սկսել փչել դեպի ծովը: Անտառում դեռ չէին արթնացել թռչունները:

— ...Ումբը՝...—հանկարծ լսվեց ծովից:

— Աստված իմ, աստված իմ, ողորմած աստված,—արագ—արագ վրա տվեց սարսափահար Սպիրկան:—Տե՛ր իմ աստված, տե՛ր իմ աստված, տե՛ր իմ աստված, չարը խափանիր, ողորմա մեզ, ողորմած աստված, դու պաշտպանիր մեզ փորձանքից...

Նա դոհունակությամբ նկատեցի, որ այդ խորհրդավոր ձայնից ծերունին ևս ցնցվեց: Բայց նա արագորեն իրեն տիրապետեց: Նվ դեռ չէր լսել Սպիրկայի չչնջոցը, երբ նա արհամարհանքով լի ձայնով վրա բերեց:

— Ա՛յ թե վախեցար: Անկիրթ լինելուց է դա: Խավարամտությունից:

Նվ այս նա ասաց այնպիսի վստահությամբ, նրա ձայնի մեջ այնպիսի անտարբերություն կար դեպի ինձ տանջող այդ «ստորջրյա բառը», որ ես հանկարծ մտածեցի. ահա թե, հավանաբար, ով կարող է ասել, թե այդ ում ձայնն է արտասանում այդ բառը:

Նվ, համենայն դեպս, իմ արժանապատվությունը չկորցնելու համար բերանս ժպտից ծռմուռելով ես «կրթված» մարդու գերազանցության

տոնով, գլխնազիւայի իմ վեց դասարանները բարձրութիւնից հարցրի:

— Իսկ դուք, ուրեմն, հասկանո՞ւմ եք, թե այդ ինչ ձայն լսեցինք հիմա:

Ծերունին թքեց խարույկի մեջ:

— Առաջներում լսած չկամ: Բայց դժուար չի գլխի ընկնել: Փաստերն աչքի առաջ են:

«Օհո՛, — մտածեցի ես: — Ինչպե՞ս է խոսում»:

Եվ նույնիսկ ինչ որ մի ներքին թրթիռ գղացի. տհա հիմա իր կես կյանքը մեռելների մեջ նստած այս սուռնկը մի ակնթարթում իմ առաջ կրացի այն գաղտնիքը, որը ես տաս տարի բանալ չեմ կարողացել: Դա և ամոթալի էր ինձ համար և խիստ հետաքրքրական:

— Ուրեմն որո՞նք են ձեր «փաստերը», — հարցրի ես որքան կարելի է անտարբեր ձեռնալով և առանձնապես ընդգծելով այդ «ուսումնական» բառը:

Ծերունին սևեռուն նայեց ինձ և վեր կացավ: Համարյա վեհապանծ մի շարժումով նա ձեռը լայն տարածեց իր կրծքի առաջ, կարծես նրանով տարածութիւնն ընդգրկելով, ապա մատնացույց արեց այն, ինչ պսակած էր ավազի վրա, խսիրի տակ:

— Հասկանալի՞ է:

Ես շփոթվեցի:

— Երկրորդը հասկանալի է. տհա, պառկած է: Իսկ առաջինը, խոստովանում եմ, այնքան էլ հասկանալի չէ:

— Առաջինն էլ ծովն է: Քի՞չ ննջեցյալներն են լողում նրա մեջ: Հենց միայն այս մե՞կն է եղել:

— Բայց ննջեցյալը ի՞նչ դործ ունի այստեղ, — քուրորդին զարմացա ես:

— Այսինքն ինչպե՞ս թե՛ ինչ դործ ունի, — քարկացավ ծերուկը: — Մարդ հո իր կամքով չի

ջուրն ընկնում. պատահաբար ընկնում է ու խեղդ-
վում, կամ թե ուրիշներն են այնտեղ դրում նրան։
Այդպիսի մարդն իր վերջին խոսքը դեռ ասած չի
լինում։ Իսկ ննջեցյալների մեջ շունչ հավաքված է
լինում։ Եվ ահա, այդպիսի մարդն աշխատում է
ջրի տակից իր վերջին խոսքն ասել մարդկանց ու
աշխարհին։ Վերջին շնչի հետ ծովի հատակից
դուրս է մղում իր այդ վերջին բառը։

«Թո՛ւ, — մտածեցի ես։ — Ինչ հիմարություն-
ներ է հնարել։ Այ քեզ «գլխոնակախություն»։

Ես ձեռքս թափ տվի և դիտմամբ երկար ու
ձիգ հորանջեցի։

Բայց դա էժան չնստեց։

— Իսկ դուք, երիտասարդ, — աչքերը կկոցելով
հանկարծ ասաց ծերուկը, — երևում է, ուսումնա-
կան եք, էլ ինչո՞ւ եք այդպես վախենում մեռել-
ներից։ Պառավակախ հեքիաթները՞ն եք հավատում։
Ամոթ է, ամոթ։

Ես, իհարկե, տաքացա։

— Այդ ինչի՞ց եք եղրակացնում, որ ես վա-
խենում եմ։ Մտքովս էլ չի անցնում։ Ես իմ կամ-
քով եմ եկել այստեղ, այ, սրա հետ նստելու, —
ես ցույց տվի Սպիրկային։ — Որովհետև նա վա-
խենում է։

— Դե որ չեք վախենում, — ասաց ծերուկը մի
չար ժպիտով, — նեղություն քաջեցեք դնալ մինչև
ծովը, տեսնել, թե էլի մի ուրիշ մեռել չի՞ լողում
այնտեղ։ Եվ, որպեսզի հավատանք, թե հասել եք
ջրին, վերցրեք այս դատարկ ամանը և մեզ ծովից
ջուր բերեք։ Հը՞, դալի՞ս է...

Սա արդեն ուղղակի մարտահրավեր էր։ Հրա-
ժարվել՝ կնշանակեր խոստովանել, որ վախենում
եմ։

Ես վեր թռա, վերցրի դատարկ կաթսայիկը,

ուղեցի հրացանս էլ վերցնել, բայց նայելով նենգավոր ծերունուն՝ ձեռքս շտապ ետ քաշեցի: Գնացի՝ վերցնելով միայն դատարկ կաթսայիկը:

Ուղիղ դժուր մինչև ծովը մի հարյուր քայլ էր: Հարկավոր էր դնալ խսիրով ծածկված դիակի մոտով: Նվ ես դիտմամբ, որքան կարելի է, մոտիկով անցա, որպես թե՝ դե տե՛ս:

Թեպետ ետ չէի նայում, բայց հավատացած էի, որ ծերունին ինձ է նայում. կարծես նրա հայացքը ծակում էր մեջքս:

Այդ բոլորին ես խիստ բարկացած էի այդ անցորդ ծերուկի վրա: Նվ հենց ինձ վրա էլ. ախր ես, իսկապես, մի քիչ վախենում էի, բայց ինչի՞ց, ինքս էլ չգիտեի, ես հո սեմինարիայի աշակերտ չեմ, ոչ դեկերի եմ հավատում, ոչ կաթարդության, ոչ զանազան ուղիների, ոչ դադաղից վեր կացող մեռելների, ոչ էլ լուսամուտը ծեծող ջրահեղձների:

...Ուտած մարմնին քառանգներ

Կրպած սևին եմ տալիս...

Հանկարծ հիշեցի ես մանկությունից ծանոթ տողերը և հանկարծ ամբողջ մարմինս փշաքաղվեց:

— Թո՛ւ, գրողը տանի,—մտածեցի ես:—Այլև՛րի լավ է դրա մասին բոլորովին չմտածել: Հետո կպարզեմ, թե որտեղից է այս վախը: Ֆերեկը հո չեմ վախենում:

Արդեն մոտենում էի ծովին: Սկսել էր լուսանալ: Ուշադիր նայեցի ջրին. հանկարծ տյնաեղ իսկապես որ... Բայց ո՛չ, իհարկե, այդպիսի անսպասելի գուդադիպություններ չեն լինում:

Դրա հետ միասին մեջքս սարսուռ էր ընկել ես չէի կարողանում մոռանալ, որ այնտեղ, իմ ետևը սլառկած է «նա», ծածկված խսիրով...

...Զարհուրելի դիակն ուտել,
Կապըտել էր այլանդակ...

Բայց այդտեղ ես ստիպված եղա համոզվել,
որ կյանքում լինում են ամենաանսպասելի դուրս-
գրվուլթյուններ, և այն էլ այնպիսիները, որոնք
մարդու մտքով էլ չեն կարող անցնել:

Ալիքների մեջ ես տեսա մի մթին մարմին:

— Ո՛չ, դա ստորջրյա քար է բացվել, — մտքով
դիմադրում էի ես նրան, ինչ տեսնում էի աչքով և
ինչ չէր ուզում, ոչ մի կերպ չէր ուզում խոստո-
վանել իմ դիտակցությունը:

Մթին մարմինն ալիքների մեջ օրորվում էր
ափից այնքան մոտիկ, որ երևում էր նույնիսկ այն
դեղնավուն փայլը, որ ստացել էին կոհակները
բացվող արշալույսից: Եվ երևում էր, որ մարմինը
գեպի ափն է դալիս:

Այլևս ինքս ինձ խաբել չէի կարող:

Ես ինձ վատ զգացի, ծնկներս թուլացան, և
ընկա ավազի վրա:

Ինձ թվաց, թե մթին մարմինն անհայտացավ:
Բայց, ահա, ես նորից տեսա նրան՝ ավելի մոտիկ:

...Նորից չքացավ: Գուցե աչքե՞րս են սղտոր-
վել:

Ես նստել էի և չէի համարձակվում մատս ան-
դամ շարժել:

Մեկ էլ հանկարծ, ինձ համար անսպասելիորեն
ջրահեղձը երևաց բոլորովին մոտիկ. ալիքի հետ
միասին նա դուրս ընկավ ու փուլեց խոնավ ավազի
վրա: Մարմինը երկար էր ու թաց, ամբողջովին
ծածկված սղտոր բծերով, գլուխը սղալված ջրի
չփումից... Եվ այդ գլուխը ինձ էր նայում համա-
ռորեն մարդկային կենդանի աչքերով...

Դրան արդեն դիմանալ չէի կարող:

Ես վեր թռաւ և... չգիտեմ, թե ինչ կանեի, եթե հանկարծ ջրահեղձը շուռ չգար տմբողջ մարմնով և նորից չսուզվեր ջրի մեջ:

Կարող եք ծիծաղել ինձ վրա, բայց այդ բոլակին ես չկարողացա հասկանալ, որ դա ծովային գաղան է՝ ծովաշուն:

Այդ բանը ես հասկացա քիչ հետո միայն, երբ արդեն լոյրորովին լուսացել էր, և ես ծովաշունը տեսա ավելի ոչ հեռու լողալիս, հետո նա բարձրացավ մի տափակ քարի վրա, որ հազիվ դուրս էր եկել ջրի տակից:

Քարի վրայից նա նորից սուզվեց ջրի մեջ. երեւի տեսել էր ինձ ավին, իմ հին տեղը կանգնած: Սուզվեց, սուզվեց, և ահա այնտեղից, հենց այն քարի մոտից, որտեղ երևացել էր ծովաշունը, պարզ ու որոշակի լավեց.

Ունեմք...

Այս պատահական փոքրիկ հայտնությունն անսպասելի ուրախություն բերեց ինձ: Խնդիրն այն է, որ այժմ ես կարող էի հաղթանակ տանել անցորդ ձերուկի դեմ, որն այնպես չարախնդությամբ ծաղրում էր ինձ: Ի դեպ, ես նրան այլևս չտեսա. նա դնացել էր, առանց սպասելու իմ վերադարձին:

Եվ ոչ էլ այն էր խնդիրը, որ ես հասկացել էի այն, ինչ ուրիշները, նույնիսկ ձերուկներն էլ համար պապանիք էր. թեև, իհարկե, այդ հաճելի էր ինձ համար: Այլ իմ ուրախության պատճառն այն էր, որ ես հաղթանակ էի տարել հենց իմ դեմ:

Շուտով ես համոզվեցի, որ այդ հիմար արկածից հետո այլևս ոչ մի խորհրդավոր բան ինձ

չէր վախեցնում: Հենց որ սկսում էի մի որևէ անհասկանալի բանից վախենալ, իսկույն հիշում էի, թե ինչպես ծովաշուներ ջրահեղձի տեղ էի դրել և ինքս ինձ վրա ժպտում էի: Իսկ որտեղ ժպիտ կա, այնտեղ ինչ վախ կլինի: Եվ ահա, ուզում ես պարզ բացատրություն գտնել այն բանին, ինչ այնքան խորհրդավոր է թվում:

Դրանից հետո քանի՜-քանի անգամ գիշերը որսի ժամանակ ես լսել եմ ահասարսուռ ձայներ, չիմանալով, թե ում են պատկանում դրանք: Իսկ առավոտյան գետնի կամ ձյունի վրա գազանների ու թռչունների թողած հետքերից հասկացել եմ, թե՛ գիշերային խավարի մեջ ով է վախեցրել ինձ:

Կամ, ահա, հենց այժմ, ես նորից ականջ եմ դնում կեսօրվա խորհրդավոր լուսթյանը: Իմ խորձիթի լուսամուտի առաջ, կոլխոզային փողոցում նստած է մի ագռավ: Նույնիսկ ոչ թե նստած, այլ ուղղակի պառկած է. թևերը փռել է փոշու մեջ ու կտուցը բաց արել:

Քիչ հեռու, գյուղի ծայրին սոճի ծառի վրա նստած է մի մեծ բազե: Այստեղից ես չեմ տեսնում, թե նա է՞լ բացել է իր կտուցը, բայց այն էլ բավական է, որ նստած է անշարժ և ոչ մի փորձ չի անում իր մագիլների մեջ առնելու հիմար ագռավին, որ այնպես անհոգ ու անպաշտպան փռվել է նրա աչքի առաջ, փոշու մեջ:

Ես գիտեմ. բազեն կուշտ է առավոտվանից, նա էլ է հյուծվել շոգից:

Կեսօրին կարծես կյանքը քար է կտրել բնության մեջ, ինչպես քար էր կտրել քնած գեղեցկուհու հեքիաթում: Լուսթյուն, անդորրություն, պատից կախված իմ ժամացույցը միալար ընկերներն է հաշվում: Օ՛, նա շատ արագ է ընթանում:

Արեգակը՝ կյանքի հայրը շարունակում է իր

ուղին, խոնարհվում է դեպի հորիզոնը և նրա տակ
ամեն մի կենդանի էակ շուտով թափ կտա իր վրա-
յից կեսօրվա թմրությունը:

— Սիգամ, բացվի՛ր, — քանի՜ անգամ է իմ ա-
ռաջ մի ակնթարթով բացվել նա, այդ հեքիաթա-
յին սարը՝ Սիգամը, — բայց այն դուռը, որի ետևն
անթիվ անհամար դանձ կա, նորից իսկույն փակ-
վում է իմ քթի առաջ: Հիմա ես դրանից չեմ վա-
խենում: Ես գիտեմ, դա սարսափելի չէ, եթե մարդ
հասկացել է, թե ինչպես է բացվում այդ դուռը:

Ամենախորհրդավոր, ուրվականային դռան հա-
մար էլ միշտ կգտնվի հասարակ իրական բանալի:
Միայն թե կարողացիր գտնել այդ բանալին:

Եվ գանձերը քոնը կլինեն:

«ՆԱ»

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ՊԱՏՄԱԾԸ

— Дик и страшен верх Алтая.
Вечен блеск его снегов.

ХОМЯКОВ

Հենց նոր էինք վրաններ խփել, հաց կերել և ուզում էինք հանգստանալ, երբ հանկարծ սլարդվեց, որ կորել է լճի պրեպարատների, կարևոր դործիքների պայուսակը: Սուանց դրանց դիտահան արշավախմբում կատարելիք լճի կենդանաբանական աշխատանքը կտապալվեր:

Բաղձալի հանգիստը մոռացած՝ ես վեր թռա

ամբողջ գիշերը թամբի վրա մնալ։ Այն էլ այսպիսի հոգնեցուցիչ, շոգ օրից հետո, երբ նույնիսկ սովորական կեսօրվա հանգիստը չենք առել։

Բայց ինչ կարող ես անել. անհրաժեշտ էր գնալ։

Թամբին կապեցի վերարկուս, որի մեջ փաթաթել էի հացի մի փոքրիկ պաշար, ուսս դցեցի երկփողանի հրացանս և մեր այդ խենթուկին բարի գիշեր մաղթելով ճամբարից դուրս եկա իմ երեք տարեկան Սևաթույրը հեծած։

Գետի մոտ մի մեծ քարի վրա նստած էր մեր ուղեցույց օյրոթ աղջիկը։ Յոթ հատ երկար ու բարակ հյուսած ծամեր օձադալար իջնում էին նրա ուսերին ու կրծքին։ Սև ծամերի մեջ փայլփլում էին արծաթե զարդարանքները։ Նրա այտոսկրերի վրա մաշկը պիրկ ձգված էր, աչքերը փոքր ինչ չեղ էին, ճակատը լայն ու վճիտ։ Ալթայցի այդ աղջկա ամբողջ ամրապինդ ու կատարելապես անշարժ ֆիզուրը կարծես քանդակված լիներ այն քարից, որի վրա նստած էր նա։

Ես նրան ասացի, թե ո՛ւր և ինչո՛ւ եմ դնում մեր մտացրիվ պետի ողորմածությամբ. ուզում էի որևէ մեկին պատմել գլխիս եկածը։

Նա չիբուխը չհանեց բերանից, միայն հայացքը դարձրեց ինձ՝ շողացնելով իր փայլուն սպիտակուցները։ Եվ ատամների արանքից ասաց.

— Ձի՛ կարելի։ Մի՛ գնա։

Ես դարմացա.

— Ինչո՞ւ որ։

— Այսպես արա, — և նա կոպերը ցած թողեց և գլուխը փոքր ինչ թեքեց մի կողքի վրա, ցույց տալով, թե ականջ է դնում։

Ես բարեխղճությամբ կատարեցի նրա խորհուրդը. սկսեցի ականջ դնել։

Երեկոն զարմանալի խաղաղ էր. նույնիսկ թռչունները լուել էին, և ես զգացի ինչ որ անհասկանալի ու ճնշող լարում. կարծես մեկը կողքիս շունչն իրեն էր պահել և արդեն բերանը բաց արել, որ մի բան ասի, բայց խեղդվելուց ոչինչ չէր կարողանում ասել:

Քարե աղջկա կոպերը բարձրացան, ազատի աչքերը սևեռվեցին ինձ վրա:

Նա ծխամորճը հանեց բերանից և ծանր ու միալար արտասանեց սերտած բառերը.

— Զանգերը դողանջում են. տոն է լինելու:

Ես գիտեի, որ նրանք այստեղ «տոն» են անվանում ամեն մի նշանակալից դեպք: Բայց ոչ մի զանգ չլսեցի, և այստեղ, Ալթայան լեռներում հարյուրավոր կիլոմետրերի վրա էլ ոչ մի զանգ չկար: Միանգամայն անհասկանալի էր, թե ինչ էր սպասում այդ աղջիկը:

— Ինչ «տոն»,—հարցրի ես:

Եվ քարե աղջիկը հազիվ լսելի շշնջաց.

— Նա:

Ես ժպիտս զսպել չկարողացա:

— Դե ի՞նչ կա որ. կվերադառնամ, կգրոսնեմ նրա հետ:

Օյրոթուհին նորից սև, կրժմրժած ծխամորճը խրեց ատամների մեջ ու կոպերը ցած թողեց:

Կապուտակ ծուխը բարձրացավ ծխամորճից ու անշարժ կանգնեց օդում:

Ոոսակցությունը վերջացած էր: Ես ձիս քչեցի:

Շավիղն անցնում էր տայգայով: Ես գնում էի ու մտածում:

«Այստեղ բոլորը, և՛ օյրոթները, և՛ հնաբնակ ուսաները, երեխայի պես ապրում են հեքիաթներով: Ըստ երևույթին նախնադարյան բնությունն է այդպես ազդում նրանց վրա: Այդ բնության մեջ

ներանք ինչ որ խորհրդավոր էակներ են պատկերացնում: Ահա, ինչպես այդ «նա»-ն:

Պետք է ասել, որ «ներա» մասին արդեն առաջին անգամը չէր, որ լսում էի այս լեռներում: Իր կարծությամբ ու անորոշությամբ սոսկալի այդ բառով տեղական բնակիչներն, ըստ երևույթին, անվանում էին մի ինչ որ անհայտ ուժ, իրենց համար անհասկանալի բնական մի ինչ որ երևույթ: «Նա» «վրա տվեց»: Այնտեղ «նա» պառկեցրեց տայգայի մի շերտ,—և կարելի էր կարծել, թե խոսքը վերաբերում է մի ինչ որ երկնաքարի: Այնտեղ «նա» անդունդն է նետել մի ամբողջ հողակտոր՝ մեղվանոցի հետ միասին,—և ես ինքս ինձ բացատրում էի, թե դա պարզապես փլվածք է, որ հազվադեպ չէ լեռներում:

Բայց ամեն անգամ սպարդյուն էին վերջանում իմ բոլոր փորձերը, լրիվ հասկանալու, թե իրոք ինչ բան է այդ «նա»-ն: Պատմողն անմիջապես լռում էր բազմանշանակ՝ կամ խոսքը շուտ տալիս մի ուրիշ նյութի վրա, պատասխանի չարժանացնելով իմ այդ անտակտ հարցը: Նվ վերջ ի վերջո ես որոշեցի, որ դա խորհրդապաշտություն է, հիմարություն, հեքիաթների չար վհուկ պառտվի նման մի բան, որ իբր թե շրջում է օդում՝ ցախափելը ձեռքին:

Երիտասարդ էի ես և անձնապատան: Չէի կարողանում սնահավատության կեղևի մեջ դնել ճշգրիտ դիտողության կորիզը, որ ստուգված է բազմաթիվ սերունդների կողմից, թեպետ և առանց բացատրություն ստանալու: Կարծում էի, թե բնության ամեն մի երևույթ ես կարող եմ խսկույն հասկանալ, բացատրել նրա էությունը և դրանով իսկ իմ մեջ սպանել սնահավատության ամեն մի

երկյուղ: Եվ ամեն ինչ, որ անհասկանալի էր, ինձ թվում էր սնահավատություն:

Երբ շափիղը նորից դուրս եկավ գետի ափը, մայրամուտի երկինքն արդեն վառ ոսկի էր հագել: Գետի այն կողմը սլարդ երևում էր մի ժայռոտ լեռնաշղթա: Լեռնաշղթայի կատարին Փարիզի ատամլածամուր տաճարի դմբեթի նշանավոր քիմեռից էլ ավելի հրաշադեղ դժադրվել էին Փանտաստիկ Ֆիդուրների կերպարանքներ: Հողմահարված քարերի մեջ իմ աչքերին ախամայից երևում էին մերթ վիթխարի սկյուռներ՝ վեր ցցած պոչերով, մերթ խեթափիճիներ հեծած դեհեր, մերթ կախարդի կեռաքիթ դեմքեր:

Երևում էին հաստադլուխ քաղ կտրած արջեր և մեջքը կորացրած գիշատիչ լուսաններ: Մի տեղ իմ աչքին երևաց փղի մեծությամբ մի սարդ, մի ուրիշ տեղ իմ աչքին այնքան սլարդ երևաց մի թեփալոր առյուծ, որ ես նույնիսկ ետ պահեցի ձիս:

Իսկապես, քարերի սուր դժադրությունները զարմանալիորեն նմանություն էին տալիս թևավոր առյուծների, որսլիսիք տեսել էի հին Հունաստանի պատմության դասադրքերում:

— Ո՞վ դիտե, — անցավ մտքովս: — Գուցե հենց այս ժայռն է, որ պատմության արչալույսին թեփալոր առյուծի կերպարն է ծնել հելենների երեփակալության մեջ: Հիշում եմ, այն ժամանակները հելենները համուռ էին ույստեղ, տուետուր էին անում ալթայցիների հետ, որոնց նրանք սկյութներ էին անվանում: Թևավոր առյուծները, ասում էին նրանք, ույստեղ սլահում են սկյութների ոսկին:

Նորից ձին արագ քշելով՝ ես աչքս չէի հեռացնում լեռնաշղթայից: Նրա սուր դադաթներից ցած, անմատչելի լանջերին սեփն էին տալիս քարանձավ-

Ների երախները, որոնք գուցե և երբեմն ապաստան են եղել բրդոտ բորենիներին ու արջերին, թրա-
ժանիք վիթխարի վադրերին կամ նախնադարյան
մարդուն: Եվ թփերի ու խոտերի արմատներով
պարուրված՝ բարձունքից ցած էին թափվում քա-
ռախ պես իրար գլխի կուտակված քարաշեղջերը:
Թափվում էին, թափվում և տեղից չէին շարժ-
վում:

— Գրողը տանի,— քրթմնջացի ինքս ինձ,—
ահա կարծես մեր օյրոթուհուս պես իմ աչքին էլ
սկսում են բաներ երևալ:

Սակայն ծանծաղուտն արդեն մոտիկ էր: Ան-
ցումն անվտանգ չէր, ուստի զբաղեցրեց իմ բոլոր
մաքերը: Իսկ այնուհետև ճանապարհն անցնում էր
Չարըչ գետի լայն ու խաղաղ հովտով, որ լեռ-
նային Ալթայի ամենախոշոր գետերից մեկն է և
կտրում—անցնում է այն արևելքից արևմուտք:

Սքանչելի էին լեռները՝ պարուրված մայրա-
մուտի գույնզգույն մշուշով: Չքնաղ էր Չարըչը՝
կապուտակ ու թափանցիկ մինչև հատակը: Իմ
չուրջը մի վայրի ուժ ու անասելի գեղեցկություն
էր ընչում՝ նախնադարյան բնությունը, ծնունդ
տալով մարդու հոգում հաղարավոր մտքերի տե-
սիլքների ու անըմբռնելի զգացմունքներին:

Բայց և այնպես այդ խաղաղ երեկոյին գլխա-
վորը մնում էր լուությունը: Մի ինչ որ առանձին
լուություն, չափաքանց անձայն և, գուցե դրա հա-
մար էլ, մի տեսակ ճնշող:

Հիմա արդեն ես էլ կարծես այդ լուության մեջ
լսում էի մի տեսակ մեղմ ու թափանցիկ ղողանջ:
Թվում էր, թե գնդում է օդը: Եվ արդեն մի քանի
անգամ զգացի, որ իմ մեջ ցանկություն է առա-
ջանում կանգ առնել, ականջ դնել, հասկանալ այդ

ճայնը: Բայց արդեն սկսում էր մթնել, հարկավոր էր շտապել:

Մի տեղ ճանապարհը փակում էր գետի վրա կախված մի ժայռ: Հարկ եղավ այդ ժայռի դուռնը բարձրանալ ծուռ ու մուռ, սայթաքուն շափողով, ամեն բոպե ցած գլորվելու և գետն ընկնելու վտանդին ենթակա: Ուրիշ տեղեր հարկավոր էր լավ տեսնել ճանապարհը, որպեսզի չգլորվեմ զանախից:

Արդեն մութն էր, երբ ես անցա գետի մյուս ափին դռնվող Ձեչուլիխա գյուղը: Դեռևս շատ ուշ էր, և ինձ դարմացրեց, որ ոչ մի լուսամուտից լույս չէր երևում:

— Այստեղ էլ, երևի, «նրան» են օպասում, — մտածեցի ես: — Վախենում են, թե կտեսնի, կհարձակվի իրենց վրա, չուռ կտա ճրագը և հրդեհ կառաջացնի:

Ինձ համար շատ հաճելի էր նկատել, որ հեռու իմ առջև, կարծես բա՛րձր-բա՛րձր մթին ամպի վրա ուրախ կայծկլտում էր մի կարմիր կրակ. երևի որևէ մեկի խոշոր խարույկն էր լեռան գագաթին: Իմ ճանապարհն էլ գնում էր հենց այդ կողմը, դեպի համերժական ձյունով ծածկված, Կորգոնյան գագաթները: Եվ ես մտածեցի.

— Թող այդ կրակն իմ փարոսը լինի:

Մեկ ու կես ժամ հետո ես անցա Կորգոն գյուղի միջով, որ կարծես նույնպես մեռած լիներ, այդտեղ էլ ոչ մի ճրագ չէր երևում, ոչ մի շունչ չկար փողոցում:

Կորգոն գետը, որ Չարըչի փոթորկալի վտակն է, ես ստիպված եղա անցնել լուռնի լույսով: Ծանծաղուտն այստեղ վտանգավոր էր. ուժեղ հոսանքը քաշում է հատակի վրայով ջրի ու հողի շփուից կլորացած ողորկ քարերը: Այդ քարերը կարող

են հարվածել ձիու ոտքին: Եվ բավական է, որ ձին սայթաքի, հոսանքը նրան իր մեջ կառնի, պտույտ կտա ձիավորի հետ միասին և քարերին խփված ու ջախջախված երկու գիակ կքչի դեպի Չարըշ գետը:

Մևուկն հաջողությամբ գետն անցավ:

Մյուս ամիսն ես թամբից ցած թռա ձիու բեռն ուղղելու: Այդ ժամանակ ինձ զարմացրեց, որ փարթամ խոտը, որը սովորաբար գիշերները ճամփորդին թրջում է սառն ցողով, այդ օրը բոլորովին չոր էր:

Բայց դրանից էլ ես չհասկացա վտանգի մոտալուտ լինելը:

Իսկ օդում արդեն զողանջ ու երգ էր լսվում, ինչպես ծովային խխունջի մեջ, երբ ականջդ դնում ես նրա վրա:

Այնուհետև իմ ուղին թեքվում էր տրորված ճանապարհից և Չարըշից հեռանում դեպի հարավ: Ես մտա լեռների միջև գտնվող մի նեղ կիրճ, մեկն այն վայրի կիրճերից, որոնց օյրոթները կոչում են «այու կեպչաս», այսինքն՝ արջն էլ չի անցնի:

Բայց այդտեղ կար ինձ ծանոթ մի շավիղ, որ բացել էին գազանորսները: Լեռների թանձր ստվերըն ընկել էր կիրճի մեջ, բայց ես առաջ էի գնում վստահությամբ և բավական արագ: Առջևում լեռան վրայի կրակը մերթ երևում էր, մերթ ծածկվում, կարծես աչքով էր անում ինձ իսկական փառոսի պես:

Մի քանի օր առաջ այդ խուլ կիրճի մեջ գիշերը իրենց բվոցով ինձ խլացնում էին բուերը: Նրանք մի քանի հատ էին: Մեկը կռանչում էր, մյուսները ձայնակցում էին, նրանց ձայնն արձագանքում էր ժայռերի մեջ, և ամբողջ կիրճը լըց-

ժողով էր դժոխային ձայներով: Արտաճմլիկ համերդ էր դա:

Բայց այսօր նույնիսկ բուերը, նույնիսկ դիշերային այդ ողինները լուռ էին:

Կիրճը վերջանում էր մի ոչ չափ բարձր լեռնաճրճով: Ես իջա իմ Սևուկից և սկսեցի քայլել սանձը բռնած: Երբ դառիվերը բարձրացանք, մեր առաջ քայլեց մի ընդարձակ բացատ՝ ամբողջովին ողողված լուսնի լույսով: Այստեղ խոտը հնձված էր, շարված էին խոտի դեղերը:

Եվ հենց այդտեղ էլ ես կրեցի այն, ինչին որ իմ սեփական հանցանքով բռնորովին պատրաստ էի:

Հանդիստ կանգնած հիանում էի դիշերային սքանչելի տեսարանով:

Հանկարծ Սևուկս վայրագաբար վեր ցատկեց չորս ոտքերով, սանձը պոկեց իմ ձեռքից և բացատի միջով սլացավ դեպի տայգան:

Ես ևս խիույն, դեռևս ոչինչ չտեսնելով ու ոչինչ չհասկանալով, մի ինչ որ անըմբռնելի սարսափ զգացի: Զիմանալով, թե որտեղից է վառնալ սպառնում և ի՞նչ է սպառնում ինձ՝ ես շտապ ուսիցս ցած առա իմ երկիրողանի հրացանը:

Բայց ո՞ւմ վրա պիտի կրակեի: Ես անզոր ցած իջեցրի հրացանը:

Այդ ժամանակ լեռան ձյունածածկ դադաթից զարհուրելի ուժով մի հեռավոր դղրդոց լսվեց:

Ես չդիտեի, թե ի՞նչ բան է դա: Որոտի նման չէր: Փրվածքի՝ նույնպես: Ավելի շուտ՝ մի վիթխարի պայթյուն էր հեռվում: Ապա լսվեց մի դրժոց:

Այդ ցածր, բայց հարաճուն ձայնն այնքան զարհուրեցի էր, որ ես նետվեցի դեպի մոտակա դեղը. հարկաւոր էր օրէն տեղ թաքնվել այն ան-

հայտ ուժից, որ լեռան վրայից անտեսանելիորեն սլանում էր ինձ վրա:

Մի ակնթարթում ես մկան պես խցկվեցի դեզի մեջ:

Թնդյունը մոտենում էր զարհուրելի արագությամբ: Գուրս նայելով իմ թաքստոցից՝ ես տեսա, որ բացատից վերև լեռան վրա խոնարհվել է բարձր տալգան, ինչպես խոտը քամու առաջ: Նրա աղմուկը չէր լսվում. նա խեղդվում էր այն բամբ թնդյունի մեջ, որով լցվել էր տիեզերքը:

Թվում էր, թե ինչ որ մի վիթխարի բան օդի միջով ցած է սահում՝ ձյունապատ դադաթից, և նրա բարձրացրած մահաբեր մրրիկը սրբում է ամեն ինչ իր ճանապարհին: Բայց ի՞նչ էր այդ:

— «Նա», — հիշեցի ես օյրոթուհու խոսքը, և միանգամից փայտացավ ամբողջ մարմինս, կանգ առավ սիրտս: Ես աչքերս փակեցի:

Եվ «նա» վրա հասավ:

Կարծես տարերքը պայթեց իմ գլխավերևը: Ինչ որ մի հզոր ու տաք շունչ խփեց ինձ, սեղմեց դետնին, և ես դադարեցի զգալ:

Ուշքի եկա մերկ դետնի վրա, բարձր ու հանդարտ լուսնի տակ պառկած: Միանգամից չհիշեցի, թե ինչ է պատահել ինձ: Եվ արդյո՞ք որևէ բան պատահել էր:

Գուցե այս ամենը երևակայությո՞ւնն էր: Գուցե կա այդպիսի մի հիվանդություն, ուղեղի ինչ որ հանկարծակի, սուր թունավորում, կայծակնային մղձավանջ: Ֆանտաստիկ տեսիլքների մի կարծ ակնթարթ և հանկարծ՝ հանգիստ արթնացում:

Բայց չէ՞ որ ես դեզի մեջ թաղվեցի:

Իմ վրա դեզ չկար:

Ես վեր կացա, շուրջս նայեցի:

Ձկային և մյուս դեզերը. բացատում թափված էին միայն խոտի ցրիվ եկած կուլտեր և սևին էին տալիս էլի ինչ որ բծեր: Տայգան կանգնած էր հանգիստ:

Ձկար և իմ ձին:

Նորից լուռթյուն էր, այնպիսի լուռթյուն, որ մտածեցի. արդյոք չե՞մ խլացել ես:

Վեր ցատկեցի: Սուլեցի, վախենալով, թե չեմ լսի իմ իսկ սուլոցը:

Տայգայից ինձ իսկույն պատասխանեց ծանոթ վրնջյունը:

Սևուկս սլացավ ինձ մոտ, բեռը կախված մի կողքից, համարյա գետնին քարշ գալով: Այնպես ուրախացա ձին տեսնելով, որ երկու ձեռքով գրկեցի նրա գլուխը և պինդ համբուրեցի տաք ու մազմզոտ դուռնչը:

Ձին դողում էր ամբողջ մարմնով, աչքերը խեթում և վախեցած սեղմվում էր ինձ:

Ես ողջ էի մնացել: Բայց արդյոք ամբողջ տիեզերքում մենակ չէի՞ ահա այս հավատարիմ ընկերոջ՝ իմ ձիու հետ: Իսկ մյուս բոլոր մարդկանց «նա» կարող էր ոչնչացրած լինել, աղվամաղի պես փչած, հեռացրած երկրագնդի վրայից:

Նայեցի լեռանը:

Այնտեղ վառվում էր ծանոթ կրակը՝ իմ փարոսը: Բայց վառվում էր մի տեսակ տարօրինակ, անհավասար:

Կայծկլտում էր ու մարում:

Բոլորովին մարեց:

«Պարզապես պառկեցին քնելու,—հանգստացնում էի ինքս ինձ:—Հանգցրին կրակը և պառկեցին քնելու»:

Մտքերս կարգի էին դալիս: Հիշեցի, թե ինչու եմ եկել այստեղ:

Այն ժայռը, որի վրա գտնվում էր մենավոր եղևնին, և որի տակ երեկ գիշերել էինք մենք, արդեն հեռու չէր, հենց այս բացատի վերևն էր: Այնտեղ բարձրանալն ընդամենը մի ժամվա գործ էր:

Բայց ես իմ ասլրումներից այնպես էի թուլացել, որ ճանապարհը շարունակել չէի կարող: Վճռեցի գիշերը մնալ տայգայի եզրին մի որևէ տեղ:

Սևուկս դալիս էր իմ ետևից, ինչպես հավատարիմ շուն:

Դեռ մի հիտուն քայլ չանցած՝ իմ առջև տեսա գետնին ընկած մի մեծ ծառ:

Մոտենալով նրան՝ ես համոզվեցի, որ դա այն վիթխարի դարավոր եղևնին էր: Նա արմատախիլ էր եղել գետնից: Նրա այն հաստ ճյուղերը, որոնք խփվել էին գետնին, փշրված էին: Մյուս ճյուղերը վեր էին ցցված, ինչպես դեպի երկինք բարձրացրած ձեռքեր: Ահա այդ ճյուղերից մեկի վրա սևին էր տալիս ազդավի բնի պես մի կլոր բան:

Ձեռքս մեկնեցի և շոշափեցի ողորկ ու պինդ կաշին. պայտւսա՞հն է:

Ճյուղին փաթաթված փոկն արձակելով ես ցած բերի պայտւսակը և բաց արի:

Դա մեր պայտւսակն էր: Նրա մեջ եղած բոլոր գործիքներն տեղն էին:

Այս սյուրպրիզը դժվարությամբ էր նստում իմ գլխում. արդյոք չե՞մ գառանցում ես: Բայց դա չատ հաճելի սյուրպրիզ էր: Զե՞ որ այլևս ոչ մի տեղ գնալու կարիք չունեի, կարելի էր հանգստանալ և վերադառնալ ընկերներիս մոտ:

— ...Ապրանքը տուն հասցնելու պայմանով,

—մտածեցի ես ուրախ:—Իմ նկատմամբ, համենայն դեպս «նա» զարմանալի սիրալիր է եղել: Բայց ի՞նչ վիթխարի ուժ. գետնից պոկել դարավոր եղևնին և տայգայի վրայով մի կիլոմետրի չափ նետել լեռան տա՛կ: .

Առևտրի թամբն վերցրի և նրան արձակեցի, որ արածի, իսկ ինքս հենց ընկած եղևնու ճյուղերի տակ փաթաթվեցի վերարկուիս մեջ ու պառկեցի քնելու, մոռանալով նույնիսկ ուտելը:

Արթնացա, երբ արդեն արևը բարձրացել էր լեռների վրա:

Աշխարհը բոլորովին ուրիշ էր: Երեկվա լուռ-թյան հետքն անգամ չկար: Զյունածածկ դադաթների կողմից փչում էր ուժեղ ու տաք քամի, տայգան աղմկում էր:

Այն, ինչ ապրեցի ես այդ գիշեր, երազ էր թվում: Պատրաստ էի ծիծաղելու ինքս ինձ վրա. և ինչի՞ց էի վախեցել. փոքրիկ երեխայի պես: Պարզապես հանկարծակի ուժեղ քամուց, որ տաս-տասներկու բալլ ուժգնություն կունենար: Այդպիսի քամու համար ի՞նչ մեծ բան է փչել, ցրիվ տալ խոտի դեզերը և ժայռի վրայից ցած գլորել մի ծառ: Լինում է մրրիկ, որ տների տանիքն է պոկում—տանում, տներ է շուռ տալիս:

Զարմանալի հաճելի էր զգալ, որ աշխարհում ամեն ինչ այնպես լավ, ամուր է սարքված: Այս սարը, որի վրա ես նստած եմ, ոչ մի ուժով չուռ տալ չի լինի: Պարզ առավոտվա լույսի տակ ամեն ինչ այնպես անսասան ու ամուր է թվում. և՛ եղևնու հզոր բունը, որին հենվել եմ ես, և՛ ժայռի քարերը: Նրանց վրա պարարտ քարաքոսներ կան, ճկուն խոտեր:

Նույնիսկ քամին, չգիտեա որտեղից, անտեսա-
նելի մարմին է ստացել: Նա շարունակ խփում է
երեսիս, կրծքիս, կարծես ուետինե լինի:

Իայց ի՞նչ քամի է: Հարկաւոր է զնալ, քանի
դեռ մրրիկի էի փոխվել:

Ձիս մոտ կանչեցի սուլոցով և հացը կիսելով
նրա հետ՝ ես թամբի վրա ամրացրի վերաբիռն ու
սլալուսակս և ճանապարհ ընկա: Երբ վայրեջքն
սկսվեց, տայգան արդեն դժժում էր:

Ես բարեհաջող դուրս եկա հարթ ճանապարհը,
Գամին արդեն մրրիկի էր փոխվել, պոկոտում էր
ու նետում: Նա անդունդն էր փչում թեք լանջերով
վազող փքված դետակները, փռչի էր դարձնում
թռչող ջուրը: Տայգան հառաչում էր: Մերթ ընդ
մերթ նրա խորքերում լավում էր ընկնող ծառերի
ճռճոցը:

Նույնիսկ հովտի խորքում, լեռների պաշտ-
պանության տակ դժվար էր չնչել: Շիկացած
մրրիկն ամբողջ բուսկներով բալորովին փակում էր
չնչառությունը:

Աշխարհի ամբողջյան մասին իմ ունեցած համոզմունքը նորից լքեց ինձ: Ամեն ինչ խառնվում էր գլխիս մեջ: «Իսկ ի՞նչ է արել ցածում «նա», որ այնքան ուղորմած եղավ իմ նկատմամբ: Արդյոք դեռ չի նետել իմ ուղեկիցներին, ուղեցույց օյրով աղջկան:

Կորդոն դյուլում էս առաջին անհանգիստ լուրերն ստացա: Մի ծանոթ ծերունի դադանորս պատմեց, որ դիշերը «պաղաթը» աղետներ է սարքել: Հենց նոր ձյունածածկ պաղաթից եկել է մի պատանի, որ միայն պատահաբար է փրկվել: Նրա հետ եղած չորս մեծահասակ մարդիկ զոհվել են. ձյունախառն բուքը ծածկել ու մարել է նրանց խաբույկը, մարդիկ մոլորվել են և ցրտասուր եղել ձյունի մեջ:

Ես հիշեցի իմ «փարոսը»: Բայց գլխումս չէր նստում լեռնադալարներում եղած սառնամանիքի, ձյունակույտներից սլոկվող ձյունի միտքը. այստեղ, հովտում իմ շորերի տակից քրտինք էր ծորում:

Ես ձիա քշեցի:

Տեղ-տեղ իմ ճանապարհը փակում էին մրրկի փչրած ծառերը: Ես աշխատում էի չնայել ժայռոտ դալարի քարե սքանչելի ֆիզուրներին. այժմ նրանք իմ մեջ խփական երկյուղ էին առաջացնում: Ես վստահ չէի, թե թևավոր առյուծը հանկարծ չի սլոկվի ժայռից և չի հարձակվի ինձ վրա:

Իմ ուղեղի մեջ հեքիաթայինը վերջնականապես խճճվել էր իրականի հետ: Նվամենն բողբոջում էր անհանգստությունը ճամբարում թողած ընկերներին վերաբերյալ: Ինձ պատկերանում էին քարերին խփված ու ջախջախված նրանց դիակները:

Ես շարունակ քշում էի իմ Սևուկը:

Եվ երբ տայգայի շավիղով արդեն բոլորովին մոռացել էի ճամբարին, հանկարծ կարուկ կերպով կանգնեցրի ձիս:

Միանգամայն սլարդ լսեցի ուրվականային դանդակների նուրբ զոդանքը: Ես լսում էի, պարզ լսում էի այն տայգայի ու քամու աղմուկի մեջ:

«Ձանգերը զոդանջում են, տոն է լինելու», հիշեցի ես օյրոթուհու խոսքերը: Նա նախազգույս էր իր կործանումը. այժմ ես համոզված էի դրան: Սիրտս ճմլվեց: Ձգվեցին տանջալից բոպենները:

Սևուկս վրնջաց:

Շավիղի ոլորապառլայից դուրս եկավ օյրոթուհին, նա՝ մեր ուղեցույցը:

Նրա երկար, սև ծամերի մեջ, որոնք այժմ թիկունքին էին դրված, զնգում էին արծաթե դանդակիկները. այդպես է Ալթայի դուստրերի սովորությունը:

Նրան տեսնելուն պես ես թափով ցած թռա ձիուց:

Նա ինձ տեսնելով կարմրեց: Եվ որքա՛ն զարմանալի ու հրաշալի թվաց ինձ, որ քարի նման՝ վող այտերը կարողանում են շառագունել:

Ճամբարում ամեն ինչ բարեհաջող էր:

Մեր իմաստուն հիգրոլոգ-օդերևութաբանը, որ պող էր ջերմաչափի պես, ինձ մանրամասն բացատրեց լեռնային մրրիկի պատճառները:

Ընդհանուր առմամբ խնդիրն այն էր, որ ձյունապատ գագաթների այն կողմը ինչ որ պատճառով օդի ճնշումը բարձրացած է եղել, այս կողմը՝ իջած: Սկզբում—գիշերը—օդը մի առանձին ալիքով անցել է լեռնաշղթայի վրայով: Դա նման է եղել կրակոցի: Հետո—առավոտյան—սկսել է հոսել ամբողջ մասսայով, ամբողջ հոսանքով: Ձյունածածկ բարձունքում նա վերածվել է ձյունախառն

բորանի, իսկ երբ իջել է ցած, հովիտ, սեղմվել է
և մարմնավորվել ու շիկացել:

Մեր գիտնականն պետն այդ երևույթն անվա-
նեց «Փյուն»:

Կորդոնի գաղանդորսը տնվանեց պարզապես
«վերևից փչող»:

Սկիթայի գուստրը խորհրդավոր կերպով ան-
վանեց «նա»:

«Նա» էր թե «Փյուն», բայց իրոք որ ահավոր է
դա, բարձրալեռ երկրների այդ զարմանալի մթնո-
լորտային իրադարձությունը: Եվ նա, ով իր կյան-
քում դեթ մեկ անգամ տեսել է տարերքի այդպիսի
կատաղի պոռթկում, մյուս անգամ դուր կառաջաց-
նի «Չանդերը դողանջում են, տոն է լինելու» նա-
խազուգացումը:

Իայց նա, հասարակ օյրոթ ազջիկն առաջուց
գիտեր այն, ինչ գուշակել չէր կարող ջերմաչափի
պես իմաստուն մեր հիդրո-օդերևութաբանը: Նա
տարերքի պայթյունն զգում էր ամբողջ մարմնով և
ինքը՝ տարերքը ականջ դնելով չարագուշակ լուռ-
թյանը՝ հասկանում էր նրան:

Ինչպես կուզեք, բայց այդպիսի մարդիկ
հիացմունք են պատճառում ինձ:

ԱՆԼՍԵԼԻՆ

(ԾԵՐՈՒՆԻ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ՊԱՏՄԱԾԸ)

ԱՆԿԵՏԱՅԻՑ

ՀԱՐՅ — Ուժեղ արտահայտված հոգեկան առանձնահատկություններ, որոնք ազդեցություն են ունենում գիտական հաջողության վրա:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ — հաստատվածություններ և մեծ հետախույզություններ փաստերի ու հրանց նշանակության վերաբերյալ: Որոշ հակումներ նորի ու հրաշալիի նկատմամբ:

ԶԱՐԴ ԳՍԲՎԻՆ

Դե, քանի որ խոսք եղավ լուսթյան մասին, ինձ՝ ծերունուս ևս թույլ տվե՛ք մի բան պատմել զբա մասին:

Պետք է խոստովանել, որ դա ինձ համար մի տեսակ անհարմար պատմություն էր: Մի տարօրինակ դեպք: Եվ գլխավորն այն է, թե ինձ՝ հին մասնագետ գիտնականիս ո՞վ դրեց այդպիսի անհարմար վիճակում: Իմ սեփական թոռնիկը, մի երեխա: Եվ այդ ամենը նրանից է, որ մենք... Բայց դրա մասին հետո: Ամեն ինչ ձեզ կպատմեմ կարգով:

Արդեն չորրորդ ամառն էր, որ մենք անց էինք կացնում Նովգորոդի մարզի Մոշենի շրջանի գյուղերից մեկում: Ես թռչնարան (օրինառու) եմ և իհարկե, այդքան ժամանակամիջոցում մանրամասն ուսումնասիրել էի շրջակայքում բուն դնոդ բոլոր թռչունների տեսակները: Նույնիսկ նրանց մասին մի փոքրիկ աշխատություն էի գրել և այն լիովին ավարտված համարելով՝ հենց այդ դարնան հանձնել էի տպագրության:

Այդ տարին մենք գյուղ էինք գնացել մայիսի վերջերին: Թոռնիկս հաճախ ինձ հետ ղրոսանքի էր գնում: Նա էլ ինձ պես շատ էր սիրում անտառն ու ամեն տեսակ կենդանիներ: Դե, ես էլ, իհարկե, կամաց-կամաց այնպես էի անում, որ, ինչպես ասում են «աչքն ու ախանջը թռչունների ու բնության վրա լինի»:

Մենք բոլորս էլ, գիտեք, շատ բան չենք տեսնում ու չենք լսում այն ամենից, ինչ շրջապատում է մեզ: Իսկ երբ մարդ որևէ բանում մասնագիտանում է, ամենից առաջ սկսում է նկատել այն, ինչ վերաբերում է իր մասնագիտությանը: Այսպես, շտուգմանը՝ նավի ղեկավարը, շատ ուշադիր նայում է աստղերին և, այսպես ասած՝ «կարդում է» նրանց, որովհետև վարժվել է կողմնորոշվել նրանցով: Օդաչուն լսում է նրբությամբ և հասկանում մոտոռի աղմուկը, որը հաճախ գրգռում է մեզ,

երբ մենք այդ աղմուկը լսում ենք մեր դլխավերե-
վում: Իսկ նկարիչը լույսի ու գույնի մեջ տեսնում
է այնպիսի բաներ, որոնք բալորովին վրիպում են
մեր մակերեսային հայացքից և նույնիսկ մեզ ճշ-
մարտանման չեն թվում, երբ վրձնիով պատկեր-
ված են լինում կտավի կամ թղթի վրա:

Թռչնաբանն, իհարկե, ամենուրեք ամենից
առաջ տեսնում ու լսում է թռչունների: Այ, օրի-
նակ, ես, կարող եմ ձեզ հետ միասին քայլել ու
զրուցել, թե՛ անտառում, թե՛ քաղաքում, դուք
ոչինչ չեք նկատի, իսկ ես ակամայից ինքս ինձ կա-
սեմ՝ ահա ճշաց երաչտահավը, թավուտի մեջ երե-
վացին աղավնու թևի կապույտ փետուրները, կամ
կտուրները վրայով թռչելով կռավեց սերմնադ-
ռավը:

Ես թռնիկիս ուշադրությունը դարձնում էի
թռչունների, նրանց կանչերի, երգերի ու թռիչքի
վրա: Թռնիկս արդեն մի երկու տասնյակ երգեցիկ
թռչունների լավ ճանաչում էր նրանց ձայնով:
Բայց, իհարկե, իր փոքրիկ փորձով նա բոլոր
հանդիպող թռչուններին չէր կարող այնպես ճա-
նաչել, ինչպես ես էի ճանաչում: Դրա համար էլ
ինձ շատ ծիծաղացրեց, երբ մի օր, ամառվա
սկզբին, նա անտառից վաղելով եկավ ինձ մոտ ու
ասաց.

— Պապիկ, իսկ դու ճանաչո՞ւմ ես անլսելի
թռչնակին: Ինչո՞ւ ոչ մի անգամ ինձ ցույց չես
տվել նրան:

— Սպասիր, սպասիր, — ասում եմ: — Այդ ի՞նչ
ոնլսելի թռչնակի մասին ես խոսում: Էլի ի՞նքե՞ս
հնարել Զումզեկի և Մոմիկի նման:

Իմ այդ թռնիկը մեծ Փանաղիա ունի: Վեր-
ջերս նրա մայրը պատմում էր, որ աղջիկը միայ-
նակ խաղում էր այգում և շարունակ խոսում էր

մերթ ինչ որ Մոմիկի հետ, մերթ ինչ որ Զումգե-
կի: Մայրը նրան հարցնում է, թե այդ ո՞ւմ հետ է
խոսում: Բայց աղջիկը միայն թափ է տալիս ձեռ-
քը. «Դու չես հասկանում: Դրանք՝ Մոմիկն ու
Զումգեկին ապրում են այստեղ, ինձ մոտ: Նրանց
հետ ես ուրախ եմ զգում ինձ»:

Եվ որքան հարց ու փորձ է անում մայրը,
չի կարողանում լիմանալ, թե այդ ի՞նչ անտեսա-
նելի արարածներ են դրանք, մարդուկներ՞, թե՞
Ֆանտաստիկ դադանիկներ:

Իմ խոսքերից թոռնիկս նույնիսկ նեղացավ:

— Ոչինչ էլ չեմ հնարել,—ասում է,—իմ աչ-
քովն եմ տեսել: Մի կուզիկ թռչնակ էր նստած
ծառի բարձր ճյուղին, բերանը բաց էր անել և կո-
կորդը դողդողում էր, բայց էլի ոչինչ չէր լսվում,
ոչ մի երգ:

Ես էլ, որպեսզի չնեղացնեմ նրան, ձևացրի,
թե հավատացի, և հարցնում եմ.

— Որտե՞ղ տեսար նրան:

— Գետակի ավին, հենց անտառի ծայրին:
Գիտե՞ս, այն տեղը, որտեղ դու միշտ կոճղի վրա
նստում ու ծխում ես, երբ մենք անտառից դուրս
ենք գալիս:

— Հետաքրքիր է,—ասում եմ:—Մյուս անգամ
որ գնանք, դու ինձ ցույց կտաս նրան:

— Իսկ նա չի՞ թռչի:

— Ոչ, չէ՞ որ հիմա բոլոր թռչուններն իրենց
բների մոտ են: Եթե այնտեղ երգում էր, այնտեղ
էլ կլինի:

Հենց հետևյալ օրն էլ ես անտառ գնացի: Ֆան-
տաստիկ «սնլսելիի» մասին, իհարկե, մոռացել էի:
Իսկ թոռնիկս ինձ հետ չէր. նա մոր հետ գնացել
էր մի ուրիշ տեղ՝ ծաղիկներ քաղելու:

Արդեն տուն էի վերադառնում, երբ հանկարծ

ինձ զարմացրեց անտառում առաջացած լուռթյունը. թռչունները մեկը մյուսի ետևից դադարեցին երգել: Երկու-երեք ռոպեից հետո ես պատճառը հասկացա. հանկարծ երկինքը մռայլվեց, փչեց ուժեղ քամի և համարյա միաժամանակ անձրև սկսվեց:

Ինչպես հաճախ լինում է ամառվա սկզբին, անձրևը տեեց ընդամենը մի քանի ռոպե: Բայց աղմուկը շատ էր: Երբ ես անտառից դուրս եկա մարդագետին, զարմացա, թե ինչպիսի կոնտրաստ կա այդ բաց տեղի լուռթյան և անտառի աղմուկի միջև: Իմ ետևը աղմուկն էր, իմ առջևը՝ լուռթյունը և նրանց միջև որպես սահման կանգնած էր անտառի պատը: Թռչունները դեռ երգել չէին սկսել ոչ մարդագետնում, ոչ անտառում, քամին դեռ չէր հանդարտել, թափահարում էր ծառերի ճյուղերը և առատ կաթիլներ թափում նրանց վրայից: Կաթիլներն ընկնում էին ցածի ճյուղերի վրա, այնտեղից էլ՝ դետին: Մի խոսքով անտառում բուռն աղմկալի կաթոց էր, կարծես այնտեղ դեռ անձրև էր գալիս: Իսկ մարդագետնում կաթոցը նկատելի լինել չէր կարող, որովհետև այստեղ միայն հատ ու կենտ ծառեր կային բաց քամու առաջ, և քամին արդեն նրանց վրայից՝ թափ էր տվել անձրևի վերջին կաթիլները:

Իմ սովորության համաձայն նստեցի գետակից ոչ հեռու, մի կոճղի վրա՝ ծխախոտ ծխելու: Եվ միաժամանակ, իհարկե, ականջ էի դնում լուռթյանը:

Լուռթյունը զանազան տեսակի է լինում: Հորդ անձրևից թարմացած այդ մարդադետնի լուռթյունը, հասկանալի է, ոչ մի կերպ չէր կարելի անվանել «մեռյալ» լուռթյուն: Ինչպես համարյա միշտ լինում է բնության մեջ,—գիշեր լինի թե

ցերեկ, — լուությունը լիքն էր մեր լսելիքին ան-
 նկատելի մանրիկ ձայներով: Նույնիսկ կարելի է
 ասել, որ այդ լուությունն ամբողջովին բաղկացած
 էր այդ համարյա անլսելի ձայներից՝ խոտի մեղմ
 սոսափյունից, ճիմերի մեջ վազվզող մկների խըշ-
 խշոցից (մի աղմուկ, որ թերևս մատչելի է միայն
 բուռի աղանջին), տերևների վրայից առանձին կա-
 թիլների ընկնելու ձայնից, առվակի մեղմ կարկա-
 չյունից: Ես նույնիսկ իմ ձախ կողմում պարզ
 լսում էի ծղրիդների ճուխնչը: Սակայն այդ ձայնը
 ևս, որ ավելի պարզ էր լսվում մյուսներից, ամենևին
 չէր խանգարում լուությունը, ինչպես
 կխանգարեր սերինոսի զրնգուն երգը կամ սալլի
 ճռռոցը, կամ մարդու կանչը: Դա միայն մի ֆոն
 էր, նվազակցություն էր մարգագետնի այդ, եթե
 կարելի է այսպես անվանել, ամենաճոխ համը
 նվազախմբի մեջ:

Ինձ նույնիսկ մի փոքր թախիժ պատեց: Սկը-
 սեցի մտածել, թե ահա, ես արդեն ծեր եմ: Նստել
 եմ այստեղ և աղանջ եմ դնում այդ չքնաղ լու-
 թյանը: Եվ, այսպես ասած, ամբողջությամբ ըմ-
 բռնում եմ մտքով: Թող ինչ թռչուն ուզում է եր-
 գի հիմա, թող խոտերի մեջ սրընչակը ծղրտա,
 ինչպես դանակը քսես ապակուն, միևնույն է, ես
 այդ բոլոր ձայները կճանաչեմ ու կբացատրեմ:
 Բայց, ահա, երեսայի համար որքա՞ն անհայտ բան
 կա այստեղ, որքան դանազան հրաշալիքներ: Զե՞
 որ հենց իմ թռչնիկն էլ երևակայել էր այդ Մո-
 միկն ու Զուլգիկը և այդ ծիծաղելի «անլսելի»
 թռչնակը: Եվ նա, այդ փոքրիկ աղջիկն ի՞նչ լավ է
 դգում իրեն նրանց հետ, և հենց այժմ էլ կարող է
 նրան հանդիպել կամ նրա շուրջը տեղի տնենալ
 բոլորովին զարմանալի, իսկական հրաշք բան:

Դա հիանալի զգացողություն է, սքանչելի

հոգեվիճակ: Եվ, արդարեւ, ցավալի է, որ այդ ղգացողությունը խլանում է մարդու հասակի հետ, երբ նա անհատական կենսամիորձ է ձեռք բերում, յուրացնում է դիտությունը, որը ամբողջ մարդկության կենսամիորձն ու գիտելիքներն է: Ո՛չ, մարդու մեջ դիտելիքները երբեք չպետք է խեղդեն այն հավատը, որ ինչ այսօր մեզ թվում է դադանիք ու հրաշալիք, վաղը բոլորի կողմից ճանաչված ու բացատրված կլինի:

Չգիտեմ, թե այնուհետեւ ինչպես ցրվեցին ու հանկարծ նորից համախմբվեցին իմ մտքերը, որոնք այնքան հանդիստ ձգվում էին մինչ այդ պահը:

Հիշում եմ միայն, անսառնիկ լեզրին ինչ որ բանից անհանդստացած բարձր ճովողեց կեռնեխը: Կեռնեխները միշտ էլ այդպես հուսահատուր ծղրբաւում են, երբ անհանդիստ են լինում. կարծես մեկն արդեն բռնել է նրանց պոչից:

Ծղրտաց ու լուց: Եվ այդ սուր ձայնից տախիկաւս լուռ թվաց մարդագետինը: Եվ այդ լուռության մեջ ավելի բարձր հնչեց ծղրիդի ճռնիչը, որ դեռ չարունակվում էր իմ ձախ կողմը:

Եվ հանկարծ մտքովս անցավ. «Բայց, ախր սա արսուրդ է: Ի՞նչ ծղրիդ կարող է լինել ամառվա սկզբին, երբ դեռ նոր են ծաղկում ջրածաղիկները: Ծղրիդները մեզ մոտ սկսում են ծղրտալ միայն հուլիս ամսին»:

Ես այնպես արագ չուռ եկա դեպի ձախ, որ նույնիսկ ծխախոտս ընկավ ցած:

Եվ հենց այնպես էր, ինչպես պատմում էր իմ թոռնիկը. այնտեղ, գետակի ափին, լաստենու գաղաթին նստած էր մի կուզիկ թռչնակ: Նա լայն բացել էր կտուցը, նրա փքած կոկորդին թռթռում էին փետուրները, բայց երգը չէր լավում: Միայն ճպուռներն էին բարձր ճռնչում:

Երեւի ես իմ կտրուկ շարժումով մի փոքր վա-

խեցրի թուչնակին: Նա քարի պէս ընկաւ ճյուղի վրայից ու անհայտացաւ: Եւ նույն վայրկյանին դադարեց ծղրիդի ճռինչը:

Դե, ինձ համար, իհարկե, այդ մի ակնթարթըն էլ բավական էր թուչնակին ճանաչելու համար. և նրա կուղիկ մարմինը, և բնորոշ վարքը—վտանգի պահին քարի պէս խոտերի մեջ ընկնելը բարձր տեղից, որտեղ նա նստած երգում էր իր համար,— և, հասկանալի է, նրա այդ օրիդինալ դալլալուն երգը, որ համարյա չէր տարրերովում խոշոր ծղրիդների ճռնչոցից,—այս ամենն ինձ խիույն ասացին, որ դա սովորական ծղրիդաթուչնակ է, եղեգնուտի ծղրիդաթուչնակ:

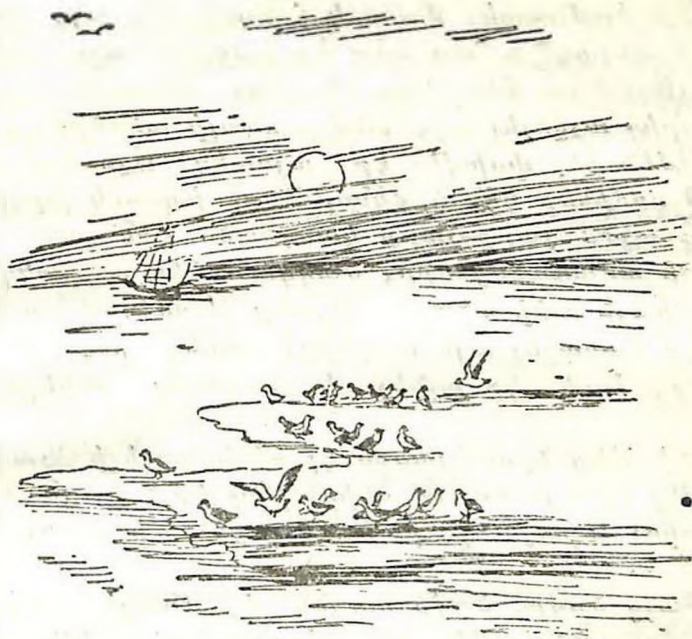
Կասեք՝ դատա՞րկ բան է: Ո՛չ, ամենևին էլ դատարկ բան չէ: Ինքներդ մտածեցեք. երեք տարի ես այստեղ ականջ եմ դրել թուչուններին, ինձ թվում էր, թե սպառնիչ աշխատություն եմ դրել նրանց մասին, բայց, ահա, այս թուչնակին բոլորովին աչքաթող եմ արել: Չէի սպասում,—չգիտեմ այն ժամանակվա իմ ինչպիսի նկատառումներով,—չէի սպասում, թե նրան կհանդիպեմ այստեղ: Իհարկե, այդ նույն կոճղի վրա նստած ես շատ անգամ էի լսել այդ թուչնակի երգը, բայց չէի տեսել: Սակայն հենց որ այստեղ առաջին անգամ լսեցի նրան, ուրիշ տեղեր էլ սկսեցի լսել նրանց ձայնը: Պարզվեց, որ դյուղի շրջակայքում շատ կան դրանցից:

Ստիպված եղա իմ աշխատությունն շտապ ետ վերցնել սպառարությունից և լրացնել այն՝ դրելով էլի մի թուչունի տեսակի մասին:

Ո՛չ, չենք լսում, մենք չենք լսում այն, ինչի մասին չենք մտածում: Շատ ու շատ բան մենք չենք լսում:

Եվ շնորհակալություն իմ թողնիկին, որ օգնեց
ինձ: Ես նրա լսողությունը դարձնում էի դեպի
հայանին, իսկ նա իմ լսողությունը դարձրեց դե-
պի անհայտը, և թվում էր, անհնարինը, դեպի մի
ինչ որ «անլսելի»:

Եվ ճշմարտությունը նրա կողմն էր, երեխայի
կողմը:

ՈՐՈՐՆԵՐԸ ԾՈՎԱՓԻՆ

Ներ կմեծանաս, չարհամարհես
 Բո պաշանեկոսրյան երազանները
 ԻՍՊԱՆԱԿԱՆ ՍՈՍԾ

Վաղ առավոտյան, երբ ամառանոցային ավա-
 նում բոլորը դեռ քնած էին, ծովափ դուրս եկավ
 մի մարդ, որի քունքերն արդեն ճերմակել էին,
 բայց ունեւ խոր ու երեխայի աչքերի պես պայծառ
 աչքեր: Լայնեզր դլխարկը հազիվ թե մնար նրա
 անհնազանդ մազերի վրա, եթե թեկուզ մեղմ քա-
 մի փչելիս լիներ: Բայց լիակատար հանդարտ եղա-
 նակ էր:

Մի ժամանակ, մանուկ հասակում, այդ մարդը մի ամբողջ ամառ անց էր կացրել այդ ծովափին: Այժմ նա եկել էր հեռվից. մտքովն անցել էր նորից այցելել այդ անմոռանալի տեղերը:

Ամեն ինչ փոխվել էր այստեղ: Այնտեղ, ուր առաջ սոճիներ էին և ձկնորսների խղճուկ խրճիթները, այժմ շարք-շարք կանգնած էին քաղաքացիների ամառանոցները, ծաղկում էին պարտեզները: Միայն ափի գծադրությանը հետևելով նա կարող էր ճանաչել այն տեղերը, որտեղ ինքը լողացել էր, ձուկ էր բռնել և խաղացել ընկերների հետ:

Եվ հենց նրա կյանքն էլ անճանաչելի չափով փոխվել էր այն ժամանակից. ի՞նչ էր նա այն տարիներին: Միայնակ, բախտադուրկ մի տղա: Իսկ հիմա...

Բայց ծովը, ծովը նույնն էր մնացել: Միայն ծանծաղուտները մի քիչ տեղափոխվել էին: Իսկ սպիտակ որորներն առաջվա պես թռչում էին նրա վրա:

Որորները ճչում էին:

Մարդը մեջքը հենեց սյունին, ձեռքերը ծալեց կրծքին և աչքերը փակեց:

Որորները ճչում էին:

Հիշողությունների տեսիլային երազը համակեց մարդուն:

Ափից ոչ հեռու, ավազուտ ծանծաղուտի վրա կանգնած էին որորները: Նրանք իրենց ճերմակափետուր մարմինները պահում էին հորիզոնական դիրքով, կարծես լող էին տալիս, բայց վիզները ձգել էին վեր, կտույցները դարձրել մի կողմ, դեպի այնտեղ, ուր լայնանալով անհայտանում են ծովախորշի ափերը, որտեղ բացվում է անեղր ծովը:

Տղան ակնապիչ նայում էր նրանց: Նա պառ-

կել էր ծովափին, սոճու ծառի տակ, մի փոքրիկ դարավուլի մոտ: Գանդրահեր գլուխը դրել էր ձեռքի վրա: Նրա խոհուն աչքերը խորունկ էին ու մթին, կարծես դարմացել էին այն ամենից, ինչ տեսնում էին իրենց առջև:

Երբ պառկում ես այդպես ու նայում հեռուն, աշխարհը թվում է երկու մասի բաժանված, մեկը տափարակ, մյուսը՝ ուռուցիկ, և ամեն ինչ աշխարհում դառնում է մի տեսակ արտասովոր ու դարմանալի:

Տղան ինքն էլ չդիտեր, թե ինչու որորներն իրենց վրա են դամել իր հայացքը: Արդյոք նրա՞ համար, որ նրանց սպիտակ փայլուն փետուրների բիծը շատ վառ ու գեղեցիկ էր երևում ոսկեգույն ծանծաղուտում: Թե՞ նրա համար, որ այդ գեղեցիկ թռչունները միշտ էլ անբացատրելի երազանք, անորոշ ցանկություն էին առաջացնում նրա մեջ:

Որորները կանգնած էին անշարժ ու անձայն, և այդ անշարժության ու անձայնության մեջ, թռչունների սիրիկ պարանոցների վեր ցցած կեցվածքի մեջ կար մեծ լրջություն, համարյա հանդիսավորություն: Կեսօրվա լռության, հանդարտության ժամն էր, և թռչուններից ոչ մեկը չէր թռչում կանաչ ալիքների վրա պտտվելու, նրանց մեջ ձուկ որոնելու:

Տապ կեսօր էր: Շիկացած օդը պտուկտ էր գալիս ասիի վրա, դողացնելով նրա ամբողջ դժագրությունը և հոգնեցնելով աչքերը: Մանրիկ, տափարակ ալյակները ավազին դարձվելով խշշում էին մեղմ ծփյունով: Տարածվել էր տիպի բուրմունք, ծովային փրփուրի, խոնավ եղեգի բուրմունք, որ դուրս էր նետում ծովն ու թողնում ասիին:

Տղան հոգնած հայացքը կտրեց որորներից:

Նրա աչքերն սկսեցին աննպատակ թափառել ծովի կանաչ մակերևույթին:

Անցնում էին երեք ճերմակաթև նավակներ: Նրանցից հեռու, թանձր ծախ արձակելով ջրային բզեզի նման սև մի բուքսիր դանդաղորեն քաշում էր երեք երկարավուն բարժ: Նրան ընդառաջ օրընթաց սլանում էր մի տափակ, մոխրագույն ականակիր: Նա իր վերևը փռել էր ծխի մի երկար շերտ:

Տղայի աչքերը վայլեցին: Մի լուպե նա ազահաբար նայեց ականակիրին: Հետո դառնորեն հառաչեց և հայացքը հեռացրեց նրանից:

Հանկարծ որորներից մեկը վեր բարձրացրեց ճերմակ ծայրերով նեղ թևերը: Թևերն այդպես բռնած նա մի երկու անճոռնի քայլ արեց դեպի ծանծաղուտի եզերքը և թևերը թափահարելով օդ բարձրացավ:

Նրա ընկերուհիներն իսկույն դլուխները դարձրին նրա կողմը և կոնչացին կտրուկ ու խուսուս ձայնով, սկզբում երկարաձիգ, ապա ընդհատ ու սուր ճիչերով:

Տղան երբեք չէր կարող հանդիստ լսել նրանց բարձր ու ականջ ծակող ճիչերը:

Մի անգամ, այնուամենայնիվ, նրան հաջողվեց լինել իսկական ծովային նավի վրա: Այն էլ ինչպիսի՜ նավ. զինվորակա՛ն: Ալիքը խփում էր կատերի վրայով, որով տղան մոտենում էր նավին, հարվածում էր զրահակիրի բարձր պողպատե կողին, իսկ զրահակիրը չէր էլ ճոճվում: Եվ ցածում, ալիքների վրա, և բարձր՝ թնդանոթների ու կայմերի վրա թռչում էին ծովորորները: Երբ արդեն ասի էր վերադարձել, էլի լսում էր տղան նրանց սուր ճիչերը:

Ինձ թվում էր երբեմն, թե նրանց ճիչը

լսում եմ նույնիսկ ծովից հեռու փոքրիկ քաղաքում: Նրանց ձայնից մարդու սիրտն էր ճմլվում, ուզում էր վազել գնալ ինչ որ տեղ, ուզում էր մի արտասովոր բան անել:

Ծովորորը մի շրջան դործեց ծանծաղուտի վրա և թռիչքն ուղղելով թեքվեց դեպի մի ինչ որ մթին բան, որ ճոճվում էր հարթ ալիքների վրա ծանծաղուտի և ափի միջև:

Հանկարծ տղան պառկած տեղից նստեց: Նրա աչքերը լայն բացվեցին զարմանքից:

Մթին առարկան մերթ անհայտանում էր, մերթ նորից երևում, արևի տակ շողացնելով իր անկյունները:

Տղան ուշի-ուշով նայեց նրան. դա մի սնդուկ էր, անկյունները պղնձյա թիթեղով պատած, ճիշտ և ճիշտ այնպիսին, որ ուներ նավաստին գրահանավի վրա:

Ծովորորը ցած իջավ ու ոտքերը ձգելով կանոնավոր նստեց սնդուկի եզրին: Եվ թևերը ծալեց:

Նորից սուր ու անդուրեկան ճիչ լսվեց ծանծաղուտից:

Իայց տղան արդեն չէր լսում այն:

Գիշերային օվկիանոսը վիթխարի ալիքների մեջ ճոճում է մթին երկնքի աստղերի արտացոլումը:

Օվկիանոսյան շողենավը նավամբարից մինչև վերին տախտակամածն ամբողջովին ողողված է պայծառ լույսով: Սակայն լույսերը մարած, մթին ու ահավոր մոտենում է նրան ծովահենական նավը:

— Աբորդաժի', արորդաժի':

Նաւաստիները կոտորված են, նաւասպետը կտակարարված, ընկած է հատակին իր խցում: Ուղեւորները ծովահենների հրացանների ու ատրճաւակների փողերի առաջ բարձրացնում են ձեռքերը:

Նաւից նաւ գլխավոր նեղլիկ կամրջակով ավազակները փոխադրում են կողոպտած ավարը: Կամրջակը ճոճում, ճոճվում է, ճկվում ոտքերի տակ:

Աւազակներից մեկը սայթաքում է: Իր ծանր բռնան հետ միասին, որ սղնձյա թիթեղով երեսապատւած սնդուկ է, նա ընկնում է երկու շոգեշաւերի միջև եղած միջին անդունդի մեջ: Նա ճշում է հուսահատաբար, բայց որպէս պատասխան լըսվում է միայն ավազակների հայհոյանքը. նրանք ընկերոջն օգնելու ժամանակ չունեն, ուղեւորների մոտ դեռ չատ բարիք ու ոսկի է մնացել:

Ծովահենների նաւը թաքնվել է մթության մեջ:

Նաւասպետի կասկածները արձակում են: Ուղեւորները լուռ են, սարսափի ու գոթախտության ծանրության տակ ճնշված: Նրանցից մեկը միայն գեռ շարունակում է փրփրել:

Դա ամերիկացի միլիոնատեր է: Նա իր հրակայական հարստության կեսը տանում էր նաւաստիական հասարակ սնդուկի մեջ, որպէսզի ոչ ոք չկասկածի:

Հեռու, շատ հեռու լող է տալիս նրա սնդուկը: Նա բարձրանում է ալիքների գագաթը, իջնում խոր անդունդը: Հեռից անցնող նաւերի վրայից ոչ ոք չի նկատում այն: Միայն ծովորորներն ու մրրկահաւերն են նստում նրա վրա հանգստանալու և մեկ անգամ էլ թռչող ձուկը նորից ծովն ընկ-

նելիս դիպալ նրա սղնձապատ անկյունին ու ջախ-
ջախւեց:

Ահա, լող է տվել սնդուկը օվկիանոսից օվ-
կիանոս, ծովից ծով: և այժմ սա է դուրս գալիս:

Նրա մեջ հարյուր միլիոն դոլլարի խշխշուն
թղթադրամներ են՝ բիզոնի նկարներով: Նրա մեջ
ալմաստ կա, սուտակ, մարդարտաչար, մանյակներ
և ուրիշ թանկարժեք իրեր:

Տղայի դուռժ հարստության մասին գրում են
բոլոր թերթերում: Այդ փողով հայրենիքը բազ-
մաթիւ նոր սուաջնակարգ ուսումնական է կառու-
ցում: Իսկ իրեն, որպես պարզ և կտան մի սքանչելի
արադընթաց դրոստանալ, իր անձնակազմով, ու-
սպեսզի աշխարհաշուրջ ճանապարհորդություն կա-
ռարի: Նրա վրա արագածիդ թնդանոթ էլ կլինի,
թնդանոթաձիգներ էլ, լուսարձակներ էլ, որպես-
զի սովազակների հարձակումից սուշտսլանվեն:

Մի ուրիշ ծովորոր սնդուկի գլխին պտույտ
դորձեց և իջավ, նստեց առաջինի կողքին:

Վերջապես հողնած ու հյուծված մարդը ծանր
սնդուկը չալակին երերալով հասավ ծաղկուն աշ-
խարհի ափը:

Նրա շուրջը բարձր ցողունների վրա ճոճվում
էին չտեսնված գեղեցկության ծաղիկներ: Ծաղիկ-
ների վրա պտույտ էին գործում մանրիկ թռչնակ-
ներ, որոնց ծիածանագույն փետուրները շողչո-
ղում ու փայլվում էին արևի տակ, և օդում
գրնդում էին նրանց քնքուշ երգերը: Զարմանալի

գաղաններ, խոհուն ու բարի աչքերով գորտի պես
ցառկոտելով մոտեցան մարդուն և նայում էին
նրան հանգիստ հետաքրքրությամբ:

Մարդը սովեց մի բարձրացողուն ծաղիկ: Նրա
երկարավուն ծաղկաբաժակը մինչև սրունկը լիքն
էր փաղցր ծաղկահայութով: Մարդը աղահարա-
շուռ տվեց այն իր բերանում, կուլ տվեց հյութը և
ծաղիկը նետեց: Գաղանները հենց օդում բռնեցին
ծաղիկը իրենց թաթերով, որոնք նուրբ էին երե-
խայի մատների պես: Նվ սկսեցին խաղալ այդ
ծաղկով:

Սրեգակը կանգնած էր հորիզոնում: Բայց ան-
ցավ մեկ ժամ, երկու ժամ, և էլի մայր չէր մըտ-
նում:

Սլփմ մարդը մի լեռան վրա էր: Նա վեր էր
մաղցյում, իր հետ քաշ տալով անդուկը:

Հասավ դարավուլի պուռնկին և ցած նայեց:

Ուղիղ նրա տակ ծովն էր: Բայց մի կողմում
ափն էր ձգված, և այնտեղ մարդիկ էին երևում:

Նրանք երկար չարքով կանգնած էին ջրի մոտ:
Բոլորը միանման հաղած ունեին մինչև կրունկներն
իջնող սպիտակ քլամիլեններ: Բոլորը միանման եր-
կար թևքերով ձեռքերը կախել էին ցած: Բոլորը
նայում էին դեպի ծովը: Նրանց գլխավերևում
ծովորորներն էին թռչում:

Մարդիկ—այդ նշանակում է փրկություն,
կյանք:

Մարդը մի փոքր բարձրացավ ժայռի վրա և
բոլոր ուժերը ժողովելով դռնեց.

— Հե—հե՛յ...

Մարդկանց ամբողջ երկար չարքը երեսը նրա
կողմը դարձրեց: Բայց բոլորն էլ անշարժ կանգ-
նած մնացին:

Մարդը գլուխը առավ ձեռքերի մեջ և լաց

եղալ: Նա հասկացաւ, որ դրանք մարդիկ չեն, թռչուններ են, պինդվիններ...

Երկար ժամանակ նա ընկած էր երեսի վրա: Հետո ծունկ չոքեց, մեծ դժվարությամբ ծանր սնդուկը քաշեց դարասիւղի եզերքը և հրեց ծովը:

Սնդուկն ընկաւ ջրի մեջ, սկսեց լողալ: Հոսանքը նրան քաշեց ծովի մեջ: Ծովորորները թռան և ճամփու դրին նրան հեռաւոր ուղևորության:

Մարդու տենդոտ հայացքը հետևում էր սընդուկին, մինչև որ նա անհայտացաւ հեռւում, ալիքների ետևը:

Սնդուկի մեջ մարդու օրագիրն էր և մանրամասն նկարագրություն, թե ինչպե՞ս կարելի է գտնել այդ մշտադալար աշխարհը: Այն աշխարհը, որտեղ թռչուններն ապրում են բուրումնավետ ծաղիկների մեջ և սքանչելի բարի աչքերով դադանները մոտենում են մարդուն, որ նրան հրավիրեն իրենց հետ տապկնոցի խաղալու:

Նա, ով կգտնի այդ սնդուկը, կգտնի և բոլորին անհայտ այդ աշխարհը: Նա բոլոր երկրներից բոլոր տղաներին այդտեղ կփոխադրի: Այստեղ նրանք կխաղան դադանների հետ, կերգեն թռչունների հետ, կքնեն ծաղիկների մեջ: Իսկ հետո իրենց համար կկառուցեն մի ամբողջ նավատորմ և երբեմն կգնան իրենց ծնողներին տեսության:

Իսկ նշանավոր ճանապարհորդը, որ խորտակված նավից փրկվող միակ մարդն է եղել և գտել է այս աշխարհը, առայժմ մի կերպ կապրի ծաղիկների հյուսթով ու արմատեղենով, իսկ հետո կարող է վերադառնալ հայրենիք:

Երբորդ ծովորորն էլ մոտեցաւ սնդուկին, բայց նրա համար իջնելու տեղ չկար, և նա սկսեց դանդաղորեն պտուկտ գալ սնդուկի վրա:

Սնդուկն արդեն բոլորովին մոտիկ էր ավից:

Տղան պարզ տեսնում էր նրա պղնձապատ անկյուններին մեկը, որ, չգիտես ինչու, մյուսներինց ավելի վեր էր ցցվել ջրի երեսին:

Տղան արդեն դողում էր անհամբերությունից: Նա սպեկտ չէր կարող ստլասել, մինչև դանդաղաչարժ ալիքները դուրս կգցեն ծովի հրաշալի ընծան: Նա սպեկտ չէր կարող երագել. նա պետք է իմանար, թե ի՛նչ է բերում իրեն այդ սնդուկը:

Տղան ցած ցատկեց դարավուկից և ոտքերի տակ սահող ավազից առաջ անցնելով վազեց ներքև ջրի մոտ: Նրա անակնկալ հայտնվելուց անհամբերատացած՝ սնդուկի վրայի երկու ծովորորները չտապ վեր թռան և հեռացան երրորդի հետ միասին: Անհանդստացան նաև ծանծաղուտում նստած նրանց ընկերները: Նրանք ամբողջ երամով վեր բարձրացան առանց ճշալու: Եվ թևերը լայն փռելով օդի մեջ՝ ձգվեցին դեպի այնտեղ, ուր կորչում էին ծովի ալիերը:

Տղան մինչև գոտին մտավ ջրի մեջ, դողացող ձեռքերով բռնեց սնդուկը երկու անկյուններից և քաշեց դեպի սփր:

Այստեղ նա նկատեց, որ սնդուկը փակված է:

Տղայի սիրտը թփրտաց ցավով, երբ նա բաց արեց սնդուկի ուռած խուփը:

Սնդուկը դատարկ էր:

Օ՛, ինչպիսի՛ չար ծաղր...

Բայց սնդուկի խփի ներսի երեսին տղան տեսավ ինքն իրեն, այնտեղ մի գրպանի հայելի էր ամրացված, և պաղ ապակու մեջ պարզ արտացոլեցին խորունկ, խանդավառ ու զարմացած աչքերը, երազողի աչքերը և նրա վարդազույն դեմքը, նրա գլխի մանկական խոսրոպները:

Հեռվից, բաց ծովի կողմից նրան հասավ ճեր-

մակ թռչունների կանչը, լայնարձակ ջրերի թռչունների կանչը:

Ծովորորների կանչը հեռվից նման էր ծաղ-
րող քրքիջի:

Մարդը բաց արեց աչքերը:

Այո՛, այդ ճիշտ այն տեղն էր, որտեղ նա մա-
նուկ հասակում նավաստիական մի անդուկ ընծա
ատացավ ծովից:

Այդ ընծան մինչև այժմ էլ խնամքով սլահում
է նա:

Իր բանաստեղծությունների յուրաքանչյուր
նոր հրատարակություն—մի գրքույկ,— նա դնում
է նվիրական անդուկի մեջ: Այժմ անդուկը համա-
րյա մինչև պոռնակը լիքն է:

Նա կարողացել է աշխարհի լայնարձակու-
թյունը լցնել իր երազանքներով, կյանքի դադա-
նիքների մասին դրած իր հրապուրիչ ոտանավոր-
ներով:

Եվ այժմ, երբ նորից բաց է անում անդուկի
խուփը, առաջվա պես հայելու մեջ արտացոլում է
միևնույն դեմքը, միևնույն զարմացած, շողջո-
ղուն աչքերը, թեպետ և նրանք արդեն ծերացել
են քառասուն տարով: Բայց նա ուրիշ բան էլ է
տեսնում. տեսնում է մարդկային բազմաթիվ դեմ-
քեր, որոնք նրան են նայում սիրով, շնորհակալու-
թյամբ, բարեկամաբար: Այդ նրանք են, ում հետ
նա իր կյանքի երկար ճանապարհին բաժանել է իր
վիշտը և ուրախությունը, ում մասին պատմել է
իր գրքերում և ում որ ուղղել է իր խոսքերը՝ ամե-
նանվիրականը, ամենաթանկագինը սրտի համար:
Ծանոթ ու անծանոթ մարդիկ, նա նրանց է նվիրել

իրեն ամբողջությամբ, այն ամենը, ինչ լավ է իր մեջ, միայն նրա համար, որ մարդկանց կյանքն ավելի հարուստ, ավելի լավ դարձնի: Քննել, հետազոտել կյանքը, բացել նրա դարմանալի գաղտնիքները—դործի կեսն է միայն: Մյուս կեսն այն է, որ քո փորձը, քո հայտնադործությունները—մեծ թե փոքր—հաղորդես մարդկանց—եղբայրակիցներին: Մի՞թե այդ չէ գերագույն հրճվանքը աշխարհում:

«Աերջ ի վերջո,—մտածում է բանաստեղծը՝ հիշելով ծովի ընծայած սնդուկը—դա ամենևին էլ չար ու անմիտ բան չէր: Ավելի լավ ընծա կյանքում ես երբեք չեմ ստացել»:

Ծովորորները քրքջում են հեռվում:

Բանաստեղծն ականջ է դնում նրանց կանչին և զարմացած աչքերը չողացնելով բարձրաձայն ասում է ինքն իրեն ու ամբողջ աշխարհին.

— Բայց այդ ամենևին էլ քրքիջ չէ: ° Դրանք չեփորներ են, դա սուր ու հզոր մի կանչ է: Եվ նա իրենով է լցնում ծովերի ու երկնակամարի անծայր տարածությունները, որոնք խուլ են առանց նրան:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	42
1. Մուրգուկ (նկարները՝ Ան. Գասպարյանի)	3
2. Մենավորը (նկարները՝ Ե. Մորոզովայի)	91
3. Պատմվածքներ (նկարները՝ Ն. Կոստրովի)	
Վարդագույնը և ձիթենագույնը	207
Կրկնակի դարուն	213
Դիշերային դազանը	223
Օ՛, Աուլէյ, Աուլէյ, Աուլէյ,	235
Ումմը	241
«Նա»	260
Անլսելին	278
Որորները ծովային	287

Կաղմեց՝ Մ. ԳԱՋԱԶՆՈՒՆԻ
Քարգմ. խմբագիր՝ ԱՐԱՋԻ
Կաղմը և ֆորգացը՝ ՆԿ Ա. ԳԱՍԳԱՐՅԱՆԻ
Կոնտրոլ սրբագրիչ՝ Ս. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՎՁ 01440: Պատվեր 49: Տիրած 5000.

Տպագրական 18,75 մամուլ:

Հանձնված է արտ. 10/1 1949 թ.:

Ստորագրվ. է արտ. 6/1V 1949 թ.:

ՀՍՍՏ Մինիստրների Սովետին կից

Պոլիգրաֆ. և Հրատ. Վարչության

№ 3 թաղարան, Ալավերդյան,

№ 35, Երևան, 1949 թ.:

55

